

MAGYAR NEMZETI MUZEUM
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA

OLVASÓTERMI KEZIKÖNYVTÁR

011200

KIKÖLCSÖNÖZNI NEM SZABAD

CSZK

Klasszikus Regénytár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Klasszikus Regénytár

Szerkesztik

Ambrus Zoltán és dr. Voinovich Géza

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Bűn és bűnhődés

Irta Dosztojevskij

Fordította Szabó Endre

Második kiadás

BUDAPEST
RÉVAI TESTVÉREK IROD. INT. R.-T.

1911

2. ~~hely~~
~~698000~~

12.400/5

11. év. 473

12.400

DOSZTOJEVSZKIJ.

Dosztojevszkijt a föld kerekiségének komoly könyvolvasói közül csak egy kis töredék olvassa eredetiben, jóval kevesebben, mint az angol és francia írókat, mégis mindenütt a klasszikusok közé számítják. Húsz esztendőnél több telt el halála óta (1881), s híre és népszerűsége csak nőtt azalatt. Mindenütt nagy és gazdag írónak tartják, pedig nem téveszt meg munkáinak sem nagy számával, hiszen életének hatvan évéből csak a húsz utolsó jutott a munkának, sem nagy arányaival, mert mindössze sem nagyszámú művei közt van több kisebb-szabású. A nyelv színe, az előadás közvetlensége a jobb fordításokban is eltompúl. Nincs gazdag és fordulatos meseszövése, humora semmi. A milyen világot leír, az inkább félelmes és visszataszító, a hogy' leírja, inkább gyötrő és hosszadalmas, mintsem vonzó és szórakoztató. Ha mégis elismerik nagyságát, azt ő igazán nagy tulajdonainak köszöni. Oly mélyre világított az emberi lélekbe, mint kevesen. Rejtett mélységeket fedezett föl ott, s a maga módján írta le azokat. Ezzel tovább fejlesztette a regény egy fajtát, s részletezőbbé tette a lélektani analízist.

Rendkívüli tehetsége mellett különösen lelkének csodálatos szövése, ideges érzékenysége, a rejtélyes alakjain áttetsző önvallomások, emberei vel való sejtelmes lelki rokonsága, különös jelleme vonzzák hozzája olvasóit s költik föl kíváncsiságukat az író egyénisége és élete iránt, mely amabból egyet-mást megmagyarázhat.

Egy moszkvai szegény-kórházban született, a hol mintha örökre hozzákötötték volna pályájába a nyomorú-

ságot. Olyan szegény volt, hogy diák-korában a mindennapi téájára sem telt; kenyéren és tejen élt, azzal is adós maradt. Sohasem tudott a szükségből kikászolódni, mert a pénz sohasem melegeedett meg a zsebében. Adakozó volt, a könnyelműségen túl is. Egy kezdő orvossal lakott egy szobában s ámbár jóformán betevő falatjuk sem volt, annak minden szegény betegét, a kinek nem volt hová lehajtania a fejét, ott akarta marasztani. Idegbaj gyötörte és türelmetlen nagyravágyás, a melyhez nem volt, csak egy fáradságos és lassú eszköze: az írói munka s ennek kétséges és a legjobb esetben is késői sikere. — Ideges tettvágya, mely elkeseredésében arra sarkalta, hogy mentül előbb és minél döntöbben keljen birokra az élettel, valami szociálista-összeesküvésbe sodorta, ámbár ő maga egyenest ellensége volt a szociálistusnak. Nyolcz hónapig ült ezért tömlőczben, biztosra várva halálos ítéletét. A kegyelem fehér kendője éppen abban a pillanatban lobogott a vérpad felé, a mikor ő rá került a sor, hogy a hóhérlegények megköttözzék. Ez a kegyelem annyit jelentett, hogy nyolcz esztendeig volt a börtön és Szibéria rabja meg közkatona. Elég idő arra, hogy a szerencsétlenség minden nyomorúságát átszenvedje, a gonosztevők és szenvedők egész lelki világát megismerje, hogy aztán el is mondhassa az *Élőhalottak házából való emlékiratai*-ban.

Mire kiszabadult, harmincznyolcz éves lett, s ahhoz, hogy új életet kezdjen, nem volt egyebe, mint a börtönben szerzett sok keserves tanúlsága, s az a rettentő betegség, a melyet szintén onnan hozott magával: a nyálvatórés.

Igy látott újra munkához, óriás tehetsége mellett ezekkel az élettapasztalatokkal, a melyek elvitték a halál küszöbéig s a földöntúli gyönyörökig, melyek meg szokták előzni iszonyú bajának rohamait; s talán egész életében ezek a perczek voltak az egyedüliek, melyekben boldognak érezte magát. — Rengeteget írt, harmincznegyven ívet évenként, de a kiadók negyedrészt áron vásárolták munkáit, mint a Turgenyew kapós, szórakoztató regényeit. Ő és egy pár barátja érezte, hogy „neve milliőkat ér“, de az orosz közönséget nem vonzotta ko-

mor tehetsége, zordon világa. Kétszer indított hirlapot, mind a kettő megbukott, pedig maga szerkesztette, s jó részt maga is írta tele, számról-számra. Öcsese is meghalt, ráhagyta családját és adósságait. Az adósok börtöne elől egész családjával külföldre menekült. Ott még egyszer föllobbant benne a fiatalkori kétségbeesett dacz, le akarta bírni a sorsot, egy csapásra, hirtelen, hogy aztán háborítlanul élhessen hivatásának. Baden-Badenben minden pénzét rátette a roulettere. Eleinte nyert, aztán mindenét elvesztette, feleségének és gyermekeinek a ruháját is. Ez után írta meg a játékszenvedély monografiáját, a *Játékos naplójá*-ban.

Ez volt utolsó titáni föllázadása a sors ellen. Ettől fogva háborgó lelkének minden erejét és minden keserűségét munkáiba fojtotta, s ebben az időszakban, — 1866—70 között, — írta legnagyobb regényeit.

Mondhatni, minden munkáját ennek az életnek a tanulságaiból, a maga szenvedélyeinek és szenvedéseinek, háborgásának és kegyetlen megpróbáltatásának emlékeiből dolgozta ki. Minden munkája tele van önvallo-mással, s egyben-másban majd minden alakja ő rá ütött. A *fiatal sarjadék* környezet-festése, az *Idióta*, a *Nagyváros rejtett zúgá*-ban élők, a legidősebb Karamazow, mind új meg új utakat nyitnak az ő lelkéhez. Hogy ennél a könyvnél maradjunk: Raszkolnyikov is közel rokona Dosztojevszkijnek; egész lelke az írójáé, mintha csak ennek töprengéseit látnánk, féktelen boldogulni-akará-sát, mely a végletekig ragadja; aztán magába-szálltát, elfásúlását, a mint lassankint megadja magát sorsának. Bajos is elképzelni, mi csábíthatna üres képzelődésre olyan író, a kinek elég a mondanivalója, hiszen leg-aljaig átélte az életet, egész odáig, a hol hallotta a halál kaszájának suhintását. Elegen ment át s elég embert megismert ahhoz, hogy ne fogyjon ki azokból az embe-rekből és helyzetekből, a kiket és a melyeket magától és önnön életéből ismert.

Osupa olyan embert írt le, a kikkel összeakadt a maga hányt-vetett, zord életútján. Valamennyien különös teremtések, a kikben elpattant valami; egytől-egyig lelkibetegek, gyilkosok, iszákosak, félkegyelműek, meg-

háborodásra és öngyilkosságra jegyzettek. Mintha a belpoklosokat látnánk a Bethezda tava körül, várva valakit, a ki oda támogatja őket a mennyei tó vizéhez, a melyben tisztára mosdanak és a mely meghozza egészségüket. Az író meghittén jár-kél közöttük és sorra odavezérli őket a megtérés forrásához. Addig is a jóságnak egy-egy csöppjét hullatja szívökbe enyhítésül. Szónya, Raszkolnyikov éppen olyan jólelkűek és adakozók, mint ő; Szvidrigajlov megzavarodó lelkét is ezzel szépíti meg. Ezt a jóságot minden alakja ő tőle örökölte, a ki kiapadhatlan volt, mint a mély kút, a melyből mindenki telemerítheti csebrét, míg Tolsztoj, akárcsak a nyavalyatörős Mohammed, a Dosztojevszkij *Démonai*-ban, a felhőkig kalandozott, a nélkül, hogy színig telt korsójából egy csöpp is kicsordult volna.

Dosztojevszkij minden gyarlóságával, bűnével és nyomorúságával együtt is szerette az embert, úgy, hogy nem is érdekelte más. Munkáiban nem találni hosszabb, kikerekített leírásokat, természet-festést. Legföljebb szobákat és házakat rajzol meg, melyekben emberei élnek. Minden szent neki, a mit emberei a lelkükbe fogadtak. Kivel nem tudta megértetni a *Fehér éjszakák* külföldi emberét, a ki barátságot tart az utcájabeli házakkal? — Mint a renaissance nagy képművei, csak akkora vásznon dolgozik, a mekkorát alakjai betöltenek, s mellettök csak legközvetlenebb környezetük kap szűkes kis helyet.

Embereinek is csak a lelke érdekli. Alakjainak külsejét nem szokta leírni. Éppen ellenkezőleg, mint Tolsztoj, a ki az emberek leírásán kezdi jellemzésöket, s lelköket külsejükből olvastatja ki: Dosztojevszkij a maga embereinek eszenest a lelkébe nyit. Mindent közvetlenül a lelkükben néz végig. Befúrja magát az agyuk velejébe s onnan néz szét környezetükön. Egészen beléjük olvad, s ezt kívánja az olvasótól is. Perczről-perczre fürkészi, mit éreznek, mit gondolnak az emberei; egyéb-
bel keveset törődik. A regény egész cselekménye áthelyeződik egy ember lelki világába, s az írónak az a gondja, hogy elmondja, mitől fél, mit sajnál, mit akar ez az ember, kit szeret, mit gyűlöl. Csak mert mindez lendit vala-

mit az ember sorsán, könyveinek csak ennyiben van mesejök. Nem a tett, csak a szándék hősei. S hogy milyen éles szemmel néz bele az emberi lélekbe s mennyi mindent tud ott meglátni és megmutatni, annak az a bizonyossága, hogy sohasem unjuk el az ő embereinek töprengéseit olvasni. Pedig az egész könyv csak annak a megfigyeléséből áll, micsoda erjedés folyik a lélek sejtjeiben. Itt van például a *Bűn és bűnhődés*. Egész meséje annyi, hogy egy fiatal ember előre kitervelten megöl egy vénasszonyt, s egy idő multán földadja magát. Mindez ráférne a könyvnek tíz oldalára, mint a hogy' belefeér egy újság napihirébe, ha Dosztojevszkij tényekkel dolgoznék, s nem az volna a célja, hogy éppen a szándék és a megbánás kiforrását mutassa meg, a miből olyan lélektani tanulmányt fejthet ki, melynek hitelességére egész bizalommal támaszkodhatik a tudós lélekbűvár is. Az ilyen író természetesen nem dolgozhatik hozzávetésekkel és találgatásokkal, hanem következtetésről következtetésre halad, akárcsak a tudós. Mereszkowszkij azt is mondja Dosztojevszkijről, hogy regényeinek egyik-másik részlete olyan, mint Goethe némely költeménye vagy Lionardo da Vinci egyes rajzai: nem tudni, a művészet vagy a tudomány körébe tartoznak-e. Bizonyos, hogy Dosztojevszkij a tudós lelkiismeretességével dolgozik, de viszont az is bizonyos, hogy a művészi igazságnak is csak akkor van értéke, ha az egyes eseten túl általánosítható. Ebben az értelemben mondta maga-magáról, hogy nem pszichológus, hanem realista, a ki saját megfigyelése nyomán halad, a legakkurátusabb leíró módszer szerint.

Erősen realista, ámbár realismusa sohasem vakos. Sajátos módon éppen a filigran lelki jelenségek tükrözésében tesz ki legjobban magáért. Az ő realismusa voltaképpen abban áll, hogy világosan és érthetően indokolja a lélek legirrealisabb fölhabzását is, s a legkülönösebb érzéseket és a legmeglepőbb ötleteket is egy rendes és természetes gondolat- meg érzésláncz utolsó szemei gyanánt tudja odailleszteni.

Alakjainál csodálatos valószínűséggel olvad át az ébrenlét álomba, melyben az imette látottak és hallottak

fantasztikus alakban rajzanak az alvó lelki-életének valami titokzatos magva körül. Ilyen mestermunka Raszkolnyikov álmának a leírása, a mint fölelevenül előtte az a gyermekkorában látott jelenet, mikor részeg legények agyonverték egy kis fakó lovat. Ez az álmokép tisztább, elevenebb az ébrenlétnél is, mert a való élet zaja és egyéb jelenségei semmit sem vonnak magukra az álmodó figyelméből.

Dosztojevszkij előtt a rejtélyes nem rejtélyes, minden ilyest akkora művészettel bír velünk érzékelteni, hogy a hátunk borzong belé. Annyira ismeri az emberi lelket, hogy legrémítőbb káprázatát természetesen és egyszerűen tudja megrajzolni. A szellemek más írónál éji órán járnak, hatalmas árnyak, ösök, a kik átkot szórnak vagy jövődőt mondanak. Szvidrigajlovnak fényes nappal jelenik meg az agyongyötört felesége, s egyszerűen rászól, hogy elfeledte fölhúzni az órát az ebédlőben. Így toppan be pipát tisztogatni szolgálégye is, rongyos könyökű ruhában. Éppen ez az egyszerűség és természetesség a megrázó.

A Dosztojevszkij sajátlagos területe: az egyensúlyát veszített lélek, minden bensőségével, s még ezen felül is: rejtelmek, titokzatossága, káprázatai. Lélekrajzoló erejével haladja meg kortársait, Turgenyewet és Tolsztojt is, a kikkel életében nem vetekedhetett hírnévre és olvasottságra nézve. Tolsztojnál is mélyebbre világít az emberi lélekbe, melynek nem csupán logikáját bírja földeríteni, hanem a mellett képes megmutatni és megmagyarázni rendhagyóságait és kicsapongásait is. Alakjai lelkén át a maga egészében nézte az életet, nem darabolta szét problémákká, mint a hogy' az élet sem aprózta szét magát azokra. A megalázottakat és szenvedőket rajzolta, s mert maga is ismerte sorsukat, nem hirdethette, hogy az kíváncsú és boldogító. Csak azt rajzolta, hogy milyen jók és milyen rosszak az emberek egymás iránt. Más szóval: tőle telhetőleg igyekezett megmutatni és megértetni az emberi lelket és az ember életét, a mi mindenestre a legnagyobb és legnemesebb feladat, a mire ember csak vállalkozhatik, s minden külön tanulás nélkül is a legtanulságosabb. *Voinovich Géza.*

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

ELSŐ RÉSZ.

I.

Julius elején, egy rendkívül forró napon, estefelé egy fiatal ember jött le az utcára ötödik emeleti kis szobájából, a melyet az sz-i sikátorban bérelt; lassan, tétozva indult el a k-i híd felé.

Szerencsésen sikerült neki kikerülni, hogy a lépcsőn háziasszonyával találkozzék. Szobácskája egy ötemeletes ház padlás-szobája volt s inkább hasonlított valami kamarához, mint lakóhelyhez. A háziasszony, a kitől a szobát bérelte, egy emelettel lejjebb, külön lakosztályban lakott s a fiatal ember valahányszor ki akart menni, kénytelen volt mindig a háziasszony konyhája előtt elhaladni, melynek ajtaja rendesen széltére ki volt nyitva a lépcső felé. S a fiatal emberen mindannyiszor, valahányszor arra elhaladt, valami beteges, bátortalan érzés vett erőt, a mely miatt röstelte magát és sokat évődött magában. A háziasszony előtt kellett elhaladnia, holott félt vele találkozni. Nem mintha olyan gyáva vagy zárkózott lett volna, — sőt ellenkezőleg; de egy idő óta oly kuszált és komor kedélyű volt, mintha hipochondria bántotta volna. Annyira visszavonult s úgy elzárkózott mindenkitől, hogy másokkal sem akart találkozni, nemcsak háziasszonyával. A szegénység átka verte meg, de utóbbi időben nyomasztó helyzete már nem bántotta annyira. Mindennapi foglalkozásaival nem gondolt s végképpen abban hagyta azokat. Semmiféle háziasszonytól nem félt ő valójában, akármit gondolt is az ő felőle. Hanem megállni a lépcsőn, hallgatni azokat a hiábavalóságokat, a mindennapi pletykát, melyhez neki semmi köze, hallgatni azokat a szemrehányásokat, fenyegetéseket, panaszkodat a bérhátralék miatt, aztán mentegedőzni, engedelmet kérni, hazudozni, — nem, már akkor inkább lelopakodik va-

Iahogy macska módjára a lépcsőn s eltűnik, hogy senki se lássa meg.

De ezúttal attól való félelme, hogy gazdasszonyával találkozhatik, még akkor is megremegettette, mikor az utcára kiért.

— Mit évődöm én és ugyan mitől félek ilyen időtájban? — gondolta elmosolyodva. — Hm!... igen... minden ott van az embernek a kezében s ha valamit elszalaszt az orra elől, az csak a gyávasága folytán történik... ez sarkalatos igazság... Erdekese tudni, hogy mitől félnek leginkább az emberek. Az új lépéstől, az új, eredeti szótól félnek a legjobban... Hanem nagyon is sokat fecsegek. Azért is nem tesztek semmit, mert csak fecsegek. Én csak a múlt hónapban tanultam meg így fecsegni, mikor egész napon át meghúztam magam a zugolyban és Babszem királyról elmélkedtem. Mért is jöttem én ma ki? Hát kész vagyok-e én *arra*? Hát komoly dolog az? Egyáltalában nem komoly. Csak képzelődéssel mulattatom magamat; gyerekiség! Persze, hogy csak gyerekiség!

Odakint nagy volt a hőség, ennek következtében a levegő tikkasztó, rekedt; mindenfelé mészpor, épületállvány, téglapór s az a sajátos nyári szag, a melyet nagyon jól ismernek mindazok a szentpéterváriak, a kiknek nincs módjukban nyaralókba menni; mindez egyszerre kellemetlenül hatott a fiatal embernek különben is laza idegeire. Az ivőkből, melyekben különösen ez időtájt igen sokan tartózkodnak s hol a részegyek egymásután esnek le lábaikról, föl nem véve azt, hogy munkanap van, szintén kiállhatatlan bűz terjedt s még vizszatasztóbb színezetet adott a magában is undorító és szomorú környezetnek. A fiatal ember finom vonásain egy pillanatra a legmélyebb undor kifejezése látszott. Egészen csinos ember volt, szeme nagyon szép fekete, haja sötétszürke, a közeptermétünél valamivel nagyobb, szép állású és karcsu. De csakhamar valami mély gondolatokba, jobban mondvá, valami önfeledtségbe merült, nem ügyelve a környezetre, de nem is akarva azt észrevenni. Nagy ritkán dörmögött valamit magában, megszokva már a monológokat, a melyekbe mindig hamarosan beletalálta magát. Ebben a pillanatban bevallotta magának, hogy gondolatai időnkint összekuszálódnak s hogy ő nagyon gyöngé; második napja már, hogy úgyszólván semmit sem evett.

Oly rosszul volt öltözve, hogy más ember, ha még annyira szokva volna is ilyen élethez, meggondolná, hogy ki-menjen-e világos nappal ilyen rongyokban az emberek elé. Különben ez olyan városrész volt, a hol nem igen tűnt föl ilyen öltözék. A közeli szénapiacz, köröskörül a bódék, főképpen pedig az iparosok, mesteremberek áruló helyei, a melyek a szentpétersvári szép utczákon és sikátorokon unalmaskodtak, néha az egész panorámát olyan dolgokkal tarkították, hogy inkább az tetszhetett volna különösnek, ha másféle figurával találkozott volna ott valaki. De hát oly mély megvetés vette be már magát a fiatal ember lelkébe, hogy — habár valamikor nagyon is érzékeny volt, — ő maga legkevesebbé törődött ezeken az utczákon az ő rongyos ruhájával. Egészen másképpen gondolkozott, ha ismerőseivel vagy régipályatársaival való találkozásról volt szó, de ezekkel egyáltalában nem szeretett találkozni. Azért mégis, mikor egy részeg ember, a kit nem tudni, miért és hova vittek egy nagy igavonó ló által húzott szekeren, egyszerre rákiáltott: — Hej, te német kalapos! — aztán tele torokból ordítva, a kalapjára mutatott, a fiatal ember egyszeribe megállt s önkéntelenül a kalapjához kapott. Az a kalap magas, gömbölyű kalap volt, a melyet az ácsok hordanak, de már egészen viseltes, rozoga, csupa lyuk és folt, karimája hiányzott és egészen félre volt törve. De nem szégyen, hanem egészen más, ijedelemhez hasonló érzés fogta el a fiatal embert.

— Hiszen tudtam én azt! — dörmögött boszúsan, — gondoltam is! Ez már igazán baromság! Ime, mily ostobaság, mily semmi kicsiség teheti tönkre az embernek minden tervét. Igen, nagyon is fölismerhető kalap... Nevetséges is, de könnyen fölismerhető is... Az én rongyos ruhámhoz okvetetlenül sapkára van szükségem, akármilyen vén czafat, csak ne ez a szörnyűség. Ilyet senki sem visel; egy versztányiról föl lehet ismerni... s pedig ez a fődolog, hogy fölismerhetik. Pedig okvetetlenül arra kell törekedni, hogy feltűnő ne legyek... Kicsiségek, de igen jelentékeny kicsiségek. Min-dig ilyen kicsiségek döntik veszélybe az embert.

Nem messze kellett mennie; már tudta is, hogy szállása kapujától hány lépésnyire van; éppen kétszázharminczra. Akkor számította ki, mikor egyszer nagyon is el volt merülve tervezgetésébe. Abban az időben még ő maga sem hitt tervei-

ben, csak ingerelte magát képtelen bátorságával. De most, két hónap múltán, másképpen kezdett gondolkozni s nem véve többé figyelembe hiányzó erejéről és határozatlanságáról tartott monológját, a „képtelen“ ábrándot nagyon is jóra valónak kezdte tekinteni, bár még mindig nem hitt maga-magában. Ezúttal már az volt a célja, hogy *próbát* tegyen jóra való tervével s izgatottsága nőttön-nőtt.

Magánkívül és ideges izgatottsággal ment a legmagasabb házhoz, a melynek egyik fala egy csatorna felé, a másik pedig az...-i utcára szolgált. Ez a ház csupa apró lakásokból állt s mindenféle mesteremberek, munkások laktak benne, úgymint szabók, lakatosok, szakácsnők, németek, saját személyök után elégedő leányok, kisebb hivatalnokok stb. A ki- és bejárók folytonosan tarkállottak ott a ház mindkét kapuja alatt és mindkét udvarán. Három vagy négy házmeister is volt. A fiatal ember nagyon meg volt elégedve, hogy nem találkozott egyikőjükkel sem s azonnal befordult a kapu alól jobbra, a lépcsőre. A lépcső sötét és szűk volt, de ő már ismerte és tanulmányozta ott a járást s nagyon tetszett neki az egész: ilyen sötétségben még a kíváncsi szemek se veszedelmesek. — „Ha már most is úgy félek, mi történnék még, ha valahogy tényleg arra kerülne a sor, hogy hozzá fogjak magához a *kivitelhez*?...“ — gondola önkénytelenül, följutva a negyedik emeletre. Itt emberek állták útját, a kik egy lakásból bűrt hordtak ki. A fiatal ember már régebben tudta, hogy abban a lakásban egy német hivatalnok lakott a családjával, úgy lát-szik, a negyedik emeleten; ezen a lépcsőn, ezen a folyosón, egy időre csak maga a vén asszony fog lakni. Ez igen jó... mindenesetre... — gondolta magában s becsöngtetett a vén asszonynál. A csengetyű gyöngén kilimpelt, mintha bádogból készült volna, nem rézből. Az ilyen apró lakásokban csaknem mind ilyen csengetyűk vannak. Ő már elfelejtette ennek a csengetyűnek a hangját, s most ez a különös hang mintha egyszerre valamit eszébe juttatott volna neki, mintha valamit világossá tett volna előtte... Összerázkódott s egyszerre gyöngének érezte idegeit. Nemsokára kinyílt az ajtó a kis folyosóra; a ház lakója, egy asszony, gyanakodólag nézett ki az ajtó nyílásán, úgy hogy csak fénylő, fekete, apró szemei voltak láthatók. Miután azonban látta, hogy a folyosón sok ember van, nekibátorodott és egészen kinyitotta az ajtót. A

fiatal ember átlépett a küszöbön, bement a sötét előszobába, a mely mellett egy kis konyha volt. Az öreg asszony szótlanul állt előtte s kérdőleg nézett rá. Alacsony, száraz, körülbelül hatvan éves vénasszony volt, éles, gonosz tekintetű szemekkel, kis hegyes orral, hajadonfótt. Világos, kissé szürke haja erősen meg volt kenve zsirral. Vékony, hosszú, tyuklábakhoz hasonló nyakára valami flanelrongy volt vetve, válláról pedig bár meleg volt, gyűrött, ócska köpeny lógott le. Az öreg asszony minden pillanatban köhécselt és krákogott. A fiatal ember valami különös tekintettel nézhetett rá, mert szemeiben is újra látható volt az iménti gyanakodás.

— Nevem Raszkolnyikov, tanuló; ezelőtt egy hónappal voltam már kegyednél, — sietett a fiatal ember elmorogni a bemutatkozást, félíg meghajtva magát, eszébe jutván, hogy kedvesnek kell lennie.

— Emlékszem, bátyuska, igen jól emlékszem, hogy volt ön itt, — felelte az öreg, kérdő tekintetét nem véve le a fiatal ember arcáról.

— Nos . . . megint olyan dologban járok, — folytatta Raszkolnyikov, kissé megriadva és meglepetve a vénasszony gyanakodó tekintetétől.

— Egyébiránt meglehet, hogy ő mindig ilyen, csak én nem vettem akkor észre, — gondolta kellemetlen érzéssel.

Az öreg asszony elhallgatott, mintha gondolatokba merült volna, azután félreállott s a szoba ajtajára mutatva, vendégét előre bocsátá és így szólt:

— Tessék, bátyuska.

A kis szoba, melybe a fiatal ember belépett, sárga tapétával, ablakain csálánszövetű függönyökkel volt ellátva és e pillanatban egészen meg volt világítva a lemenő nap sugaraitól. — Meglehet, hogy majd *akkor* is így fog sütni a nap, — gondolta Raszkolnyikov önkénytelenül, aztán gyors pillantással végig nézett a szobában mindent, hogy a viszonyokat lehetőleg kitanulja s emlékezetébe vesse. Hanem a szobában nem volt semmi különös. A bútortat valamennyi darabja nagyon ócska volt és sárga fából való, egy fatámlával ellátott divánból, egy a diván előtt álló oválalakú, gömbölyű asztalból s egy az elválasztó fal mellett álló, tükrös toilette-asztalból állt, a falak körül székek voltak, sőt néhány olcsó kép is akadt, sárga rámaiban, kezükön madarat tartó német kisasszonyokat

ábrázolva: ennyi volt az egész butorzat. A szögletben egy kis szent-kép előtt lámpa égett. Minden nagyon tiszta volt: a bútorok s a padozat is tiszta simára volt takarítva, minden ragyogott. — Lizavetta dolga, — gondolta a fiatal ember. Egy csöpp port sem lehetett látni az egész lakásban. — A gonosz, vén özvegyasszonyoknál mindig ilyen nagy a tisztaság, — folytatta Raszkolnyikov magában s kíváncsian nézett a másik kis szobába vezető ajtón lévő ritka szövettű függöny mögé, a másik kis szobában áll az öreg asszony ágya és szekrénye, s ebben a szobában Raszkolnyikov még egyszer sem nézett széjjel. Az egész lakás ebből a két szobából állt.

— Mi tetszik? — kérdezte szigorúan a vénasszony, bemenve a szobába, s mint az imént, megint szembe állva vele, hogy egyenesen a szeme közé nézhessen.

— Zálogot hoztam, itt van! — S a fiatal ember egy ócska, lapos ezüst órát vett ki zsebéből. Hátsó lapjára a földgömb volt főlvésve. Lánca aczélből volt.

— De hiszen már az előbbeni zálog határideje is letelt. Tegnapelőtt múlt egy hónapja, hogy letelt.

— Majd elhozom önnek az egyhavi kamatot, legyen türelemmel.

— A legjobb, a mit tehetek, bátyuska; türök, vagy eladom már most az ön holmiját.

— Mennyit kaphatnék erre az órára, Ivanovna Alena?

— Milyen semmiségekkel állsz elő, bátyuska; hidd el, ez semmit sem ér. A gyűrűért multkor két bankót adtam önnek, pedig olyat ujonta, az aranyművesnél, másfél rubelért lehet venni.

— Adjon négy rubelt; kiváltom, mert apámról maradt. Nemsokára pénzt fogok kapni.

— Másfél rubelt, de a kamatot előre levonom, ha akarja.

— Másfél rubel! — kiáltott föl a fiatal ember.

— A hogy' akarja. — S az öreg asszony visszanyújtotta neki az órát. A fiatal ember elvette s annyira megharagudott, hogy már el akart menni, hanem hirtelen meggondolta magát, eszébe jutván, hogy úgy sincs egyebüvé hová mennie s hogy más dologért is jött ő ide.

— Ide vele! — mondá nyersen.

A vénasszony zsebébe nyúlt a kulcsokért s bement a másik szobába, a függönyön túl. A fiatal ember egyedül ma-

radt a szoba közepén, kíváncsian fülelt s arrafelé fordult. Hallatszott, hogy az öreg kinyitotta a szekrényt. — Ez, úgy látszik, a belső fiók, — okoskodott. — A kulcsokat bizonyosan a jobboldali zsebében hordja... Mind együvé kötve egy aczélszikkára... S azok közt van egy mindegyiknél nagyobb kulcs, a melyeknek a tolla ki van fogazva; bizonyos, hogy az nem a szekrényé... Valószínűleg van még valami skatulya vagy láda... Ez érdekes. A ládáknak mind ilyen kulcsuk van... Es mégis milyen hitvány itt minden...

A vénasszony visszajött.

— Itt van, bátyuska; ha rubelétől havonként egy grivennyiket* számítunk, másfél rubel után tizenöt kopejkát kell, hogy számítsunk az ön terhére, egy hónapra előre. Aztán a régebbi két rubelért szintén föl kell számítani önnek ugyanezen számítás szerint előre húsz kopejkát. Ez összesen kitenne harmincötöt. Jár tehát önnek még az ön órájáért egy rubel és tizenöt kopejka. Itt van, tessék átvenni.

— Hogyan? Hát most meg már csak egy rubel és tizenöt kopejka?

— Úgy van.

A fiatal ember nem pörölt, hanem átvette a pénzt. Nézte a vénasszonyt és nem sietett elmenni, mintha még valami mondani vagy tennivalója volna, de mintha ő maga sem tudná bizonyosan, hogy mi.

— Meglehet, Ivanovna Alena, hogy a napokban még hozok önnek valamit... ezüst... nagyon csinos... egy cigaretta-tartó... mihelyt visszakapom a barátomtól. — Ezeket mondva, nyugtalan lett és elhallgatott.

— No, majd akkor beszélünk róla, bátyuska.

— Isten önnel... S kegyed mindig egyedül szokott itt-hon ülni, nővérei nincsenek? — kérdé, lehetőleg udvarias hangon, kimenve az előszobába.

— Mi gondja arra kegyednek, bátyuska?

— Semmi különös. Csak úgy kérdem. Ön mindjárt... Isten önnel, Ivanovna Alena.

Raszkolnyikov nagyon nyugtalanul távozott. Nyugtalanlansága egyre nagyobb és nagyobb lett. A lépcsőn lefelé menében néhányszor meg is állt, mintha valami lenyomta volna. Végül már kint az utcán fölkiáltott:

* Tíz-kopejkás pénzdarab.

— Istenem! Mily undorító mindez! S én talán, talán... Nem!! Ostobaság, ügyetlenség! — tette hozzá határozottan. — Hogy' is vehet rajtam erőt ilyes félelem? De mégis, olyan aljasságra volna képes az én szívem? Bizonyos, hogy aljas, rút dolog; undorító, undorító . . . S én egész hónapban . . .

Nem tudta izgatottságát sem szavakkal, sem fölkiáltásokkal kifejezni. A végtelen undor érzete, a mely már akkor kezdte lelkét marni és gyötörni, mikor az imént az öreg asszonyhoz ment, most oly nagyra nőtt és oly világos lett előtte, hogy nem tudta, hova meneküljön marczangolása elől. Úgy ment a járdán, mint egy részeg, észre sem véve a járókelőket, s összeütődve velük; csak a második utczában jött magához. Széjjelnézve, észrevette, hogy egy korcsma mellett áll, a melybe a járdáról egy lépcsőn lefelé menve lehetett bejutni. A korcsmából e pillanatban két részeg ember jött ki s egymást támogatva és káromkodva, nekiindultak az utcának. Raskolnyikov nem sokáig okoskodott; azonnal lement a lépcsőn. Ezideig sohasem ment korcsmába, de most a feje szédült s azonkívül égető szomjúság is kinozta. Nagyon szeretett volna egy kis hideg sört inni, annál inkább, mert a gyöngeség is bántotta, meg éhes is volt. Leült egy homályos, piszkos zugba, egy kis fenyőasztalhoz, sört kért s mohón itta ki az első poharat. Azonnal lecsillapult minden s gondolataiban is világosság kezdett derengeni. — Bolondság! — mondta remény közt, — nincs is miért töprengeni. Tisztán fizikai zavar. Egy pohár sör, egy darabka kétszersült. — S ime, egy pillanat alatt meg erősödik az elme, világos lesz a gondolat, erős az ítélet. Piha! mily semmiségek! — S nem tekintve ezt a megvető leköpést, már derülten nézett szét, mintha észrevétlenül megszabadult volna valami rettenetes tehertől s barátságosan nézte végig a jelenvoltakat. Hanem még e pillanatban is olyan távoli előérzete volt, hogy a jó iránti eme fölbuzdulása is megint csak valami beteges érzés volt.

A korcsmában ez időben kevesen voltak. Azon a két részegen kívül, a kik a lépcsőn elestek, mindjárt kiment egy halászbokból álló egész társaság, szám szerint öt ember, vivén magukkal egy leányt és egy harmónikát. Távozásuk után csend állt be s üressé lett a korcsma. Mindössze csak a következők maradtak ott: egy söröző, kissé részeg, városi polgárnak látszó ember, ennek a barátja, egy kövér, testes, szürke-

szakállu ember, felsőkabátban, — ez már nagyon részeg volt, el-elaludt az asztalon s néha hirtelen, mintha fölébredne, ujjaival dobolni kezdett, kezét előre tartotta, teste felső részét a nélkül, hogy az asztal mellől fölkelne volna, kiegyenesítette, aztán valami értelmetlen nótát danolt, nagyon erőlködve, hogy az egyes sorok eszébe jussanak, mint pl.:

Egész évben feleségem babusgattam,
Egész évben feleségem ba-a-busgattam.

Vagy megint, mikor hirtelen fölébredt:

Podjaeszeszki utcán jártam,
A régimre rátaláltam . . .

Es senki sem osztozott vele boldogságában; hallgatag pajtása meg éppen ellenséges és gyanakodó szemmel nézte ezeket a kifakadásokat. Ezeken kívül még egy ember volt ott, a ki a látszat szerint valami nyugalmazott hivatalnok lehetett. Ez magában ült pohara mellett, néha egyet kortyintva és körültekintve. Ezen is mintha valami izgatottság látszott volna.

II.

Raszkolnyikov nem volt szokva az emberekhez, s mint már említettük, minden társaságot került, kivált utóbbi időkben. De most egyszerre mintha vonzotta volna valami az emberekhez. Mintha valami új történnék vele s mintha szomjazta volna az emberek társaságát. Úgy kifáradt egy egész hónap alatt állandó töprengésében és sötét készülődésében, hogy szeretett volna már, habár csak egy pillanatra is, más világban megpihenni, legyen az a világ bármilyen, — s nem nézve a helyiség piszkos voltát, örömet időzött a korcsmában.

A helyiség gazdája a másik szobában volt, de gyakran bejött az ivóba, lépcsőkön jöve le valahonnan, a miért is mindannyiszor legelőbb nyaka, fénymázos, vöröses szegésű eszímái voltak láthatók. Alsó ing volt rajta és roppant piszkos, fekete atasmellény; nyakkendőt nem viselt s egész arca olyan volt, mintha jól meg lett volna kenve zsírral, mint a vas-zár. A kármentő mögött egy körülbelül tizennégy éves

fiú járkált, ki fiatalabb volt egy másik fiúnál, a ki kiszolgált, ha valamit kértek. Lehetett kapni ugorkát, barna kétszersültet s apróra vagdalt halat, mindez pedig nagyon rossz illatot terjesztett. A levegő annyira nyomott volt, hogy az ottmaradás lehetetlennek látszott, s minden annyira át volt hatva szeszgőzzel, hogy magától ettől a levegőtől öt percz alatt bárki is megrészegedhetett volna.

Vannak olyan találkozások, kivált ismeretlen emberekkel, a melyek első pillanatra érdekelnek bennünket, egész hirtelenséggel, váratlanul, mielőtt még szót váltottunk volna velök. Eppen ilyen benyomást tett Raszkolnyikovra az a vendég, a ki nem messzire ült tőle, s a ki nyugalmazott hivatalnoknak látszott. A fiatal embernek később gyakran eszébe jutott az első benyomás, s annak bizonyos előérzetet tulajdonított. Szemét le nem vette a hivatalnokról, már csak azért sem, mert az is makacsul nézett ő reá, s látszott rajta, hogy ő is nagyon szeretne beszélgetésbe eredni. A többiekre, a kik az ivóban voltak, magát a vendéglőst sem véve ki, a hivatalnok megszokottan, sőt unalommal tekintgetett, egyúttal pedig bizonyos fensőbbiséggel is, mint alsóbbrendű és rangú emberekre, a kikkel neki nem érdemes szóba állni. Ez körülbelül ötven éves, középtermetű, testes, szürkülő hajú, a mellett szélesen kikopaszodott fejű ember volt; arca a folytonos ivástól megpuffadt, sárga, sőt zöldes volt, szempillái duzzadtak, melyek alól apró vörösbe forgó szemek hunyorogtak elő. Valami különös volt rajta, tekintetében mintha valami diadalmas öröm látszott volna, — gondolat és szellem mutatkozott szemében, — de egyben némi bárgyúság is. Ócska, nagyon megviselt fekete frakk volt rajta, kopott gombokkal. Ezek közül csak egy tartotta magát még valahogy, ezt az egyet be is gombolta, láthatólag eleget akarván tenni a tisztesség követelményeinek. Nanking-mellénye alól kézelőtlen ing látszott ki, az is könyörtelenül bepettyezve, összeöntözve. Arca ki volt borotválva, a hogy' a hivatalnokok szokták, de nagyon régen, úgy hogy már nagyon sűrűn kezdett mutatkozni a szürke serte. Magatartásában is volt valami hivatalnokos. De most nyugtalan volt, haját borzolgatta, majd bánatosan a két keze közé fogta fejét, miközben rongyos könyökével a leöntözött asztalra támaszkodott. Végre egyenesen ránézett Raszkolnyikovra s hangosan és szilárdan szólt:

— Megengedi tisztelt uram, hogy egész tisztelettel néhány szót szóljak önnek? Mert bárha ön nem ismerős is, az én tapasztalt szemem önben művelt s korhelykedéshez nem szokott embert lát. Én mindig nagyra becsültem a műveltséget, kivált, ha jó érzéssel párosult, — s ezen kívül czimzetes tanácsos a czímem. Marmeladov, — ez a vezetéknevem, czimzetes tanácsos. Szabad kérdezni: szolgálatban tetszik lenni?

— Nem, tanúlok... — felelt a fiatal ember, félig csodálkozva a különös, szónokias hangon. S azon, hogy ez az ember oly egyenesen, elszántan fordult hozzá. Habár csak az imént kívánta, hogy szeretne akármiféle emberek társaságába jutni, a legelső pillanatban, midőn valaki tényleg megszólította, egyszeriben erőt vett rajta az a barátságtalan, izgatott érzés, a melylyel minden idegen arcz iránt viseltetett, a mely vele foglalkozott, vagy csak akart is vele foglalkozni.

— Tanuló, ugy-e? Vagy volt tanuló? — szólt a hivatalnok. — Mindjárt gondoltam. A tapasztalat, kedves uram, a gyakori tapasztalat! — s nagyobb bizonyosság kedvéért megbökte ujjával a homlokát. — Tanuló volt, vagy elvégezte az iskolák egy részét. És bocsásson meg... — Fölkelt, egy kicsit ingadozott, fogta üvegét, poharát s átült a fiatal emberhez, egy kicsit rézsút átellenében. Ittas volt, de helyesen és élénken beszélt, csak helyenkint szakítva vagy nyújtva meg beszédét. Olyan mohón vetette magát Raszkolnyikovra, mintha egész hónap óta nem beszélt volna senkivel.

— Kedves uram, — kezdte csaknem ünnepélyesen, — a szegénység nem bűn: ez már egyszer igaz. Tudom én, hogy az iszákosság sem erény, s ez annál rosszabb. De a koldusság, tisztelt uram, a koldusság, — ez már bűn. A szegénységben még megőrizheti ön veleszületett jó érzéseit, de a koldusságban nem, sem ön, sem más. A koldusságért nem bottal hajtják ki az embert az emberek társaságából, hanem seprővel söprik ki, hogy annál jobban megalázzák; s helyesen, mert koldus mivoltomban én magam vagyok az első, a ki kész vagyok magamat megalázni. S innen van az iszákosság. Tisztelt uram, egy hónappal ezelőtt csúfosan megverte a feleségemet Lebejatnyikov úr, pedig az én feleségem nem az, a ki én vagyok. Érti ön? Engedjen meg még egy kérdést, habár úgy látszik, mintha csak kíváncsi volnék: úgy-e, hébe-hóba a Néván, a szénás bárkákon tetszik hálni?

— Nem, azt még nem próbáltam, — felelt Raszkolnyikov. — Mi annak a módja?

— Nos, én ott szoktam, már ötödik éjjel...

Töltött, ivott és elgondolkozott. S ruháján és haja közt tényleg látható volt néhány szál széna. Nagyon valószínű volt, hogy öt nap óta nem vetkezett le és nem mosdott meg. Különösen kezei voltak piszkosak, zsírosak, vörösek, körmei feketék.

Beszéde, úgy látszik, általános, habár csak lanya érdeklődést keltett. A fiúk a kármentő mögött vihogni kezdtek. A kocsmáros lejött a felső szobából, mint látszott, csak azért, hogy végig hallgassa a „furcsa embert“ s kis távolságra leült, lustán ásitozva. Látszott, hogy Marmeladovot már régóta ismerte itt. Szónokias beszéde is nem egy műpártolót szerzett neki a kocsmái vendégek közül. E műkedvelőség némely kocsmázónál már szükségletté vált, különösen azoknál, a kikkel otthon szigorúan bánnak s a kiket gyakran elszalasztgatnak hazulról. Azért aztán ezek az ivó kompániákban azon vannak, hogy valamely igazolási jogcímet, sőt becsületet szerezzenek.

— Furcsa ember! — mondta a kocsmáros. — Hát mért nem dolgozik, mért nem szolgál az úr, ha hivatalnok.

— Mért nem szolgálok, tisztelt uram, — felelt Marmeladov, kizárólag csak Raszkolnyikov felé fordulva, mintha ez tette volna föl a kérdést, — mért nem szolgálok? Hát azt hiszi, nem fáj nekem a szívem, hogy csúszok-mászok? Mikor Lebezzatnyikov úr ezelőtt egy hónappal tulajdon kezével megverte feleségemet s én részegen feküdtem, talán én akkor nem szenvedtem? Bocsásson meg, fiatal ember, történt-e önnel... hogy... nos járt-e ön valaha pénzt kölcsön kérni, de minden reménye nélkül annak, hogy kapjon?

— Megesett velem... azaz, hogy' érti azt, hogy minden remény nélkül?

— Hát egészen minden remény nélkül, tudniillik, jó előre tudva, hogy semmi lesz a dologból. Példának okáért jó előre és határozottan tudja ön, hogy ez az ember, ez a legjobb akaratú, legjótékonyabb polgár, a világ minden kincséért sem fog önnek pénzt adni, mert — kérdem — minek adna? Hiszen tudja, hogy én soha sem fogom megadni. Résztvétből? De Lebezzatnyikov úr az újabkori eszmék után indulva, kije-

lentette, hogy a részvét mai nap már a tudomány által meghaladott álláspont s már meg is látszik Angliában, a hol a politikai oekonomia virágzik. Miért adna hát? kérdem. S íme, bárha ezt előre tudja, azért ön mégis elindul és...

— De miért indulnék el? — veté ellen Raszkolnyikov.

— De mikor sehová, senkihez sem mehet már az ember? Hiszen annyi csak megilleti az embert, hogy mindenkinek el lehessen valahová mennie. Mert van olyan idő, mikor okvetetlenül el kell menni az embernek valahová. Mikor az édes leányom először ment el a sárga bárczával, akkor én is elmentem... mert az én leányom sárga bárczából él... — tette hozzá szorongva, bizonyos nyugtalansággal tekintve a fiatal emberre. — Seбай, tisztelt uram, seбай! — folytatta aztán, látszólag nyugodtan, mikor a kármentő mögött a két fiu nyihogni kezdett s a gazda is elmosolyodott. — Seбай! A fejcsóválgatásokkal már nem törődöm, mert már minden világos mindenki előtt s minden titok utoljára is kiderül; nem megvetéssel, hanem önmegadással viselem. Így van, hát így van. „Íme, az ember.“ Bocsásson meg, fiatal ember, képes-e ön... De nem, világosabban és határozottabban kell szólanom; nem az: hogy *képes-e*, hanem: *meri-e* ön most, mikor így reám néz, határozottan azt mondani, hogy én nem vagyok disznó!

A fiatal ember egy szót sem válaszolt.

— Nos, — folytatá a szónok szelíden, sőt ezúttal erőltetett elégtétellel bevárva a szobában újra fölhangzott vihorászás végét, — nos, hadd legyenek én disznó, — ő dáma. Nekem állati arczom van, de Ivanovna Katerina, a feleségem, nagyon művelt nő, egy törzstiszt lánya. Hadd legyenek én rossz ember, de ő fenkölt szellemű s a jó nevelés révén nyert finom érzelmekkel teljes. Azonfelül még... óh, ha megsajnálna engem! Tisztelt uram, kedves uram, hiszen az is szükséges, hogy minden embernek legyen legalább egy olyan helye, a hol sajnálják. Hanem Ivanovna Katerina emelkedett lelkű ugyan, de nem igazságos... S bár én magam is belátom, hogy mikor ő vihart zúdít rám, nem teszi másképpen, mint szíve részvétével, — mert, ismétlem, minden harag nélkül, hogy ő vihart is zúdít rám, fiatalember, — erősítette fokozott méltósággal, meghallván, hogy újra kitört a vihorászás, — de Istenem, az, hogy ő csak egyszer is... Nem, nem! Mindez hiábavalóság, nem is lehet róla beszélni. Semmit sem lehet szólani... mert

nem csak egyszer volt már kíváncsi és nem egyszer volt rám panasz, de... ilyen már a természetem, született marha vagyok.

— De milyen! — jegyzé meg a gazda ásitva.

Marmeladov nagy elhatározással ütött öklével az asztalra.

— Már olyan a természetem. Tudja-e, uram, tudja-e azt, hogy már a harisnyáit is beittam? Nem a cipőit, bár a dolgok rendje szerint ez lett volna előbb való, de a harisnyákat, a harisnyáit ittam be! A hattyu-prémes nyakkendőjét is beittam és egy hideg lyukban lakunk s ő ezen a télen meghűlt, azóta köhög s már vért is köpött. Három kis gyermekünk van s Ivanovna Katerina reggeltől estig dolgozik, tisztogat, mosogat, a gyermekeket mosdatja, mert a tisztaságot gyermek-kora óta megszokta, aztán a melle gyöngye és nagy hajlandósága van a sorvadásra és én ezt érzem! Hát nem érzem én ezt? És mennél többet iszom, annál jobban érzem. S éppen ezért iszom, mert az ivásán részvétet és érzelmet keresek... Iszom, mert kétszeres részvétet akarok iránta érezni! — S erre szinte kétségbeesve hajtotta le fejét az asztalra.

— Fiatal ember, — folytatta újra fölemelkedve, — én az ön arcán valami búsongást látok. Mikor bejött, én leolvastam az arcáról, aztán mindjárt megszólítottam. Mert mikor előadtam önnek életem történetét, nem ezeknek a henyeknek a figyelmét akartam magamra vonni, a kik anélkül is tudnak mindent, hanem érző és tanult embert keresek. Tudja meg azt is, hogy az én feleségem egy kormányzósági város nemes-ségi leánynevelő intézetben növekedett föl s kibocsáttatásakor nagy gráciával tánczolt a gubernátor és más méltóságok előtt, ezért aranyérmét és dicsérő oklevelet is kapott. Az érmet... azt bizony eladtuk... már régen... hm... a dicsérő oklevele mai napig itt ott van egy ládája fenekén s csak nemrégem mutogatta a háziasszonyunknak. S ámbár a háziasszonnyal örökösen czivakodik, nagyon vágyott már valaki előtt eldicsekedni s elbeszélgetni a régi jó napokról. S én nem is itélem el, dehogy itélem! hiszen ez a legutolsó emléke, a többi eltűnt, mint a pára! úgy ám, úgy ám: szenvedélyes, büszke és hajthatatlan nő! A padlót maga mossza s fekete-kenyeret eszik, de tiszteletlenséget nem tűr. Éppen azért nem tűrte el a Lebezjatnyikov úr gorombaságait sem, s mikor

ezért őt Lebezatnyikov úr megverte, nem annyira a verés, mint érzelmei miatt volt ágyban fekvő beteg. Özvegyen vettem el, három gyermekkel; egyik kisebb volt, mint a másik. Első férjéhez, egy gyalogos tiszthez, szerelemből ment hozzá, s megszökött vele a szülei háztól. Rendkívül szerette férjét, de ez nagyon beleelegyedett a kártyázásba, elítélték, aztán meg is halt. Vége felé már verte az asszonyt, s az asszony, ha nem hagyta is magát, a miről a legkisebb részletekig menő, okmányokkal támogatott tudomásom van, egész a mai napig sírva emlékezik rá vissza, magasztalja előttem, s én örülök, örülök, mert legalább visszaemlékezéseiben boldognak látja magát néha. Nos és aztán özvegyen maradt három kis gyermekkel. Ott azon a kietlen vidéken, a hol akkoriban én is tengődtem, olyan reménytelen nyomorban, hogy el sem tudom beszélni, pedig sok mindent megértem már életemben. Rokoni persze tudni sem akartak róla, s büszkesége úgy sem fogadott volna el semmit... És akkor, uram, én is özvegy lévén, megkértem a kezét, mert nem tudtam tovább tétlenül nézni nyomorát. A leányom, a ki első feleségemről maradt rám, akkor éppen tizennégy éves volt. Képzelterti, uram, milyen szerencsétlen lehetett az az asszony, a ki jó családból származott és művelt volt, hogy kénytelen velem élni be férjül. És hozzám jött; sirt, zokogott, kezeit tördelte, de mégis csak hozzám jött, mert nem volt számára más menekvés. Erti ön, de érti-e csakugyan, mit tesz az: nincs más menekvés? Nem, ön nem értheti ezt!... Egész éven át híven teljesítettem kötelességemet és ehhez (a pálinkás üvegre mutatott) hozzá sem nyúltam ám, mert van bennem becsületérzés. De az sem használt. Elvesztettem a hivatalomat, nem a magam hibája miatt, tudom; új rendszert hoztak be a hivatalokba, ez volt az oka; nos aztán — megint csak ehhez menekültem! Másfél éve körülbelül, hogy ide jöttünk ebbe a városba, melyet olyan sok pompás emlékszobor diszít. Itt aztán kaptam valami állást. Kaptam, de megint elvesztettem. Erti uram? De most a magam hibája miatt történt, üldözött a sorsom nagyon... Most egy zugocskába lakunk, olyan szobaasszony-félénél, a kit Lippewechsel Ivanovna Amáliának hívnak, de hogy miből élünk s miből fizetünk, nem tudom. Sokan laknak még ott rajtunk kívül. Valóságos Szodoma, utálatos hely... hm... igen... Már a leányom is, a ki az első házasságomból ma-

radt rám, felnőtt, mire ide értünk. De hogy mit szenvedett az a lány, az én lányom, attól a mostohától, azt nem mondom el. Bár Ivanovna Katerina magasztos érzelmű asszony, mégis heves, ideges asszony, a ki nem bír magán uralkodni . . . Úgy bizony; de ne beszéljünk róla. Ha jól tudom, Szónya nem is részesült tulajdonképpeni nevelésben, képzelheti. Most négy éve akartam ugyan földrajzra tanítani, meg világtörténetre, de hát részint, mert magam sem értettem a dolgot valami nagyon, részint mert könyvem sem volt s régi könyvek . . . hm . . . no, hát már azok sem voltak meg, — így aztán abbahagytam az oktatást. Kyrosnál, a perzsa királynál akadtunk el. Később aztán, mikor érettebb lett, regényféleket olvashatott s nemrég Lebezjatnyikov úrtól a Lewes Fiziológiáját. Ismeri ezt a munkát? Nagy érdekekkel olvasta a leányom. Egy pár helyet föl is olvasott nekünk. Ennyiből áll egész műveltsége. Most aztán uram, azzal a bizalmas kérdéssel fordulok önhöz: mennyit kereshet, az ön véleménye szerint, becsületes munkával egy szegény, de erkölcsös leány? Tizenöt kopejkát naponként, többet alig, ha erkölcsös s nincs valamihez különös tehetsége. De aztán soha se pihentesse a kezeit! Varrt ingeket Klopstock Ivanovics Iván városi tanácsos úrnak, — hallott már róla? — féltuczatot finom hollandi vászonból s még most sem kapta meg az árát. Az alatt az ürügy alatt, hogy a gallérokat nem csinálta mérték után, megtagadta a fizetést, összeszidta, elkergette. Es otthon az éhező gyermekek . . . Ivanowna Katerina tördeli a kezeit, föl és alá szaladgál a lépcsőkön, kiülnek az arcára a veres foltok; ennél a betegségnél így szokott lenni. Aztán kiabál: — Te ingyenélő, mit keresel te tulajdonképpen nálunk? Eszel, iszol, melegszel, mialatt a gyermekek három nap óta egy falat kenyeret sem kaptak. — Akkor fekdüdtem. Miért tagadnám, hogy részegen fekdüdtem, de halottam, mikor Szónya felelt. Olyan türelmes szegény s a hangoskája olyan szerény . . . Szőke lánka, az arca hálvány és sovány. Szónya azt kérdezte: „Istenem, Ivanovna Katerina, csak nem kívánja, hogy *olyan* legyek? Franczovna Darja ugyanis, az a rossz hírű asszony, a kinek sok dolga volt már a rendőrségnél, már többször járt Szónya után a szoba-asszony útján. — Na, ugyan nagy szerencsétlenség is volna! — kiáltott föl gögösen Ivanovna Katerina. — Talán nagyon ér-

demés őrizgetni azt a te drága kincsedet? — De azért ne átkozza őt, uram, ne ítélje el, nem meggyőződésből mondta, csak úgy mérgében, beteges izgatottságban, mialatt az éhező gyermekek sírtak. Inkább csak azért mondta, hogy sértegesse Szónyát, mintsem hogy komolyan gondolta volna . . . Mert hát Ivanovna Katerina olyan ingerlékeny s ha egyszer a gyermekek ordítanak, még ha éhségből sírnak is, rögtön meg-
rakja őket . . . Hát egyszer csak látom, hogy Szonyecska, bár az idő későre jár, fölveszi kendőjét, köpenykéjét és elmegy hazulról. Kilencz óra felé jött haza. Egyenesen oda ment Ivanovna Katerinához és sirva az asztalra tett harmincz rubelt. Egy szót sem szólt, föl sem nézett, csak levette a mi nagy zöld kendőnket (nekünk ugyanis van egy közös nagykendőnk drap de dame-ból,) betakarta vele a fejét, lefeküdt az ágyba s a fal felé fordult. A válla meg az egész testecskéje néha meg-megrándult . . . Én akkor is csak feküdtem, mint előbb . . . Aztán láttam, fiatalember, hogy Ivanovna Katerina oda ment hozzá, ő sem szólt semmit, de egész éjjel ott térdelt az ágya mellett s a lábacskáit csókolgatta. Nem is akart onnan fölkelni. Míg aztán végre sirva egymás nyakába borúltak s egymást átölelve aludtak el, úgy ám, ketten együtt . . . s én ott fekiüdtem részegen!

Marmeladov elhallgatott, mintha elakadt volna a hangja. Aztán hevesen nyúlt az üveg után, töltött, ivott s köszörműlte a torkát.

— Ettől fogva, uram, — folytatta némi szünet után, — Szónyának sárga bilétet kellett váltania s így aztán nem lakhatott többé velünk. Mert hát maga a szobaasszony sem akarta, hogy ilyen leány legyen a lakásban. (Pedig éppen ő volt az, a ki a Franczovna Darja kerítgető szavait közvetítette.) Na, de most már nem akarta ő sem, Lebezjatnyikov úr sem . . . Éppen is Szónya miatt támadt az a dolog Ivanovna Katerina és Lebezjatnyikov úr közt. Kezdetben ő maga is szemet vetett Szónyára s most persze mindjárt megvolt sérve a becsülete. — Mit, mondta, én, mint köztisztvisletben álló ember, csak nem lakhatom egy házban egy olyan személylyel? — Ivanovna Katerina azonban nem tűrte azt a beszédet, megint dühbe jött . . . nos és aztán megtörtént . . . Most már csak alkonyatkor jön hozzánk Szonyecska, segít Ivanovna Katerinának s aztán megosztja velünk, a mi je éppen

van. Kivett egy szobácskát Kaparnaumov szabónál. Kaparnaumov dadog s dadog az egész családja, a felesége is. Mind egy szobában laknak. Szónyának azonban külön szobája van . . . hm, úgy van, szegény emberek és dadognak, úgy . . . Igen, hát akkor másnap fölkeltem s elmentem Afanaszjevics Iván ő exczellenciájához. Ismeri?... Nem?... No, hát hát akkor nem ismer egy Istentől megáldott embert. Olyan, mint a viasz, mint a lány viasz az Isten arczáról, úgy olvadozik. Még könnyek is ragyogtak a szemében, mikor mindent végig hallgatott. — No, Marmeladov, — mondta, — egyszer már csalódtam benned, de hát azért még egyszer visszafogadlak a magam felelősségére. — Szakasztott ezeket a szavakat használta. — Emlékezzél hát erre és menj. — Megcsókoltam a lábai porát — csak úgy gondolatban természetesen, mert hát ő, egy olyan nagy úr, egy fölvilágosodott államférfi, ezt úgy sem engedte volna meg. Haza mentem, s mikor elmondtam, hogy megint van hivatalom, rendes jóvedelmem, Istenem, micsoda öröm volt az!

Marmeladov nem beszélhetett tovább a nagy izgatottságtól. Nagy, részeg kompánia rontott be a korcsma ajtaján. Kintornahang kísérte lépteit és egy hétéves gyermek, ki rekedt gyermekhangon a Hutorok*-at dalolta. Zajos lett minden. A korcsmáros és legényei az újonjokkal foglalkoztak. Marmeladov rájuk sem nézett, csak folytatta elbeszélését. Már nagyon ittasnak látszott; de minél részegebb lett, annál jobban szeretett beszélni. Mintha föllevenítette volna az új hivatal emléke, mintha még öröm is derengett volna arcán. Raszkolnyikov figyelmesen hallgatott.

— Körülbelül öt héttel ezelőtt történt, uram. Alig, hogy megtudták a nagy eseményt, Ivanovna Katerina meg Szónya úgy bántak velem, mintha az égbe jutottam volna. Máskor, ha részegen feküdtem, nem hallottam mást, csak szidalmakat. Most azonban mindenki lábujj-hegyen járt, a gyermekeket is csöndre intették: — Zaharics Szemjon elfáradt a hivatalban, most pihen, pszt, csend. — Mielőtt a hivatalba mentem, rendesen kávét kaptam. Még habot is vertek nekem. Igazi habot érti-e? Hogy honnan vettek pénzt egy tisztességes hivatalnok-ruhára, tizenegy rubelt, tizenöt kopejkát, máig sem

* Ismert orosz dal.

tudom. Csizma, előing sirtingból, nagyszerű egyenruha s mindez összesen csak tizenegy és fél rubel. Mikor első dél előtt hazajöttem a hivatalból, Ivanovna Katerina két tál ételt készített. Volt leves, sózott hús tormával. Ilyet még eddig sohasem láttam. Egy darab ruhája sem volt az asszonynak s mégis csinosan felöltözött, nemesak úgy nagyjában, hanem mintha vendégségbe készült volna; semmiből is tud ő valamit csinálni. Szépen megfésülködött, tiszta fehér gallért tett a nyakába. Egészen más volt. Sokkal csinosabb és fiatalabb. Szonyecska, szegény kis galambom, segített rajtunk. Ő maga pedig azt mondja magáról: — Most már nem illik, hogy gyakran jöjjen hozzátok. Majd csak úgy ritkán, este, mikor senki sem láthat meg. — Hallja, hallja ezt! Egyszer délután jöttem haza s ledőltem egy kicsit. Képzeld csak, mi történt. Ivanovna Katerina, a mellett, hogy alig egy hét előtt a szobaasszonynyal alaposan összeveszett, meghívta kávéra! Két óra hosszáig ültek együtt s folytonosan suttogtak. — Tudja Ielkem, most, hogy Zaharics Szemjonnak megint van hivatala, személyesen kellett neki exczellenciájánál megjeleneni. Ő exczellenciája kijött eléje s megparancsolta, hogy mindenki várjon: aztán kezén fogva vezette Zaharics Szemjont a kabinetbe. — Ismerem az ön munkásságának értékét, bár van önnek némi gyöngesége . . . no, de bízom az ön ígéretében s tekintetbe veszem azt is, hogy ön nélkül nem megy nálunk a legjobban, számítani fogok becsületszávára. — Hígye el, kérem, hogy az asszony ezt adolgot tisztára maga komponálta, de nem könnyelműségből, nem dicsekvésből, hanem, hogy vigasztalja vele saját magát . . . És elhiszi, a mit így elképzeli. Én nem is kárhoztatom ezért; nem, nem tehetem. Mikor haza vittem az első fizetésemet, most vagy hat napja lehet s ő átvette a huszonhárom rubelt s negyven kopejkát, kedves halacska-jának nevezett. — Te, kedves kis halacska-m, — mondta nekem. Még pedig négy szemközt: tetszik érteni. De hát, édes Istenem, ugyan miféle kedves ember, miféle jó férj vagyok én? S ő mégis megcsipte az államot s kedves halacska-jának nevezett!

Marmeladov elhallgatott. Nevetni akart, hanem csuklás lett belőle. De aztán összeszedte magát. Ez a csapszék, az elbeszélő rongyos külseje, a szénaszállító bárkákön töltött éjek nyomaival, a pálinkás üveg s ehhez az az ideges szere-

tet, melylyel feleségéről, családjáról beszélt, egészen megzavarták a hallgató fejét. Raszkolnyikov feszült figyelemmel hallgatott, de szenvedett az elbeszélés alatt. Haragudott magára, hogy ezen a helyen van.

— Uram, édes uram! — kiáltott föl Marmeladov, midőn ismét magához tért. — Ah, uram, ön előtt talán éppen olyan nevetséges ez az én dolgom, mint a többiek előtt. És én talán csak alkalmatlankodom önnek azzal, hogy föltárom házi életem nyomorúságos apróságait. Nos, nekem nem nevetséges ez a dolog, mert én mindezt érezni tudom . . . És egész idő alatt, míg életem ez édeni napja lefolyt s az utána következő estén is, képzeletem folyton dolgozott, ábrándokba ringattam magamat. Elképzeltem magamnak: hogyan rendezem jövőmet. Milyen új ruhákat veszek a gyermekeknek, hogyan szerzek neki nyugalmat, kényelmet, hogyan emelem ki egyetlen leányomat a becstelenség örvényéből s hozom vissza a biztos tűzhely mellé. És sok, sok mindent elgondoltam. Jögom volt nekem ehhez, uram? Nos, tisztelt uram (s ekkor Marmeladov összeresztette, fölemelte fejét s merőn nézett hallgatója szemébe) nos, tehát másnap, e szép ábrándok után, tehát éppen öt nap előtt, estefelől alattomosan, mint a tolvaj, ki éjfélkor lopni indul, elcsentem a láda kulcsát, kimarkoltam mind azt a pénzt, mely a hazahozott fizetésből még megmaradt, (hogy mennyi volt, nem is tudom) és akkor, na nézzem rám — ez az egész! Öt nap óta nem voltam otthon, mert ott keresnek; a hivatal elveszett, az egyenruha ott van a csapszékben az egyiptomi híd mellett. A helyett kaptam ezt a rongyot és . . . most már mindennek vége.

Marmeladov öklével a homlokára csapott, összeharapta fogait, lezárta szemeit s nehézkesen támasztotta könyökét az asztalra. De néhány percz után megváltozott az arca s olyan kifejezéssel, melyben a keresett ravaszság a csinált szemtelenséggel vegyült, Raszkolnyikov felé fordult. Nevetett és így szólt:

— Ma Szónyánál voltam, pénzt koldúltam tőle, hogy legyen mivel elütni a korhelykedés utóbajait, hehehe!

— És kaptál tőle? — kérdezte valaki azok közül, kik nemrég léptek be, aztán tele torokkal kacagni kezdtek.

— Ezt a palackot az ő pénzén vettem, — felelt Marmeladov, kizárólag Raszkolnyikov felé fordulva. — Harmincz

kopejkát adott sajátkezüleg, több magának sem volt, bizonyosan tudom. Nem szólt semmit, csak nézett . . . Úgy senki sem bánkodik és sir ezen a földön, az emberek sorsán, csak odafönn; szemrehányás nélkül, egyetlen szemrehányás nélkül és az még jobban fáj, nagyon fáj . . . Igen, harmincz kopejkát adott; de hiszen neki is szüksége van valamire. úgy-e? Mit gondol, drága uram? Neki most nagy gondot kell fordítania a tisztaságra s ez a különös tisztaság, ön ért engemet, igen sok pénzbe kerül. Érti? Nos és még hajkenőcs is kell, keményített alszszoknya és finom, rendkívül csinos cipőcskék, hogy mutogathassa lábacskáit, mikor valami pocsolván kell átmennie. Érti ön, mire kell ez a tisztaság és csinosság? Nos és én, az ő tulajdon édesapja, elvettem az utolsó harmincz kopejkát, hogy megigyam! És iszom! Már be is ittam! Ki fog most már egy ilyen emberen sajnálkozni, mint én vagyok? Mi? Szánakozik ön rajtam? Mondd hát, uram, sajnál-e? He, he, he, he.

Tölteni akart, de az üveg már üres volt.

— Ugyan, érdemes is volna téged sajnálni! — kiáltott föl a kocsmáros, az asztalhoz közeledve.

Csúf szavak vegyültek az általános nevetésbe. A kik az elbeszélést hallották, nevettek és káromkodtak, bár inkább csak a hajdani hivatalnok külseje csábította őket nevetésre.

— Sajnálni, miért kellene engem sajnálni? — kiáltott föl egyszerre Marmeladov. Fölállott, átszellemülten tárta szét karjait, mintha csak erre a szóra várt volna. — Miért sajnálni? kérdez. Igazán nincs rá semmi ok. Bíró, feszítéd meg, feszítsd meg, de míg megfeszítéd, sajnáld. Azután majd én magam jövök hozzád, hogy megfeszítelek, mert nekem nem kellene az örömek, csak a bánat, csak a könnyek. Azt hiszed, kocsmáros, hogy ez a te üveged valami sok gyönyörűséget szerzett nekem? Búslakodás kell nekem, csak búslakodás és könny, s azt megtaláltam a fenekén. Majd fog sajnálni minket az, a ki mindenkit sajnál, a ki mindenkit ismer, az egyetlen, ki mindnyájunk bírása. És eljön a nap, melyen megkérdez: — Hol van a lány, ki a gonosz és sorvadásos mostohaanya és a kis idegen gyermekek jóvoltáért eladta magát? Hol van a leányzó, ki undorodás nélkül tudta szánni az ő földi atyját, a haszontalan korhelyt? — És mondani fogja: — Jöjj hozzám. Már egyszer megbocsátottam ne-

ked . . . megbocsátottam . . . legyenek most is megbocsátva minden bűneid, mert sokat szerettél! — És ő megbocsát az én Szónyámnak, tudom. Előbb, mikor nála voltam, úgy éreztem a szívemben . . . Mindenki fölött itélni fog ő s mindenkinek megbocsát: jóknak, gonoszaknak, bölcseknek és együgyűeknek. S mikor majd mindenki fölött itélt, mi felénk fordul. — Jőjjetek közelebb ti is, iszákosak, gyöngék és haszontalanok. — És mi mindnyájan odamegyünk félelem nélkül és eléje állunk. És ő azt mondja: — No, disznók, ti, kik a marhákhöz hasonlítottok, jőjjetek ide. — És a bölcsek meg az okosak azt mondják: — Uram, miért hívod ide ezeket is? — És ő feleli: — Azért hívom őket, ti bölcsek és okosak, mert közülök egyik sem tartja méltónak magát arra, hogy hozzám közeledjék. — És ő felénk nyújtja a kezét, mi ráborulunk, sirunk s megértünk mindent . . . Ivanovna Katerina is meg fogja érteni . . . Uram, jöjjön el a te országod.

Aztán erőtllenül, kimerülten zuhant a padra. Már senkire sem figyelt, elfelejtkezett környezetéről s magába mélyedt. Úgy látszott, szavai nem hangzottak el hatástalanul. Néhány perczig csönd volt, de aztán újra kitört a kaczagás és szitkozódás.

— Jó kis okoskodás!

— Ostoba fecsegés!

— Hivatalnok! — És így tovább.

— Jöjjön, uram, vezessen haza, — mondta végre Marmeladov, Raszkolnyikov felé fordulva. — A Kazjol-féle házbán lakom, az udvaron. Ideje hazamenni Ivanovna Katerinához.

Raszkolnyikov már régen el akart menni. Maga is segíteni akart a hivatalnoknak. Látszott, hogy Marmeladov sokkal gyöngébb a járásban, mint a beszédben. Nehézkesen támaszkodott a fiatal emberre. Körülbelül két-háromszáz lépésre voltak a lakásától. Minél inkább közeledtek, annál jobban gyötörte a nyugtalanság és félelem az iszákost.

— Én nem félek Ivanovna Katerinától, attól sem, hogy kitépi a hajamat. Ugyan mire való is a haj! Ostobaság! Jó lenne, ha ön egy kicsit megczibálná, hadd lássa, hogy attól nem félek. Hanem a szemeitől! Igen, a szemeitől, meg a két vörös folttól az arcán, aztán a lélekzésétől. Megfigyelted már, hogyan lélezkzik az ember ebben a betegségben, ha izgatott?

A gyerekek sírásától is félek. Mert ha Szónya nem hozott nekik ennivalót, akkor . . . Nem tudom, nem tudom! De a veréstől nem félek. Elhiszi, uram, hogy az ilyen ütések nem is fájnak, sőt nagyon jól esnek? Jó is lesz, hadd verjen, neki is jól esik, tudom. Jó lesz, jó lesz. Itt van a ház. A Kazjol háza. Gazdag német lakatos a gazda . . . Vezess.

Átmentek az udvaron s fölmásztak a negyedik emeletre. Minél magasabbra értek, annál sötétebb volt a lépcső. Majdnem tizenegy óra volt. S bár ebben az évszakban Péterváron alig van tulajdonképpen éjszaka, ez a lépcső nagyon sötét volt.

Nyitva volt egy kis ajtó a lépcső végén. Mécses világította meg a kicsiny, alig tíz lépés hosszú szobát. A lépcsőről egészen meg lehetett látni mindent. Össze-vissza volt benne minden, leginkább széttépett gyermek-holmik. A hátulsó zug egy rongyos ágyterítővel volt elfüggönyözve. Hihetőleg azon túl volt az ágy. A szobában csak két szék volt s egy rongyos diván, viaszos vászonnal bevonva. Előtte közönséges konyhasztal állott, takaró nélkül, festetlen. Az asztal szélén pléhgyertyatartóban egy faggyugyertya vége pislogott. Látszott, hogy Marmeladov külön szobában lakott, bár ez a szoba csak átjáró volt. Az ajtó, mely a többi szobába vagy kalitkába vezetett, melyekben Lippewechsel Amália tartá lakását, nyitva volt. Lárma, kiabálás, kaczagás hangzott. Úgy látszott, hogy ott teáznak, kártyáznak.

Raszkolnyikov mindjárt megismerte Ivanovna Katerinát. Szörnyű sovány asszony volt, eléggé magas és jónövésű. Haja még szép sötétbarna volt s arcán két piros folt égett. Karjait mellére szorítva járkált szobájában föl s alá. Ajkai szárazak voltak s mellét rövid, szakadozott lélekzetvétél emelte. Szemei lázban égtek, de tekintete merev, mozdulatlan volt. Szomorú benyomást tett a szemlélőre ez a sorvadásos, izgatott arc, a pislogó faggyutyertya világánál. Körülbelül harmincz évesnek látszott s igazán nem illett Marmeladovhoz.

A belépőket észre sem vette. Úgy látszott, semmit sem vesz észre környezetében. Bár a szobában fülledt levegő volt, az ablakot nem nyitotta ki, a mellékszobából füstfellegek toltak át; köhögött, mégsem tette be az ajtót. A legkisebb leánya, hat éves lehetett, fejét a pamlagba fúrva aludt, félig

ülve, félig fekve. A fiú, a ki egy évvel idősebb volt, a sarokban reszketett, sirt; úgy látszott, nemrég verték meg. A legidősebb leányka, körülbelül kilencz éves, sovány, hosszú teremtés, mint egy fogpiszkáló, rongyos, átlátszó ingben, a fiúcska mellett állott. Egy kis köpeny volt rajta női posztóból, de régi lehetett, kinőtte; a térdéig sem ért már. A fiúcskát vigasztalta. Sugdosott neki, ölelgette, mintha meg akarta volna óvni az újabb zokogástól, s ezalatt nagy szemeivel aggodva kísérte anyja mozdulatait. Marmeladov nem lépett be a szobába: letérdelt az ajtó mellett s előretolta Raszkolnyikovot. Mikor az asszony észrevette az idegent, úgy nézett rá, mintha tünődnék: ugyan miért jöhetett ez ide? Aztán hirtelen azt gondolta, hogy az idegen talán a másik lakásba igyekezik, minthogy az övé csak átjáró. Most már aztán nem tördött vele, kilépett, hogy bezárja a külső ajtót.

Mikor meglátta azt az embert, a ki a küszöbön térdelt, dühösen fölkiáltott:

— Oh, hát visszajöttél! Nyomorult rabló! Hol a pénz? Mutasd, mi van a zsebedben? Hol van a ruhád, a pénzed beszélj!

Átkutatta zsebeit. Marmeladov engedelmesen s alázatosan széttárta karjait, hogy a kutatást megkönnyítse. Egyetlen kopejka sem volt a zsebében.

— Hol a pénz? — kiáltott az asszony. — Ah, Istenem, mindent megivott volna! Tizenkét rubel volt még a lábában.

Ekkor fejének esett és hajánál fogva húzta Marmeladovot a szobába. Marmeladov segített neki; alázatosan csúszott mellette.

— Gyönyör ez nekem. Nem is fáj; boldogság, gyönyörűség, uram! — kiáltott, míg az asszony hajánál fogva húzta s homlokát a padlóhoz verte. A gyermek fölébredt és sírni kezdett. Az a fiú, a ki a szegletbe húzódott volt, nem bírt többé magával. Sírni, reszketni, ordítani kezdett, s mintha hiszterikus roham ragadta volna meg, olyan görcsös erővel kapaszkodott nővérébe. A legidősebb lány reszketett, mint a nyárfalevél.

— Mindent megivott! — kiáltotta kétségbeesetten a szegény asszony. — Még a ruháit is. Ezek pedig éheznek, éheznek! — tette hozzá kezeit tördelve s a gyermekekre mutatva. — Oh, átkozott élet! És nem szégyelte magát? — fordult a

nő hirtelen Raszkolnyikov felé. — Szintén a csapszékből! Együtt ittatok, ugy-e? Ki innen!

A fiatal ember sietett szó nélkül távozni. A kitárt ajtóban kíváncsiak jelentek meg. Szentelenül nevető fejek, szájukban cigarettre vagy pipa. Rendetlen alakok néztek be; pongyolában, ingujjban, kezükben kártyával. Akkor nevettek legjobban, midőn Marmeladov a felesége czibálása alatt fetrengve kijelentette, hogy ez az állapot gyönyörűség. Sőt be is jöttek a szobába. Végre kétségbeesett kiáltás hallatszott s Lippe-wechsel Amália is a szobába rohant, hogy a maga módja szerint rendet csináljon. Meg is parancsolta a szegény asszonynak, a kit fenyegetett és szidalmazott, hogy holnap pusztuljanak a lakásból.

Mikor Raszkolnyikov távozott, összeszedte zsebében azt a néhány rézpénzt, melyet a korcsmáros a rubeljéből visszaadott. Odatette észrevétlenül az ablak párkányára. De a lépcsőn már megbánta a dolgot.

— Micsoda ostobaságot követtem el megint? — gondolta. — Nekik megvan a Szónyájuk, de nekem magamnak is kellene a pénz.

Aztán meggondolta, hogy most már késő volna visszavenni a pénzt. Otthagytá tehát s hazament.

— Szónyának pomádé is kell, — folytatta, gúnyos nevetéssel. — A tisztaság pénzbe kerül . . . hm! Talán nincs is ma jó napja Szónyecskának. Mert hát olyan az ő dolga, mint a vadászat, meg az aranyásók mestersége . . . Lehet, hogy holnap pénz nélkül lennének . . . Ej, az a Szónya! Hogy kitalálták a módját: mint kell kutat ásni, melyből nem fogy ki a víz soha. Most már hasznát veszik, meg is szokták. Előbb sirtak, aztán megszokták. Óh, a semmirevaló ember mindent megszokik.

Gondolatokba merült.

— Nos, ha hazudtam, — szólt egyszerre önkénytelenül, — ha az ember nem semmirevaló, — tudniillik az ember általában, hogy úgy mondjam: az emberi nem, akkor az annyit jelent, hogy minden egyéb — előítélet, hogy az embert megretentsék, s nincs semmi korlát s valószínűleg csak így is kell annak lenni.

III.

Másnap későn kelt. Nyugtalan álma volt, mely egy csöppet sem üdítette föl. Haragos, ideges, gonosz hangulatra ébredt s gyűlölettel nézett szét szobájában.

A szoba olyan volt, mint egy kis kalitka, vagy hat lépés hosszú és egészen nyomorúságos volt azzal a sárga, poros, mindenütt levált kárpitozással. A szoba oly alacsony volt, hogy egy nem is valami magas embernek mindig félnie kellett, hogy a padlásba üti a fejét. A bútorok egészen illettek a szobába; három régi, kopottas szék, egy festett asztal a szögletben, a melyen néhány füzet és könyv hevert: ebből állt az egész; a bútorokon lévő por arról tanúskodott, hogy már rég nem tisztogatta a holmit emberi kéz; volt ott egy idomtalan nagy diván is, a mely csaknem az egész falat s a szoba szélességének a felét elfoglalta. Ez régebben valami kartonfélével volt behúzva, most csupa rongy volt s Raszkolnyikovnak ágyul szolgált. Raszkolnyikov gyakran aludt rajta, úgy, a hogy' volt, vetkezetlenül, takaró nélkül, ócska, viseltes felsőkabátjával takarva be magát, egy kis párnát téve feje alá; a párna alatt, hogy magasabb legyen, rendszerint egy csomó tiszta és szennyes fehérnemű volt. A diván előtt egy kis asztal állt. Nehéz lett volna már mélyebbre sülyedni és jobban elzúlleni; de jelenlegi kedélyállapotához képest aránylag meg jól érezte magát Raszkolnyikov. Végreppen visszavonult mindenkitől, mint a teknősbéka a héjába; még a szolgáló is, a kinek kötelessége volt őt kiszolgálni s a ki néha betekintett a kis szobába, fölkavarta az epéjét és bosszantotta. Az ilyesmi elő szokott fordulni monomaniakusoknál, a kik egészen belelovalták magukat valamely gondolatba.

A szállásadó asszony már két hét óta beszüntette a kosztadást s ő ez ideig még nem is gondolt arra, hogy háziasszonyával e részben tisztázza a dolgot.

Násztaaszja, a háziasszony szakácsnője s egyúttal szolgálója, voltaképpen meg volt elégedve a szobaúrnak ezzel a hangulatával, mert végképp abbahagyta a szoba takarítását, söprését, csak kivételképpen, hetenkint ha egyszer vette kezébe a söprűt. Ez a cseléd volt az éppen, a ki az imént felköltötte.

— Kelj föl, mit alszol mindig! — kiáltott rá. — Mindjárt tíz óra lesz, teát hoztam. Kell tea? Már egészen elgyengülsz.

Raszkolnyikov kinyitotta szemét, összerázkódott s megismerte Násztászját.

— A háziasszony küldte? — kérdezte lassan és nehézkesen fölülve a divánon.

— Jut eszébe a háziasszonynak!

A cseléd a maga hasadt tea-kannáját tette a fiatalember elé; már egyszer használt tea volt benne; két darabka sárgás csukrot is tett mellé.

— Te, Násztászja, — mondta Raszkolnyikov, miközben zsebeiben kotorászott (most is ruhában aludt) s néhány pénzt szedett elő, — eredj, végy nekem egy zsemlyét. A hentestől meg hozz egy kis kolbászt, de az olcsóbb fajtából.

— Zsemlyét mindjárt hozok, de kolbász helyett nem szeretnél inkább egy kis káposztalevest enni? Nagyon jó káposztaleves, tegnapi. Neked tettem el, de nagyon későn jöttél haza, — kitűnő káposztaleves.

A mint a káposztaleves megérkezett s Raszkolnyikov hozzálátott, Násztászja leült mellé a divánra s fecsegni kezdett. Falusi liba volt és nagy fecsegő.

— Pavlovna Praszkovja a rendőrségnél akar ellened panaszt tenni, — mondta.

Raszkolnyikov elhúzta az arcát.

— A rendőrségnél? Aztán mit akar?

— Nem fizeted a bért s mégsem költözöl ki. Tudhatod, hogy mit akar.

— Az ördögbe is, még csak ez hiányzik! — mormogott magában, s fogait összecsiszorította, — nem, erre most egyáltalában nincs szükségem.

— Ostoba liba! — tette hozzá fönhangon. — Még ma elmegyek hozzá s beszélék vele.

— Lehet, hogy ostoba, mint én, de te, bölcs, úgy fekszel itt, mint egy zsák s nem lehet észrevenni, hogy ebből valami okos dolog sülné ki. Régebben, a mint mondtad, leczkét adtál gyerekeknek, miért nem csinálsz most semmit?

— Csinálok én valamit, — dörögött Raszkolnyikov nyersen és kedvetlenül.

— Mit csinálsz?

— Dolgozom.

— Mit dolgozol?

— Gondolkozom . . . — felelt komolyan.

Násztászja majd megpukkadt nevében. Egyike volt azoknak, a kiket nagyon könnyű megnevettetni; nevetését alig lehetett hallani, de egész teste úgy tánczolt-rengett bele, hogy végül majdnem rosszul érezte magát.

— Sok pénzt gondoltál már ki magadnak? — kérdezte végre, némileg magához térve.

— Ha az embernek nincs csizmája, nem adhat leczkéket; egyébiránt köpök az egészre.

— Ne köpj a kútba.*

— A gyerekekért rézpénzzel fizetnek. Mit kezdhet az ember kopejkákkal, — folytatta hanyagul, mintha tulajdon gondolataira felelgetne.

— Ah, tán az a kívánságod, hogy egyszerre egész kapitálisod legyen.

Raszkolnyikov nagyon sajátságosan nézett rá.

— Igen, egész kapitális egyszerre, — felelt fővid szünet után, szilárd hangon.

— No, csak ne tüzeskedjél, mert még megijed az ember. Hozzak zsemlyét?

— A mint tetszik.

— Óh, most jut eszembe, tegnap, mialatt nem voltál itthon, egy levelet hoztak számodra.

— Levelet? Nekem? Kitől?

— Hogy kitől, azt nem tudom. A postakihordónak három kopejkát fizettem; megadod?

— Add ide hát azt a levelet, az Istenre kérlek, add ide! — kiáltott Raszkolnyikov egészen fölindulva; — óh, Uramistenem!

A levél megjött; csakugyan anyjától, az r-i kormányzóságból jött. Raszkolnyikov el is sápadt, mikor a levelet átvette. Már rég nem kapott semmiféle értesítést, most azonban valami más szorította össze hirtelen a szívét.

— Násztászja, az Isten szerelméért, menj ki most; itt van a három kopejkád, csak takarodjál azonnal.

* „Ne köpj a kútba, mert úgy lehet, hogy neked is innod kell belőle,” — orosz közmondás.

A levél reszketett kezében, nem akarta a cseléd jelenlétében fölbontani, egyedül akart maradni ezzel a levéllel. A mint Násztászsja kiment, ajkaihoz vitte a levelet és megcsókolta; azután még sokaig szeretetteljes tekintettel nézte a czimiratot, anyjának jól ismert kedves, finom, dölt írását, azét az anyáét, a ki őt régen olvasni és írni megtanította. Tétovázott, csaknem úgy tetszett, mintha félne valamitől. Végre fölnyitotta a levelet: nagy, vastag, két lat nehéz írás volt; két nagy levél-ív volt finom írással teleírva.

„Kedves Rogyám! — írta anyja, — már két hónapja, hogy utoljára levélbelileg elbeszélgettem veled; az alatt én sokat szenvedtem s nem egy éjjel nem bírtam behunyni a szememet a gondolkozás miatt. Hanem te engemet nem fogsz elítélni nem készakarattal történt hosszú hallgatásomért. Tudod, mennyire szeretlek: csak te vagy a mienk: az enyém és Dunyáé; te vagy a mi mindenünk, reménységünk, bizodalunk. Mit állottam ki, mikor megtudtam, hogy néhány hónap óta otthagytad az egyetemet, mert nem volt mi-ből élned, leczkéid s egyéb keresetforrásaid megszűntek.

Hogy' is tudtam volna rajtad segíteni évi százhúsz rubel nyugdíjamból? A tizenöt rubelt, a melyet négy hónappal ezelőtt küldtem, mint magad is tudod, e nyugdíj számlájára Vahrusin Ivanovics Vaszilij itteni kereskedőtől kölcsönöztem. Jó ember s apáddal jó barátságban volt. De miután átruháztam rá a jogot, hogy nyugdíjamat ő vehesse föl, várnom kellett, míg adósságom letörlesztődött, s ez csak most történt meg, úgy, hogy az egész idő alatt semmit sem küldhettem neked. De most, hál' Istennek, azt hiszem, küldhetek neked valamit, sőt azt mondhatjuk, hogy a szerencse mosolyog most ránk, a mint mindjárt elmondom. Legelőbb is tudd meg, kedves Rogyám, hogy nővéred már másfél hónap óta megint itt-hon van, s hogy ezután nem is fogunk egymástól elválni. Hál' Istennek, szenvedései véget értek, — de majd mindent sorjában mondok el, hogy mi minden történt, s hogy mit titkoltunk eddig előtted. Mikor te vagy két hónappal ezelőtt azt írtad, hogy hallomásod szerint Dunya sok kellemetlenségnek van kitéve a Szvidrigaljov-háznál s e felől körülményes tudósítást kértél, mit felelhettem volna én akkor? Ha megírtam volna a tiszta igazságot, képes lettél volna mindent otthagyni s szükség esetén gyalog idejönni, mert én ismerem a te jelle-

medet, gondolkozásodat; te nem tűrted volna, hogy nővéredet megsértsék. Én magam is kétségbe voltam esve, de mit tehettem? Mindent én sem tudtam még akkor. A legfőbb nehézség éppen abban rejlett, hogy mikor Dunyecska a mult évben ahhoz a házhoz nevelőnőnek ment, teljes száz rubel előleget vett föl, az alatt a föltétel alatt, hogy havi fizetéséből részletenkint vonják le; azért nem hagyhatta ott a házat, míg az adósságot le nem törlesztette. Az az összeg azonban (most már minden bevallhatok neked, kedves Rogyám,) főképpen arra volt szánva, hogy neked ötven rubelt küldhessünk, a mire neked akkor sürgős szükséged volt, s a melyet a mult évben meg is kaptál. Akkoriban megcsaltunk, azt írván, hogy az a pénz Dunyecska megtakarítása; nem úgy volt a dolog, csak most írom meg a tiszta igazságot, mert most hirtelen minden megváltozott, még pedig Isten akarata szerint jobbra és tudnod kell, hogy mennyire szeret téged Dunya, s hogy mily arany szíve van neki. Valóban, Szvidrigaljev úr eleinte igen goromba volt hozzá, s udvariatlanul és kiméletlenül bánt vele . . . De nem akarok mindezekbe a szomorú részletekbe becsátkozni, s téged hasztalanul fölizgatni, úgy is vége már mindennek. Szóval, daczára Petrovna Marfa, Szvidrigaljev úr neje és a többi háziak jó és szelid bánásmódjának, Dunyecskanak igen rossz dolga volt; kivált ha Szvidrigaljev úr Bacchus hatalma alatt állott, mely szokás pedig még a katonaságnál ragadt rá. De mi történt később? Gondold csak: ez az ugrifüles ember már régebb idő óta szenvedélyes érzelmmel viseltetett Dunya iránt, a melyet a gorombaság és lenézés álarca alá takart. Talán maga előtt is szégyelte magát s kétségbe volt esve, hogy ő, az ő korában, mint családapa, még ily könnyelmű gondolatok után indult — s e miatt haragudott Dunyára. Az is meglehet, hogy gorombaságaival és csúfolódásaival csak igazi érzelmeit akarta mások előtt leplezni.

Végre már nem bírt magán uralkodni s arra vetemedett, hogy nyíltan tisztességtelen ajánlatokat tett Dunyának, nagy jutalmat ígervén neki s azzal biztosítva, hogy mindent itt hagy s vele vagy egy másik birtokra, vagy pedig, ha úgy tetszik, külföldre megy. Képzelheted, mit szenvedett Dunya! A házat nem hagyhatta ott azonnal, először az adósság miatt, aztán meg azért is, hogy Petrovna Marfát kimélje, a ki azonnal gyanút táplált volna, a minek folytán mindjárt egyenet-

lenség támadt volna a családban. S Dunyecskára is botrány hárult volna. Ezenkívül több oka volt, úgy hogy hat hét lefolyása előtt Dunya semmiképp sem számíthatott arra, hogy azt a rettenetes házat elhagyhassa. Te ismered Dunyát, tudod milyen okos és milyen erős jellemű. Dunyecska sokat el tud tűrni s a végsőkig hajtván is van annyi szívóssága, hogy nem könnyen esik ki a sodrából. Még nekem sem írt meg mindent, hogy kéméljen, pedig sűrűn leveleztünk. Hanem a megoldás váratlanul megtörtént. Petrovna Marfa megleste férjét, mikor ez Dunyecskának a kertben könyörgött és mindent visszájára értve, mindenben Dunyecskát okolta. A kertben rettenetes jelenet fejlődött ki; Petrovna Marfa meg is akarta ütni Dunyecskát, nem akart semmit sem hallani, egy egész óráig kiabált s parancsot adott, hogy Dunyecskát egy parasztszekeren azonnal hozzák haza hozzám. A holmiját, fehérneműit, ruháit rendetlenül, bemálházatlanul a szekérbe dobálták s a megsértett és meggyalázott Dunya kénytelen volt záporosóban teljes tizenhét versztányira nyitott parasztszekeren utazni. Gondolhatod, mit felelhettem volna neked arra a levélre, a melyet ezelőtt két hónappal kaptam tőled. Mit írhattam volna? Kétségbe voltam esve; a valót nem volt szabad megírnom, azzal szerencsétlenné tettelek, elkeserítettelek volna s mit tehetnél volna aztán te? Talán te is vesztedbe rohantál volna, de meg Dunyecska is megtiltotta; azt pedig, hogy pusztá fecsegéssel töltsék meg egy levelet, mialatt lelkem olyan fájdalommal volt tele, nem tehettem. Teljes egy hónapig tartott városunkban a történetekről a pletyka; a dolgot annyira ment, hogy már a templomba sem mehettünk, hogy kikerüljünk a megvető tekinteteket és a suttogásokat; még jelenlétünkben is egész hangosan folyt rólunk a beszéd. Ismerőseink kitértek utunkból, nem köszöntek s jó forrásból tudom, hogy néhány fiatalember gyalázatosan meg akart bennünket sérteni: be akarta piszkítani kapunkat kátránnyal, úgy hogy házigazdánk már azt követelte: költözzünk ki. Mindennek az oka Petrovna Marfa volt, a ki Dunyát mindenütt eláztatta, rágalmazta. Ő az egész várost ismeri s akkoriban csaknem mindennap bejött; s mert nagyon nyeltes és lebecsőbb dolgait is szereti elbeszélni, különösen pedig férjére panaszkodik mindenki előtt, a mi elég rossz, — rövid idő múlva nemcsak az egész város, hanem az egész kerület is tudta a

történetet. Én belebetegedtem, de Dunyecska erősebb, mint én, s csak láttad volna, hogy elviselt mindent s a mellett hogy' vigasztalt még engem is s öntött belém erőt. Igazi angyal! Végre aztán Isten irgalmából véget értek szenvedéseink. Szvidrigajlov úr más véleményen volt s pusztá részvétből Dunyecska iránt, tökéletes és világos bizonyítékait mutatta be Dunya ártatlanságának felesége előtt, csak egy levelet kellett megmutatnia, melyet ugyan még azelőtt írt, mielőtt Petrovna Marfa a kertben találta őket. Ebben a levélben Dunya minden vallomást és titkos összejövetelt megtagad tőle. Ez a levél Dunyecska elutazása után Szvidrigajlov úr kezében maradt; ebben a levélben szemére veti Dunyecska az ő hűtlen és éppen Petravna Marfa iránt méltatlan viselkedését, mely nem méltó családapához s mely arra törekszik, hogy egy ártatlan, szegény, elhagyott leánykát még boldogtalanabbá tegyen. — Egy szóval, kedves Rogyám, ez a levél olyan méltóságteljesen, olyan nemesen volt megírva, hogy én sirva fakadtam, mikor elolvastam. És most sem tudok könnyezés nélkül visszagondolni rá. Ezen kívül kihallgatták a eseléseket is, kik sokkal jobban tudták, mit akart Szvidrigajlov úr. Petrovna Marfa azt mondta, úgy érzi magát, mintha villámcsapás érte volna; Dunyecska ártatlanságáról azonban meggyőződött és már másnap, éppen vasárnap volt, a székesegyházba kocszított, térdre vetette magát s úgy könyörgött az ég királynőjéhez erőért, melylyel ezt az új megpróbáltatást is elviselhessen. Templom után egyenesen hozzánk jött; előbb senkit sem szólított meg. Elbeszélt nekünk mindent, keservesen sírt, átölelte Dunyát s úgy kérte, hogy bocsásson meg neki. Másnap aztán vonakodás nélkül elment mindenkire és hirdette a Dunyecska ártatlanságát, hízogó szavakkal, könnyezve. Nemes, példaszerű viselkedés. De ez még nem volt elég. Elolvasta és mindenkinek megmutatta Dunyecska levelét, melyet Szvidrigajlov úrhoz írt s ezenkívül még le is másoltatta. (Ez az én véleményem szerint fölösleges volt). Így kocszított néhány napig ide-oda a városban. Némelyek már panaszkodtak is, hogy őket átugrotta, ezért aztán bizonyos sorrendet kellett tartania. Minden házban várták, tudták, mikor jön és olvassa a levelet. S minden ilyen fölolvasáshoz összegyűltek azok is, kik már a saját házukban, vagy másoknál hallották. Az én véleményem szerint sok minden fölösleges volt, de a Petrovna

Marfa jelleméhez tartozik a túlhajtás is. Legalább újra helyreállította a Dunyecska jó hírét. Ennek az egész dolognak szégyene az egyetlen bűnösre, az ő férjére zúdult. Már majdnem megszajnáltam. Némelyek már igazán túlszigorúan ítélték el ezt a bolondot. Dunyát sokfelé hívták: vállalja el a gyermekek oktatását. De ő nem vállalkozott. Ez azonban mind csak előkészület volt ahhoz az eseményhez, mely változtatni fog a sorsunkon. Tudd meg tehát, kedves Rogya, hogy Dunyecskának kérője akadt; már „igen“-t is mondott, a mit én ezennel tudatok is veled. S bár mi ezt az egész dolgot a te közreműködésed nélkül intéztük el, te nem fogsz ránk haragudni, tekintve az események folyását, hogy a felelet elhalasztása — csak válaszd megérkezéig is — lehetetlenség lett volna. Te, mint távollevő, úgy sem ítéltetél volna alaposan. Hát így történt. A vőlegény Luzsin Petrovics Péter, udvari tanácsos, távoli rokona Petrovna Marfának, a ki titokban előmozdította a dolgot. Úgy kezdődött az egész, hogy ő óhajtott velünk megismerkedni. — Persze elfogadtuk; eljött, nálunk kávézott és másnap levelet írt, melyben igen udvariasan ajánlatot tett, és gyors, határozott választ kért. Nagyon üzleti férfiú, sok sürgős dolga is van, most éppen Pétervárra akar utazni, minden percze drága. Minket persze nagyon meglepett ez a váratlan megkérés, s bizony egész nap tanácskoztunk. Megbízható, jó helyzetű férfi, két hivatala is van s már egész tőkét gyűjtött magának. Persze már negyvenöt éves, de még meglehetősen kellemes külsejű, tetszhetik az asszonyoknak. Különben igen tisztességes, szolid úr, egy kicsit mogorva meg nagyralátó. De hát lehet, hogy csak első látásra ilyen. Megjegyzem előre, kedves Rogya, nehogy ha majd Pétervárott találkozol vele, — a mi nemsokára megtörténik, — mindjárt az első látás után megítéld, a mi már a te szokásod, különösen ne fordulj el tőle mindjárt, ha valami nem fog tetszeni rajta. Hanem ezt csak előrelátásból mondom, különben azt hiszem, előtted is kellemes lesz. Petrovics Péter első látásra is tiszteltre méltó ember. Első látogatása alkalmával kijelentette, hogy neki szilárd alapelvei vannak, osztja a mi fiatal nemzedékünk törekvéseit és gyűlöli az előítéleteket. Még sok mindent beszélt; úgy látszik, egy kicsit hiú és szereti, ha hallgatják, de hát ez még nem a legnagyobb hiba. — Én ugyan keveset értettem a beszédjéből, de Dunya azt mondta, hogy bár

Petrovics Péter nem valami kitünő műveltségű ember, mindamellett igen okos és látszólag jó is. Ismered a nővéredet, Rogya; jellemes, okos, türelmes, nagylelkű leány, bár izgékony szíve van; jól kitanultam. Nagyon természetes, hogy szerelemről egyik félnél sem lehet szó. De Dunya nemcsak okos leány, hanem nemes leány is, ki kötelességének fogja tartani, hogy férjét boldoggá tegye. Abban sem kételkedem, hogy ő is tesz majd valamit a Dunya boldogítására, bárha ez a dolog mégis csak gyorsan történt egy kicsikét. Különbözik a milyen számító ember ő, azt is tudni fogja, hogy minél boldogabbá teszi Dunyát, annál biztosabb alapon fog nyugodni az ő saját boldogsága. Persze, hogy a jellemők sem egyforma, nézeteltéréseik is lesznek — a legboldogabb házasságban sincs másként, — de hát erre nézve azt mondta Dunyecska, hogy ő bízik benne, nincs ok a nyugtalanságra s hogy ő sokat el fog viselni, csak a jövődöbeli kölcsönös viszonyok becsületességre és igazságra legyenek alapítva. Egyszer úgy tapasztaltam, mintha durva volna, de hát ez attól is lehet, hogy olyan szilárd, egyenes ember. Mikor másodszor volt nálunk, azt mondta, hogy ő már régen elhatározta magában — mielőtt még Dunyát ismerte volna, — hogy egy tisztelőre méltó, hozomány nélküli leányt fog feleségül venni; még pedig olyat, a ki már valami nagy csapást átszenvedett. Mert ő szerinte a férfinak nem szabad köszönettel tartoznia semmiért sem az asszonynak; sokkal jobb, ha az asszony férjét jóltevéjének is tartja. Megjegyzem, hogy talán finomabban s udvariasabban fejezte ki magát, már nem emlékszem minden szóra, csak az értelemre. Bizonyosan nem is célzatosan mondta, csak a beszéd heve ragadta el; később aztán jóvá is akarta tenni a hibáját. Azért mégis ridegnek tetszett a beszédje, meg is mondtam Dunyának. De ő majdnem ingerülten felelt: — A szó még nem tett; — mint a hogy igaz is.

Mielőtt Dunyecska elhatározta magát, egész éjjel nem aludt. Azt hitte, alszom, nem látom, a mint kiszáll az ágyból, le és föl járkál a szobában, egész éjjel; végre letérdel és sokaig buzgón imádkozik a szent-kép előtt. Másnap mondta nekem, hogy beleegyezik a házasságba. Már említettem, hogy Petrovics Péter Szentpétervárra megy. Fontos ügyei vannak s ügyvédi irodát akar nyitni. Már régen foglalkozik ügyek vezetésével, védelével s a napokban éppen

meg is nyert egy nagy pört. Még a szenátusban is van valami fontos dolga. Így állván a dolog, ő még neked is nagy hasznodra lehet, kedves Rogya. El is határoztuk már Dunyával együtt, hogy a mai naptól kezdve hozzáfoghatsz pályád határozott folytatásához, mert hát egész világosan áll előtted a sikeres jövő. Oh, ha minden jól sikerülne! Olyan szerencse lenne, a melyet csak az Isten különös kegyének tekintenénk. Dunya csak a te sikeredről ábrándozik. Mi már megkockáztattunk néhány szót a jövődről Petrovics Péter előtt; — de ő nagyon tartózkodva felelt. Mondta ugyan, hogy titkárra mindenesetre lesz szüksége és szívesebben adná a fizetést rokonnak, mint idegennek. Csak legalább a legszükségesebbeket tudná az az ifjú. (Mintha bizony kételkedni lehetne a te képességeden!) Ezenkívül kétségeskedett, hogy a te egyetemi tanulmányaid hagynának-e annyi időt, a mennyi az irodai foglalkozásra szükséges. Akkor nem beszéltünk erről többet, de Dunya azóta mindig erre gondol. Néhány nap óta a legbuzgóbban festegeti maga elé a te képedet, mint Petrovics Péter irodavezetőjét s egyszer tán társát! Annál inkább, hogy te is a jogi pályát választottad. Ah, Rogya, az ő ábrándjait én is osztom. Egyszer majd csak legyőzzük mi a Petrovics Péter ellenvetéseit. (Hiszen ő még nem ismer téged!) Dunya meg van róla győződve, hogy ő jövődöbeli férjénél mindent ki fog vinni. Természetes, hogy óvakodtunk Petrovics Péternek elárulni minden tervünket, leginkább pedig azt, hogy társa lennél. Ő nagyon reális ember, s bizonyosan rossz néven venné ezeket a bohó álmokat. Még azt sem árultuk el, hogy azt reméljük: ő majd segíteni fog tégedet, legalább tanuló-éveid alatt. Azért nem beszéltünk még erről, mert tudjuk, hogy magától is meg fogja tenni ezt a nemes ajánlatot. (Ugyan megtagadhatná-e Dunyecskától?). Különben is hasznodat fogja venni, te leszel az ő jobbkeze s ha tesz valamit érted, nem oszt alamizsnát, csak a munkádat fizeti meg. Így intézi majd Dunyecska és én tökéletesen az ő nézetét osztom. Másodszor azért is nem beszéltünk még vele erről a tervről, mert a találkozás előtt meg akartam őt veled ismertetni. Mikor Dunya szeretettel beszélt rólad, ő azt mondta, hogy minden embert látni kell előbb, még pedig igen közelről, aztán ítélhetünk felőle; ő majd akkor fog rólad véleményt alkotni magának, ha látott. Tudod, drága Rogyám, én úgy gondolom (nem

mintha tőle tartanék, talán csak vénasszony-szeszélyből), hogy jó lenne nekem a házasság után is egyedül laknom, mint most; nem kellene hozzájuk mennem. Meg vagyok győződve, hogy ő olyan finom, udvarias lesz s fölszólít, hogy ne váljak el a lányomtól. Ha még eddig nem szólt erről, csak azért van, mert hisz ez magától értetődik s ezért nem is veszem tőle rossz néven. Sokszor láttam, hogy nem valami nagyon szeretik a férjek az anyósokat. Én nem szeretnék senkinek terhére lenni, sőt tökéletesen szabad szeretnék maradni, míg egy darab kenyerem lesz s olyan gyermekeim, mint te és Dunyecska. Ha csak lehet, a ti közeletekben szeretnék lakni. Mert a javát levelem végére hagytam, kedves Rogyám. Képzeld csak, kedves barátom, nem sokára ismét találkozunk s három évi távollét után ölelhetjük egymást. Már egészen bizonyos, hogy én meg Dunya Pétervárra megyünk. Még nem tudom biztosan a napot, de mindenesetre hamar, egy hét leforgása előtt. Minden a Petrovics Péter rendelkezéseitől függ, melyeket ő, mielőtt Pétervárra érkezik, tudatni fog velünk. Azt akarja, valami különös okból, hogy a házasságot siettessük, még a bőjt előtt szeretné megtartani az esküvőt, ha azonban addig nem készülhetnénk el, legalább mindjárt Mária mennybemenetele után. Óh, milyen örömmel szorítlak a szívemre! Dunya izgatott a viszontlátás örömétől s egyszer azt mondta, persze csak tréfából, hogy csak azért az örömért is hozzá menne Petrovics Péterhez. A jó angyal! Ő most nem ír neked, de azt izeni, olyan sok mondani valója van, hogy nem is meri kezébe venni a tollat, mert néhány sorban úgy sem tudna semmit sem mondani, s csak izgatná magát. Szívből ölel és számtalan csókot küld. Tekinteten kívül hagyva azt, hogy nemsokára látjuk egymást, még a napokban fogok pénzt küldeni. Mióta tudják, hogy Dunya a Petrovics Péter menyasszonya, megerősödött a hitelem. Bizonyosan tudom, hogy Ivanovics Vaszilij a nyugdíjamra hetvenöt rubelt is kölcsönöz, így azután huszonöt vagy harminc rubelt is küldhetek neked. Többet is küldenek, de félek az utazás költségeitől. Igaz ugyan, hogy Petrovics Péter a költség egy részét magára vállalta, (ő fizeti ki ugyanis a nagy láda szállítási díját, a koffert is szíveségből kaptuk), de hát a megérkezésre is kell számítani s egy garas pénz nélkül nem lehetünk az első napokban. Mi már mindent pontosan összeszámoltunk Dunyecskával. Az út nem kerül nagyon sokba.

Tőlünk a vasútig alig kilencven versztányi az út. Arra az útra már fogadtunk egy fuvarost; onnan pedig a harmadik osztályon fogunk utazni, kedélyesen. Így aztán remélem, hogy hármincz rubelt küldhetek neked.

De már elég. Két ívet irtam telisteli, már nincs több helyem. De olyan sok minden történt! Most azonban, drága Rogyám, öllelek. Élj boldogul, legközelebbi viszontlátásunkig. Szeresd Dunyát, a húgodat. Szeresd úgy, a hogy' ő szeret tégedet és tudd meg, hogy ő végtelenül szeret, jobban, mint saját magát. Ő angyal, de te, Rogya, mindenünk vagy, reményünk és bizalmunk. Ha te boldog leszel, mi is azok leszünk. Imádkozol-e még, Rogya, úgy, mint régen, s gondolsz-e a Teremtőre s a Megváltóra? Félek, hogy a te szívedbe is befészkelte magát a divatos hitetlenség. Ha igaz, imádkozni fogok érted. Emlékezel még, szerettem, gyermekéveidre, mikor még atyád is élt, mikor térdeimen gagyogtad el imáidat; milyen boldogok voltunk akkor mindnyájan!

Isten veled! Vagy jobban mondva: viszontlátásra. Öllelek szívből, szeretettel, és csókollak számtalanszor.

Tied a sírig

Raszkolnyikova Pulhéria."

Raszkolnyikov arcza majdnem az egész idő alatt, míg olvasott, könnyes volt. De mikor elvégezte, sápadt lett, görcsösen összerándult s ajkát epés, haragos rángás fogta el. Letette a fejét vékony párnájára s merengett sokáig, sokáig. Hevesen dobogott a szíve, s hevesen torlódtak össze gondolatai. Egyszerre úgy érezte, hogy a sárga szobácska levegője tikkasztó és kevés; tekintete s gondolatai térséget követelnek. Kiment. Most nem félt, hogy valakivel találkozik, nem is gondolt rá. Útját a Vaszilyevszkij-Osztrov felé vette, a V. proszpekten át; de szokása szerint úgy ment, hogy nem is ügyelt az útra, magában suttogott, sőt hangosabban is beszélt, mi által a járókelők figyelmét magára vonta; némelyek részegnek nézték.

IV.

Anyja levele egészen elkínózta. De a fő, legjelentékenyebb pontot illetőleg egy perczig sem kételkedett, még akkor sem, mikor a levelet olvasta. A fő pontra nézve pedig azt határozta gondolatban, még pedig visszavonhatatlanul: — Ennek

a házasságnak, míg én élek, nem szabad megtörténni; ördög vigye el Luzsint.

— A dolog egész világos — dörmögött magában, gúnyosan mosolyogva s diadalmaskodva iménti határozat-hozatala következtében. — Nem, mamáckám, nem, Dunya, ti nem szedtek rá engem! . . . S még mentegetőznek, hogy nem kérték ki az én tanácsomat s nélkülem határoztak! Úgy-e! Azt gondolják, hogy most már nem is lehet azon változtatni; no, majd meglátjuk, lehet-e, nem-e? — Milyen nagyszerű ez a kifogás is: — Petrovics Péter olyan üzleti ember, hogy még nőszülni sem tud másképp, mint üzleti utazás közben, majdnem csak vasúton. Nem, Dunyecska, mindent látok és tudom, hogy miről készülsz te *én velem* olyan sokat beszélni, azt is tudom, miről gondolkoztál egész éjjel, föl s alá járva a szobában, azt is tudom: mit imádkoztál a kazáni Mária-kép előtt, a mely a mamácska hálószobájában van. A Golgotára nehéz följutni . . . Hm . . . Tehát már minden végkép el van végezve; üzleti, józan emberhez méltóztatik férjhez menni, Romanova Avdotya, olyanhoz, a kinek van kapitálisa, (már van saját kapitálisa: ez már szolid, ez már számba veendő), van két hivatala és osztja a mi fiatal nemzedékünk meggyőződéseit (a mint a mamácska írja) és — a *mint látszik*, jó ember — a mint azt maga Dunyecska észrevette. Ez az „a mint látszik“ mindennél pompásabb! És ez a Dunyecska hozzá megy ehhez az „a mint látszikhoz“ . . . Pompás! Pompás! . . . De mégis érdekes, hogy miért ír nekem mama a fiatal generációról? Egyszerűen azért-e, hogy jellemezze a személyt, vagy megszemből: hogy megnyerjen Luzsin úr számára? Mily ravaszság! Érdekes volna azt is megtudni: mennyire voltak bizalmasok egymással aznap, az éjjel és az azután következő időben? Mindent elmondtak-e egymásnak egyenesen, vagy mindketten azt tételezték föl, hogy tudják: mi van egyiknek is, másiknak is a szívében és gondolatában s már nincs szükség rá, hogy beszéljenek, úgysis hiába beszélnének. Valószínű, hogy legalább részben így történt; legalább a levélből ez látszik: mamának egy kicsit nyersnek tűnt föl, egy kicsit, és a naiv mamának volt annyi bátorsága, hogy ezt az észrevételét közölje Dunyával. Ez meg, természetesen, megharagudott és „boszúsán felelt“. Hogy is ne! Ki ne boszankodnék, mikor a dolog naiv megjegyzések nélkül is érthető s

mikor el van határozva, hogy már úgylis hiába a beszéd. S mi az, a mit nekem ír: „Szeresd Dunyát, Rogya, mert ő jobban szeret téged, mint maga-magát“; nem azt jelenti-e az, hogy őt magát is bántja titokban a lelkiismeret azért, hogy leányát föláldozza a fia kedvéért. „Te vagy a mi reménységünk, te vagy a mi mindenünk!“ — óh, anyácskám! . . . A harag egyre jobban forrt benne s ha most Luzsin úrral találkozik, hihető, hogy megöli.

— Hm! az igaz, — folytatta, követve a fejében forrongó gondolat-vihart, — az igaz, hogy az emberhez fokozatosan és szigorú vigyázattal kell közeledni, ha ki akarjuk ismerni, hanem hát Luzsin úr világos. Fődolog az, hogy „üzleti és úgy látszik, jó ember“; nem is tréfa: a máhát átvenni s a bőrendőt a saját költségére elszállítani! Hogyne volna jó ember? Ők pedig mindketten, a menyasszony és anyám, parasztszekeret fogadnak, mely ponyvával van betakarva, (hiszen utaztam én arra!). Se baj! Hiszen csak kilenczven verszta s „ott kedélyesen elhelyezkedünk a harmadik osztályban“ ezer versztára! Nagyon helyes: addig nyújtózkodjál, a meddig a takaród ér; hát ön Luzsin úr, hát ön? Hiszen ő az ön menyasszonya . . . Hát nem tudta ön azt, hogy anyám az útiköltséget kénytelen a nyugdíjából előre fölvenni? Természetes, csak hogy itt a kereskedelmi szempont, a haszon jó tekintetbe: só és kenyér közös, de a dohány külön, mint a közmondás tartja. S még ezt az alkalmat is fölhasználta az üzlet-ember, hogy rászedje őket: a máhát olcsóbban szállítják, mint a személyt, talán egész ingyen is. Hát ők ezt nem tudják, vagy készakarva nem akarják észrevenni? És meg vannak elégedve! S ha elgondolja az ember, hogy mindez még csak a virág, az igazi gyümölcs csak később jön. Itt pedig nem a fősvénység, nem a huzavona, hanem az eljárás módja a figyelemreméltó. Mert hiszen ebből következtetni lehet a mennyegző utáni bánásmódra . . . De hogy' okosodik mamácska is? Mivel jön ő Pétervárra? Három rubellel, vagy két „czédulával“, mint az az . . . öregasszony . . . szokta mondani . . . hm. Mit gondol, miből fog azután Pétervárott élni? Hiszen bizonyos körülményekből már sikerült neki megtudnia, hogy neki a mennyegző után Dunyával együtt élni nem lesz szabad, még a legelső napokban sem. Az a kedves ember ezt is jól elő tudta adni valahogy, megismertette magát, habár anyám ezt a föl-

tevést mindenképpen tagadja. „Magam mondok le,” mondja ő. De hát aztán kire számít? Arra a százhusz rubel nyugdíjra, a melyből még le kell vonni az Ivanovics Afanaszj kölcsönét? Téli kendőket fog varrni, kézelőket hímezni, öreg szemeit rontani? De hiszen a téli kendők évenként mindössze csak husz rubellel szaporítják a százhusz rubelt, ezt én jól tudom. Tehát mégis csak Luzsin úr nagylelkűségében bizakodnak: „Ő maga fog eziránt kérőleg ajánlatot tenni.” No, hiszen csak tartsd rá a zsebed. Mindig úgy szokott ez lenni ilyen Schiller-féle szép lelkekkel: az utolsó pillanatig páva-tollakkal ékesítik az embert, utolsó pillanatig a legjobbat s nem a legrosszabbat reménylik; és bár előre sejtik, hogy mi van az érem másik oldalán semmi szín alatt sem vallanak be magoknak az igazat. Kíváncsi vagyok rá, vajon szereti-e Luzsin úr a rendjeleket? Fogadni mernék, hogy van egy Szent-Annája s azt minden dísz-ebédnél, melyet szállítók és kereskedők rendeznek, a gomblyukába tűzi. Majd a lakodalmán is föltűzi. Különben vigye el az ördög . . . Nos, anyácskával, Isten neki, még csak megessenek ilyen dolgok, ő már olyan; de Dunya? Dunyecska, az én édesem, hisz olyan régen ismerem már! A jellemét alaposan. Azt írja anyóka: „Dunyecska sokat el bír viselni.” — tudom, tudtam már harmadfél évvel ezelőtt is s azóta sokat gondoltam erre; éppen erre, hogy Dunyecska sokat el bír viselni. Ha ő a Szidrigajlov úr dolgának a következményeit elviselte, akkor igazán sokat elbír. És már most anyókéval együtt azt képzelem, hogy Luzsin urat is elviseli. Luzsin urat, a ki már az első találkozásnál fejtegeti a nyomorból választott feleség theóriáját s azt, hogy az asszony jóltevőjét lássa a férjben. No, lehet, hogy csak fecsegett, bár nagyon komoly férfi. (Annyira komoly, hogy nem is akart tán fecsegni, hanem rögtön föltárni a nézeteit.) De hát Dunya, Dunya! Ő mégis csak a lelkébe láthatott ennek az embernek, hiszen vele akar élni. Ő inkább tengődött volna fekete kenyéren és vízen, mintsem eladja lelkét, hogy erkölcsi szabadságát kényelmes életért áldozta volna föl, nem az egész Schleswig-Holsteinért, még kevésbbé a Luzsin úr kedvéért. Nem, ilyet Dunya soha se tett volna . . . Így ismerem és bizonyosan most sem változott meg! Mit mondhatok még? Igaz ugyan, hogy nehéz azokat a Szidrigajlovékat elszűnvedni s az egész életen át küzödni mint nevelőnő kétszáz rubelért;

de tudom, hogy az én nővérem inkább lett volna egy ültetvényes néger rabszolgája, mintsem arra határozza magát, hogy lelkét, erkölcsi érzéseit egy olyan emberrel kötött házasság által alacsonyítsa le, a kit nem becsül s a kivel együtt nem érez soha — és még hozzá örökre és csakis valamely személyes előny miatt. Ha színaranyból volna az a Luzsin úr, vagy kristálytiszta gyémántból, Dunya akkor sem nyugodna bele hogy hálótársa legyen. És mégis, mért teszi? Mi oka van rá? Mi ennek a talánynak a megoldása? A dolog világos. Magáért, a saját kényelméért bizonyosan nem teszi, tehát másért adja el magát! Egy szeretett, imádott férfi miatt áldozza föl magát. Ez a magyarázat. A fivér, az anya jóléteért adja el magát, ezért ad föl mindent. Oh, ilyenkor mindent a piacra viszünk: önbecsülésünket, szabadságunkat, nyugalmlinkat, még a lelkiismeretet is, mindent, mindent a zsibvásárra! Vesszen el az élet, csak az legyen boldog, a kit szeretünk. És ha a jezsuitákkal okoskodva, belenyugsunk is a dologba: így van jól, a cél szentesíti az eszközt. Ilyenek vagyunk, ez tiszta, világos, mint a nap. De az is világos, hogy mindez senki másnak a kedvéért sem történik, mint éppen Raszkolnyikov Romanovics Rodion kedvéért, még pedig első sorban ő érte. Hogy' is ne, hiszen a szerencséje forog szóban, gondoskodni kell az ő egyetemi életéről, aztán társul beszerezni az ügyvédi irodába, biztosítani a jövőjét. Talán egykor gazdag is lesz, tisztelt, becsült s talán egykor mint híres ember fogja bevégezni életét . . . És az anya? Eh, hisz úgy is minden csak Rogya kedvéért történik, a megbecsülhetetlen Rogyáért, az első-születettért s vajon az ilyen első-születettért nem kellene-e föláldozni egy olyan leányt? Oh, ti kedves, igazságtalan teremtmények! Ezért az egyért magatokra veszitek akár a Szónya sorsát is — Szónya, Marmeladova Szónya, a ki örökké ismétlődik, mióta a világ áll. De hát megmértétek ti ennek az áldozatnak a súlyát? Egy ilyen áldozatát? Valóban? És van erőtok hozzá? Aztán okos és hasznos lesz az? Tudja-e, Dunyecska, hogy a Szónya sorsa egy csöppet sem utálatosabb ám, mint a magáé lesz Luzsin úr mellett? „Szerelemről szó sem lehet,” — írja anyókám. Mi lesz hát, ha nincs szerelem, becsülés, hanem a helyett utálat, megvetés, undor már is, bőségesen. Mi lesz később? Végre is oda jutunk, hogy „a tisztaságra vigyázni kell.” Úgy-e, úgy van? „Tudja ön, érti ön, mit jelent ez a tiszt-

taság? Érti-e, hogy a Luzsin-féle „tisztaság“ éppen annyit tesz, mint a Szónyecskaé! Talán még utálatosabb, alávalóbb, mert hát ön bizonyos kényelemre is számít, míg amott csak éhségről volt szó. Sokba, nagyon sokba fog kerülni magának ez a „tisztaság“, Dunyecska! És ha egyszer nagyon nehéz talál lenni ez a teher? Mennyi bánat, szenvedés, átkozódás, titkos könnyek! Mert hisz maga nem Petrovna Marfa ám! És mi lesz akkor anyánnkal? — Mert hiszen ő már is aggódik, nyugtalan, hát még akkor, ha minden világos lesz előtte? Hát én? . . De hát mit is képzeltek rólam tulajdonképpen? Én nem akarom az áldozatot, Dunyecska; nem akarom, anyám! Nem történhetik meg, a míg én élek, nem szabad, nem lehet! . . Nem fogadom el! . . .

Hirtelen föltekintett és állva maradt.

— Nem fogadod el? Hát ugyan mit tehetsz a megakadályozására? Megtiltod? Van hozzá jogod? Mit adsz te nekik, hogy jogod lenne parancsolgatni? Hogy nekik szenteled életedet, hivatásodat, majd ha befejezted tanulmányaidat és állásod lesz? Ezt már tudjuk. A jövőre kiállított váltó csupán; de most mindjárt? Most rögtön kell valaminek történnie, érte. Aztán mit művelsz most? Magad is csak lopod őket, nem segíazed. Ők Szvidrigaljovéktól kapják a pénzüket, meg a kegydíjból. Hogyan fogod te pótolni nekik Szvidrigaljovékat és Vahruzsin Ivanovics Vaszilijt? Te, jövődöbeli milliomos, Zeus, ki előre kirendeled az ő sorsuk folyását? Mikor? Tíz év múlva, ugy-e? De mi lesz addig? Tíz év alatt könnyen megvakulhat anyánk a kötéstől, himzéstől, talán meg is öli a nyomor, az éhség. És nővéred? Nos, gondold meg: mi történhetik a nővéreddel tíz év multán és tíz év alatt? Eltaláltad?

Igy gyötörte, kínozte magát ezekkel a kérdésekkel, kegyetlen gyönyörrel. Különben ezek a kérdések nem most támadtak; régi, szomorú ismerősei voltak már. Már régen kínozták őt és sokszor majd a szívét repesztették meg. Már régen, nagyon régen keletkezett szívében ez a gyötrellem, nőtt, gyarapodott, megérett s végre egy borzasztó vad, fantasztikus kérdés alakjában mutatta be magát. Gyötörte agyvelejét, szívét s egy elfogadható megoldás után kutatott. Most, mint a villámcsapás, zúdult rá anyja levele. Világos volt előtte, hogy most már nincs idő a kérdéseket találgatni, reflexiókat tenni tehetetlenül, most már cselekedni kell rögtön, föltétle-

nül. Minden áron el kell határoznia magát, bármire, különben . . .

— Vagy mondjunk le örökre mindenről, a mit életnek hívnak! — kiáltott föl végre kétségbeesetten. — Vagy vessem alá magam türelmesen sorsomnak; jöjjön, a minek jönnie kell. Egyszer mindenkorra elfojtani bennem mindent; — élni és szenvedni teljes lemondással.

— Érti-e, uram, mit tesz az: nincs más menekvés? — Ez a Marmeladov tegnapi kérdése volt s most egyszerre eszébe jutott. — Mindenkinek csak meg kell kísérlenie a lehető menekülést.

Összerezzenet. Egy gondolat — ez is tegnapi — éledt föl agyában. De nem ez volt az összerezzenés oka. Hiszen tudta, sejtette, hogy ennek a gondolatnak jelentkeznie kell. Várta, s ezt az eszmét nemcsak tegnap óta ismerte. Csak az volt most a különbség, hogy ez az ötlet régen, még tegnap is, csak agyrém volt előtte, s most nem úgy jelent meg, mint agyrém, hanem borzasztó, előtte teljesen ismeretlen világításban . . .

Majd gyorsan körületekintett, mintha keresett volna valamit. Érezte, hogy le kell ülnie, padot keresett. A K.-boulevard végén volt. Száz lépésnyire tőle pad állott, oda sietett, a mint csak birt, s útközben mégis akadt egy kis kalandja, mely egész figyelmét lekötötte.

Mikor padot keresett, egy női alakot látott; de nem figyelt rá, mint egyáltalában semmit sem nézett meg akkor figyelmesebben. Sokszor megtörtént már vele, hogy nem látta a mellette lévő tárgyakat. Egyszer például hazament a nélkül, hogy tudta volna, melyik utat választotta? Szokása lett az ilyen eljárás. De az előtte haladó nő alakján volt valami olyan szokatlan, szembetűnő, hogy végre is rajta feledte szemét. Előbb kedvetlenül, bosszúsan, később mindig szilárdabban. Szerette volna tudni: mi olyan föltűnő tulajdonképpen ezen a hölgyön? Előbb úgy látta, nagyon fiatal leány. Bár a nap forrón sütött, kalap, keztyű, napernyő nélkül haladt és sajátágosan lóbálta kezeit. Könnyű selyemruha volt rajta, gondtalanul rádobva, alig kapcsolva össze; hátul, a derék alatt, el volt szakadva a szoknyája s kilógtak a rongyai. Meztelen nyakára egy kis kendő volt dobva, de az egészen félrecsúszott.

A leány bizonytalanul ment, megbotlott, sőt tántorgott is.

Ez a jelenség egészen lekötötte Raszkolnyikov figyelmét. Utólérte a leányt, éppen a pad mellett. Mikor odaért, a leány nehézkesen rádobta magát a padra, feje a karján csüngött, szemeit bezárta, bizonyosan a nagy kimerültség miatt.

Mikor Raszkolnyikov jobban megnézte, látta, hogy tökéletesen részeg. Sajátságos, idegenszerű jelenség; alig hitt a szemeknek.

Csinos kis arcocska volt előtte. Sovány, keskeny, szőke fej, alig tizenhat éves, lehet, hogy csak tizenöt. Ez az arc erősen ki volt pirulva, s egy kicsit duzzadt is. A leány nem volt eszméleténél. Lábaik egymásra rakta; jobban kilátszottak, az igaz, mint a hogy' illetet volna, de úgy látszott, a leány nem is tudja, hogy az utcán van.

Raszkolnyikov nem ült le, de nem is akart eltávozni; határozatlanul állott. Ez a boulevard különben sem nagyon népes, de most déli tizenkét órakor éppen néptelen volt. Hanem oldalt, körülbelül tizenöt lépésnyire, egy úr állt a boulevard szélén. Úgy látszott, szeretne a leányhoz közeledni, talán valami különös célja volt vele. Valószínűleg messziről követte, el akarta érni, de Raszkolnyikov az útjába akadt.

Dühös pillantásokat vetett feléje, de azért iparkodott elrejteni magát és türelmetlenül várt a látszólagos csavargó távozására.

Körülbelül harmincz éves volt, erős, kerek, fehér, mint a tej, puha, mint a vaj; piros ajkak, csinos bajuszka s nagyon gavalléros öltözk. Raszkolnyikov dühös lett. Kedve kerekedett, hogy ezt az uracsot megbántsa. Egy pillanatra elhagyta a leányt és az úrhoz közeledett:

— Hé, Szvidrigaljev! Mit keres itt? — ordított rá, összeszorítva ökleit és dühtől tajtékozó szájjal nevetve.

— Mit jelentsen ez? — kérdezte az úr szigorúan; összeszerántotta a szemöldökét s úgy nézte végig Raszkolnyikovot csudálkozva.

— Takarodjék, azt jelenti!

— Hogy' mersz te így beszélni, semmirevaló?

És fölemelte a botját. Raszkolnyikov is fölemelte összeszorított öklet s az idegenre rohant, meg sem gondolva, hogy az az erős ember két olyannal is megbír, mint ő. De ebben a

perczben erős kéz ragadta meg hátulról, s egy rendőr állott közéjük.

— Lassan uraim. Ne verekedjenek az utcán. Mit akar maga, kicsoda maga? — fordult szigorúan Raszkolnyikov felé, kinek rongyos külsejét észrevette.

Raszkolnyikov figyelmesen nézett rá. Hűséges katonacarc volt előtte, szürke bajusszal, barkóval és értelmes tekintettel.

— Ah, éppen ön kell nekem, — kiáltott föl, kezeit megragadva. — Volt tanuló vagyok, a nevem Raszkolnyikov . . . de most jöjjön csak, mutatok valamit.

Kezén fogva vezette a padhoz.

— Nézzen ide, egészen részeg. Nem tartozik a munkásosztályhoz, a boulevardon jött végig. Bizonyosan leitatták valahol . . . elcsábították . . . először . . . érti? Aztán kidobták az utcára. Nézze, hogy' szét van tépve a ruhája, nézze, hogy' van öltözve, gyakorlatlan férfi-kezek adták rá a ruhát, látszik. És most nézze ezt az uracsot, a kit éppen el akartam rakni. Nem ismerem, először látom, de látom, hogy már ő is szemet vetett a részeg, eszméletlen leányra. Nagyon szeretne odamenni hozzá, szeretné megragadni és elvinni valahová, ilyen állapotban. Így van, higgyen nekem, én nem csalódom. Látom, hogy üldözte, nézte; útjába akadtam, csak azt leste: mikor szabadul meg tőlem? Most visszahúzódott, úgy tesz, mintha cigarettát csavargatna . . . Hogy' mentünk meg tőle a leányt? Hogy' vigyük haza? Gondolkozzék.

A rendőr egy percz alatt megértett mindent. A kövér úrral már tisztában volt, a leánynyal még nem. Lehajolt hozzá s végtelen részvétellel nézegette.

— Milyen kár érte! — mondta fejét csóváltatva. — Még gyermek. Elcsábították, bizonyos. Hallja csak, kisasszony, hol lakik?

A leány fölnyitotta bágyadt, homályos szemeit, ránézett a kérdőre és elhárította a kezeivel.

— Kérem, — szólott most Raszkolnyikov, (kotorászott a zsebében s összeszedett húsz kopejkát), fogadja el ezt, üljön kocsiba és térjen haza. Csak tudnánk a lakása számát!

— Kisasszony, — szólott a rendőr is, eltéve a harmincz kopejkát, — én magam megyek kocsiera és hazakisérem. Hová parancsolja? Hol a lakása?

— Menjenek innen . . . mért üldöznek engem? — sutogta a leány és elfordult tőlük.

— Milyen szegényen, milyen rút dolog, kisasszony, milyen szegényen, — szólott újra a rendőr, a leányt sajnálva.

— Nehéz dolog, — mondta aztán Raszkolnyikov felé fordulva, s hirtelen végignézte azt tetőtől talpig. — Ez is gyanús. Rongyos a ruhája és pénzt ajándékozzat.

— Messzire találta innen? — kérdezte.

— Mondtam már, hogy előttem ment, tántorgott s mikor ide ért, rádőlt a padra.

—Hogy miféle gonoszságok történnek most a világon. Istenem! Ilyen fiatal leány és már részeg! El is csábították, biztos. A ruhája is csupa rongy . . . Micsoda alávalóságok történnek most a világon! Talán jó családból való, ha szegény is. Mai napság sok ilyen történik. Olyan, mint valami finom úri kisasszony.

Egészen közel hajolt hozzá. Talán neki is vannak leányai, „olyan finomak, mint valami kisasszony“, bizonyosan jól és módisan nevelve.

— A fődolog, — buzgólkodott Raszkolnyikov, — hogy ennek a gazembernek a kezébe ne kerüljön ez a leány. Hogy még ez is meggyalázza! Látnivaló, mit akar; még most sem ment el, nézze.

Raszkolnyikov hangosan beszélt s ujjával egyenesen oda mutatott. Az mindent hallott, újra méregbe jött, hanem mérsékelte magát, s csak nevető tekinteteket vetett vissza. Aztán elhaladt vagy tíz lépésnyire, de megint megállott.

— Hogy az ott meg ne kapja, arról gondoskodhatunk, — felelt a rendőr fontoskodva. — Csak mondaná meg, hová vigyük, de így . . .

— Kisasszony, kisasszony! — és újra lehajolt a lányhoz.

Ez hirtelen kinyitotta a szemeit egészen. Figyelmesen nézett, mintha megértett volna valamit. Fölállt a padról s arra felé indult, a merről jött.

— Szemtelenek, hagyjatok békét, — mondta még egyszer elfordulva. Gyorsan haladt, de még most is tántorgott. Az uracs utána ment, de a másik fasorban s le nem vette róla szemeit.

— Legyen csak nyugodt, — mondta a nagybajuszú határozottan és követte őket.

— Ah, ez a mai erkölcstelenség! — ismételte hangosan és sóhajtott.

Raszkolnyikov hirtelen fölszisszent, mintha légy csípte volna meg. Egy perc alatt egészen átváltozott.

— Álljon meg csak, rendőr! — kiáltott a nagybajuszu után.

A rendőr visszafordult.

— Hagyja el azt a leányt, menjen útjára! Ne rontsa el ennek a tréfáját. (Az uracsra mutatott:) Mit törődik velük?

A rendőr bámulva nézett rá, nem értette a szavait. Raszkolnyikov nevetett.

— Eh, — szólt bosszúsán a rendőr, aztán a leány és uracs után sietett. Bolondnak vagy tán még rosszabbnak tartotta Raszkolnyikot.

— Elvitte a húsz kopejkámat is, — mondta Raszkolnyikov, midőn egyedül maradt. — Mindegy, a másik kettőtől is kap majd valamit, aztán vége... Minek is ártottam magamat a dologba? Vajon az én kötelességem-e másoknak segíteni? Van-e jogom hozzá? Bánom is én, ha mindenki a feje tetejére áll is, mit törődöm vele! És micsoda jögon adtam én oda a húsz kopejkát? Az enyém volt talán?

Elszorúlt a szíve, leült a padra. Gondolatai elszéledtek, nem bírt többé határozottan egy tárgyra gondolni. Szeretett volna mindent elfeledni, elaludni s fölébredve új életet kezdeni.

— Szegény leány, — gondolta, és a pad üres végére nézett. — Ha majd magához tér, sírni fog. Aztán megtud az anyja is mindent. Megveri, korbáccsal üti. Szégyent és fájdalmat kell túrníe, talán el is üzik. Ha nem üzik el, akad egy Franczovna Darja, a ki a helyzetet kiaknázza s a szegény leány ide-oda csavarog. Aztán következik a kórház, (Ez a sorsa mindenkinek, ki otthon csendesen él és titokban vétkezik.) És aztán? Megint kórház, pálinka, csapszékek... újra kórház... s aztán tizenkilenc vagy csak tizennyolc éves korában már egészen tönkrement. Mintha sohasem láttam volna még ilyeneket! S mi volt a sorsuk? Éppen csak ez... Piha! De mi közöm hozzá? Azt mondják, ilyennek is kell lenni! Ennyi meg ennyi perczent pusztúl el évenként; egyrészt elviszi az ördög, hogy a többi friss és egészséges maradjon. Perczent! Igazán, milyen szép szó ez, olyan megnyug-

tató, tudományos szó. Csak azt mondjuk: perczent, aztán nem törődünk vele többet. Persze, ha más szó volna, tán nyugtalanítana . . . Hát ha majd egyszer Dunyecska is a perczentek közé kerül, az elsőbe, vagy az utóbbiba . . .

— De hát hova is kellene mennem tulajdonképpen? — kérdezte hirtelen. — Sajátságos! Akartam valahová menni. Voltam is már valahol. Mikor a levelet elolvastam s elindultam . . . a Vaszilevszky-osztrovra, Razumihinhez. Úgy van, oda, emlékezem. De miért tulajdonképpen? Hogy' jött az a gondolatom, hogy Razumihint meglátogassam? Sajátságos!

Csodálkozott maga-magán. Razumihin hajdani iskolatársa volt. Mikor még Raszkolnyikov az egyetemre járt, alig volt barátja. Távol tartotta magát mindenkitől s nem szerette, ha meglátogatták. A többi is elfordult tőle. Sohasem vett részt összejöveteleken, mulatságokban. Csak dolgozott szünet nélkül, nem kímélve magát, s azért alig hogy tisztelték, nem szeretete senki. Nagyon szegény volt, de büszke s annyira tartózkodó, mintha valami titkolni valója lett volna. Némely pajtása olyan volt előtte, mintha neki igen magasról kellene azokra letekintenie; mintha azokat ő mindenben, fejlődésben, ismeretek és vélemények dolgában jóval fölülmulta volna. Úgy nézett le a többi érdekére, meggyőződésére, mint alatta lévő dolgokra.

Csak Razumihinnel volt bizalmasabb, tulajdonképpen nem is bizalmas, csak közlékenyebb és őszintébb. Különben nem is lehetett Razumihinnel másként bánni. Rendkívül vidám, közlékeny fiú volt, jólelkű és egyszerű. De egyszerűsége alatt mély kedély és önérzet rejtett. Pajtásai között a jobbak megértették, a többiek szerették. Bár néha furcsának tetszett, legkevésbé sem volt ostoba. Kifejezésteljes volt a külseje. Magas, sovány, feketehaju, mindig rosszul beretválkozva. Néha volt egy kis afférje. Herkulesnek nevezték. Egy éjjel egyetlen csapásra földre terített egy öles éjjeli őrt. Vég nélkül tudott inni; de egészen el is tudta hagyni. Néha ostobaságot követett el, illetlenséget is, de rendesen udvarias volt. Razumihinnek megvolt az a nagy előnye is, hogy semmi sem ronthatta el a kedvét, a nélkülözés sohasem sujtotta le. Ha padlás-szobában érezte az éhség pokoli kínjait, vagy a kegyetlen hideget, nem jött ki a sodrából soha.

Nagyon szegény volt; de sokféle munkát végzett és

eltartotta sajátmagát. Tömérdék forrása volt, melyből pénzt szerezhetett, természetesen csakis munka által. Egyszer egész télen nem fűtetett, s azt mondta, így még sokkal kellemesebb a szobája; jobban lehet a hidegben aludni.

Most neki is el kellett hagynia az egyetemet, bár nem sok időre. Minden erejéből azon iparkodott, hogy körülményeit rendezze s újra látogassa az egyetemet.

Raszkolnyikov körülbelül négy hónap óta nem volt nála. Razumihin nem is tudta az ő lakását. Két hete lehet, hogy az utcán találkoztak. Raszkolnyikov azonban elfordult, át is ment a másik oldalra, nehogy amaz észrevegye. Razumihin jól látta őt, de tovább ment ő is; nem akarta a barátját feszélyezni.

V.

— Ah, igaz, hiszen én nemrég munkát akartam Razumihintől kérni. Hogy szerezne nekem tanítványt, vagy ilyesmit, — eszmélt föl Raszkolnyikov. — De most hogyan segítené ő rajtunk? Tegyük föl, hogy csakugyan szerez nekem lecke-órát, tegyük föl azt is, hogy megosztja velem az utolsó garasát, ha éppen pénze van. Ad annyi pénzt, hogy csizmát vehetek, kijavíttatom ruhámat, hogy képes legyek valahol megjelenni . . . hm, nos és mi lesz aztán? Mihez fogok azzal a kis rézpénzzel? Ez az, a mi nekem most kell? Nevetséges, hogy Razumihinhez menjek . . .

Az a kérdés, hogy miért keresné ő most föl Razumihint, jobban nyugtalanította, mint látszott. Nyugtalanul kutatott egyetlen célszerűtlen okot, melyből az a látszólagos tévedés sarjadt.

— Mi is jut eszembe, hogy Razumihin rendezze a dolgaimat? Razumihin lenne a megváltó? — kérdezte csodálkozva.

Elgondolkozott s megdörzsölte a homlokát. És csodálatos: hirtelen olyan jó gondolata támadt, mintha sokáig tűnődött volna rajta.

— Hm . . . Razumihinhez . . . természetesen, — mondta, mint a ki egy jó határozat végére ért. — Csakhogy nem

most... Hanem majd a következő napon. Azután, mikor már megtörtént, és az új élet kezdetét vette.

Hirtelen észretért.

— Mikor megtörtént? — kiáltott és fölugrott a padról.
— De hát meg fog történni? Csakugyan megtörténhetik?

Gyorsan, majdnem szaladva ment. Előbb úgy gondolta, hazamegy. De ettől megborzadt. Abban a zugban, abban a sárga kalitkában ért meg egy hónap alatt az a borzasztó gondolat. Előre sietett.

Ideges reszketése lázzá fajult, már fázott is. Fázott ebben a forróságban. Félig öntudatlanul, de kétségbeesett erőfeszítéssel gyűjtötte lelki szemei elé azokat, a kiket szeretett, talán azért, hogy vigasztalják őt. De nem sikerült, s ő ismét töprengéseibe merült. Mikor néha megrázkódott és fölemelte a fejét, szétnézett, rögtön elfeledte, a mit előbb gondolt. Így ért el a Vaszilij-osztrovig, így haladt át a kis Néva hídján a sziget felé.

A fák zöld lombja, az üde levegő jótékonyan hatottak szemeire, melyeket városi por és mész elgyötörtek, a nagy, egymásra toluló házak kifárasztottak. Itt nem volt fullasztó levegő, nem volt korcsma. Hanem ezek a kellemes új benyomások is eltűntek, a helyüket beteges, kínos érzelmek foglalták el. Néha megállott a zöld futókás nyári lakások előtt. Benézett a rácson s az erkélyen fölczifrázott nőket s a kertben játszó gyermekeket látott. Szerette a virágokat, megállott előttük.

Elegáns hintőkkel találkozott, lovasokkal és lovagló nőkkel. Utánuk bámult, aztán elfeledte őket, mielőtt eltűntek volna szemei elől.

Végre megállott; összeszámolta pénzét. Harmincz kopejkája volt.

— Húsz a rendőrnek; hármát adtam a levélért, tehát körülbelül 47—50 kopejkát hagytam tegnap Marmeladovéknál, — gondolta, de nemsokára úgy elfeledte ezt a számadást is, hogy azt sem tudta, miért tartja kezében a pénzt.

A mint egy közönséges korcsma előtt elhaladt, érezte, hogy éhes. Belépett. Egy pohárka pálinkát kért s egy darab süteményt, melyet még távoztakor is evett. Már régen nem ivott pálinkát s bár csak egy pohárkányit hajtott föl, azt is megérezte. Megnehezedtek a lábai és elálmosodott. A mellék-

útra tért, de mire a Petrovskij-osztrovra ért, kimerülten állt meg. Majd elhagyta az utat s a bokrok között a fűre heveredett. Rögtön elaludt.

Beteges állapotban álmaink különös kapcsolatban vannak a valósággal; forma és részletesség dolgában nagyon megközelítik a való életet. Néha olyan csodálatos álmoképünk keletkezik, mely alakját, minden körülményét a valóból vette, oly hihetetlen finomsággal, oly művészien van az egészbe beleszőve a külvilág, hogy azt az álmodó, még ha maga Puskin vagy Turgenyev volna is, akkor sem tudná szóval lefesteni. Az ilyen beteges álmok nagy befolyással vannak az ember szervei életére s igen sokáig megtartják hatalmas befolyásukat.

Raszkolnyikovnak rémes álma volt. Visszatért gyermekéveibe, szülővároskájába. Mintha hét éves lett volna, s atyjával a városon kívül sétálgatna. Borús idő, tikkasztó lég, a környék olyan, a milyenre most is emlékszik. Így álmában még közvetlenebbül látta, mint emlékeiben. A városka nyílt helyen fekszik, nincs fa körülötte; csak messze, messze az égbolt szélen feketéllik az erdő. Néhány lépéssel a sorompón túl korcsma van. Nagy korcsma, mely ő rá mindig kellemetlenül hatott, ha atyjával arra járt; még félt is tőle. Roppant néptömeg volt ott mindig. Éktelenül ordítottak, káromkodtak, illetlen nótákat daloltak boros, rekedt hangon, összevesztek s jól elverték egymást. A korcsma körül mindig részeg, ijesztő külsejű fickók tartózkodtak.

Ha találkozott velük, reszketve simult atyjához. A korcsma mellett mezei út húzódott el, mely csupa fekete por volt. Az út vagy háromszáz lépésnyire egyet kanyarodik s aztán a városi temetőt kerüli meg. A temető közepén kis templom épült, zöld fedéllel. Ide járt évenként kétszer szüleivel, déli istentiszteletre, vagy ha misét szolgáltattak a nagymama lelki üdvéért, ki régen meghalt már s a kit ő sohasem ismert. Ilyenkor mindig vittek magukkal fehér edényben, asztalkendővel letakarva „kutijá“-t. Ez a kutija tejbefőtt rizsből készült, cukorral, melyre mazsolaszölő szemekkel kereszt alakot raktak ki.

Szerette ezt a templomot s a régi formájú szent képeket, melyek legnagyobb része ráma nélkül lógott a falon, — és szerette az öreg, reszkető-fejű papot.

A nagymama sirja mellett, melyen kölap nyugodott, ott

volt az ő kis öcsésének a sirja is. Azt sem ismerte; kicsiny, hat hónapos korában halt meg. De hát sokszor mondták neki, hogy testvérkéje volt. S ő valahányszor elhaladt e sírok előtt, levette a kalapját, meghajtott fejét, megcsókolta a keresztet, bár azt sem tudta: miért?

Nos és most azt álmodta, hogy atyjával a temetőbe megy. Már elhaladtak a koresma előtt; az atyja kézen fogva vezeti őt, s ő félve néz vissza a koresmára. Csodálatos körülmény vonja magára figyelmét: úgy tetszik, mintha népünne-pély volna. Fölczifrázott leányok, asszonyok férjeikkel s mindenféle csöcselék gyűlt ma ide. Mindnyájan részegek, mindnyájan dalolnak s a koresma előtt paraszt szekér áll. Furesz alakú, nagy, nehéz kocsi, melyen fahasábokat s pálinkás hordókat szottak teherhordó lovakkal szállítani.

Mindig szerette nézni ezeket a masszív, nehézkes teher-szállító lovakat, mikor lassu, kimért léptekkel egész hegyeket vontattak maguk után; úgy látszott, meg sem erőltetik magukat, s mintha teherrel még könnyebb volna járniok, mint a nélkül. Most azonban a nagy, nehéz szállító-kocsi elé kicsiny, sovány, fakó parasztlovacska volt fogva, azok közül a szerencsétlen állatok közül való lovacska, melyeket agyonkínoznak, s a melyek egy kis pocsolyában vagy meredek úton már elakadnak. Ezeket olyan nagyon verik a parasztok, szemeiket, szájukat sem kimélik s az úgy, de úgy fáj szegényeknek, hogy ő mindig nagyon sajnálta őket; alig bírta visszatartani könnyeit. Ilyenkor anyja mindig elvitte az ablaktól.

Egyszer nagy láрма támadt. A koresmából legények jöttek ki, kiabáltak, daloltak s verték hozzá a balalajkát*). Ré-szeg, féktelen legények, vörös, kék ingben, felső kabátjuk csak a hátukra volt dobva.

— Most csak föl, föl mindnyájan, — kiáltott egy széles vállú, húsos vörös arcú legény. — Mindnyájatokat magammal viszlek.

A többi nevetett s kiabált

— Az a gebe vajon elbír-e bennünket?

— De hát megbolondultál, Mikolka, hogy egy ilyen macskát fogtál a teherhordó kocsi elé?

— A kis fakónak alighanem húsz év nyomja már a hátát.

*) Egy hangszer neve.

— Csak üljetek föl valamennyien, — ordított Mikolka, mialatt fölugrott a kocsiba, kezébe ragadta a gyeplőt s egész nagyságában mutatta meg magát a kocsi elején.

— A pejkókat Matvej vitte el az előbb, — kiáltott le a kocsiról. — De e miatt a nyomorult gebe miatt még megesz a méreg, testvéreim, szeretném agyonverni; hasznavehetetlen s csak a szénát fogyasztja. Azt mondom: üljetek csak föl. Futni, vágtatni kell neki.

És kezébe kapta az ostort, hogy a fakót kedvére megcsapkodhassa.

— No, hát üljetek föl; halljátok, hogy vágtatni fog! — csúfolódott a tömeg.

— Tíz éve, hogy utoljára futott, ha jól tudom.

— Gyönyörűen fog ugrálni.

— Semmi száanalom, fiacskám. Csak vegye a kezébe mindenki az ostort s induljunk.

— Rajta hát, üssétek!

Röhögve másztak föl a Mikolka kocsijára. Hatan voltak s még volt üres hely. Fölültettek hát egy kövér, vörös arcú asszonyt is. Ozifra volt, diót ropogtatott s elégedetten mosolygott.

Körülöttük nevetett a tömeg. Nevetni való is volt, hogy egy ilyen nyomorult gebe húzza azt a terhet s még vágtasson is vele!

Két legény rögtön elővette az ostorát, hogy Mikolkának segítsen. Általános „gyű!” hangzott és a gebe megfeszítette minden izmát, de egy lépést is alig bír tenni, nyifog a három ostor csapásai alatt, melyek úgy hullanak rá, mintha szöget vernének a hátába.

Még jobban nevetnek a kocsin és a tömegben. Mikolka dühös és örülten ostromozza a gebét, mintha valóban futtatni akarna vele.

— Én is fűlszállok, fiacskám, — kiált valaki a tömegből, mintha ő is kedvet kapott volna a kocsikázáshoz.

— Ülj föl hát, üljetek föl mind, — kiált Mikolka. — Húzni kell neki. Agyon verem.

És üt, csak üt s örült dühében már azt sem tudja, mit üssön.

— Atyuskám, atyuskám, — kiált a gyermek. — Nézd, hogy verik azt a szegény lovacskát.

— Jójj, fiam, — felel az atya. — Részeg bolondok. Ne nézz oda.

És tovább akarja vezetni, de a gyermek kiszakítja magát kezéből s a lovacskához fut. A szegény kis ló nagyon oda van már; alig liheg, megáll, inog, mintha el akarna esni.

— Verjétek agyon, dögöljön meg, — ordít Mikolka.

— Hát nincs keresztetd,*) nyomorult? — kiált egy öreg ember a tömegből.

— Hallott már valaki olyat, hogy egy ilyen kis ló akkora terhet húzzon? — tette hozzá egy másik.

— Hiszen megölnöd! — kiáltott egy harmadik.

— Hagyjatok békét. A ló az enyém. Azt teszem vele, a mit akarok. Csak üljetek föl. Mindenáron azt akarom, hogy vágtaasson.

Hirtelen nagy kaczagás támadt. A kancza nem tűrhette tovább a sűrű ostromlásokat, kezdett kirugni. Még az öreg ember sem állhatta meg, hogy a többiekkel ne nevéssen. De mulatságos is volt az!

A szegény öreg kancza még rugdalózni kezdett.

Két legény a tömegből kivált s odaszaladt, hogy ők is verhessék a lovat.

— Vágjatok az orrára, a szemére! — ordított Mikolka.

— Daloljunk, czimborák! — kiáltott le valaki a kocsiról s mindenki elfogadta az indítványt.

Korcsmai dalba kezdtek, verték a tamburát s füttyültek a refraint. Az asszony a kocsiban diót ropogtatott és nevetett.

A gyermek a lóhoz szalad, előre fut. Látja, hogy verik, ütik a szejkeit. Éppen a szejkeit. A gyermek sir. Szíve megtelt, szemei könnyeznek. Egy pár ostromlás az ő arcát is érte. Nem is érzi. Tördeli a kezeit, kivált az őz szakállu öreghez fordul, a ki rázza a fejét és ócsárolja a dolgot. Egy asszony megfogja a kezét és el akarja vezetni, de újra kiszakítja magát s a lóhoz fut. A szegény állat már végét járja, de azért még mindig rugdal.

— Hogy az ördög vigyen el! — ordít vad haraggal Mikolka. Eldobja az ostort, lehajol és a kocsiból egy hosszú,

*) „Nincs keresztetd?” Minden orosz kap keresztelője alkalmával keresztet. A nyakába akasztják s nem teszi le egész életén át.

vastag löcsöt vesz elő. Két kézre kapja s a legnagyobb erőfeszítéssel hozza előre.

— Agyonveri! — kiáltanak a körülállók.

— Az enyém! — ordít Mikolka, fölkapja a löcsöt s örvült dühvel vágja a lóra. Hallani lehet a csapás zúgását.

— Verjétek, üssétek, mit báméskodtok? — kiabál valaki a tömegből.

Mikolka még egyszer fölemeli a löcsöt s minden erejével zúdítja a szerencsétlen állat hátára. Ez hátsó részével lerogyott a földre, hanem aztán újra csak fölkapaszkodott s menekülni akart. De bármerre fordult, ostorcsapások fogadták. A löcs harmadszor, negyedszer is fölemelkedik, lecsap.

Mikolka örvöngött a dühtől, hogy nem csaphatta agyon egyszerre a lovat.

— Szívós élete van, — mondják.

— Mindjárt lerogy, batyuska, itt pusztul el! — kiált ismét valaki.

— Csapj rá a fejszével, legyen hamar vége! — kiált egy másik hang.

— Oh, hogy csipjenek meg a legyek! — ordít Mikolka, ledobja löcsöt s egy vas felhérczczel tér vissza. Ide nézzetek!

S ekkor örvült dühvel csapott a szegény állatra. A gebe megingott, összeesett, húzni akart, de a vas felhércz még egyszer rázúdult és a szegény állat lezuhant, mintha mind a négy lába egyszerre eltört volna.

— Üsd agyon! — ordít Mikolka és leugrik a kocsirol. A többi részeg legény is előugrik, vörösek az izgalomtól, ostort, botot, löcsöt tartanak a kezükben. Így rohannak a vergődő állatra.

Mikolka oldalt áll s még mindig sújt a vas felhérczczel. A szegény állat előre nyújtja nyakát, hörög s megszűnik élni.

— Csakhogy vége van!

— Ugy kell neki, miért nem akart vágatni!

— Az enyém volt, — ordít Mikolka; még most is a kezében tartja a vasat s szemei vérben forognak. Szinte sajnálja, hogy nincs már ütni valója.

— Na, neked igazán nincs kereszt a nyakadon, — kiáltja most több hang a tömegből.

A szegény kis fiú azonban magán kívül van. Sírva tör át a tömegen a lovacskaig. Átöleli hült tetemét, csókolja

véres fejét, csókolja szemeit . . . Majd fölugrik, összeszorítja kezecskéit s Mikolkára veti magát.

Ebben a perczben végre utóléri őt atyja, ki eddig eredménytelenül futott utána. Megfogja s ki akarja vonni a tömegből.

— Gyere fiacskám, jöjj haza.

— Atyácskám. Miért, óh miért . . . verték . . . agyon . . . ezt . . . a lovat, — zokog a gyermek. Lélekzete eláll s elszorult szivéből a fájdalom hangjai törnek elő.

— Részeg, rossz emberek ezek. Mi közünk hozzájuk? Jöjj, — feleli az atyja.

A gyermek atyja nyaka köré fonja karjait, mellét még mindig görcsös szorítás gyötri. Szeretne föllélekzeni, kiáltani . . . és fölébredt.

Egészen elborította az izzadság, míg aludt. Haja nedvesen tapadt homlokára. Még félig önkívületben van.

— Hála Istennek, csak álom volt, — mondja, mialatt nehezen lélezkzik s egy fa alá ül. — De hát mit jelent? Talán csak nem kapok ideglázt. Ilyen csodálatos álom!

Úgy érezte, mintha összetörték volna minden tagját. Borús, szomorú volt a kedélye is. Térdeire támasztotta a két könyökét, kezei közé fogta a fejét.

— Istenem, hát lehetséges, csakugyan lehetséges, hogy én fejszét veszek a kezembe s betöröm a koponyáját? Hogy én a meleg, párolgó vérben fogok gázolni? Betörök egy házba, lopni, reszketni fogok? Vérral borítva, bűjdösöm a fejszével... Istenem, lehetséges?

Reszketett, mint a nyárfalevél.

— De hát mit is teszek tulajdonképpen?! — folytatta, hogy megnyugtassa háborgó szívét.

— Hiszen tudhatom, hogy én nem bírok elviselni ilyesmit. Miért is kinozom magamat vele? Hiszen még tegnap, mikor próbaképpen oda mentem, éreztem, hogy én ilyesmit nem tudok elkövetni soha. Hát miben kételkedem még? Tegnap is mondtam, lefelé jövet a lépcsőn, hogy ez alávaló, utálatos. Már maga a pusztá gondolat ilyen kétségbeesetté, ilyen beteggé tesz!

— Nem, nem fogom kiállani! El se bírom határozni. Hát még elkövetni, befejezni! Mit, óh, mit is akartam én mostanig?

Föllállott, bámulva nézett körül, nem tudta elképzelni: hogyan jött idáig s a t—i hid felé indult. Sápadt volt, szemei égtek, erőtlen volt minden tagja, de azért úgy érezte, mintha szabadabban vehetne lélekzetet.

Mintha már ledobta volna magáról azt a rettenetes terhet, melyet napokig czipelt; megkönnyebbült s nyugalmat érzett.

— Istenem, — imádkozott, — jelöld ki az utat és én megszabadulok ettől az átkozott kísértéstől.

Mikor átment a hídon, nyugodtan: nézett le a Névára s föl a fényes alkonyi égre. Gyenge volt, de nem fáradt. Ugy tetszett neki, mintha egy köteléket, mely egész hónapon át szorosan átfogta a szívét, most hirtelen szétvágta volna. Szabadság, szabadság! Megszabadult a csábítástól, elmúlt a mámor is, melybe eddig az ördög ringatta.

Később, mikor visszagondolva e nehéz napokra, midőn pontról-pontra, vonásról-vonásra eszébe jutott minden, a mi az alatt történt, meglepte őt egy — habár alapjában véve nem rendkívüli körülmény, de a mely neki később úgy tűnt föl, mint sorsának előre való sejtése. Ugyanis nem tudta fölfogni s megfejteti: miért ment ő most éppen a szénapiacz felé, mikor sokkal egyenesebb s rövidebb utat választhatott volna a hazatérésre; s a helyett olyan fáradtan és betegesen olyan útra tért, melyet nem is kellett volna érintenie. Nem valami nagy kerülő volt, igaz, de egészen fölösleges. Sokszor megtörtént már vele hazamenőben, hogy azt sem tudta: melyik utcán jött? De hát — kérdezte folyton — miért került most a szénapiacz felé, hol annyi véletlen, de rá nézve határozó körülmény várt, éppen most, életének ez órájában, percében, ilyen lelkiállapottal és ilyen körülmények között, melyek egyedül voltak képesek egész sorsa fölött véglegesen határozni? Olyannak tűnt föl előtte, mintha ez mind előre lett volna rendezve az ő számára.

Kilencz óra felé járt az idő, mikor átment a szénapiacson. A kereskedők bezárták bódéikat, összeszedték áruikat és hazamentek. Vevő sem volt sehol. A vendéglők előtt, a közeli házak piszkos, bűzös udvarain, leginkább azonban a kocsmák előtt, mindenféle csöcselék csoportosult.

Raszkolnyikov szeretett erre s a közeli utcákban járni. Itt nem tűntek szembe rongyai s olyan ruhában járhatott fel-tűnés nélkül, a milyen éppen volt rajta.

A K.-uteza sarkán asztalka állott, a melyen egy házaspár czérnát, tüt, gombot, gyapjúkendőt s effélét árulgatott. Már ők is pakolódzni akartak, csak egy ismerősük miatt időztek még egy kicsinykét.

Az ő ismerősük Ivanovna Lizaveta, vagy csak, a mint barátai nevezték, Lizaveta, az öreg iktató özvegyének huga volt. Annak az özvegynek, Ivanovna Alénának a huga, a ki pénzköcsönzéssel is foglalkozott s a kihez tegnap Raszkolnyikov is betért, hogy óráját elzalogosítsa és próbáját megtehesse.

Már régen ismerte ezt a Lizavetát s a leány is ismerte őt egy kicsit. Nagy, nehézkes, lompos, együgyű asszonyszemély volt, majdnem gyöngye elméjű; körülbelül harminczöt éves és nénjének igazi rabszolgája.

Éjjel-nappal dolgozott neki, reszketett, ha csak látta is és időnkint verést is kapott tőle. Kötelék volt a karján, mikor ott állott a kereskedők előtt; megerőltette magát: gondolkozott és figyelni akart. A házaspár abban fáradt, hogy megértessen vele valamit.

Mikor Raszkolnyikov egyszerre maga előtt látta Lizavetát, valami sajátságos elfogódást érzett, pedig hát ez a találkozás éppen nem volt valami csodálatos.

— Ivanovna Lizaveta, — mondta a kereskedő, — egyedül kegyednek kell határoznia. Jöjjön el holnap este hét óra felé hozzánk, azok is ott lesznek.

— Holnap? — kérdezte Lizaveta lassan gondolkozva, mintha még most sem értene.

— Olyan nagyon fél Ivanovna Alénától? — fecsegett a kereskedő kardos felesége. — Igazán úgy tesz, mintha kis gyermek volna. Ivanovna Aléna nem is édes testvére kegyednek, csak mostoha, s mégis olyan nagy hatalma van fölötte!

— Ne szóljon Ivanovna Alénának semmit, — szólt közbe a kereskedő. — En tanácsolom. Aztán jöjjön el hozzánk, a nélkül, hogy őt megkérdezné. Az üzlet kitűnő. Később majd a nénje is megláthatja.

— Hát eljőjtek?

— Holnap este hét órakor. Azok közül is lesz itt valaki, aztán kegyed személyesen határozhat.

— Teára is szívesen látjuk, — szólott az asszony.

— Jól van, eljövök, — felelt Lizaveta, még mindig erősen gondolkozva, s lassan elindult.

Raszkolnyikov tovább ment s nem hallott többé semmit. Lassan, észrevétlenül közeledett előbb hozzájuk; minden szót meg akart hallani.

Azt a meglepetést, melyet a találkozáskor érzett, csodálatos elfogódás követte s a háta borzongott. Véletlenül s váratlanul megtudta, hogy holnap este hét órakor Lizaveta, az öreg asszony egyetlen lakótársa, nem lesz otthon. Következésképp Ivanovna Aléna este hét órakor egyedül lesz.

Csak néhány lépés választotta el lakásától. Olyan arccal ért haza, mint a kit halálra ítétek. Nem gondolt meg semmit, nem is tudott gondolkodni. Hanem azt érezte, hogy most már nincs se szabad akarata, se ítélete s hogy most már minden el van végezve.

Ha évekig várt volna arra a pillanatra, mely a kivitelre ilyen alkalmas, akkor sem tudott volna ilyen jó alkalmat, a a milyen most magától kínálkozott. Minden körülmények között nehéz lett volna egy napot előre olyan biztosan, pontosan s a legkisebb kockázat nélkül megállapítani. Nem kellett az alkalmat veszélyes kutatásokkal kikeresni. Már megvolt. Biztos volt benne, hogy az az öreg asszony, a kit kiszemelt, egyedül lesz otthon.

VI.

Véletlenül azt is megtudta Raszkolnyikov, hogy a házaspár miért hívta magához Lizavetát. Közönséges üzlet volt szóban. Egy elszegényedett család ruhákat akart eladni. Nem akartak a piacra állni vele, hát közvetítőt kerestek. Lizaveta szokott ilyen üzleteket közvetíteni s ezért valami díjat kapott. Nagy gyakorlata volt. Nagyon becsületesen járt el a dologban s lehetőleg jól adott el mindent. Abból az árból, a mit egyszer kimondott, soha egy krajczárt sem engedett. Keveset beszélt, s mint mondtuk, különben is félénk, tartózkodó volt.

Raszkolnyikov az utóbbi időben babonás is volt. S e babona nyomait még sokáig megőrizte, mintha eltörülhetetlenek lettek volna. Évek multán mindig valamely sajátságos, természetfölötti végzetnek tulajdonította ezt a dolgot. Hitt a titokteljes befolyásokban s a dolgok sajátságos, véletlen találkozását valamely titkos erő működésének tekintette.

Még a télen véletlenül tudta meg az öreg asszony lakását, régi iskolatársától, Pokorovtól, mielőtt az Harkovba utazott volna. Beszédközben említette, arra az esetre, ha valamit el akarna zálogosítani. Sokáig nem volt rá szüksége, minthogy tanórákat adott s ebből mindig eltengődött. Csak másfél hónapja jutott eszébe az a cím. Volt két zálogba való holmija: egy régi ezüst órája, az édes atyjától, s egy kis köves gyűrű, melyet nővére húzott az ujjára elválásuk perczében. Elhatározta, hogy a gyűrűt zálogosítja el s e végett fölkereste az öreg asszonyt.

Mihelyt meglátta, a nélkül, hogy valami különöst tudott volna róla, leküzdhetetlen ellenszenvet érzett iránta. Két „czéduláskát“ kapott tőle; ezzel aztán elment egy fogadóba, teát kért és gondolatokba merült. Valami sajátságos gondolat úgy nyüzsgölődött a fejében, mint a kis csirke, mely ki akar kelni a tojásból.

Nem messze tőle egy asztalnál ismeretlen tanulók ültek egy fiatal tiszt társaságában. Előbb billiárdoztak s most teát ittak ők is.

Egyszer csak úgy hallotta, hogy a tanuló s a tiszt Ivanovna Alénáról, a zálog-kölcsönző asszonyról beszél, lakását említi. Már ez is olyan csodálatos volt Raszkolnyikov előtt: ime, alig hogy otthagya az öreg asszonyt, róla hall beszélni. Persze csak véletlen volt, de minthogy még most sem birt megszabadulni attól a sajátságos nyomasztó érzéstől, melyet Ivanovna Aléna látása után érzett, most nemcsak érdekelte minden részlet, a mit a tanuló róla beszélt, hanem végzetes hatást gyakorolt rá.

— Nagyszerű vénasszony, — mondta a tanuló. — Mindig van pénze. Gazdag, mint valami zsidó. Ha akarná, ötezer rubelt is adhatna egyszerre, de ő az egy rubeles zálogot sem veti meg. Már többen segített közülünk is, de azért mégis csak átkozott egy boszorkány . . .

Azután tovább beszélt; elmondta, milyen gonosz, szeszélyes asszony. Ha csak egy napot késik az ember a kiváltással, a záloga elvész, pedig csak értékének negyedrészt szokta kölcsönözni és havonként tíz perczent kamatot szed.

Még sok mindent fecsegett a diák. Elmondta, hogy van az asszonynak egy huga, Lizaveta, a kit kinez és ver, s valóság-

gos rabszolga módra tart. Pedig nagy, erős leány, az öreg asszony meg kicsiny és gyöngé.

— Valóságos tünemény a testvére! — kiáltott föl a tanuló s nevetett.

Ezután Lizaveta jött szóba. A tanuló nagy gyönyörűséggel beszélt s majdnem mindig nevetett. A tiszt érdeklődéssel hallgatott, aztán megkérte a tanulót, küldje el hozzá Lizavetát, hadd foltozza meg a fehérneműjét.

Raszkolnyikov minden szóra figyelt s megismerte a szegény leány történetét.

Lizaveta az öreg asszony mostohahuga s körülbelül harminczöt éves, Éjjel-nappal dolgozik, szakácsnő, mosónő egy személyben, azonkívül pénzért is dolgozik, síkálni is jár s egész keresetét a vén asszonynak adja. Még munkát sem volt szabad vállalnia nénje tudta nélkül. A vén asszony már megcsinálta végrendeletét is s Lizaveta tudta, hogy a házi bútorokon kívül egy garast sem fog kapni. Az öreg minden pénzét az N-i kormányzóságban lévő kolostorra hagyta, oly föltétellel, hogy örökké imádkozzanak s misézzenek a lelki üdvéért.

Lizaveta csak polgárnő, nem tartozik a hivatalnok-osztályhoz, mint nénje. Még hajadon, nagy, lompos leány, kifelé hajló lábszárrakkal. Mindig félretaposott cipőket viselt, de azért tisztán öltözködött. A legcsodálatosabb volt azonban — s ezt nevette a tanuló legjobban, — hogy Lizaveta majdnem mindig reményteljes állapotban van.

— De hát azt mondtad, szörnyeteg, — jegyezte meg a tiszt.

— Szörnyetegnek éppen nem lehet mondani. Barnás arca van. Olyan, mint egy katona álöltözetben, de azért nem ijesztő. Az ábrázatja nem csúnya, s jó szemei vannak. Csöndes, szerény, mindenbe belenyugszik. Még eléggé kellemes is, mikor mosolyog.

— Ugy látszik, téged is meghódított, — jegyezte meg kaczagva a tiszt.

— Már csak különösség végett is. Hanem, a mit mondani akarok ... azt a vén boszorkányt meg tudnám ölni, ki tudnám rabolni és biztosítalak, hogy még lelkifurdalást sem éreznék miatta, — tette hozzá nagy buzgalommal a tanuló.

A tiszt megint nevetett, Raszkolnyikov azonban megrázódott ... Milyen sajátságos!

— Bocsáss meg, nem akarok eléd komoly kérdést terjeszteni, — folytatta a tanuló. — En az elébb igazán csak tréfáltam, de nézd: egyik oldalon az ostoba, hasznavehetetlen, gonosz, beteg vénasszony, a ki senkinek sem használ, ellenkezőleg mindenkinek árt, a ki azt sem tudja, miért él, s a ki különben is ma vagy holnap bevégezzi életét. Érted? Érted? . . .

— Értem hát, — felelt a tiszt, s ránézett tüzzel beszélő társára.

— Hallgasd hát tovább: a másik részen fiatal, életerős lény, mely gyámol nélkül, minden haszon nélkül pusztul el s ilyen ezer meg ezer van. Száz meg ezer jó munka, vállalat, melyet a vén asszony pénzével nagyszerűen végre lehetne hajtani. Ezer meg ezer egzisztenciát lehetne jó útra terelni. Családokat lehetne megmenteni a tönkrejutástól, a nyomortól, a büntől, az utálatos betegségektől. S mindezt el lehetne érni a vén asszony pénzével! Öld meg, vedd el a pénzét, hogy ezzel az emberiség közös jólétének szenteld magad. Mit gondolsz, nem lehetne ezt a kis, nyomorult büntettet ezer jó dologgal helyreütni? — Csak egy egzisztenciát áldozni föl ezer romlásnak, pusztulásnak indult élet megmentéséért? Ez csak tiszta számadás. Mit is jelent az emberi élet mérték-serpenyőjében ennek a nyomorult, beteg, gonosz vén asszonynak az egzisztenciája? Csak annyit, mint egy bolhának vagy légynek az élete. Még annyit sem, mert a vén asszony kártékony, tönkreteszi a mások életét is. Nemrég úgy megharapta mérgében a Lizaveta ujját, hogy majdnem le kellett vágni.

— Lehet, hogy élete kártékony másokra nézve, de vannak természeti törvények, — felelte a tiszt.

— Ah, barátocskám, mintha nem lehetne kijavítani még a természet törvényeit is! Ha nem tudnánk irányt adni nekik, meg kellene fűlnünk az előítéletekben. Hiszen akkor nem lenne egyetlen „nagy emberünk“ sem! Az ember kötelességről, lelkiismeretről beszél, — nem akarok ezek ellen beszélni én sem, — de hát hogy értik ezt? Várj csak, mindjárt teszek én egy kérdést.

— Nem, én fogok tőled valamit kérdezni, hallgasd meg.

— Nos?

— Sokat fecsegsz-locsogsz, de azt mondd meg nekem: meg tudnád te magad ölni a vén asszonyt, vagy sem?

— En nem, az természetes. En egyáltalában az igazságszolgáltatásról beszélek. Nem rólam van most szó.

— En meg azt mondom, hogy ha te nem akarod magadra vállalni a dolgot, akkor hiába beszélsz az igazságszolgáltatásról. Gyere még egy játszámra.

Raszkolnyikov rettenetes fölindulást érzett. Persze, a mit hallott, az mind közönséges, ismert dolog volt. Ő is gondolt, beszélt már hasonlókat, csak hogy persze más alakban és más témáról. De hát miért kellett neki ilyeneket hallani éppen most, mikor ő maga sem gondolt egyébre? S hogyan történhetett, hogy éppen akkor, mikor a vén asszonytól elmenve, ilyen gondolat magvát rejtette szívébe, éppen hasonló beszélgetésre akadt? Ez a sajátságos találkozás ő előtte mindig nagyon jelentőségteljes volt. Látszólag egy jelentéktelen korcsmai fecsegés tette rá azt a rendkívüli hatást, mely sorsának kifejlődését elősegítette. Mintha valóban végzet, újmutatás lett volna. —

Mikor Raszkolnyikov hazatért a szénapiacszról, a pamlagra dobta magát s egy óra hosszáig mozdulatlanul ült helyén. Ez alatt beszédetett. Gyertyája nem volt. Most azonban úgy sem jutott volna eszébe meggyújtani. Sohase tudott visszaemlékezni rá később, hogy ezen az estén gondolt-e valamire?

Újra lázt érzett, mint előbb. Fázott s azt gondolta; talán le is lehetne feküdni a pamlagra. Nem sokára álom, nehéz álom jött szeméire.

Rendkívül sokáig aludt, a nélkül, hogy álmodott volna. Násztászja, a ki másnap reggel tíz órakor bejött hozzá, alig bírta felköltetni. Teát hozott neki meg kenyeret. A tea megint másodszori felöntés volt a saját főzőedényében.

— De hogy ez még most is alszik! — kiáltott kedvetlenül. — Még mindig alszik!

Raszkolnyikov nehézkesen föltápáskodott. Fájt a feje. Fölállott, megfordult; de újra visszaesett a pamlagra.

— Már megint alszol? — kérdezte Násztászja, — talán beteg vagy?

Raszkolnyikov nem felelt.

— Kell tea?

— Később, — felelte nagy erőfeszítéssel; újra lezárta a szemeit s a fal felé fordult. Násztászja mellette maradt.

— Talán mégis beteg, — gondolta. Aztán megfordult s elhagyta a szobát.

Két órákor megint bejött és levest hozott. Raszkolnyikov még akkor is úgy feküdt, mint előbb. A teát nem is érintette. Násztászja sértve érezte magát és megrázta:

— Álom-tarisznya! — kiáltott és kedvetlenül nézett rá.

Raszkolnyikov föltekintett, fölült, de nem szólt semmit, csak a padoztara bámult.

— Beteg vagy, mi bajod? — kérdezte Násztászja, de de nem kapott feleletet. — Tán jó lenne, ha egy kicsit kimenél. A friss levegő használna. Akarsz enni?

— Majd később, — felelte gyöngén. — Menj! — s intett a kezével.

A lány még egy perczig állva maradt. Részvétellel nézett rá, aztán kiment.

Néhány percz mulva Raszkolnyikov kinyitotta szemeit. Sokáig nézett a teára, meg a levesre. Végre elvette a kenyeret, kanalat s enni kezdett.

Keveset evett, két-három kanállal, étvágy nélkül, gép-szerűen. Mintha szünet volna egy kicsit a fejfájása. Evés után újra a pamlagra dőlt, de már nem tudott aludni. Csak úgy feküdt arezra borulva, fejét a párnák közé rejtve, mozdulatlanul. Most már álmodott, s olyan sajátságosak voltak ezek az álmok! Néha azt hitte, Afrikában, Egyiptomban, vagy valamely oázison van. A karaván nyugszik, a tevék álldogálnak, körülöttük pálmák. Mindnyájan esznek, ő azonban vizet iszik, éppen abból a kis patakból, mely mellette fut el csörgedezve.

Es olyan jó hideg az a víz, olyan csodálatos kék; tarka kavicsok, aranyfényű homok fölött fut el. Egyszer csak tisztán hallotta az óra ütését. Összerezzent, fölemelte a fejét, fölugrott, az ablakhoz sietett s találgatta, hány óra lehet? Aztán az ajtóhoz lépett, kinyitotta és hallgatódzott. Szíve hevesen dobogott. A lépcső csendes volt, mintha a ház minden lakója aludnék. Furcsának, különösnek tetszett előtte, hogy tegnap óta olyan mozdulatlanul feküdt, holott készülnie kellett volna a dologra . . . Talán már hat óra is elmúlt, Valami szokatlan, lázas, tervszerűtlen tevékenység szállta meg most az alvás és fásultság után. Nem igen volt mit előkészítenie, csak arra kellett vigyázni, hogy el ne feledjen valamit. Szíve olyan erősen és gyorsan dobogott, hogy alig

bírt lélegzetet venni. Először hurkot akart készíteni, hogy kabátjába rejtse. Egy percz alatt készen volt. Csak a szekéreny alá nyúlt, talált valami szennyes ruhát, abból szakított magának egy keskeny, tizenöt hüvelyknyi hosszú szalagot, Ezt a szalagot két rötbe hajtotta, aztán elő vévén nyári kabátját (csak ez az egy kabátja volt) a karöltő alá varrta a szalag két végét. Keze reszketett, míg varrta, de azért a munka jól sikerült. Mikor újra fölvette a kabátot, nyoma sem látszott semminek. Tüje, ezernája már régen volt készletben a fiókjában.

A mi a hurkot illeti, az az ő külön, furfangos találmánya volt. A fejsze számára készült. Mert hát a fejszét nem vihette pusztá kézből az utcán? Ha egyszerűen csak a kabátja alá akarta volna rejtetni, a kezével mégis csak tartania kellett volna s ezt észre lehetett volna venni. De most, miután a hurkot oda varrta, egyszerűen csak bele kellett akasztania a fejsze vasát s a nyele szépen lelógott belül a karja alatt. Ha kezét a zsebbe dugja, tarthatja a baltát is, hogy ne lógjon a levegőben. S minthogy a felöltő bő volt, mint egy köpönyeg, észrevétlenül lehetett a karral valamit leszorítani. Ezt a hurkot még két héttel ezelőtt kitalálta.

Mikor ezzel elkészült, a divány alá nyúlt s elővette azt a „zálogtárgyat“, melyet már régen készletben tartogatott. Ez tulajdonképpen nem is volt igazi zálognak való, csak valami sima, kerek deszka, úgy bepakolva, mintha ezüst-dohánytartó volna. Ezt a fadarabot egyszer séta közben egy asztalos műhely közelében találta. Ehhez a fához egy kis lapos vasdarabot is tett, melyet szintén az utcán talált valahol. A vasdarab valamivel kisebb volt, mint a fa. Egy csomóba tette, átkötötte spárgával, aztán csinosan elegáns fehér papírba takarta, újra átkötötte, hogy nehezen lehessen kibontani. Ez azért volt, hogy néhány perczig elfoglalja a vén asszonyt, s míg az bontogatja a csomagot, ő fölhasználhassa az időt. A vasat azért tette a csomagba, hogy nehezebb legyen, nehogy az asszony a könnyűségről észrevegye, hogy csak fadarab van a papírban.

Már minden készen volt s jól elrejtve a divány alá.

Alig hogy a kezébe vette a „zálogtárgyat“, valaki megszólalt az udvaron:

— Már régen elmúlt hét óra!

— Régen! Édes Istenem!

Az ajtóhoz futott, hallgatódzott. Aztán vette a kalapját s olyan óvatosan osont le a lépcsőkön, mint a macska. Hátra volt még a legfontosabb: el kellett lopni a fejszét a konyhából. Hogy azt elviszi, már régen elhatározta. Volt ugyan egy kerti kése, de sem abban, sem a maga erejében nem bízhatott s azért határozta el, hogy legjobb lesz fejszét vinni.

Jegyezzük meg itt, hogy mindaz, a mit előbb legjobbnak talált, most hasznavehetetlennek tetszett előtte. Saját-ságos jelenség volt ez. Nem nézve a belső aggodalmat, mely-lyel folyton gyötörte magát, külső dolgokból is azt következtette, hogy a vállalat nem fog sikerülni. Még ha minden a legjobban összevágott volna is, hogy sikernél egyebet képzelni sem lehetne, s ebben a perczben minden eszközét haszontalan-nak találta volna, az egészet lehetetlennek s bizonynyal min-dent elkövet, hogy megszabaduljon tőle. De hát most még kétség is merült föl és sok olyan, a mi nem volt jól elren-dezve. Hogy miként szerzi meg a fejszét, erre a csekélységre nem is gondolt. Semmi sem könnyebb ennél. Násztászja estefelé soha sem volt a konyhában. Vagy a szomszédokhoz futott, vagy a szatócsboltba, de az ajtót ilyenkor mindig nyitva hagyta. Pörölt is ezért vele az asszonya.

Igy hát csak lassan be kellett lépnie a konyhába, ki-hozni a fejszét, aztán egy óra múlva, mikor minden megtör-tént, szépen visszatenni. Persze megtörténhetik, hogy mikor visszajön, Násztászja már a konyhában lesz, s akkor várnia kell, míg ismét kimegy. Az is meglehet, hogy észre veszi a fejsze eltűnését, keresni kezdi, kiabálni fog, — ez már mind-járt gyanút kelthetne, legalább is okot a gyanúra.

De hát ezek csak kicsiségek, a melyekre gondolnia sem kell, ideje sincs rá. A fődologra gondolt, a mellékeseket figyelmen kívül hagyta addig az időpontig, midőn mindennel elkészült. De még most sem határozta el magát teljesen. Például: nem tudta elképzelni, hogyan lesz az, mikor ő nem csak gondol erre, hanem igazán odamegy és cselekedni fog. Még a multkor is, mikor a próbára ment (mikor tudniillik meglátogatta az öreg asszonyt, hogy a helyet kikémlelje), még akkor is azt bízta, hogy örökké csak kísérletet fog tenni és soha sem cselekszik igazán.

— Oda kell menni, szétnézni, — gondolta magában s még e próbát sem bírta kiállani undor nélkül. Egyet köpött és elszaladt, dühös haraggal telve maga iránt.

Most azt hitte, hogy a dolog egész analizisével, a kérdés morális részének fejtegetésével készen van. Már semmi ellen sem talált elfogadható okot.

És még sem bízott teljesen magában s egyre kutatott valami elriasztó mód után. Szerette volna elhinni, hogy valaki kényszeríti erre a tetre.

Az utolsó nap azonban, mely oly gyorsan és váratlanul virradt rá, az elhatározás napja már úgy hatott rá, mintha gépszerűen kellene engedelmeskednie. Mintha valaki kezén fogta volna, vezetné természetfölötti erővel s ő követi vakon, ellenvetés nélkül. Olyanformát érzett, mint az, a kinek a ruhája valamely nagy gép kerekébe akadt s az most menthetetlenül magával sodorja áldozatát.

Régen sokat foglalkozott ezzel a kérdéssel: miért fedezik föl olyan könnyen a bűntetteket? S miért hagynak a gyilkosok olyan biztos nyomokat maguk után?

Sokat hánytavetette ezt a kérdést, sokoldalú és érdekes megoldásokat talált s végre abban állapodott meg, hogy a dolog lényege nem a bűn elrejtetetlenségében, hanem magában a bűnösben rejlik. A legtöbb gyilkos a tett elkövetése után nem ura akaratának s gondolatainak, sőt ilyenkor valami csodálatos, gyermekes könnyelműség szállja meg; éppen akkor, mikor elővigyázatra, óvatosságra lenne legnagyobb szüksége. Azt hitte, hogy az akarat e gyöngesége még a tett elkövetése előtt megrohanja az embert s mint valami betegség, növekszik benne s éppen a cselekvés pillanatában éri el tetőpontját, itt az egyéniséghez képest a bűn elkövetése alatt s azután is egy időre megmarad, hogy azután lassankint, mint a betegség, elmuljék. Ahhoz azonban nem érzett erőt magában, hogy végleg elhatározza: a betegség okozza-e a bűnt, vagy a bűn különös természetéből folyik ez a betegséghez hasonló állapot?

Midőn erre az eredményre jutott, elhatározta, hogy az ő esetében ilyen változás nem fordulhat elő. Ő nem vesztí el ítéletét és akaratát a terv kivitelénél, már csak azért sem, mert, a mit ő el fog követni, az nem bűntett.

Hagyjuk el egyelőre az egész okoskodást, melynek révén

erre az eredményre jutott. Már különben is nagyon előre siettünk . . . Még csak azt tesszük hozzá, hogy a vállalat tényleges, tisztán anyagi nehézségei az ő lelkében nagyon mellékes szerepet játszottak.

— Csak az ítélő-erőt s az akaratot nem kell elveszíteni, s e kettő mindenestre segíteni fog a döntő pillanatban, ha már az ember a dolog legkisebb részletébe is behatolt.

De hát ő még most sem hitt végleges elhatározásában, nem kezdett semmit. S midőn a cselekvés órája ütött, minden másként történt, mint előbb gondolta; váratlan, véletlen dolgok kerültek elő.

Mindjárt kezdetben, alig hogy lehaladt a lépcsőn, váratlan körülmény döbbsentette meg.

Mikor háziasszonya konyhaajtájához ért, mely most is, mint mindig, sarkig nyitva volt, óvatosan beleskelődött. Látni akarta, vajon nincs-e Násztászja távollétében a háziasszony a konyhában? Vagy ha nincs ott, be van-e téve szobájának ajtaja? De milyen nagy volt a meglepetése, mikor Násztászt látta pillantotta meg a konyhában. Nem csak hogy el nem távozott hazulról, hanem dolgozott a konyhában: nedves ruhákat szedett ki egy kosárból s kötélre teregette. Mikor észrevette Raszkolnyikovot, abbahagyta munkáját s utána nézett, míg egészen elhaladt.

Raszkolnyikov elfordította a fejét s úgy tett, mintha észre sem vette volna a lányt. De hát megvolt az első akadály. Nincs fejsze. Megdőbbsent.

— De hát mért is képzeltem én, — gondolta, mialatt a kapu felé haladt, — hogy ő éppen most nem lesz itthon? Miért? Miért tartottam én ezt olyan természetesnek?

Le volt verve s dühében szerette volna maga-magát ki-nevetni. Esztelen, állati düh forrt benne.

Gondolkozva állt meg a kapu alatt. A ház előtt lassan sétálgatni nem akart, vissza még kevésbbé mehetett.

— Milyen jó alkalmat szalasztottam el most! — mormogta s gépszerűen megállt a házmeister ajtaja előtt, mely félig nyitva volt.

Hirtelen összerzezzent. Bent a szobában egy pad alatt, alig két lépésnyire tőle, megcsillant valami . . . Körülnézett. Senki sem volt a közelben.

Lábujjhegyen közeledett. Fölhágott a lépcsőre s halkan

szólitotta a házmestert. Senki sem felelt. A szolga nem volt otthon! De csak az udvaron lehetett valahol, mert az ajtót nem zárta be.

Raszkolnyikov beosont s kihúzta a fejszét a pad alól. Valóban az csillant szemébe az előbb. Kivette a fadarabok közül s ki sem lépett a szobából, míg a hurokba nem akasztotta. Zsebre dugta mind a két kezét, úgy jött ki. Senki sem vette észre.

— A mit a megfontoló ész el nem ér, megteszi a véletlen ördöge, — gondolta és sajátságosan mosolygott.

Ez a körülmény fölviányozta.

Lassan, nyugodtan folytatta útját. Nem sietett, nehogy gyanút ébresszen. Alig nézett azokra, a kik mellette elhaladtak és vigyázott, hogy azok se nézhessenek az arcába. Egy-zerre csak a kalapjára gondolt.

— Szent Isten! Pedig tegnap még volt pénzem, sapkát vehettem volna.

Káromkodott. Egy bolt-ajtó előtt elhaladva, félszemmél bepillantott s látta, hogy a falióra már tíz percet mutat hét után. Sietnie kellett, annál inkább, mert a másik oldalról akart közeledni a ház felé.

Régen, mikor ezzel a tervvel foglalkozott, azt hitte, hogy félni fog; de most egy csöpp félelmet sem érzett. Sőt egészen különös, ide nem tartozó gondolatokkal foglalkozott.

A mint a Juszupov-kert mellett elhaladt, a szökőkutakra gondolt. Hogy' fölfrissitenék a levegőt! Ebből a gondolatból kifolyólag elhatározta, milyen szép s az egész városra milyen hasznos lenne, ha az egész Mars-mezőn nyilvános kertek lennének, sőt ha ezeket még a Mihály-térrel is össze lehetne kötni.

Az a kérdés is nagyon érdekelte, miért van az, hogy nagy városokban éppen ott lakik a legtöbb ember, hol legkevesebb a sétány és szökőkút s e helyett csak piszok, por és gyom van? Még az is ilyen helyre megy, a ki okvetlenül nem is kénytelen vele. Eszébe jutott, hogy ő is a széna-piaczón sétálgatott.

— Örűltség! — mondta halkan, aztán hirtelen eszméletre tért s mormogta:

— Nem, inkább semmire sem fogok gondolni.

Igazán ilyen módon figyel meg mindent az is, a kit a vesztőhelyre vezetnek.

Ez a gondolat cikázott át agyán, de iparkodott hamar megszabadulni tőle.

A házhoz közeledett. Már látta a kaput. Ekkor óraütés hangzott.

— Már fél nyolcz lenne? Lehetetlen! Az óra siet.

A kapun szerencsésen bejutott. Ebben a perczben, mint-ha csak parancsolta volna, szénásszekér ment a házba. Azzal együtt ment be s a kocsí teljesen eltakarta őt. Alig ért a kocsí az udvarba, hirtelen jobbra csapott át. A kocsí körül kiabáltak, veszekedtek, ő azonban nem találkozott senkivel. Sok ablak nyílt erre a nagy, négyszögletű udvarra. Nyitva voltak, de ő nem nézett föl egyre sem. Nem volt ereje hozzá.

Nem volt messze a lépcső, mely az öreg asszonyhoz vezetett. Már elérte.

Dobogó szívére szorította kezét s lihegve ment föl a lépcsőn. Ovatosan szorította a baltát; halkán lépkedett, időnkint hallgatódzott. A lépcsőn nem járt senki. Az ajtók is be voltak csukva, senkivel sem találkozott. A második emeleten volt egy üres lakás. Nyitott ajtó mellett dolgoztak benne a festők, de senki sem nézett ki. Megállott, gondolkozott s tovább ment.

— Persze jobb lenne, ha nem volnának itt, de hát még két emelet odáig.

Elérte a negyedik emeletet. Ott volt az ajtó s azzal szemben egy nagy üres lakás. A harmadik emeleten, az öreg asszony lakása alatt hihetőleg szintén üres a lakás. Levették a névjegyet az ajtóról, kiköltöztek.

Nehezen lélegzett. E perczben az a gondolat támadt agyában:

— Nem lenne jobb visszamenni?

De nem felelt rá, csak hallgatódzott az öreg asszony ajtaján. Halotti csend uralkodott a lakásban. Aztán még egyszer hallgatódzott a lépcső előtt is, figyelmesen, hosszan. Még egyszer körülnézett, utoljára. Összeszedte minden erejét; érezte a baltát karja alatt.

— Csak nem vagyok nagyon sápadt? — gondolta. — Vagy nagyon izgatott? Gyanakodó az öreg. Talán várnék . . . míg a szívem nyugodtabban ver.

De szíve nem nyugodott meg. Ellenkezőleg, még erősebben dohogott.

Nem bírta ki tovább. A csengetyűhöz nyúlt és csöngett. Fél perc múlva újra csöngtetett, erősebben.

Semmi felelet. Hihetőleg otthon van, egyedül és fél. Körülbelül ismerte már . . . Fülét az ajtóhoz szorította, úgy hallgatódzott. S ekkor úgy vette észre, hogy belülről valaki óvatosan tapogatja a kilincset. Hallani vélte a ruha suhogását, a mint az ajtóhoz ért. Bizonyosan éppen úgy hallgatódzott belülről, mint ő kívülről s úgy látszik, az is az ajtóhoz szorította a fülét.

Mozgolódott, köhécselt, nem akarta, hogy azt higgyék: el akar rejtőzködni. Azután megint csöngtetett, harmadszor, de illendően, nyugodtan, türelmesen. Mikor később visszagondolt erre, azt mondta, hogy e percz örökkévalóságnak tetszett előtte. Maga sem tudta, hogy lehetett olyan ravasz? Annál is inkább, mert értelme perczről-perczre sötétedett . . . Alig érezte a testét.

Néhány pillanat múlva hallani lehetett, hogy valaki félretolja a reteszt.

VII.

Az ajtót kinyitották, de most is, mint a multkor, csak egy kis hézag támadt s most is két éles bizalmatlan szem villogott feléje. Raszkolnyikov elvesztette a türelmét s föltűnő hibát követett el.

Félt, hogy az öreg asszony nem meri egészen kinyitni az ajtót, minthogy egyedül volt s az ő külseje sem lehetett nagyon megnyugtató; — megragadta a kilincset, maga felé húzta, hogy megakadályozza az ajtó becsukását. Az öreg asszony nem rántotta be az ajtót, de a kilincset sem eresztette el, s a Raszkolnyikov erőszakos húzása után félig ő maga is kilódult a folyosóra. Ott maradt az ajtó előtt s ezzel akadályozta a belépést. Raszkolnyikov közeledett feléje. Az öreg asszony rémülten ugrott vissza, úgy látszott, mondani akart valmit, de hang nem jött a torkából, csak meredten nézett a vendégre.

— Jó estét, Ivanovna Aléna, — szólította meg Raszkolnyikov, a milyen elfogulatlanul csak lehetett. Hangja akado-

zott, reszketett. — Zálogot . . . hoztam . . . önnek. De kérem . . . jöjjön inkább beljebb, ott világosabb van.

Ott hagyta az öreget s a nélkül, hogy fölszólították volna, belépett a szobába. Az asszony utána futott; végre feloldódott a nyelve.

— Uram Isten! De hát mit akar ön? . . . Kicsoda ön? Mit akar?

— De hát kérem, Ivanovna Aléna, hiszen ismer . . . Raszkolnyikov . . . zálogot hoztam kegyednek, itt van. A multkor már beszéltem erről.

És feléje nyújtotta a kis csomagot. Az asszony alig vetett ügyet a zálogra, de merően nézett a hivatlan vendég szemébe. Kíváncsian, gonoszúl, bizalmatlanul nézett rá.

Eltelt egy perc. Raszkolnyikov úgy látta, mintha gúnyosan nézne rá, mintha mindent kitalált volna. Zavarba jött, félelem szállta meg; olyan félelem, hogy ha a vén asszony még egy perczig így néz rá, ilyen némán, elfutott volna.

— Miért néz úgy rám, mintha nem ismerne? — kérdezte ingerülten. — Ha nem akar kölcsönözni, hagyja el. Majd más-hoz megyek. Sietek.

Maga sem tudta, hogy' birt ennyit beszélni. A szavak majdnem akarata ellen törték elő.

Az öreg asszony magához tért. Mintha megnyugtatta volna a vendég határozott hangja.

— De hát mit is akar, bátyuskám, ilyen hirtelen? Mi az? — kérdezte a zálogtárgyra mutatva.

— Ezüst cigaretta-doboz, hiszen beszéltem már öla!

Az asszony kinyújtotta a kezét.

— Milyen sápadt ön! . . . Reszket a keze. Talán fürödtél, bátyuskám?

— Lázam van, — felelt kurtán. — Sápadt lehet az ember, ha nincs mit ennie, — tette hozzá, de alig bírta kinyögni a szavakat.

Ereje újra elhagyta. De a válasz hihetőnek tetszett s az öreg átvette a zálogot.

— Micsoda is ez? — kérdezte újra az öreg asszony; élesen nézett Raszkolnyikovra s a csomagot latolgatta a kezében.

— Cigaretta-doboz . . . ezüstdől . . . nézze meg maga.

— Nem úgy néz ki, mintha ezüstdől volna . . . Aztán miért van így összekötözve?

Mialatt azzal bajlódott, hogy a madzagot lefejtse, a világosság felé fordult (az ablakok, a fojtott levegő ellenére, be voltak zárva) és háttal állt Raszkolnyikovnak.

Raszkolnyikov széttárta felső kabátját és kéznél tartotta a baltát. De még nem húzta ki egészen. A kabát alatt tartogatta jobbkezeiben. A karja gyöngye volt. Érezte, hogy perczről-perczre meredtebb. Félte, hogy elejti a baltát. Mintha szédült volna . . .

— Mi a manót csavargatta így be?! — kiáltott föl mérgeesen az öreg, s meg akart fordulni.

Most már egy perczet sem lehetett késni. Raszkolnyikov kivette a baltát, két kézbe kapta, fölemelte, aztán erőfeszítés nélkül, majdnem gépszerűen az asszony fejére sujtott vele. Ehhez nem kellett erő, de mikor látta, hogy a balta lehullott, megjött minden ereje.

Az öreg asszony, mint mindig, most is hajadonfőtt volt. Ritka, világos, őszbecsavarodott haja erősen meg volt olajozva, vékony, patkányfarkhoz hasonló varkocsba volt csavarva s hátul kontyba tűzve egy szarufésű törött darabjával.

A csapás, minthogy az asszony alacsony volt, éppen a fejetetejére zuhant. Fölkiáltott, de csak gyöngén, és a földre esett; volt még annyi ereje, hogy karjait fölnyujthatta, s egyik kezében még akkor is a zálogot tartotta.

Raszkolnyikov még néhányat csapott a koponyájára, teljes erőből. Vér borította el és a test előre gurult. A gyilkos visszalépett, helyet adott a testnek, aztán lehajolt hozzá s meggyőződött a halál bekövetkeztéről.

Az asszony szemei kidülledtek, mintha ki akartak volna ugrani üregeikből. Homloka, arcza összeránczosodott, görcsös rángás torzította el.

A baltát az asszony mellé fektette a padlóra, s elkezdte átkutatni a zsebeit, vigyázva, hogy a lecsurgó vér ne érje.

Teljesen eszénél volt. Se nem szédült, se elmezavart nem érzett, csak a kezei reszkettek még. Később is emlékezett rá, hogy nagyon vigyázott: be ne vérezze magát. Megtalálta a kulcsokat. Úgy, mint akkor, most is egy csomóban volt mind, rézkarikára fűzve. A hálószobába szaladt velük.

Kicsiny szoba volt ez, melyben házi-oltár is volt. A másik oldalon nagy, igen tiszta ágy állott, különféle selyemrongyokból varrt takaróval.

A harmadik fal mellett volt a fiókos székrény. Sajátságos,

alig hogy a kezébe vette a kulcsokat, alig hallotta a csörgést, remegni kezdett. Szeretett volna mindent otthagyni és elfutni innen.

De csak egy percig tartott ez az állapot. Már úgy is késő lett volna elfutni. Majdnem nevetett a gyöngesége fölött. De aztán más, aggasztó gondolata támadt. Azt gondolta: hátha él még az öreg asszony és fölkél?

Otthagyta a kulcsot, a szekrényt s visszafutott. Fölkapta a baltát, de nem ütött le vele.

Kétségtelen volt az asszony halála. Lehajolt hozzá s figyelmesen nézegette. A koponyája be volt szakadva, sőt egy kicsit félre is csavarodva. Oda akarta tenni az ujját, hogy meggyőződjék, de visszahúzta, hiszen látni való volt, hogy meghalt. Egész vértócsa keletkezett már körülötte.

Észrevette, hogy zsinór van a nyakában. Le akarta szakítani, de a zsinór erős volt, nem sikerült; ez is csupa vér volt már. Ki akarta húzni a zsinór végét az asszony kebléből, de az sem sikerült. Türelmetlenségében már a baltával akarta elvágni, de nem merte. S miután két percig babrált így, kezét és baltáját bevérezve, végre mégis kihúzta a madzagot. Nem csaldott, csakugyan erszény volt a végére erősítve. A zsinóron két kereszt is volt; az egyik ciprusfából, a másik rézből. Egy kis szentkép is volt hozzáfűzve, aztán a piszkos bőrzacskó vasgyűrűvel. Az erszény véres volt, de Raszkolnyikov nem törődött ezzel. Zsebre dugta, úgy, a mint volt, bele se nézett. A keresztet az öreg asszony mellére dobta; most fölvette a baltát s magával vitte a hálósobába.

Nagyon sietett és semmi sem sikerült. A kulcsok egyáltalán nem illettek a zárba. Nemcsak az volt a hiba, hogy keze folyton reszketett, hanem az is, hogy mindig rosszul választott. Bár látta, hogy a kulcs egyáltalában nem való abba a zárba, mégis tovább próbálgatta. Végre belátta, hogy az a nagy tollu kulcs, mely egy kicsivel van összeakasztva, nem a fiókos szekrénybe való, hanem hihetőleg valamelyik nagy ládába, a melyben bizonyosan az értékebb dolgok vannak elrakva.

Ott hagyta hát a fiókos szekrényt s az ágy alá nézett. Itt tartják rendesen az öreg asszonyok ládáikat. Csakugyan volt is ott egy nagy láda, egy arsinnál nagyobb, domboru tetjén szaffiánnal és aczélszegekkel kiverve.

Ebbe illett a nagy kulcs, ki is nyitotta vele. Legfelül, fehér kendővel letakarva, egy kis nyúlőrbundácska volt, vörössel behúзва. Ez alatt selyemruha, aztán sál; alább is nőruhák látszottak.

Először is megtörölte kezét a piros bundán. A pirosan nem tűnik föl olyan nagyon a vér. Egyszerre összererezent.

— Istenem, csak nem örültem meg? — gondolta megremülve.

Alig érintette a ruhát, a bundácska alól egy kis aranyóra hullott ki. Kezdte rázogatni a ruhákat, s csakugyan csupa ékszerfelére talált alattuk. Bizonyosan zálogtárgyak voltak: karkötők, láncok, fülbevalók, melltűk s effélék. Némelyek ékszertokban, mások gondosan becsomagolva újságpapírosba, csinosan bekötve. Késedelem nélkül, a nélkül, hogy a tárgyakat nézegette volna, telerakta velők a zsebeit.

De még nem dugott el sokat, mikor egyszer csak lépteket hall a másik szobában! Lassu, öreges lépteket. Hallgatódzott. Körülötte minden csendes volt, tehát csak úgy képzelte.

De most hirtelen gyöngye sikolyt hallott. Aztán ismét halotti csönd egy vagy két percig. Ott guggolt a láda előtt s lélekzetét visszafojtva várakozott. Aztán hirtelen fölugrott, kezébe ragadta a baltát s a másik szobába futott.

A szoba közepén Lizaveta állott. Nagy batyu volt a kezében s mintegy kövé váltan bámúlt nővére holttestére. Halotthalvány arczczal állt ott s nem volt ereje hozzá, hogy kiáltson. Mikor meglátta Raszkolnyikovot, a ki eléje ugrott, reszketni kezdett, rémület szállotta meg s arca görcsösen rángatódzott. Fölemelte a kezét, kinyitotta a száját, de nem kiáltott; csak hátrált, meredt szemeivel Raszkolnyikovra bámulva. Olyan volt, mintha nem birna levegőhöz jutni.

Raszkolnyikov rárohant a baltával. Lizaveta szája olyan panaszosan görbült el, mint a kis gyermekeké, a kik megijednek és sírni akarnak. Ez a szerencsétlen asszony olyan buta volt, olyan tehetetlen, hogy még az arczát sem rejtette el (mindenkinek ez lett volna természetes mozdulata), pedig már a szeme előtt villogott a balta éle. Csak a fél karját nyújtotta előre, talán, hogy a gyilkost visszatartsa. Az ütés a fejére zuhant. A balta éle átvágta a homlok felső részét, csaknem a fejtetőig.

Lizaveta lerogyott. Raszkolnyikov egészen el volt ká-

búlva. Fölkapta a batyut, majd eldobta s az előszobába sietett.

Rettenetes aggodalom szállotta meg ez után a második, váratlan gyilkosság után. Szeretett volna elrohanni. Ha e perczben képes lett volna világosan gondolkodni; ha tökéletesen átértette volna helyzetének nehézségeit, egész reménytelen állapotát; ha érezte volna tettének utálatos, undorító voltát; ha elgondolhatta volna, mennyi nehézséget kell még leküzdenie, hogy innen menekülve hazaérjen: bizonyosan itt hagy mindent és elfut, hogy magát kiszolgáltassa. Nem félelemből, hanem szégyenből s undorból az iránt, a mit elküvetett.

Az undor volt az különösen, a mi benne fölébredt és perczről-perczre nőtt. A világ minden kincseért sem ment volna vissza a ládához a másik szobába.

Hanem valami sajátságos szórakozottság, fásultság vett rajta erőt. Perczekig úgy volt, mintha máshol járna. Elfeledte a földolgot és kicsiségekkel foglalkozott. Mikor például a konyhába pillantott s egy dézsa vizet látván, eszébe jutott, hogy jó lenne megmosni kezeit és arczát: kezei véresek voltak. A baltát is a vízbe tette, elővett egy kis darab szappant, mely egy kis törött csésze alján az ablak párkányán volt, — és megmosta kezeit. Aztán kivette a baltát. Megmosta a vasát; sokáig, három-négy perczig is sikálta a nyelvét, szintén szappannal. Majd mindent szépen megtörülgetett konyharuhákkal, melyeket a konyhában fölaggatva talált. Nyoma sem volt már a vérnek, csak a balta nyele volt vizes. Gondosan beakasztotta a hurokba. Aztán, a mennyre lehetett, a sötétedő konyhában megnézte a maga ruháit is. Sehoh sem látott semmit, csak a cipőjén volt egy sötét vérfolt. Megnedvesített egy rongyot s letörölte vele. Tudta jól, hogy nem vizsgálta meg alaposan külsejét, hogy bizonyosan van még rajta valami eltüntetni való, a mit azonban még nem vett észre.

Gondolkodva állott a konyha közepén. Sötét, kínos gondolatok gyötörték. Azt hitte, hogy ő most elvesztette az eszét, megőrült s ebben az állapotban nem fog úgy cselekedni, a mint kellene.

— Menekülni, menekülni, — mormogta s az előszobába

szaladt. Itt azonban olyan iszonyatos rémület várt rá, a milyet életében sohasem érzett.

Ott állott, nézett s nem hitt a szemeinek. Az ajtó, melyen bejött s mely a lépcsőre nyílt, nyitva volt, jó egy arasznyira ki volt nyitva! Se kulccsal, se retesszel nem volt bezárva az egész idő alatt, míg ő bent volt. Az öreg asszony nem zárta be az ajtót, talán elővigyázatból. De hát, Istenem, Lizavetának is erre kellett bejönnie. Honnan is jöhetett volna másfelől? . . . Csak nem bújhatott be a kulcslyukon.

Az ajtóhoz rohant s bereteszelte.

— Még ez sem elég. Futnom kell innét.

Megint kinyitotta az ajtót, kidugta a fejét és hallgatózkodott.

Sokáig leskelődött. Lenn a lépcső alján beszédet hallott. Két hang kiabált, káromkodott. — Mit csinálnak odakinn?

Várt türelmesen. Hirtelen csönd lett, a czivakodók elváltak. Már éppen ki akart lépni, mikor hallja, hogy egy emelettel lejjebb valaki ajtót nyit s dúdolván megy le a lépcsőkhöz.

— Hogy még mindig nincs csend! — gondolta.

Megint behúzza az ajtót és vár. Végre csönd lett. Ujra ki akart lépni, midőn ismét lépteket hallott.

Egészen alantól hangzottak ezek a léptek, de ő már tudta, hogy nem fognak megszűnni. Feljönnek, egyenesen az öreg asszony lakásába. Miért gondolta? Talán különösen jelentőségteljesen kongtak ezek a lépések? Nyugodt, egyforma, nem siető léptek voltak. Elérték az első emeletet. Jön tovább; a léptek közelebről hangzanak. Már a közeledő nehéz csoszogását is lehet hallani. A harmadik emeletet is elérte — valóban idejön!

Ugy érezte, mintha kővé vált volna. Mintha csak egy álmokép futna el szemei előtt. Sokszor álmódja az ember, hogy halálos veszedelemből szeretne menekülni, de nem bírja tagjait mozdítani, mintha kővé meredt volna.

Végre, amikor a közeledő már a negyedik emeletre is feljött, sikerült Raszkolnyikovnak megszabadulni tehetetlenségétől. Meg bírt mozdulni, aztán a milyen gyorsan csak tehetette, visszaugrott a lakásba és betette az ajtót. Aztán halálán, óvatosan előre tolta a reteszt. Az önfentartás ösztöne segítségére jött.

Lélegzetét visszafojtva állott az ajtó mellett. Az ismeretlen vendég már egészen fölért. Éppen úgy álltak szemközt egymással, mint előbb az öreg asszonynyal. Csak az ajtó volt közöttük.

A vendég néhány hosszú lélekzetet vett.

— Úgy látszik, kövér és erős, — gondolta Raszkolnyikov és görcsösen szorította kezébe a baltát. A vendég megfogta a csengetyű-húzóát és csengetett.

Mikor a csengő éles hangja elhangzott, úgy tetszett Raszkolnyikovnak, mintha a szobában megmozdult volna valaki . . . Néhány perczig hallgatódzott. Az ismeretlen újra csengetett, várt egy kicsit, aztán minden erejéből rázni kezdte a kilincset.

Raszkolnyikov tompa kétségbeeséssel nézett a reteszsre; aligha bír ellenállni az erős rázásnak, egyszer csak le fog pattanni. Nem is volt lehetetlen, olyan erővel rázták kiinnen az ajtót. Szerette volna tartani a reteszt, de félt, hogy a másik észreveszi.

Szédülni kezdett.

— Mindjárt elájulok — gondolta; de odakünn beszélni kezdett az ismeretlen és ő újra eszméletre tért.

— Ejnye, mi a manó, alusznak azok odabenn, mint a bunda? — kiáltott föl türelmetlenül. — Átkozottak! Hé, Ivanovna Aléna, vén boszorkány! Ivanovna Lizaveta, felülmulhatlan szépség! Nem akarjátok kinyitni az ajtót? Alusznak azok az átkozottak?

És újra nekiesett a csengőnek s legalább tízszer meg-rázta egymás után. Bizonyosan hatalmas és bizalmas látogató volt, a ki így beszélt.

Ezután apró, gyors léptek közeledtek a lépcsőn. Ismét jött valaki. Raszkolnyikov nem is hallotta előbb.

— Senki sincs itthon? — kérdezte vidáman az ujonjött s szavait az első vendéghez intézte, a ki még akkor is rángatta a csengetyűt.

— Jó estét, Koch!

— A hágja után ítélve, még fiatal lehet, — gondolta Raszkolnyikov.

— Tudja az ördög! Már majd letépem a csengetyűt. — felelte Koch. — Honnan ismer ön engemet?

— Hogyne ismerném! Tegnapelőtt a Gambrinusban három partie billiárdot nyertem öntől egymásután.

— A-á-á!

— Csakugyan nincsenek itthon? Sajátságos. Az eset eléggé bolond. Elintézni való ügyem lenne a vén asszonynyal. Hová mehetett?

— Nekem is dolgom van vele!

— De hát mit csináljunk. Menjünk. De kár. Azt hittem, pénzt kapok tőle, — mondta a fiatal ember.

— Most már csak menjünk. Miért bolondítja ide az embert a vén boszorkány! Ő maga határozta meg ezt az órát. Hiába jöttem föl. Csak azt szeretném tudni, hová mehetett? Egész éven át itthon savanyodik. A lábai is fájnak s most egyszerre sétálni megy!

— Ne kérdezzük meg a házmestert?

— Minek?

— Hogy hova ment s mikor jön vissza?

— Az ördögbe! Minek? . . . Egyáltalában nem szokott kijárni. — Még egyszer megrázta a kilincset.

— Vigye el az ördög! Gyerünk.

— Hó! — kiáltott egyszerre a fiatal ember. — Nézzen ide: úgy-e, mozog az ajtó, mikor így rázzuk?

— Nos?

— Nohát látni való, hogy nem kulccsal van bezárva. Csak bereteszelték belülről. Hallja, hogy' zörög a retesz?

— Nos?

— Hát nem érti? Valakinek benn kell lenni a szobában. Ha elmentek volna, kívülről kulccsal zárták volna be, nem pedig retesszel, belülről! — Hallja, hogy' zörög a retesz? A ki így zárja be az ajtaját, annak otthon kell lennie. Bent ülnek és nem nyitják ki az ajtót!

— Ah, értem már! — kiáltott fel Koch. — De hát akkor miért nem bújnak elő?

S megint megrázta a kilincset.

— Várjon, — kiáltott a fiatal ember. — Itt valami hiba történt. Már csöngetett is, zörgetett is ön és még sem nyitották ki. Tehát vagy elájult mind a kettő, vagy . . .

— V . . . a . . . gy?

— Éppen ez az. Jőjön, hívjuk a házmestert, keltse fel őket.

— Igaza van!

Mind a ketten elindultak.

— Várjon csak. Maradjon itt, én egyedül megyek.

— Miért maradjak?

— Az ember nem tudhatja . . .

— Igaz.

— Én éppen azt várom, hogy vizsgálóbíró legyen belőlem. Itt szemmeláthatólag nincs minden rendben. Hiba történt, — kiáltott vissza a fiatal ember s leszaladt a lépcsőn.

Koch az ajtónál maradt. Még egyszer meghúzta a csengőt, egy kicsit zörgetett, azután megfogta a kilincset; nyitogatta, hogy meggyőződjék, csakugyan belülről van-e bereteszelve? Majd nyögve lehajolt s be akart nézni a kulcslyukon. A kulcs azonban a zárban volt s ő semmit sem láthatott.

Raszkolnyikov is az ajtó mellett állott s görcsösen szoritotta kezébe a baltát. Lázban égett s erős harczra készült, ha be találtnak törni a szobába. Még mikor az ajtó előtt álltak és zörgettek, szeretett volna végezni velök s kikiabálni rájók a szobából, szidni, ingerelni őket, mielőtt betörik az ajtót.

— Csak már mindennek vége lenne! — gondolta.

Az idő mult, egyik percz a másik után. Senki sem jött. Koch megmozdult.

— Ördög bújjék beléjük, — mormogta. Elindult ő is s gyors léptekkel haladt le a lépcsőn. Léptei elhangzottak.

— Uristen, mit tegyek most?

Raszkolnyikov kinyitotta az ajtót. Semmit sem szólott. Előre ugrott, betette maga után az ajtót s lefelé futott a lépcsőn.

Már a harmadik lépcső-szakaszhoz ért, midőn láрма keletkezett alatta. Merre most? Sehol semmi rejtek. Vissza akart futni a lakásba.

— Hó, teringettét . . . ördög . . . fogjátok meg.

Ordítva tört elő valaki egy lakásból s rohant, mialatt folyton kiabált:

— Mityka, Mityka, Mityka-a! Vigyen el a manó.

Az utolsó kiáltás elgyöngült. Az udvarból hangzott. Aztán csendes lett minden. Egyidejűleg azonban más emberek jöttek a lépcsőre s élénk beszédet folytatva haladtak föl-

felé. Hárman vagy négyen voltak. Megismerte a fiatal ember élénk hangját.

— Jönnek! . . .

A legnagyobb kétségbeeséssel ment eléjük.

— Jöjjön, a minek jönnie kell. Ha megfognak, mindennek vége. Ha eleresztenek, újra meg fognak ismerni. Akkor is vége lesz mindennek.

Jöttek fölfelé; már csak egy lépcsőszakasz választotta el őket egymástól. S ekkor kínálkozott a menekvés . . .

Néhány lépésnyire jobbra volt az az üres lakás a második emeleten, a hol szobafestők dolgoztak. Úgy látszott, már azok is eltávoztak. Hihetőleg a távozó munkások csinálták az előbb olyan nagy lármát. Szerszámjuk még a szobában volt. Festékes csuprok, meszelők heverték szanaszét.

Ide futott Raszkolnyikov s elrejtőzött a nyitott ajtó mögé. Ideje volt. Az üldözők már a lépcső fordulójánál voltak. Elhaladtak a lakás előtt, följebb mentek, hangos beszéd közt.

Raszkolnyikov várt egy perczig, aztán lábujjhegyen ki-jött és leszaladt.

Senki sem volt a lépcsőn, a kapuban sem találkozott senkivel. Ovatosan osont ki a házból, balra fordult s tovább ment.

Nagyon is jól tudta, hogy ebben a perczben már behatoltak a szobába. Csodálkoztak, hogy az ajtót nyitva találták, mikor néhány percz előtt még zárva volt. Megtalálták az életelen testeket. S aztán egy percz sem múlik s azon gondolkoznak, hogy a gyilkosnak még a házban kell lennie; valahová elrejtőzött. Talán azt is kitalálják, hogy éppen az üres lakásban volt, mikor ők fölfelé siettek.

S mindezt fölgondolva, neki még sem volt szabad futnia, bár lakása még száz lépésnyire volt.

— Talán jó lenne beosonni egy idegen házba s ott a lépcsőn várakozni. Nem, veszélyes volna. Talán el kellene dobni a fejszét, vagy kocsiba ülni. Nem, nem, mind gyanút költethetne.

Végre elérte a körutat. Félholtan ment rajta végig; tudta, hogy itt már félig meg van mentve. Itt már tolongás volt s a járó-kelők közé vegyült. De az átélt szenvedések na-

gyon megviselték. Alig bírt a lábain állani. Tántorgott, ve-rejtek borította el, a nyaka merő víz volt.

— Na, ez is jól felöntött a garatra! — jegyezte meg valaki, mikor a csatorna felé fordult.

Alig volt eszénél; minél messzebb ment, annál zavar-tabb lett. S mégis eszébe jutott — később is emlékezett rá, — hogy erre kevesebben járnak, föltűnik; félni kezdett. Visz-sza akart fordulni a körútra.

S még ilyen állapotban is jó kerülőt tett s a másik oldal felől ment haza. Mikor befordult a kapun, még nem volt tel-jesen eszénél. Kezdett fölfelé menni a lépcsőn, mikor eszébe jutott a balta. Nehéz földadat várt még rá, észrevétlenül visz-szatenni helyére a fejszét. Természetes, hogy most nem volt ereje okosabb tervet kifőzni; nem gondolta meg, hogy jobb lenne, ha a baltát nem teszi helyre, hanem titokban elhajítja valamelyik idegen udvarra.

De szerencséje itt sem hagyta el. A házmester szoba-ajtaja már nem volt tárva, de be sem volt csukva. Lehet, hogy gazdája a szobában van. Raszkolnyikov gépszerűen közeledett s kinyitotta az ajtót. Ha eléje jött volna a házmester s meg-kérdi, mit akar, bizonyosan átadta volna neki a baltát.

De a szolgál ismét nem volt benn. Raszkolnyikov a pad alá tette a baltát, még dobott is rá egy fadarabot, úgy, mint akkor volt, midőn onnan elvette.

Egy lélekkel sem találkozott, míg fölért kis szobájába. A háziasszony szoba-ajtaja be volt csukva. Mikor haza ért, úgy a mint volt, a pamlagra vetette magát. Nem aludt; eszmé-letlenül feküdt. Ha most valaki bejött volna hozzá, sikoltva ugrott volna föl. Gondolatfoszlányok kergetőztek a fejében, de egyet sem tudott elfogni, megtartani, bármilyen erőfeszí-téssel kapott is utánok.

MÁSODIK RÉSZ.

I.

Sokáig feküdt így. Egyszer magához tért s akkor látta, hogy éjszaka van. Végre azt hitte: virrad. Arczra borúlva feküdt s még most is mintha meg lett volna meredve a tegnapi önkívület miatt. Hangos, kétségbeesett kiáltások csaptak a fülébe. Már megszokta, hogy e hangok minden éjjel úgy három óra felé megszólaljanak ablaka előtt. Most azonban felköltöttek.

— Ah, már a részek is oszladoznak a csapszékekből, — gondolta. — Tehát két óra már elmúlt.

Hirtelen fölugrott, mintha valaki talpra rántotta volna.

— Igazán, már két óra? — Főlegyenesegett s most először emlékezett mindenre. Minden egészen világosan jelent meg szemei előtt.

Első pillanatban azt hitte, meg kell örülnie. Erős hideg rázta, bizonyosan a láztól, mely régebb idő óta lappangott testében. Most azonban oly erővel verődtek össze fogai s a hideg úgy megrázta, hogy nem tudott mihez fogni. Kinyitotta az ajtót, hallgatódzott. Mindenki aludt a házban. Aztán végig nézett magán s csodálkozott, hogy' fekiüdhett le, a nélkül, hogy az ajtót bezárta volna, ruhástul, még a kalap is a fején maradt. Alvásközben kalapja legurult s a padlón hevert.

— Ha valaki bejön, vajon mit gondol rólam? . . . Bizonyosan azt, hogy részeg vagyok.

Az ablakhoz sietett. Már elég világos volt s tetőtől-talpig megvizsgálta magát: nincsenek-e rajta foltok. De így nehezen ment a vizsgálódás. Láztól reszkető kézzel vetkőzött le s úgy nézett meg egyenkint minden darabot. Kétszer, három-

szor is megforgatott minden rongyot; a saját szemeinek sem hitt. De semmi gyanúsat nem talált. Csupán a nadrág kifordult alja ért bele egy kicsit a vérbe s ez most rá volt száradva. Elővette kését s lemetszette a rongyokat. Más nyom nem volt a ruhán. Most emlékezett rá, hogy az öreg asszony erszénye s néhány ékszer a zsebében van. Még eddig nem gondolt arra, hogy kivegye és elrejtse. Még akkor sem jutott eszébe, mikor a ruháját vizsgálgatta. Milyen szórakozottság!

Egy perc alatt kiszedett s az asztalra dobott mindent. Miután mindent kiszedett és zsebeit is kiforgatta, hogy nincs-e bennök még valami, összekaparta a tárgyakat s egy szögletbe ment velök. Ebben a sarokban, egészen alant, föl volt szakadva a papír-kárpit. Fölemelte s a nyíláson bedugta a holmikat. Minden befért.

— Csakhogy már nem látom! Az erszényt sem, — gondolta megkönnyebbülten, fölállott s még egyszer a szögletbe nézett, hol a kárpit most még jobban elállt a faltól, mint előbb.

Új ijedelem szállta meg:

— Én Istenem, — susogta kétségbeesetten, — mit tettem? Jól el van most rejtve minden? Így rejt el az ember valamit?

A tárgyakra persze nem is gondolt. Azt hitte, csak pénzt fog találni. Ezért nem gondoskodott jó rejtékhelyről.

— De hát mit csináljak velük? Ilyen felületesen rejt el az ember valamit? Igazán elvesztettem az eszemet! . . .

Kimerülten ült a pamlagra s újra rázta a gyötrő láz hidege. Gépiesen nyúlt a kabát után, mely egy széken feküdt. Betakarta vele magát s újra álomba, önkívületbe merült.

— Hogy' merek én aludni., mikor még semmi sincs elvégezve? Csakugyan, még a hurok is ott van a kabátomban. Elfelejtettem! Ilyet elfeledni. Szembetűnő bizonyítékot elfeledni!

Leszakította a hurkot s darabokra tépte s a rongyokat a szekrény alá dobta.

— Széttéptett rongyok csak nem költenek gyanút, — gondolta. — Úgy hiszem, úgy hiszem, — ismételte a szoba közepén állva s beteges, erőltetett figyelemmel nézett körül. Keresgélt a padlón és mindenütt: vajon nem feledett-e el valamit? Az a meggyőződés, hogy minden gondolkozási erő,

a megfontolás legegyszerűbb képessége is elhagyta, vérig kinozta.

— Nos, már megkezdődött volna a büntetés? — kérdezte. — Ugy van, elkezdődött.

A levágot: véres rongyok most is ott voltak a szoba közepén. Az első bejövő rögtön megláthatta volna.

— De hát mi történik velem? — kiáltott föl, mint a ki már érzi, hogy elveszett.

Azután sajátságos gondolata támadt: hátha minden ruhája vérrel van borítva? Ha tele van folttal s ő csak azért nem látja, mert meggyöngült a figyelőképessége, s mert az értelme elsötétült . . .

Eszébe jutott, hogy a zacskó is véres volt.

— A zsebem is véres, mert hiszen abba dugtam!

Egy percz alatt kifordította a zsebet s a bélésen csakugyan vérfoltok voltak.

— Még sem vesztettem el az eszemet egészen, mert magamtól jöttem erre az eszmére — gondolta diadalmaskodva s mélyen, örömmel fölsóhajtott.

— Csak lázas gyöngeség, pillanatnyi önkívület volt az egész — gondolta s egészen kitepte a zsebet.

Ebben a perczben fénysugár tévedt a bal lábára. A harisnyáján, mely a rongyos cipőből kilátszott, szintén vérnyomok voltak. Ledobta a cipőt. A harisnya orra csupa vér volt. Bizonyosan nem vigyázott s belegázolt a tőcsába.

— De mit tegyek most ezekkel? Hová rejtsem a harisnyát, a zsebet s a rongyokat?

Mindezt egy csomóba fogva tartotta kezében s a szoba közepén állott.

— A kályhába? Hiszen legelőször is azt vizsgálják meg. Elégetni? Mivel? — Még gyufája sem volt. — Nem, inkább kimegyek és eldobom valahová.

— Igen, el kell dobni, — ismételte s újra leült s pamlagra. — Még pedig rögtön, haladéknélkül.

S a helyett, hogy szavait követte volna, feje mindig mélyebben hanyatlott a párnára, újra rázta a hideg s ismét beburkolódzott a kabátba.

És még sokáig ismételte magában:

— Rögtön el kell vinni, eldobni, hamar, hamar!

Többször megkísérelte fölállni a pamlagra, de nem

tudott. Az ajtón erős kopogás hallatszott s ez végkép, tökéletesen fölébresztette.

— Nyisd ki hát, vagy meghaltál? — kiáltott be Nasztászja. — Örökké alszik! Igazi mormota. Tizenegy óra. Nyisd ki! — s öklével verte az ajtót.

— Talán nincs itthon? — kérdezte egy férfihang.

Ah, ez a házmester hangja! Ugyan mit akarhat?!

Felugrott, majd leült a pamlagra. Szíve oly hevesen dobogott, hogy a melle fájt tőle.

— De hát bereteszte az ajtót, — felelte Nasztászja. — Most kezdi bezárogatni a szobáját. Mintha el akarná lopni valaki! Ébredj, álomzsák, nyisd ki az ajtót.

Mit akarhatnak? Miért jön a házmester? Fölfedeztek volna már mindent? Védjem magamat, vagy kinyissam az ajtót? Eh, jöjjön, a minek jönni kell!

Fölemelkedett, előre nyúlt s kinyitotta az ajtót. Az egész szoba csak akkora volt, hogy az ember a divánról is kinyithatta az ajtaját.

Csakugyan a házmester volt Nasztászjával. Nasztászja nagyon furcsán nézett rá. Raszkolnyikov azonban elhatározó, kihívó tekintettel mérte végig a házmestert. Ez összehajtott, durva, pecsétes, szürke papírost nyujtott át neki.

— Egy kis meghívó, — mondotta, a midőn a papírt átnyújtotta.

— Miféle meghívó?

— A rendőrségtől. Mi lenne más?

— A rendőrségtől? Mit akarnak velem?

— Honnan tudjam én azt? Ha egyszer hívnak, hát menj.

A szolga kíváncsian nézett rá, aztán széttekintett a szobában és megfordult, hogy távozzék.

— Igazán beteg vagy? — kérdezte Nasztászja, a ki le nem vette róla a szemét. A szolga visszafordult.

— Tegnap óta lázban fekszik, — tette hozzá a leány.

Raszkolnyikov nem felelt. Kezében tartotta a papírt s nem törte föl a pecsétet.

— Csak föl ne kelj, — szólott részvétellel Nasztászja, mikor látta, hogy le akarja tenni lábait a divánról. — Ha egyszer beteg vagy, nem szükség elmenned. Azért még nem fordúl föl a világ. Mutasd, mi van a kezeden?

Raszkolnyikov odanézett s látta, hogy most is a jobb

kezében tartja a harisnyát, a zsebet és a rongyokat. Így aludt el. Később, midőn visszagondolt az eseményekre, eszébe jutott, hogy mikor néha félig fölébredt, újra kezébe szorította a rongyokat s úgy aludt tovább.

— Ej, na, nézd, miféle rongyokat kapargált össze, s úgy őrzi, mint a kincset, — nevetett Nasztászja az ő betegesen ideges nevetésével.

Raszkolnyikov rögtön kabátja alá rejtette a rongyokat s meredten nézett a lányra. Bár e perczen nem volt képes valamit okosan megítélni, mégis érezte, hogy gyanu alatt álló emberrel nem beszélnének ilyen barátságosan. De a rendőrség?

— Iszol egy kis teát? Igen? Majd hozok; maradt valamicske.

— Nem kell, — elmegyek, rögtön megyek, — dörmögött Raszkolnyikov és fölállott.

— A lépcsőn nem bírsz lemenni.

— Lemegyek . . .

— A mint akarod.

Nasztászja kiment a házmeister után.

Raszkolnyikov az ablakhoz vánszorgott, hogy megvizsgálja a rongyokat.

— Mind piszkos s a piszokba vegyülnek a foltok, de alig lehet észrevenni. A ki nem tudja, meg sem látja. Nasztászja még csak nem is sejt semmit, hála Istennek.

Letépte a borítékot s olvasni kezdte az iratot. Sok időbe került, míg megértette. Pedig csak egyszerű meghívó volt, hogy ma délelőtt fél tíz órakor jelenjék meg a rendőrségi irodában.

— Mit jelent ez! Sohasem volt nekem dolgom a rendőrséggel. S éppen ma! — kinozta magát bizonytalan töprengéssel; — Istenem, csak vége volna már!

Szeretett volna letérdelni és imádkozni. Aztán mosolygott. Nem az imádságon, hanem kinevette saját magát.

— Ha már egyszer el kell veszni, legyen meg minél előbb. — Vajon fölhúzzam a harisnyát? Majd belepi a por s a folt meg sem látszik.

De alig húzta föl, újra undorral vetette le. Aztán meggondolta, hogy nincs más harisnyája, utána nyúlt, újra fölhúzta és újra nevetett.

— Hisz ez mind csak relativ dolog, formaság, — gondolta, de csak úgy röptiben, és egész teste remegett.

— Utóljára mégis csak fölhúztam, mégis csak föl kellett húznom.

Nevetése különben hamar eltűnt s a kétségnek adott helyet.

— Nem bírok, nincs erőm, — gondolta. Feje szédült a forróságtól, lába remegett; — ez a félelmetől van, — motyogta.

— Ravaszok azok; oda csálnak, aztán megcsípnek, — gondolta, míg lement a lépcsőn.

— Az a legrosszabb, hogy lázban vagyok. Még valami ostobaságot találok elkövetni.

A lépcsőn eszébe jutott, hogy nyitva hagyta a szobáját, pedig a tárgyak ott vannak a papír-kárpit mögött. Talán távolléte alatt fognak házkutatást tartani. Megállott. A kételkedés és bizonyos apathia legyőzött benne minden ellentállási vágyat. Letett a reményről s tovább ment.

— Csak hamar vége lenne, — gondolta.

Ma megint kiállhatatlan hőség volt; egy csepp eső sem esett egész nap. Ugyanaz a por, mész, téglapor s az építkezés más szemetje fogadta, mint máskor. A korcsmák előtt ugyanaz a csöcselék. Részeg ember lépten-nyomon, finn házalók meg rokkant bérkocsik. A nap olyan forrón sütött, hogy elvakította szemét s a feje szédült. Így szokott lenni minden lázas állapotban, ha a beteg kimegy a forró napra.

Mikor a sarokra ért, kínos nyugtalansággal nézett a felé az utca, a felé a ház felé, s elfordította a fejét.

— Ha kérdezik, talán elmondom nekik, — gondolta, mialatt a rendőrségi irodához közeledett.

Körülbelül negyed versztányira volt tőle a rendőrségi hivatal. Nemrég költöztették ide, egy új ház negyedik emeletére.

A korábbi helyen egyszer régen már volt a rendőrségnél. Ez a hely azonban ismeretlen előtte. Mikor belépett a kapun, jobbra lépcsőt talált, melyen egy ember jött le, kezében irományokat tartva. Ez lesz az, gondolta, de kérdezősködni nem mert.

— Bemegyek, letérdelek s mindent meggyónok, — gondolta, mialatt fölment a negyedik emeletre.

A lépcső keskeny, meredek volt s mosogató vízzel locsolták le. Minden konyha, mely ebben a négyemeletes házban volt, erre a lépcsőre nyílt s majdnem egész nap nyitva volt mind. Innen volt az a nehéz levegő. Folyton jöttek-mentek a háziszolgák, hónuk alatt könyvet tartva. Küldönczök s másféle népség, férfi, asszony, bőven volt a lépcsőn.

Az iroda ajtaja ki volt tárva. Az ajtóban néhány paraszt állott és várt. Itt is nagyon nyomott volt a levegő s különösen az ujonnan festett ajtók szaga majd megfojtotta az embert.

Raszkolnyikov, miután néhány perczig várakozott, elhatározta, hogy bemegy a legközelebbi szobába. Mind csupa kicsiny, alacsony szoba volt. Raszkolnyikovot kínos nyugtalanság üldözte; senki sem figyelt rá. A második szobában őrök ültek, kik alig voltak jobban öltözve, mint ő. Megszólította az egyiket.

— Mit akarsz? — kérdezte az.

Előmutatta meghívóját.

— Kegyed tanuló? — kérdezte az őrök a meghívóba pillantva.

— Az voltam.

Az őrök rá nézett, de nem valami nagy érdeklődéssel. Együgyű ember volt, színtelen szemekkel.

— Ettől ugyan nem sokat fogok megtudni, — gondolta Raszkolnyikov.

— Menjen be oda a titkárhoz, — mondta az őrök s ujjával az utolsó szoba felé mutatott.

Raszkolnyikov belépett a kijelölt szobába. Sor szerint a negyedik volt; szűk helyiség, emberekkel tömve. Itt már néhány jobb öltözetet is lehetett látni. Két hölgy is volt a szobában. Az egyik, a ki szegényes gyászba volt öltözve, szemben ült a titkár asztalával s írta azt, a mit ez tollba mondott. Oldalt állott a másik, bíbor-vörös, foltos arcú hölgy, feltűnően öltözve. Mint egy csésze-alj, olyan nagy mellű volt a keblére tűzve s úgy látszott, vár valamire.

Raszkolnyikov átnyújtotta meghívóját a titkárnak. Ez fölneézett s azt mondta:

— Várjon! — azzal folytatta a dolgát, diktált tovább a gyászos hölgynek.

Raszkolnyikov megkönnyebbülten sóhajtott:

— Bizonyosan nem azért hívtak . . .

Bátrabb lett s elhatározta, hogy okosan viseli magát.

— A legkisebb ostobaság, a legjelentéktelenebb vigyázatlanság elárulhat! — Hm . . . kár, hogy olyan nyomott a levegő, — tette hozzá.

— Szédül a fejem . . . milyen hőség . . . elhagy az eszem . . .

Rettenetes zűrzavar volt a fejében. Alig hitte, hogy uralkodni fog magán. Csak legalább valami külső dologra irányozhatta volna a figyelmét. Nem sikerült. Pedig a titkár érdekelte. Szeretett volna arcából kiolvasni valamit, belelátni a lelkébe.

A titkár körülbelül huszonkét éves fiatal ember lehetett, de öregebbnek látszott. Barna haja volt s mozgékony arca. Divatos, gavalléros ruhát viselt, gondosan meg volt fésülve, pomádézva, temérdek gyűrű a kezén s aranyláncz lógott a nyakán. Egy idegennel francziául beszélt s nem is nagyon rosszul.

— Ivanovna Lujza, kérem, üljön le, — szólt futólag a czifra, bíborvörös hölgyhöz, a ki nem mert leülni, bár üres székek voltak mellette.

— Köszönöm, — felelt az németül s leült, mialatt selyemruhája suhogott. Kiszélesített, léggömbszerű dús selyemruhájával a szobának majdnem felét foglalta el; kellemes illat terjengett körülötte. Ugy látszott, mintha szégyelné, hogy annyi helyet elfoglal, annyi illatot terjeszt; félig aggodalmasan, félig kaczerul mosolygott s nyugtalanul ült székén.

A gyászos hölgy végre elvégezte dolgát s fölállott. Most azonban kinyílt az ajtó s merész, katonás léptekkel, vállait minden mozdulatnál rángatva, egy fiatal tiszt lépett be. Az asztalra dobta kokárdás sapkáját s karosszékbe vetette magát. Mikor a czifra dáma meglátta a tisztet, hirtelen fölugrott s bájos mozdulatokkal hajtogatta magát, a tiszt rá sem nézett s a hölgy most már nem mert az ő jelenlétében újra leülni. A kerületi rendőrfelügyelő segédje volt ez a kiáltó vörös bajuszú fiatal ember. Arcán, merészséget kivéve, alig volt más kifejezés. Körülnézett és elégedetlenül vette észre Raszkolnyikovot, ki olyan nyomorultúl volt öltözve, de tartása, mozdulatai mégis olyanok voltak, melyek sehogysem illettek

a rongyos, piszkos ruhához. Raszkolnyikov is olyan sokáig bámult rá, hogy az majdnem sértve érezte magát.

— Mit akarsz? — szólította meg az orrán keresztül s csodálkozott, hogy ez a csavargó nem semmisül meg az ő villámló tekintete alatt.

— Meghívót kaptam, — felelte tompán Raszkolnyikov.

— Pénzkövetelés miatt van idézve, tanuló, — sietett megmagyarázni a titkár.

— Itt van, olvassa! — fordult Raszkolnyikov felé s egy iratesomagot vetett feléje.

— Pénz, micsoda pénz? — tűnődött Raszkolnyikov. — Mindegy, csakhogy legalább nem arról van szó.

Összerezent örömében. Hirtelen olyan megkönnyebbülést érzett, mintha mázsás terhet vettek volna le a szívéről.

— S mikorra hívták, uram? — kiáltott rá a tiszt, a ki, Isten tudja miért, sértve érezte magát.

— Kilencz órára hívták s most már dél van.

— Negyedórával ezelőtt kaptam a meghívót, — felelt hangosan, vállán át visszanézve Raszkolnyikov, ki szintén hirtelen s váratlanul mérges lett, a mi jól esett neki. — Elég már az is, hogy kikeltem a betegágyamból s eljöttem.

— Ne tessék kiabálni.

— Én nem kiabálok, nyugodtan beszélek, ön ordított rám. Én tanuló vagyok s nem tűröm, hogy akárki rám kiabáljon.

A segédet úgy meglepte ez a felelet, hogy nem birt szóhoz jutni. A szája tajtékzott, mikor fölugrott a helyéről.

— Hallgasso-o-on! Kihallgatáson van. Hogy' mer itt gorombá-á-áskodni?

— Ön is kihallgatáson van, aztán nemcsak kiabál, hanem szivarozik is. Vét hát az illem ellen.

Valódi jótétemény volt rá nézve, hogy ezeket mondhatta.

A titkár mosolyogva nézett rájók. A tüzes tiszt láthatólag le volt főzve.

— Az nem tartozik magára, a mit én teszek, — kiáltott végre dühösen. — Tessék arra felelni, a miért idézték. Mutassa meg neki, Grigorjevics Sándor. Panasz! Nem tud fizetni ez a hegyes kakas!

De Raszkolnyikov már nem hallgatott rá. Elmerült a

papir tartalmába, hogy minél előbb megfejthesse a kérdést. Elolvasta egyszer, kétszer és nem értett belőle semmit.

— Mi ez tulajdonképpen? — kérdezte a titkártól.

— Pénzkövetelés, adóslevél, rendőri közbelépés; önnek vagy meg kell fizetnie az összeget, a költségekkel együtt természetesen, vagy pedig írásban kell beadnia, hogy mikor fizet. Egyszersmind köteleznie kell magát, hogy a várost nem hagyja el addig, míg tartozását ki nem egyenlítette, s ez alatt javait sem el nem adja, sem el nem rejtí. A hitelezőnek azonban jogában áll öntől mindent elvenni, s önnel szemben a törvényes eljárást foganatosítani.

— Igen, de hát — én senkinek sem tartozom!

— Az nem a mi dolgunk. Mi előttünk adóslevél van, mely szerint ön kilencz hó előtt száztizenöt rubelt vett kölcsön Zarniczyn kollegiumi assessor özvegyétől. Ez a tartozás most Csebarov udvari tanácsosra van átvetve. Erre nézve kérünk fölvilágosítást.

— Hiszen ez az én háziasszonyom!

— Nos, mért ne lenne ő az ön háziasszonya?

A titkár szálnalmas mosolylyal nézett rá, mint az ujonczra, ki első leczkáját akarja megtanulni. Mintha csak azt kérdezte volna tőle:

— Nos, hogy' teszük?

De mit törődött most Raszkolnyikov az adóslevéllel! Erdemes is volt most még ezzel foglalkozni! Ott állott a titkár előtt, olvasott, hallgatott, majd kért és felelt, de mindent gépszerűen. Egész lényét a diadal érzete, az önfentartási ösztön s a menekülés gondolata töltötte be. Megszabadult a rettegett veszélytől. E perc az állati öröm pillanata volt.

Ezalatt a hadnagy, kit vérig sértett a Raszkolnyikov megvető viselete, áldozat után nézett, a kin kitölthesse boszúját és dühét. Bőszülten fordult a szerencsétlen pompás hölgy felé, a ki még mindig ott állott, mióta ő belépett s a legostobább mosolylyal tekintett rá.

— Ah te... ilyen meg amolyan! — ordított tele torokkal (a gyászos hölgy már eltávozott), — mit csináltatok a múlt éjjel? Mi? Megint gyalázatos skandalum volt ott, kihallatszott az utcára. Verekedés, ivás. Talán a dologházba akarsz jutni? Mondtam már, tizszer megmondtam, hogy tizen-

egyszer nem fogok rajtad segíteni. És te megint, te ilyen is, meg amolyan is?

A papir majd kiesett a Raszkolnyikov kezéből. Bámulva nézett az nőre, a kivel így bántak. De hamar megértette, hogy ki-mi lehet s kezdte mulattatni a dolog. Gyönyörrel hallgatta a beszédet s nevetni szeretett volna. Nevetni, nevetni! Minden idege reszketett bele.

— Petrovics Ilya! — kezdte a titkár, de újra elhallgatott s kedvező pillanatra várt. Tudta már tapasztalásból, hogy a tüzes hadnagyot csak akkor lehet lecsendesíteni, ha kiöntötte mérgét.

A pompás hölgy előbb reszketett az égháború alatt, de csodálatos: minél több csúf szó, szidalom érte, annál barátságosabb lett az arca, bájosabb a mosolya, midőn a dühöngő hadnagyra nézett. Tipegett a helyén, folyton hajtogatta magát, türelmetlenül leste a pillanatot, melyben ő is szóhoz juthat. Végre elérkezett a várva-várt alkalom.

— Nem volt én nálam semmiféle láрма, semmiféle verekedés, kapitány úr, — kelepett a hölgy folyékony orosz nyelven, bár erősen német hangsúlylyal. — Egyáltalában semmiféle skandalum. Részegek jöttek hozzám, de én arról nem tehetek, kapitány úr . . . Tisztességes házam van, kapitány úr, ott mindenki csöndesen viseli magát, kapitány úr, s én egyáltalában nem szeretem a skandalumot. De hát részegek voltak, már mikor jöttek. S aztán még három üveg italt rendeltek. Erre aztán az egyik a lábaival akart játszani a zongorán. Nos, hát az illetlen dolog egy tisztességes házban. Igazán nem járja s egészen összerugdalta a zongorámat. Ez a részeg üveget is vett a kezébe s ezzel a többi hátulról döfni kezdte. Akkor én behívtam a házmestert. Károly bejött, de annak meg a szemébe csapott. Henriettenek is; engem pedig ötször fölpofozott. Ez nem való tisztességes házba, kapitány úr, s én kiabálni kezdtem. A részeg azonban kinyitotta a csatornára néző ablakot, s elkezdett sivitani, mint a malacz. Milyen szégyen! Nyitott ablakban sivitani, mint a malacz! Piha, piha, piha! Ekkor Károly megragadta a frakkját, kapitány úr, s bevallom, igaz, hogy eltépte a kabátját. A részeg ordított, hogy tizenöt rubel kártérítést fizessen neki. Adtam is neki, kapitány úr, öt rubelt. Ez a tisztességtelen vendég maga csinálta az egész skandalumot. S azt mondta nekünk:

— Szatirát írok rólatok, mert én azt írhatok a lapokba, a mit akarok.

— Tehát ujságíró volt?

— Az volt, kapitány úr. De milyen neveletlen vendég, kapitány úr! Nem restell tisztességes házban . . .

— Elég, elég. Mondtam már, százszor mondtam . .

— Petrovics Ilya! — szólt még egyszer a titkár, most azonban jelentősen.

A hadnagy ránézett s a titkár intett neki a fejével.

— Tehát még egyszer mondom, mélyen tisztelt Ivanovna Laviza, — szólott nyugodtabban a hadnagy, — és pedig utóljára mondom, hogy ha még egyszer skandalum lesz a te tisztességes házádban, akkor én majd fülön csiplek, mint mondani szokták. Tehát író volt az az egyén, a ki a te „tiszteséges“ házádban öt rubelt fizettetett az eltépett frakkjáért? Ilyenek ezek az irodalmi férfiak mind, — tette hozzá s megvető tekintettel mérte végig Raszkolnyikovot. — Eppen tegnapelőtt történt ilyen jellemző eset. Jól megebédél, de fizetni nem akar, hanem majd szatirát ír a dologról. Egy másik meg, szintén ebből a tiszteletreméltó fajból, a gőzhajón két hölgyet támadott meg a legaljasabb szavakkal, egy állami tanácsos feleségét és leányát. Nemrég pedig a cukrárszobtóból dobtak ki egyet. Ilyenek mind ezek az író, költő, tanuló, ujságíró urak . . . piha!

Atán a cifra hölgy felé fordult:

— Most pedig lódulj. Jól vigyázz magadra, egyszer csak betoppanok. Hallottad?

Ivanovna Laviza gyorsan összeszedte a ruháját. Bókolt jobbra, balra, mindenfelé s hajlongva hátrált kifelé az ajtón. Ott aztán háttal összeütközött egy csinos tiszttel. Fomics Nikodim volt az érkező, maga a kerületi főnök. Üde, nyílt arcú fiatalember, dús, szőke barkó az arcán. Ivanovna Lujza földig hajtotta magát előtte, tipegett, aztán kirepült az irodából.

— Megint égháború, szélvész, villámlás, istennyila, — fordult barátságos, szeretetreméltó mosollyal Petrovics Ilya felé. — Megint fölfortyant, barátocskám? Már a lépcsőn hallottam a hangját.

— Ah, semmi, — felelt könnyedén Petrovics Ilya, ösz-

szeszedte irományait s a másik asztalhoz lépett, járás közben megint rángatta a vállait.

— Ime, kérem, — szólott aztán, — megint íróval, tanulóval van dolgunk. Ez a tanuló tulajdonképpen csak volt tanuló, nem akar fizetni, de váltókat ír alá és nem akar kiöltözködni. Örökös panasz! . . . De azért megneheztelt, mert a jelenlétében szivarozni mertem. Látja, ilyenek mind. Ők maguk haszontalan életet élnek. Ime, egy példány abból a különös, kiváló osztályból . . .

— A szegénység még nem bűn, batyuskám, — felelte Fomics Nikodim. — Értem már, értem. Olyan vagy, mint a puskapor s nem bírsz magadon uralkodni. Azt képzelted, hogy meg vagy sérteve s fölrobbantál. Ilyen ő, — fordult kedveskedő mosolylyal Raszkolnyikov felé, — valóságos puskapor: meggyúl, fölrobban, aztán vége. Ezt leszámítva, alig van rajta kívül jobb ember a világon. Aranyból van a szíve. Már az ezrednél is Puskapor hadnagynak nevezték . . .

— És még miféle ezrednél! — kiáltott föl Petrovics Ilya. Meg volt elégedve, hogy így megdicsérték, de még duzogott egy kicsit.

Raszkolnyikov látta, hogy mindkettőnek valami kelle-meset kellene mondani.

— Kapitány úr, — fordult szíves készséggel Fomics Nikodim felé, — vegye tekintetbe a helyzetemet. Különben kész vagyok bocsánatot is kérni, ha vétettem valamit. Szegény, beteg tanuló vagyok, kit földre sújtott a nyomor. Tanuló voltam, de most nem vagyok képes megkeresni a kenyeremet. De majd kapok pénzt, s akkor fizetek. Van anyám és nővérem az X. kormányzóságban. Ők fognak pénzt küldeni és én fizetek. A háziasszonyom jó asszony, de most nagyon haragszik rám, hogy a tanóráimat elvesztettem. Haragjában még ennivalót sem ad . . . Nem is tudom, miféle váltó lehet az?! Így akar tőlem pénzt követelni, de hát miből fizessek?..

— Ehhez nekünk semmi közünk, — jegyezte meg a titkár.

— Bocsánat, egyetértek önnel. De hát engedjék megmagyaráznom helyzetemet.

Ezeket a szavakat Fomics Nikodimhoz és Petrovics Ilyához intézte, bár a hadnagy úgy tett, mintha észre sem venné Raszkolnyikovot s a papirok között babrált.

— Engedjék meg, hogy elmondjak mindent. Három éve, hogy ennél az asszonynál lakom. Mikor feljöttem a vidékről, nemsokára hozzá költöztem. S egykor régen... régen... miért tagadnám?... megígértem neki, hogy elveszem a lányát. Ez csak szóbeli, szabad akaratból tett ígéret volt csupán. A lány tetszett nekem, de nem voltam belé szerelmes... El akartam venni... Akkoriban nagyon könnyelmű voltam... A háziasszonyom bizott bennem s hitelt nyitott a számomra...

— Mi nem kértük, hogy ilyen bizalmas vallomásokat tegyen, időnk sincs rá, hogy meghallgassuk, — szólt közbe durván Petrovics Ilya. De Raszkolnyikov már nagyon benne volt a beszédben, nem ügyelt rá, s bár fárasztotta a sok szó, mégis folytatta:

— Engedjék meg, hogy mindent elmondjak. Elhiszem, hogy fölösleges ez az elbeszélés, mégis folytatom. Ez a lány meghalt tifuszban, — egy éve lehet, — én azonban továbbra is ott maradtam az asszonynál. A negyed elején azt mondta nekem: bízik bennem, de azért mégis jó lenne, ha adóslevelet adnék száztizenöt rubelről, minthogy ennyivel tartozom már neki... S akkor azt ígérte, hogy továbbra is hitelezni fog s ezt az elismervényt nem fordítja ellenem; megvárja, míg megfizetem a tartozást. És most, mikor elvesztettem a keresetemet, mikor nincs betevő falatom, — bepöröl s követeli a pénzét. Mit gondoljak én most felőle?

— Ez a sok érzelgős részlet mind nem tartozik mi ránk, — felelt Petrovics Ilya. — Adjon írásbeli nyilatkozatot s kötelezvényt. Hogy szerelmes volt-e, vagy nem, s a többi tragikus részleten mi nem törjük a fejünket.

— Igazán túlságosan szigorú vagy, — mormogta Fomics Nikodim, mialatt leült, hogy aláírja az iratot. Valamiért mintha szégyelte volna magát.

— Irja kérem, — szólott a titkár Raszkolnyikovhoz.

— Mit írjak? — kérdezte ez ingerülten.

— Majd tollba mondom.

Raszkolnyikov azt hitte, hogy a titkár most, miután meggyónt, kicsinyelve s lenézőn bánik vele. És sajátságos: ez most nem bántotta. Ha egy kicsit vissza tudott volna gondolni a történetekre, bizonyosan nagyon csodálkozott volna,

hogyan beszélt ő így ezekkel, kikre még legbensőbb érzelmeit, emlékeit is ráerőszakolta.

Miért vált egyszerre olyan érzélgőssé? Most már hallgatott, s ha a szobában nem rendőrök, hanem legbizalmasabb barátai gyűltek volna össze, akkor sem tudott volna hozzájuk egyetlen bizalmas szót sem intézni. Olyan üres volt a szíve. Csak végtelen elhagyatottságot, kínos idegenséget érzett; s ez a mélabús érzelem töltötte be egész lelkét.

És ezt a változást nem a szégyen okozta, hogy szíve titkát egy olyan emberre pazarolta, a milyen Petrovics Ilya. Sem pedig az a tudat, hogy a hadnagy mennyire diadalmas-kodik fölötte. Ah, mit törődött ő most a szégyennel, önérzettel, a hadnagygyal, a pénzkérdéssel, a rendőrségi irodával s a többivel! Ha máglyára ítélték volna, sem hatott volna rá; meg sem hallotta volna az ítéletet. Valami idegenszerű, új, váratlan érzelem szállta meg s ez nem volt tulajdonképpen józan gondolat, hanem valami sajátságos érzelem, mely arra intette, hogy soha többé ne engedje át magát érzélgő rohamainak s óvakodjék bizalmas vallomásokat tenni még akkor is, ha rendőrök helyett testvérek vagy barátok állanának előtte. Sem most, sem máskor az életben. Még sohasem érzett ilyen sajátságos, rettenetes aggodalmat. S a mi a legkínosabb a dologban, az, hogy ez nem volt észretérés, megfontolás, hanem csak érzelem, mely úgy gyötörte, mint még eddig soha semmi egész életében.

A titkár elkezdte diktálni a szokásos nyilatkozat formáját. Tehát így: Nem tudok fizetni, de ekkorra meg ekkorra ígérem, hogy kötelességemnek eleget teszek. Nem távozom el a városból s tulajdonaimat sem el nem adom, sem pedig el nem rejtem stb.

— Hiszen ön még írni sem tud! kiesik a toll a kezéből, — jegyezte meg a titkár s kíváncsian vizsgálgatá Raszkolnyikot.

— Talán beteg.

— Szédülök . . . de azért csak diktálja tovább.

— Készen vagyunk. Irja alá.

A titkár elvette az okmányt s a jelenlevőkkel foglalkozott.

Raszkolnyikov letette a tollat. Nem állott föl s nem távozott el. Felkönyökölt az asztalra s két keze közé fogta a

fejét. Halántékai lüktettek, mintha kalapácsoltak volna a fejében. Sajátságos gondolata támadt: szeretett volna fölállni s Fomics Nikodimnak körülményesen elbeszélni azt, a mit tegnap este elkövetett.

Leírni a legkisebb részleteket is, aztán elvezetni lakására, hogy megmutathassa neki a kárpit mögé rejtett tárgyakat. S ez a lelki kényszer oly erős volt, hogy már kissé föl is emelkedett, hogy azt kielégítse.

— Előbb talán mégis meg kellene gondolnom a dolgot, — tűnődött, — de nem, rögtön, megfontolás nélkül s azzal vége lesz!

Most azonban visszaesett székére s mozdulni sem mert. Hallotta, a mit Fomics Nikodim mondott nagy tüzzel Petrovics Ilyának.

— Lehetetlen; mind a kettőt szabadon bocsátják. Minden ellentmond ennek a föltevésnek. Hallgasson ide: miért hívták volna föl a házmestert, ha ők követték volna el? Talán, hogy saját magukat denuncziálják? Vagy fortélyból? Nem, ez már túlságos ravaszság lett volna. És végre is Pesztrjakov tanulót mind a két házmester s még egy asszony is látta, mikor belépett a kapun. Három ismerőse kísérte odáig s ő a kapunál vált el tőlük. Aztán megszólította a házmestert s ismerősei jelenlétében kérdezősködött a lakás után. No hát, a kinek olyan szándéka van, az ugyan nem kérdezősködik előbb a lakás után. Koch pedig, mielőtt fölment volna, lent ült az aranyművesnél s pont háromnegyed nyolczkor hagyta el a boltot. Most már ítéljen ön maga . . .

— De hát, bocsásson meg, hogy' keletkezhett ez az ellentmondás: ők maguk állítják, hogy kopogtak s az ajtó be volt zárva, mikor meg három percz múlva visszatértek a házmesterrel, az ajtó nyitva volt.

— Éppen ezen fordul meg a dolog. A gyilkos bizonyosan bent lappangott, ő zárta be az ajtót. El is lehetett volna csipni, ha az az ostoba Koch meg nem únja a várakozást s le nem megy. Az illető azonban fölhasználta az időt; leszaladt s kiosont a házból. Koch két kézzel is hányja magára a keresztet: — Ha ott maradtam volna, engemet is agyoncsapott volna. — Orosz hálaimát akar mondatni, hogy megszabadult . . . Ha, ha, ha.

— És senki sem látta a gyilkost?

— Már hogy' látták volna? Az a ház valóságos Noé bárkája, — szólott közbe a titkár, ki szintén hallgatta a beszélgetést.

— Világos, az egész világos — ismételte Fomics Nikodim, hévvel.

— Egyáltalán nem világos, — felelte Petrovics Ilya.

Raszkolnyikov fölvette a kalapját s az ajtó felé indult, de nem ért odáig . . .

Mikor magához tért, látta, hogy széken ül; jobbról támogatta valaki s a bal oldalánál is álltak. Valaki poharat tartott előtte; a pohárban sárgás folyadék volt. Fomics Nikodim lehajolt hozzá s figyelmesen nézegette. Raszkolnyikov föl akart állni.

— Mit jelent ez? Talán beteg? — kérdezte Fomics Nikodim, majdnem élesen.

— Mikor írt, már oly gyöngye volt, hogy alig bírta tartani a tollat, — jegyezte meg a titkár; aztán leült a helyére s tovább babrált a papírjaival.

— Már régen beteg? — kiáltott feléje Petrovics Ilya, a ki nem hagyta el a helyét s szintén irományokat lapozgatott. Mikor a beteg elájult, ő is hozzá sietett, de mikor látta, hogy magához tér, gyorsan elfoglalta előbbi helyét.

— Tegnap óta . . . dadogta Raszkolnyikov.

— Kint járt tegnap?

— Kint voltam.

— Betegen?

— Úgy.

— És hány órákor?

— Nyolczkor, este.

— És hová ment, ha szabad kérdezni?

— Az utcára.

— Rövid és érthető.

Raszkolnyikov valóban röviden és élesen felelgetett. Halotthalvány volt s égő, fekete szemeit nem sütötte le a Petrovics Ilya vizsga tekintete előtt.

— Alig bir a lábán állani s te . . . — kezdte Fomics Nikodim.

— Nem tesz semmit! — szólott közbe Petrovics Ilya különös hangsúllyal.

Fomics Nikodim akart még valamit mondani, de elhall-

gatott, midőn észrevette, hogy a titkár rászegzi szemeit. Általános hallgatás következett, a mi nyomasztón hatott a jelenlővőkre.

— Jól van, — szólt végre Petrovics Ilya. — Nem akarjuk tovább tartóztatni.

Raszkolnyikov kiment. Hallotta, hogy távozása után újra megélénkült a társalgás, melyből egészen kivált a Fomics Nikodim kérdő hangja.

Csak az utcán tért magához.

— Most rögtön házmotozást tartanak, — gondolta és sietett, — a gazemberek, gyanakodnak.

Újra elfogta a korábbi aggodalom.

II.

— Ha csakugyan megtartanak a házkutatást, ha én már a lakásomon találhnám őket . . .

Végre szobájába ért. Senki! . . . Egy lélek sem járt itt azóta. Még Násztászja sem érintette a bútorokat. De Istenem, hogyan hagyhatta ő a szögletben azokat a gyanús tárgyakat?

Odarohant a rejtkekhez, kiszedte a tárgyakat a kárpit alól és zsebre rakta. Nyolcz darab volt: két kis skatulya, melyben fülbevaló vagy ilyenféle volt; ki sem nyitotta; aztán négy kis bőrtok, egy kis láncz, újság-papírba takargatva és még valami, talán rendjel, szintén papirosban.

Mindegyiket külön zsebbe rejtette s volt gondja rá, hogy meg ne lehessen látni. Az erszényt is kivette, eldugta. Aztán eltávozott s nyitva hagyta ajtaját.

Bár úgy érezte, mintha minden tagját összetörték volna, gyors, határozott léptekkel haladt előre. Teljesen eszméletnél volt. Most csak egy gondolat foglalkoztatta: kutatni fog-nak utána; talán egy félóra mulva már kiadják a parancsot, a mely őt rendőri felügyelet alá helyezi. Sietnie kell tehát, hogy eltegye útból a gyanús tárgyakat. Sietnie kell, míg van hozzá fizikai és lelki ereje . . . De hová tegye?

Előbb azt határozta, hogy bedobja a csatornába s ezzel vége lesz mindennek. Még az éjjel így gondolta, mikor lázas őrrjögésében távozni akart s folyton biztatta magát: — Gyor-

san, gyorsan, csak dobjunk el mindent. — Ezt azonban könnyebb volt kigondolni, mint megtenni.

Talán félóraig vagy tovább is bolyongott a Katalin-csatorna partján s kereste a lejárót, mely a vízhez vezet. De lehetetlenség volt megvalósítani tervét. Bárkák, csónakok érkeztek, mosónők sulykoltak, öblögettek a vízben s az egész parton nyüzsgött az ember. Akárki megláthatta volna, hogy valaki lement a vízhez, s beledobott valamit. Hát még ha a skatulyák el sem ülnek a vízben, hanem majd ott úszkálnak a felszínen — s ez nem is volt lehetetlen, — rögtön megláthatná mindenki. Már úgy is felköltötte a járókelők kíváncsiságát. Sokan végignézték, aztán megfordultak, hogy utána bámuljanak. — Vagy talán csak én képezem, hogy mindenki velem foglalkozik? — kérdezte magában Raszkolnyikov.

Végre azt gondolta, nem lenne-e jobb, ha lemenne a Névához? Ott kevesebb ember jár, nem lesz olyan föltűnő. Aztán távolabb is esik innen s talán könnyebben fölhasználhatja az alkalmat. Csodálkozott, hogy miért nem jutott eszébe korábban a Néva. Ime, most félóraig hiába kódorgott csak azért, mert éjjel, lázban, így határozta el. Nagyon szórakozott, feledékeny volt, ezt érezte; most azonban sietni akart.

Végig ment a V.-Proszipken. Útközben azon tűnődött: miért megy éppen a Névához? Minek dobja a vízbe? Nem jobb lenne-e kint, messze, valamelyik szigeten egy bokor alá elásni s aztán megjegyezni a helyet? S bár érezte, hogy most nem képes azt alaposan átgondolni, mégis belátta, hogy ez ellen a terv ellen nem talál ellenvetést.

De ezt a tervet sem valósította meg. Mikor ugyanis végigment a V.-Proszipken s a piacra ért, balra egy fallal körülvett üres telket pillantott meg. Ezen az udvaron volt egy ráccsal körülvett hely, hol építkezési anyagot tartottak. Bent mélyen, a rácson túl, régi kőépület volt, hihetőleg kovács- vagy lakatosműhely, szénporral belepve. — Most itt eldobhatnék magamtól mindent s elfuthatnék észrevétlenül. — gondolta és szétnézett. Senki sem volt az udvaron; belépett. Eppen a zsebébe akart nyúlni, mikor a kapu mögött egy nagy, körülbelül félmázsás követ fedezett föl. A mellett a fal mellett volt, mely az udvart az utcától választotta el. Az utcán emberek jöttek, mentek, ide azonban nem láthatott

senki, ha csak éppen leskelődni nem akart. De valaki véletlenül bejöhett s azért sietnie kellett.

Minden erejét összeszedte hát s végre sikerült a követ elmozdítania helyéről. A kő alatt mélyedés volt s ide dobta az ékszereket, legfölülre az erszényt. Akkor visszalődította a követ, mely szépen elfoglalta helyét, csak úgy látszott, mint ha most nem mélyedne be olyan nagyon a földbe. Osszekapargatta a földet, jól letaposta s többé semmit sem lehetett észrevenni.

Aztán elhagyta az udvart s a piac felé ment. Kimondhatatlan öröm töltötte be a szívét, olyan, milyet a rendőri hivatalban is érzett. Mindent elrejtett! Ugyan kinek is juthatna eszébe ez alatt a kő alatt keresgélni?! Talán még akkor tették oda, mikor a házat építették s még egyszer annyi ideig fog ott nyugodni érintetlenül. És ha mégis megtalálnák? Nos, akkor is ki gondolna ő rá? Hol vannak a bizonyítékok ellene? Ideges mosoly futott át arczán, mialatt a piac felé ment. Mikor azonban a K.-boulevardra ért, hol tegnapelőtt a részeg leányt látta, elment a kedve a mosolygástól. Másféle gondolatok keletkeztek agyában. Kellemetlenül hatott rá, hogy a mellett a pad mellett fog elmenni, hol tegnapelőtt ült, miután a leány eltávozott. Azzal a rendőrrel sem akart most találkozni, a kinek akkor húsz kopejkát adott. — Vigye el az ördög!

Tovább ment és szórakozottan, boszúsan nézett szét. Minden gondolata egyetlen ponton összpontosult. Érezte, hogy ez a földolog, s most így egyedül s elhagyottan csak ezzel gyűlik meg a baja, még pedig most először az elmúlt két hónap után.

— Vigye el az ördög! — mondta végre rettenetes haraggal. — Ha új életet kell kezdeni, legyen; vigye el az ördög! . . . Istenem, milyen ostoba helyzet. Már ma is mennyit hazudtam, színeskedtem. Milyen aljas módon híztelek annak a semmirevaló Petrovics Ijának! Ez is ostobaság, minden csak ostobaság. Leköpi az egész históriát s őket mindnyájukat.

Hirtelen megállott, új, váratlan, rendkívül egyszerű kérdés újabb örvénybe sodorta s fogva tartotta.

— Ha ez mind valóban előre megfontolt terv szerint s nem csak valamely rejtélyes erő befolyása alatt történt, ha

neked csakugyan szilárd, eltökélt czéled volt, miért nem bontottad ki idáig legalább az erszényt? Azt sem nézed: mit nyertél vele, miért követted el azt az aljas, útlátos tettet? Előbb még a vízbe akartad dobni az erszényt, az ékszereket, melyeket még meg sem néztél; miért tetted tehát?

Tudta ő jól, hogy így lesz. Már akkor éjjel, mikor elhatározta magát a tetre, úgy érezte, hogy tulajdonképpen nem is akarja, hanem így kell történnie s ő csak engedelmeskedik. Mikor ott kotorászott a ládában, már akkor tudta, hogy soha meg sem fogja nézni ezeket a tárgyakat. Igen, így volt!

— Ezért van az, mert nagyon beteg vagyok, — gondolta végre szomorúan. — Agyon kínoztam, gyötörtem magamat s most azt sem tudom, mit akarok? Tegnap is, tegnapelőtt is, az egész idő alatt kínoztam magamat. Ha meggyógyulok, meg fogok nyugodni. De mikor leszek én egészséges? Istenem, hogy' útlálom az egész dolgot!

Pihenés nélkül ment tovább. Most csak szórakozni akart, bár maga sem tudta, miként kezdje? Azt az útlátot, melyet minden iránt érzett, a mi környékezte, makacs, legyőzhetetlen gyűlölet váltotta föl. Szeretett volna valakit leköpní vagy megharapni, ha megszólította volna . . .

Mikor a Kis-Néva partjára, a Vaszilevszkij Osztrov felé eső hidra ért, megállott.

— Itt lakik Razumuhin, ebben a házban. Milyen csudálatos, hogy megint erre jöttem, éppen, mint akkor . . . Akaratlanul jöttem ide, vagy véletlenül? . . . Mindegy. Azt hiszem, tegnapelőtt elhatároztam, hogy az az *után* következő napon ő hozzá megyek . . . Nos, azért vagyok most itt! Miért is ne mennék föl hozzá?

Fölment Razumuhinhez az ötödik emeletre. Az otthon volt. Dolgozott szobácskájában s kinyitotta az ajtót. Körülbelül négy hónap óta nem látták egymást. Razumihin rongyos pongyolába volt burkolva, papucset viselt a meztelen lábán; fésűt, borotvát vagy szappant még nem látott ma. Csodálkozva nézett a vendégre.

— Mi történt veled? — kérdezte. Végignézte pajtását tetőtől-talpig, aztán egyet füttyentett.

— Hát ennyire vagyunk, batyuskám? — kérdezte újra

s nézegette Raszkolnyikov rongyait. — Mondhatom, túl is tettél némelyünkön. De hát ülj le, hiszen fáradt vagy.

S midőn Raszkolnyikov ráesett a viaszos vászonnal bevont pamlagra, észrevette, hogy beteg.

— Igazán beteg vagy ám, tudod-e?

Meg akarta tapintani az üterét, de Raszkolnyikov visszarántotta a kezét.

— Hadd el. Feljöttem hozzád; most nincs keresetem. Szerettem volna . . . Különben nem is kell nekem semmiféle tanóra.

— Tudod-e, hogy lázban beszélsz? — kérdezte tőle Razumihin, ki folytonosan nagy figyelemmel nézegette.

— Nem, nem beszélek félre.

Raszkolnyikov fölemelkedett. Mikor feljött Razumihinhez, nem gondolta meg, hogy szemtül-szemben fog vele állni. Csak most érezte, hogy nem képes senkivel sem szóba állni. Haragudott magára, alig birt szóhoz jutni mérgében s indult kifelé, pedig csak az előbb jött föl.

— Isten veled, — mondta röviden.

— Várj hát egy kicsit, bolond.

— Nem; — felelt az és elvonta a kezét.

— Mi az ördögnek jöttél hát föl? Megbolondultál? Hiszen ez sértés! . . . Nem eresztelek el.

— No hát halld: eljöttem hozzád, mert rajtad kívül senkim sincs, a ki segíthetne. Te jobb vagy, azaz okosabb, mint a többi, beláthatod . . . Most azonban érzem, hogy nincs szükségem semmire. Erted? Nem kell senkinek a segítségével, senkinek a részvéte . . . Majd én magam . . . egyedül . . . De most elég! Hagyj nekem békét.

— De várj hát egy percig, te kéményseprő! Hiszen megbolondultál! Én felőlem ugyan teheted. Hanem hallgass ide. Most nekem sincs tanítványom, köpök rá. Hanem van a zsigvásáron egy öreg könyvkereskedő, Heruvimov, a ki többet ér a leczkeadásnál. Őt tanítványt sem adok érte, még a kereskedő-házak gyermekei közül sem. Olyan könyvecskéket akar kiadni, természettani könyvecskéket, a milyenek most nagyon kapósak. A miknek már a címök is sokat mond. Mindig azt mondtad, testvér, hogy buta vagyok. Istenem, hány butább ember van a világon, mint én! Most valami különös irányról fecseg, persze nem ért hozzá, én pedig, természetesen, csak

megegyeztem benne. Itt van két ív német szöveg. Szerintem a legbutább széltozás, a mi csak a világon van . . . Különben értekezés arról a témáról, vajon az asszony ember-e vagy sem? Természetesen, a végén ünnepélyesen elismertetik, hogy valóban ember. Azt mondja Heruvimov, hogy ez a nő-kérdéshez tartozik. En lefordítottam neki s ő ezt a két és fél ívet hatra fogja kihúzni. Aztán nagyszerű czimlapot nyomtat hozzá és a könyvet fél rubelért fogják árulni a piacon. Egy ív fordításáért hat rubelt fizet, tehát az egész munkáért körülbelül tizenötöt. Hatot már előre kaptam. Ha ezzel készen leszek, új munkába kezdünk. Fordítunk valamit a czápakról. Aztán jön egy fejezet a *Confessions*-ból. Valami unalmas darálás, de azért lefordítjuk. Valaki azt mondta Heruvimovnak, hogy Rousseau olyan volt, mint Radiscev. En persze nem szólok ellene, felőlem elviheti az ördög. Nos hát, le akarod fordítani a második ívet abból a munkából, hogy *Ember-e az asszony, vagy nem?* Ha van kedved hozzá, vidd el, vigyél magaddal papírt, tollat — ezeket úgyis ingyen kaptam — aztán itt van három rubel. Előre fizetett hatot, tehát hármat elvihetsz. Ha majd lefordítod, megint kapsz három rubelt. Aztán arra kérek, ne gondold, hogy én neked valami nagy szolgálatot tettem. Ellenkezőleg. Még mielőtt beléptél, arra gondoltam, hogy segíthetnél nekem. Tudod, nem állok jó lábon a helyesírással, s a német nyelv sem valami erős oldalam, úgy, hogy sokszor azt írom a fordításba, a mit magam gondolok ki. Hanem azzal vigasztalom magamat, hogy úgy legalább jobb lesz. Különben tudja az ördög, talán még rosszabb lesz! . . . Elviszed, vagy sem?

Raszkolnyikov szó nélkül átvette a német füzetet meg a három rubelt s köszönés nélkül kiment. Razumihin csodálkozva nézett utána. De alig ért Raszkolnyikov az utcza sarkára, megfordult, fölment Razumihinhez, letette a füzetet s a pénzt az asztalra és újra szó nélkül távozott.

— Ejnye, mi az ördög, talán deliriumban vagy? — kiáltott rá dühösen Razumihin. — Vagy csak komédiázol velem? Még engemet is zavarba hozol! Mi az ördögöt akarsz hát itt tulajdonképen?

— Nem kell . . . fordítás, — mormogta Raszkolnyikov s lement a lépcsőn.

— Mi az ördög kell hát?! — kiáltott le utána Razumihin, de amaz szó nélkül ment tovább.

— Hé, hallod-e, merre van a lakásod?

Nem kapott feleletet.

— No hát, vigyen el az ördög!

Raszkolnyikov leért az utcára. A Miklós-hídon kellemtelen módon ébresztették öntudatra. Egy kocsis ugyanis a hátára csapott, minthogy nem tért ki s majdnem a kerekek alá került. A kocsis hiába kiáltott rá háromszor, négyszer is. Az ostorcsapás annyira fájt, hogy fölszisszent s a karfáig ugrott, (eddig a kocsí-úton bandukolt, a helyett, hogy a gyalogjárót választotta volna), dühösen csikorgatta fogait s a körülállók természetesen jót nevettek rajta.

— Úgy kell neki!

— Ravasz ficzók!

— Persze, részegnek teszi magát, hogy a kerekek alá kerüljön, aztán mi felelhetünk érte!

— Ez is kenyér-kereset, üzlet, barátom.

Mialatt ott állt a karfához támaszkodva, hátát tapogatta s dühösen nézett az elrobogó kocsí után, érezte, hogy valaki pénzt csúsztat a kezébe. Fölnézett. Öreg, bekötött fejű asszony állott előtte, mellette fiatal leány kalappal, zöld napernyővel. Hihetően leánya az öregnek.

— Vedd el, batyuskám, a Krisztus nevében.

Elvette a pénzt s a nők tovább mentek. Húsz kopejkát kapott; a ruhája után ítélve, igazán koldúsnak nézhette mindenki. Az adományt pedig az ostorcsapásnak köszönhette. Bizonyosan az költötte föl a nők részvétét.

Tíz lépést tett előre, kezében tartva a pénzt, s arcczal a Néva-part palotái felé fordult.

Felhőtlen, tiszta kék ég ragyogott a város fölött s a víz majdnem kék színbe játszott, a mi ritkán tapasztalható a Néván. A székesegyház aranyozott kupolája, melyet sehol sem lehet olyan jól látni, mint ezen a ponton, ragyogott, mintha égett volna. Az ostorcsapás fájdalma megszűnt, hanem helyette valami nyugtalan, homályos gondolat gyötörte. Ott állott a korlát mellett s a távolba bámult. Nagyon szerette ezt a helyet. Százszor is volt már itt, mikor az egyetemről hazafelé ment. Mindig megállott ezen a ponton; nem bírt betelni a látvány pompájával, mely mindig olyan rejtélyes

benyomást tett rá. Megmagyarázhatatlan hideg borzongás futott végig rajta, mikor így a távolba nézett. Sokáig tűnődött e sajátságos, talányszerű benyomás fölött, melynek megoldását a jövőtől várta, bár azt sem tudta, mily alapon?

Csodálkozott, hogy megint ide tévedt, hogy még most is érzi azt a talányos benyomást, mind e gondolatok, képek még most is úgy érdeklik, mint akkor. Mint nem régen. Nevetséges volt előtte s mégis úgy elszorúlt a szíve. Mélyen, nagyban mélyen, végtelen, megmérhetetlen távolságban látta most régi álmait, gondolatait, benyomásait, saját magát, a város látképét, mindent, mindent. És úgy tetszik neki, hogy minden, a mit lát, távozik tőle, mindig messzebb, messzebb, végre eltűnik szemei elől.

Önkéntelen mozdulatot tett s akkor megérezte a pénzdarabot. Megnézte, aztán eldobta magától messzire, le a vízbe. Majd megfordult s hazafelé indult. Most érezte, hogy egész múltjától, ábrándjaitól, gondolataitól végkép elszakadt. Mint-ha ollóval vágták volna el az összekötő szálakat.

Este volt már, mire hazaért. Tehát hat óra hosszat boljongott. Maga sem tudta, merre járt. Levetkőzött s reszketve, olyan fáradtan esett a pamlagra, mint egy agyonhajtott ló. Betakarózkodott felső kabátjával és önkívületbe merült.

. . . Rettenetes ordítás költötte föl. Istenem, milyen sikoltás volt ez! Sohasem hallott olyan természetellenes hangokat; ilyen fuldoklást, hörgést, zokogást, sírást, verekedést és szitkokat. Ilyen állatias dulakodást még képzelni sem tudott soha. Iszonyú félelmet érzett, fölemelkedett, fölült. Végtelenül szenvedett. A verekedés, ordítás, káromkodás mind egyre hevesebb lett. Egyszer csak kivált a zajból háziasszonyának a hangja. Zokogott, fuldoklott, könyörgött, de félig elnyelte a szavakat, hogy alig lehetett érteni. Könyörgött, hogy ne bántsák, ne üssék, mert úgy hallatszott, mintha a lépcsőn kegyetlenül verte volna valaki. A verekedő hangja már rekedt volt s el-elakadt a rettenetes dühtől. De azért megismerte Raszkolnyikov ezt a hangot. Petrovics Ilya hangja volt! Petrovics Ilya itt van, veri a háziasszonyát, rugdossa, a lépcsőhöz veri a fejét, — világosan, tisztán meg lehet különböztetni a sírást, a szitkokat, a rúgás tompa puffanását s a fej koczczanását a kemény kővön. Mi történt? Fölfordult a világ? Kinyílnak az ajtók minden emeleten.

Összegyűlnek az emberek, kiabálnak, szaladnak le, föl; csapkodják az ajtókat, rohannak ide-oda. — De hát miért veri, mi joga van ehhez? — kérdezgette Raszkolnyikov s azt hitte, elment az esze. De nem, tisztán hallja, hogy mi történik odakünn. Nemsokára ő hozzá is berontanak. Mert hát mindez bizonyosan *a miatt . . . a tegnapelőtti dolog* miatt történik! . . . Szent Isten! . . .

Szerette volna bezárni az ajtót, de nem bírta fölemelni a karját. Minek? Úgyis hiába lett volna. A félelem mint egy högörgeteg nehezedett a lelkére, majd agyon nyomta . . .

Végre szünni kezdett a zaj, egyik hang a másik után hallgatott el, tíz perc múlva már semmit sem lehetett hallani. Csak a háziasszony zokogott és fuldoklott; néha fenyegetődött és káromkodott Petrovics Ilya. Végre ő is elhallgatott. Talán elment? *Úr Isten!* . . . Igen, elment. A háziasszony is távozik, de még most is zokog, fuldoklik . . . Most becsapta az ajtót . . . A tömeg szétoszlott. Néha még lehet egy-egy szitkot, egy-egy sikoltást hallani, aztán néhány hívó hangot, hangosan, majd susogva. Sokan lehettek. Hihetőleg az egész ház összeszaladt. — De hát lehetséges ez? És miért történt, miért?

Raszkolnyikov kimerülten rogyott vissza fekhelyére. De nem bírta lezárni a szemeit. Körülbelül félóráig feküdt így s oly végtelen, iszonyatos félelem gyötörte, a melyet még sohasem érzett.

Egyszer csak megvilágosodott a szobája. Násztászja jött be gyertyával s egy tányér levest hozott.

Miután kíváncsian megnézegette Raszkolnyikopot s meggyőződött róla, hogy nem alszik, letette a gyertyát az asztalra; kenyeret, sót, tányért, kanalat rakott eléje.

— Bizonyosan egész nap nem ettél egy falatot sem, de azért folyton talpaltál, pedig a hideg rázott.

— Násztászja, miért . . . verték meg a háziasszonyt?

Násztászja csodálkozva nézett rá.

— Ugyan ki verte volna meg?

— Petrovics Ilya, a kerületi rendőrfőnök segédje, most nemrég, félórája lehet . . . Miért verte meg a lépcsőn? S miért jött ide?

Násztászja összeráncolta a homlokát és szó nélkül bámult rá.

Raszkolnyikovra kellemetlenül hatott ez a bámészkodás; aggasztotta is.

— Násztászja, mért nem felelsz? — kérdezte.

— Ez a vértől van, — mondta végre a leány lassan, mintha saját magának felelt volna.

— Vér? . . . Micsoda vér? . . . mormogta Raszkolnyikov; elsápadt s a falhoz lapult.

Násztászja nem szólt, csak tovább vizsgálta.

— Senki sem verte meg a háziasszonyt, — szólt végre szigorúan, határozott hangon.

Raszkolnyikov ránézett s alig birt lélekzetet venni.

— De én hallottam . . . nem aludtam . . . föl is ültem, — mondta félénken. — Sokáig hallgatództam. A rendőrfőnök segédje volt itt . . . Mindenki a lépcsőre szaladt . . .

— Senki sem volt itt! Csak a véred játszik. Ha egyszer nem bir lefolyni, megreked, akkor aztán így megzavarodik az eszed. Ehes vagy?

Raszkolnyikov nem felelt. Násztászja várt s ránézett.

— Adj inni . . . Násztászjuska . . .

Násztászja kiment s vizet hozott. Ezen kívül nem tudott Raszkolnyikov másra visszaemlékezni. Azt még tudta, hogy ivott egy kortyot s végig öntötte magán a vizet. Aztán megint elvesztette az eszméletét.

III.

Betegsége alatt nem volt mindig önkívületben. Olyan lázas állapot volt ez, mely néha öntudattal váltotta föl a lázálmodokat. Vissza is tudott emlékezni egyre-másra. Sokszor azt hitte; emberek gyűltek köréje, nagy csoportokban, el akarják vinni valamerre, veszekednek vele, szidják. Aztán megint egyedül maradt, mintha elfutottak volna tőle mindnyájan. Mintha félt volna tőle mindenki. Néha kinyitották az ajtót, valaki bedugta a fejét, fenyegette, fürkészte minden tettét; aztán suttogtak az ajtaja mellett, nevettek, ingerelték.

Emlékezett rá, hogy Násztászja sokszor volt mellette. Még egy ismerős alakot különböztetett meg. De nem tudta

bizonyosan, ki lehet s ez annyira gyötörte, hogy majdnem sirt miatta. Néha azt hitte: már egy hónapja fekszik itt, máskor meg azt, hogy még egy nap sem múlt el, mióta beteg. Arra az eseményre egyáltalában nem gondolt. Néha azonban azt hitte, elfeledett valamit, a mit nem kellett volna elfelednie. Kínozta, gyötörte magát, hogy megtudja: mi lehet az? Méregbe jött, vagy pedig rettenetes félelem gyötörte. Föl akart kelni, elmenekülni innen, de valaki mindig visszatartotta s ő elgyöngülve, eszméletét veszítve esett vissza ágyába.

Végre egészen magához tért.

Úgy tíz óra lehetett délelőtt. Derült napon ilyenkor mindig napűgár tévedt a szoba jobboldali falára. Az ágy mellett Násztászja állott s még valaki, ismeretlen, a ki azonban figyelmesen vizsgálta őt.

Fiatal ember volt, hosszú kabátban, gyér szakállal. Olyan volt, mint egy hivataloszolga. A félig nyílt ajtón a háziasszony nézett be.

Raszkolnyikov fölemelkedett.

— Kicsoda ez, Násztászja? — kérdezte a fiatal emberre mutatva.

— Ah, magához tért! — kiáltott föl Násztászja.

— Csakugyan, — erősítette a hivataloszolga.

A háziasszony betette az ajtót és eltűnt. Ügyetlen asszony volt, beszélni is alig tudott. Vastag, kövér, körülbelül negyven éves lehetett. Fekete szeme, fekete szemöldöke volt. Sokkal lustább s flegmatikusabb, semhogy rossz lehetett volna. Elégge csinos még mindig, de végtelenül tartózkodó.

— Kicsoda maga? — kérdezte Raszkolnyikov a fiatal embertől. Ebben a perczben azonban kinyílt az ajtó s megjelent Razumihin.

Lehajolt, nehogy az ajtó szemöldökfájába üsse a fejét.

— Igazi hajó-kajüt ez a szoba, — szólott belépve. — Majdnem mindig beleütöm a homlokomat az ajtó gerendájába. S még ezt a lyukat lakásnak nevezik! Ah, pajtáskám, már magadhoz tértél? Éppen most mondta Pasenki.

— Éppen most jött meg az esze, — felelt Násztászja.

— Éppen most, — állította mosolyogva a hivataloszolga is.

— És ön kicsoda, ha szabad kérdeznem? — kérdezte

Razumihin. — Én Razumihin tanuló vagyok. Nemes ember fia s a beteg barátja. És kicsoda ön?

— En, kérem, Selopajev kereskedő hivatalszolgája vagyok. Üzleti dologban jöttem.

— Kérem, tessék leülni arra a székre.

Razumihin leült a másikra.

— Nagyon okosan tetted, batyuskám, hogy eszméltre tértél, — folytatta Raszkolnyikov felé fordulva. — Negyedik napja már, hogy semmit sem ettél, legfőlebb néhány kanál teát. Már kétszer elhoztam Zoszimovot is. Emlékszel Zoszimovra? Kétszer megvizsgált s mindjárt mondta, hogy nem veszedelmes a baj. Vértolulás, idegláz. A hiányos táplálék okozta a betegséget. De hát ez nem komoly baj, majd elmúlik. Nagyszerű fiú az a Zoszimov. Jól kezdte a kúrát. Nos? Nem akarom önt tartóztatni — folytatta s a küldöncz felé fordult. — Nem lenne szíves megmondani jövelele okát? Képzeld csak, Rogya, már kétszer voltak itt üzleti ügyben. Előbb más valaki, a kivel beszéltem is. Ki is volt az?

— Ah, tegnapelőtt? Igen, akkor Szemjonovics Alexej volt itt; ő is hozzánk tartozik, a mi irodánkhoz, — felelt a szolgálga.

— Hanem ő mindenesetre okosabb, mint ön, mit gondol, kérem?

— Tökéletesen igaz. Sokkal szolidabb, mint én.

— Dicséretreméltó beismerés. Csak folytassa.

— A dolog tehát így áll: tisztelt anyja kérelmére Vahrusin Ivanovics Vaszilij, kiről — mint tudom, — többször tetszett hallani, utalványt küldött hozzánk, — szólott a fiatal ember Raszkolnyikov felé fordulva. — Az esetre tehát, ha ön eszméltre tért, harminczöt rubelt fogok önnek átadni, mint a melyet tisztelt anyja utasítása szerint Vahrusin úr küldött hozzánk. Tetszik ismerni?

— Igen . . . emlékszem . . . Vahrusin, — felelte Raszkolnyikov gondolkozva.

— Halljátok: ismeri Vahrusin kereskedőt! Tehát egészen észre tért. Most már azt is elismerem, hogy ön okos ember. Folytassa kérem; a böles beszédet mindig öröm hallgatni, — mondta Razumihin.

— Helyes, tehát ismétlem: Vahrusin Ivanovics Vaszil-

lij az ön tisztelt anyja megbízásából harminczöt rubelt közvetít általunk. Ezt kell további intézkedésig közvetítenem.

— Nagyszerű beszéd! „További intézkedésig“ gyönyörűen van mondva (bár nem értem) s a „tisztelt anya“ szintén nem rossz. Nos és mit gondol, kérem, teljesen eszméleténél van ő vagy nem? Nos?

— Nincs ellenvetésem. Csupán az aláírás végett mondtam . . .

— Majd meglesz az is! Hozott könyvet?

— Könyvet? Persze hogy hoztam. Itt van.

— Adj ide. No most, Rogya, emelkedjél föl, én majd támogatlak. Ird alá, fiacskám, mert most nagy szükségünk van pénzre. Édesebb, mintha szirupot kaptunk volna.

— Nem kell — felelte Raszkolnyikov és visszautasította a tollat.

— Mit beszélsz? Nem kell?

— Nem írom alá.

— Mi az ördögöt csináljunk akkor?

— Nem kell pénz . . .

— Mit, nem kell pénz? Na, fiam, ez már tiszta hazugság, én mondom. Kérem, ne hallgasson rá. Ez már megint egy kis exkurzió! Van neki néha olyan bolond órája . . . Ön azonban értelmes ember s mi ketten segítünk a dolgon. Azaz: majd fogjuk, vezetjük a kezét s ő aláírja. Segítsen, kérem.

— Talán máskor jönnék . . .

— Nem, nem. Ugyan miért fáradna még egyszer? Ön okos ember . . . Nos, Rogya, ne tartóztasd a vendéget . . . Látod, vár.

És valóban hozzáfogott, hogy majd megfogja a kezét és vezeti.

— Hadd el, majd aláírom . . . — felelt Raszkolnyikov. Átvette a tollat s beírta nevét a könyvbe. A hivatalszolgaleolvasta a pénzt és eltávozott.

— Bravo! És most, fiacskám, akarsz-e valamit enni?

— Akarok! — felelte Raszkolnyikov.

— Van leves?

— Még tegnapról, — felelt Násztászja, a ki az egész idő alatt egy helyen állott.

— Burgonyával és rizsszel?

— Azzal.

— Jól van. Hozd be és hozz teát is.

— Teát is hozok.

Raszkolnyikov bámészan nézte őket, üres, tompa tekintettel. Hallgatott és várt: mi lesz tovább?

— Ugy látszik, már nem vagyok lázban, — gondolta.

— Ez már valóság, úgy hiszem . . .

Két percz múlva bejött Násztászja a levessel és jelentette, hogy a tea is mindjárt készen lesz.

Aztán hozott tányérokat, kanalakat, sőt borsot, mustárt és mindent, a mi az asztalterítéshez tartozik s a mit Raszkolnyikov régen nem látott már. Még az abrosz is tiszta volt.

— Nem is lenne rossz, Násztászja, ha Pavlovna Praskovja egy pár üveg sört is küldene. Elfogyasztanók.

— Hogyne, még mit nem, te gödény! — mormogta Násztászja, hanem azért kiment, hogy a parancsot teljesítse.

Raszkolnyikov még mindig meredten nézett maga elé.

Razumihin leült melléje a pamlagra. Atölelte a nyakát. olyan ügyetlenül, mint egy medve, aztán megfogta a kezét a kanállal együtt s etetni kezdte barátját. Előbb jól megfújta a levest, nehogy megégesse a száját.

A leves nem is volt nagyon meleg. Raszkolnyikov mohó étvágygyal kapott az első kanál után, aztán evett még egygyel, kettővel, hárommal egymásután. A negyedik kanálnál azonban megállt Razumihin s azt mondta: — A többire nézve jó lenne Zoszimovot megkérdezni.

Násztászja két üveg sört hozott.

— Iszol teát?

— Iszom.

— Hamar, Násztászja, teát. Mert a mi a teát illeti, ahhoz nem kell a fakultás véleménye. Ah, ime, itt van már a sör is!

Leült az asztalhoz. Maga elé húzta a levest, a húst s olyan étvágygyal evett, mintha három napig éhezett volna.

— Mostanában mindennap nálatok ebédelek, — mondta teleszájjal; alig lehetett érteni. — Még pedig, Pesenka, a te kedves háziasszonyod vendégel meg. Én ugyan nem kötöm rá magamat, de vissza sem utasítom a szívességét. Ah, itt van már Násztászja a teával. Milyen fürge! Násztászja, iszol egy pohár sört?

— Ugyan mit gondolsz? Csípjen meg a kakas!

— Hát teát?

— Azt már nem bánom.

— Tölts magadnak. Azaz várj: én magam készítem el. Ül le ide az asztalhoz.

Razumihin Raszkolnyikov körül forgolódott. Itatta teával, kanalankint jól megfűjva s olyan fontos arczzal, mintha ezen fordúlt volna meg gyógyulása.

Raszkolnyikov ellenvetés nélkül tűrte ezt a gondoskodást, pedig már elég erős volt ahhoz, hogy maga igya a teáját. De valami sajátságos, ösztönszerű ravaszság volt benne, mely arra készítette, hogy eltagadja az erejét, úgy tetesse magát, mintha még mindig nem volna teljesen eszénél, hogy ez által jobban megfigyelhesse mindazt, a mi körülötte történik. Már azt is észrevette, hogy valódi, tisztába húzott párnákat tettek a feje alá.

— Málnáért is kell küldeni Pasenkának, hogy italt készítsenek a betegnek, — mondta Razumihin s folytatta az evést, ivást.

— Honnan vegyen málnaízt? — kérdezte Násztászsja, ki ott ült az asztalnál, mind az öt ujját szétterpesztette a csésze oldalán, szájában egy kis darab czukrot tartott s azon keresztül szűresülgette a teát.

— Málnaíz, kedvesem, minden fűszeresnél van. Nézd csak, Rogya, míg te beteg voltál, mi minden történt. Mikor utoljára nálam voltál s olyan gazember módon szó nélkül elmentél, hogy még a lakásokat sem mondtad meg, nagyon mérges voltam. Elhatároztam, hogy fölkereslek s agyonrázlak. Másnap elkezdtem kutatni a lakásodat. Egész nap nyargaltam s kérdezősködtem. Erre a mostani lakásra nem is emlékeztem. A régiről meg csak annyit tudtam, hogy a Harlamov-házban van, végre aztán kisült, hogy az a ház nem is Harlamové. Hogyan téved az ember némelykor! Nagyon bosszús voltam s utoljára is a bejelentőhivatalba mentem. Két percz alatt megtaláltalak. Be vagy írva.

— Tudom.

— De Kobeljev tábornokot, a kit éppen akkor kutatott valaki, nem voltak képesek megtalálni. Nos, a mint fölfedeztelek, rögtön megismerkedtem a körülményeiddel is. Mindent tudok, testvér, mindent, Násztászsja is tanuszkodhatik mellett. Ismerem már Fomics Nikodémot, mutatták Petrovics

Ilyát, a házmestert is láttam; megismertem Zametovot, a titkárt és végre mindnyájok koronáját: Pasenkát! . . . Ugy-e, Násztászja?

— Azt ugyan megnyergelted, — mormogta Násztászja, ravasz mosolylyal.

— Nos, hát, testvér, röviden szólva: én ide villámfolymot akartam bevezetni, a mely mind kiirtotta volna azokat az előítéleteket, melyek itten uralkodnak. Hanem Pasenka legyőzött. Arra, batyuskám, nem számítottam, hogy ő olyan... előzékeny lesz. Mit szólsz hozzá?

Raszkolnyikov hallgatott, csak izgatottan nézett rá tovább is.

— És még milyen? — folytatta Razumihin, mintha észre sem vette volna Raszkolnyikov hallgatását, mintha amaz bízta volna a beszéd folytatására.

— Mindent rendbe hoztam, a legszebb rendbe, minden tekintetben.

— Igen, ennek minden sikerül, — jegyezte meg Násztászja, ki valósággal élvezte a társalgást.

— Ostobaság volt tőled, fiacskám, hogy magad nem intéztél másként a dolgot. Ezzel az asszonygyal nem úgy kell bánni. — Neki olyan úgynevezett beszámíthatatlan jelleme van. — De hát a jelleméről majd később . . . Hanem hogyan jutottál annyira, hogy meg merte tőled tagadni még az ebédet is? Aztán meg az a váltó! Hát megőrültél, hogy váltókat írsz alá? Előbb meg az a tervezett házasság a meghalt leánnyal . . . Mindent tudok. Különben elismerem, hogy ez kényes kérdés s én számár vagyok. Bocsáss meg. Hanem a mi az ostobaságot illeti, tudod-e, hogy Pavlovna Praszkovja nem is olyan buta, mint a milyennek látszik?

— Tudom . . . — felelt Raszkolnyikov, abban a hitben, hogy jobb lesz a társalgást folytatni.

— Ugy-e? — kiáltott föl Razumihin s boldog volt, hogy végre feleletet kapott tőle. — Persze, hanem valami túlságos nagy esze még sincs. Hogy? Különös természet... Én magam sem értem . . . Már bizonyosan megvan negyven éves, de ő azt mondja, csak harminczhat. Hanem esküszöm, hogy még most sem értem, pedig már meglehetősen megismerkedtünk . . . Azt képzelte: minthogy már nem vagy tanuló, kereseted sincs, a lánya is meghalt, hát most már neki nem kell te veled úgy

bánni mint rokonnal. S minthogy te bebújtál ebbe a lyukba, aztán annyi fáradságot sem vettél magadnak, hogy föntartsd a régi barátságot, hát egyszerűen ki akart dobni. Már régen meg akarta tenni, csak a váltó miatt várt, mert te azt ígérted, hogy anyád majd megfizeti . . .

— Alávalóság volt tőlem azt ígérni! Anyám olyan szegény, hogy majdnem koldúlnia kell . . . Hazudtam, csak hogy lakásom legyen, meg hogy tápláljanak, — felelte Raszkolnyikov hangosan és érzelmesen . . .

— No, jó. Minden jól lett volna, de hát ő oda adta a váltót Csebarovnak. Ez udvari tanácsos és gyakorlott üzletember. Ő nélküle soha sem jutott volna eszébe Pasenkának, hogy ellened forduljon. Hiszen olyan buta! De az üzletember nem buta. Mindjárt azt kérdezte, van-e rá remény, hogy kifizetik ezt a váltót? Erre aztán azt felelték: van egy jó anyácska, a kinek évi százhusz rubele van, s a ki kész éhezni, csak hogy az ő Rogyáját megmentse; aztán van egy hugocskája is, a ki szívesen elmegy érte rabszolgának is. Erre számítottak... Feküdj csak csöndesen. Így van az, ha az ember becsületes, érzékeny és mindent kifecsegg... Csak egy ilyen üzletember kell — s el vagy veszve. Pasenka tehát odaadta a váltót Csebarovnak, ez pedig rögtön beperelt. Én persze elhatároztam, hogy ennek kitekerem a nyakát. De minthogy akkoriban éppen nagyon jóban voltunk Pasenkával, hát csak megparancsoltam neki, hogy ezt az egész keresetet szüntesse be. A kötelezettséget pedig magamra vállaltam. Képzeld: én vállaltam kezességet te érted! Elhívtuk Csebarovot, oda dobtunk neki tíz rubelt s visszavettük a váltót. Most van szerencsém neked átadni. Most már elég a szavad is. Vedd el hát; nézd, már be is szakítottam.

Razumihin letette a kötelezvényt az asztalra. Raszkolnyikov ránézett, nem szólt semmit és a fal felé fordult.

Razumihin meg volt sértve. Kis idő múlva megszólalt:

— Ugy látszik, megint bolond voltam. Azt hittem, majd szórakoztatlak, fölvidítlak a fecsegésemmel s íme, csak bosszantottalak.

— Te voltál mellettem, mikor lázban voltam s nem ismertelek? — kérdezte Raszkolnyikov, vissza sem fordulva a faltól.

— Én voltam. S egyszer kegyes voltál össze is szidni, mikor alkalmilag fölhoztam Zametovot is.

— Zametovot? a titkárt? miért? . . .

Raszkolnyikov gyorsan visszafordult s meredten nézett Razumihinre.

— Mi bajod? Miért izgatod magadat? Meg akart veled ismerkedni, sokat beszéltem neki rólad. Másképp hogy' ismerhettem volna meg az egész ügyet? Pompás, nagyszerű fiú . . . persze, csak az ő módja szerint. Barátok vagyunk. Naponkint találkozunk. Én most ebben a városrészben lakom. Nem is tudod? Nemrég költöztem ide.

— S beszéltem a lázban?

— Természetesen; önkívületben az mindig megesisik.

— Miről beszéltem?

— Nagyszerű kérdés! Miről? Hát a miről lázban beszél az ember . . . Most azonban, batyuskám, ne vesztegessük az időt, dolgozunk van.

— Miről beszéltem, azt akarom tudni.

— Miért kérdezed? Talán valami féltett titkod van? Légy nyugodt, grófnőről nem volt szó. Hanem beszéltél egy buldogról, fülbevalókról, lánczokról, a Kresztovszkij-szigetről, ház-mesterről. Fomics Nikodim is szóba került meg Petrovics Ilya, a segédje. Aztán kegyes voltál a harisnyáid miatt aggódni. Könyörögtél: — Adjátok ide! — Zametov minden sarokban kutatatta azt a harisnyát; megtalálta s ezt az útálatos rongyot az ő illatos, gyűrűs kezébe vette, úgy adta oda neked. Akkor megnyugodtál s napokig szorongattad a kezeden ezt a piszkot. Lehetetlen volt elvenni tőled. Talán még most is ott van a takaró alatt. S aztán rongyokat kértél a nadrágod aljáról s még sírtál is érte! Kerestük is, hogy miféle rongy lehet az, de nem találtuk. Most azonban foglalkozunk az üzleti kérdéssel. Itt van harminczöt rubel; ebből elveszek tizet s két óra múlva számot adok róla. Utközben beszólok Zosimovhoz is. Már itt kellene lennie, tizenkét óra. Maga azonban Násztászja, nézzen be többször, nem kell-e neki víz vagy más valami? Pasenkával majd beszélek mindjárt. Hát a viszontlátásra!

— Csak Pasenkának hívja! Oh, a gonosz kölyök! — mondta Násztászja, mikor utána nézett.

Aztán leszaladt hallgatózni, vajon mit beszél az úrnővel. Látnivaló volt, hogy Razumihin egészen elbájolta.

Alig csukódott be az ajtó, a beteg ledobta magáról a takarót s mint az örült ugrott ki az ágyból. Kínzó türelmetlenséggel várta, mikor mennek már ki, hogy aztán cselekedhessen. De hát mit is akart tenni tulajdonképpen? . . . Már elfeledte! — Istenem . . . csak azt tudasd velem: fölfedeztek-e már valamit, vagy nem? Ah, hogyha csak alakoskodnának?! Hátha mindent tudnak, de tagadják, hogy kinozzanak, míg fekszem. Aztán egyszer csak előállnak s azt mondják: mindent tudunk, régen . . . de hát mit akartam tenni? Elfeledtem! Az előbb még tudtam s most már elfeledtem mindent.

IV.

Kétségbeesett bizonytalanság gyötörte, a mint ott állott a szoba közepén és körülnézett. Az ajtóhoz lépett, kinyitotta s hallgatódzott. Nem, nem ezt akarta.

Egyszer csak, mintha észre tért volna, a szögletbe rohant. Fölhajtotta a kárpitot s az üregbe bámult, melybe a multkor a gyanús tárgyakat rejtette. Bedugta a kezeit, kutatót, de nem talált semmit.

A kályha ajtaját is kinyitotta. Keresgélt a hamuban s megtalálta a nadrág rongyait s a széttépett zsebet. Ott volt minden úgy, a hogy' ő oda rejtette. Senki sem nyúlt hozzá.

Most a harisnyára gondolt, melyről éppen az előbb beszélt Razumihin. Csakugyan ott volt a takaró alatt, de olyan rongyos és piszkos volt, hogy Zametov bizonyosan nem bírta megkülönböztetni rajta a vérfoltokat.

— Ah, Zametov! A rendőrség . . . Miért hívtak a rendőrségre? Hol is van az idézés? Ah! . . . tévedtem. Hiszen az már régen történt, nem most! Akkor meg is vizsgáltam a harisnyát s most . . . beteg vagyok. De miért volt itt Zametov? Miért vezette ide Razumihin? — mormogta s visszament a pamlagra.

— Mi az? Láz-álmaim vannak, vagy ébren vagyok? Azt hiszem, már észre tértem . . . Ah, tudom már. Menekülni, menekülni, gyorsan; föltétlenül futni kell! De — hová? Hol van a ruhám? A czipőm sincs itt! Elvitték, elrejtették. Ertem. Hanem a felső kabátomat itt feledték. Pénz is van az asztalon. Hála Istennek! Itt van a váltó is. Elviszem a pénzt és el-

megyek. Új lakást fogok keresni! Nem találnak meg. Hát — a bejelentő-hivatal? Ott meglelnék. Razumihin fölkatat. Inkább messze, messze — Amerikába. Kereshetnek aztán!... Elviszem a váltót is. Ott majd hasznát veszem. Mit vigyek még el? Azt hiszik, hogy beteg vagyok s nem is sejtik, hogy futni is tudok! Ha, ha, ha. Láttam a szemökből, hogy mindent tudnak. Csak le bírnék menni a lépcsőn. De hátha rendőrök állnak lenn? Mi ez? Tea? Ah, sör is, hideg sör, még egy fél üveggel.

Megragadta az üveget s egy hajtásra kiitta mindet. A sörrel akarta eloltani azt a belső tüzet, mely emésztette. De egy perc múlva a sör fejébe szállott s ő kellemes borzongást érzett. Lefeküdt s betakaródzott.

Beteges, összefüggéstelen gondolatai összezavarodtak s nemsokára jöltevé álom kezdett uralkodni fölötte. Kéjjel hajtotta le fejét a puha párnákra, jól beburkolódzott a vattás paplanba, melyet felső kabátja helyett adtak rá, — sóhajtott s elaludt mélyen, hosszasan.

Csak Razumihin visszatérte után ébredt föl. Razumihin zajjal lépett be, mert azt hitte, hogy ébren van. Raszkolnyikov fölriadt s úgy nézett rá, mint a ki össze akarja szedni a gondolatait.

— Nem alszol? Nos, itt vagyok. Násztászja, hozd be a csomagot, — kiáltott le. — Mindjárt összeszámolok mindent.

— Hány óra lehet? — kérdezte Raszkolnyikov s zavarodottan nézett szét.

— Nagyszerűen aludtál. Már estére jár az idő, majdnem hat óra. Eppen hat óra hosszat aludtál.

— Istenem, mit csináljak?

— Mit csinálj? Hát mi dolgoz van? Hová sietsz? Talán bizony rendez-vous-d van? Ráérünk mi most mindenre. Három óra óta várok itt. Kétszer bent is voltam, de aludtál. Zsizimovnál is kétszer voltam; nincs itthon. Nem baj, majd eljön. A magam dolgait is végeztem. A nagybátyámmal volt dolgom. Tudod, hogy nagybátyám van? De most térjünk a mi üzletünkre. Hozd be már a csomagot, Násztászja. Most mindjárt... Igaz, hogy' érzed magadat?

— Egészséges vagyok... Razumihin, régen megérkezte!

— Három óra óta várok, mondtam.

- Hát azelőtt?
- Mielőtt?
- Mióta jársz te ide?
- Hiszen már elbeszéltem egyszer! Elfeledted?

Raszkolnyikov gondolkodott. Igazán csak nagyon homályosan tudott emlékezni az előbb történetekre. Kérdőleg nézett Razumihinre.

— Hm — mondta emez — csakugyan elfeledted. Ugy látom én, hogy még mindig nem vagy egészen . . . No, majd jobban leszel az alvás után . . . Már a szemed is egészen más. Hanem most már térjünk a dologra. Majd emlékezel mindjárt. Nézz ide, pajtikám.

Bontogatni kezdte a csomagot s kiteregette a tartalmát.

— Ettől már nem volt nyugtom. Először is vissza kell adnom emberi formádat. Kezdjük tehát mindjárt felülről. Nézd ezt a sapkát.

Csinos, hanem nagyon durva és olesó sapkát mutatott Raszkolnyikovnak.

— Megengeded, hogy a fejre tegyem?

— Majd később, — felelte Raszkolnyikov s intett a kezével.

— Nem, nem, Rogya testvér. Kérlek, ne zavarj. Biztosat szeretnék tudni; mérték nélkül vettem, s a nyugtalanság miatt aludni sem tudnék. — Nagyszerűen áll, mintha mérték után csinálták volna! — kiáltott föl diadalmasan, miután sikerült a sapkát fölpróbálnia. — Főddolog a fej díszítése, barátom. Ez már maga ajánlat vagy elriasztás. No, Nasztyenka, nézze csak ezt a két főveget. (Egymás mellé tette Raszkolnyikov új sapkáját s ócska czilinderét, melyet ő Palmerstonnak szokott volt nevezni.) Nézze ezt a Palmerstont s ezt a — kincset. — No, Rogya, találd ki, mennyit adtam érte? Mire becsüled? Nos, Nasztyenka? — fordult aztán a leány felé, miután hiába várt a Raszkolnyikov felelete után.

— Huszat csak adtál érte, — felelte Nasztyaszja.

— Huszat! Ostoba tehát! — kiáltott rá, a mint megsértette. — Húsz kopejkáért téged sem lehetne megvenni! Nyolczvan kopejka. S ennyiért is csak azért kaptam meg, mert már viselték egy kicsit. Hanem, természetesen, azzal a föltétellel vettem, hogy ha elhordtad, hát másikat adnak helyette, —

ingyen. Most már nézzük a nadrágot. Előre bocsátom, hogy a nadrágra büszke vagyok.

A szürke, könnyű kelméből készült nadrágot kiterítette Raszkolnyikov elé.

— Se lyuk, se folt rajta. Még sokáig lehet hordani. S a mellény hasonló kelméből, divat után szabva. S hogy már viselte valaki, az csak előnyére válik. Annál puhább, simulékonnyabb . . . No, becsüld meg, mit ér? — Két rubel huszonöt kopejka s hozzá az ígért: ha ezt elrontod, jövőre újat adnak, — ingyen! Fegyajev boltjában mindig úgy van. Mert ha ott egyszer vett valaki, többször nem fizet, minthogy feléje sem megy többé. Nos és most lássuk a csizmát. Persze, hogy hordták már, de két hónapig bizonyosan eltart. Az angol követ-ség titkára viselte hat napig, aztán eladta a zsidvásáron, mert pénzre volt szüksége. Az ára: egy rubel tizenöt kopejka: ugy-e jó vásárt csináltam?

— Talán a cipő nem lesz jó, — jegyezte meg Násztászja.

— Ez állna rosszul?

S ezzel kihúzta a zsebéből a Raszkolnyikov ócska, rongyos cipőjét, melyre rászáradt a sár.

— Elvittem magammal s ez után választottam. Van még itt fehérenemű is. Ebben már kikértem a háziasszony tanácsát. Három ing, csak pamutvászon, az igaz, de divatos a gallérja és a többi. Tehát: nyolczvan kopejka a sapka, két raubel huszonöt kopejka a ruha, ez három rubel és öt kopejka. Másfél rubel a csizma — hanem kitűnő! — összesen: négy rubel huszoöt kopejka a ruha, ez három rubel és öt kopejka; öt rubel a fehérenemű, kitesz összesen: kilencz rubel huszonöt kopejkát. Negyvenöt réz megmaradt, tessék átvenni. Így, most már azt hiszem, Rogya, hogy az egész ruházat rendben van. Mert a felsőkabátod nemcsak, hogy használható, hanem még elegáns is. Hogyne, ha egyszer Samernál készült. A mi pedig a harisnyákat s efféléket illeti, rád bízom, van még pénzünk. A lakbér miatt ne aggódjál. Én mondom, hogy Pasenkánál most korlátlan hiteled van. Na, barátocskám, engedd meg, hogy tisztát adjak rád. Lehet, hogy a betegséged már csak az ingben van.

— Hagyj békét, nem akarom, — szólott bosszúsan Raszkolnyikov, ki eddig is kedvetlenül hallgatta a Razumihin bohókás előadását.

— Kedvesem, nem úgy van. Miért fáradtam volna? — vitatkozott Razumihin.

— Násztyenka, ne szégyelje magát, inkább segítsen egy kicsit. Úgy, úgy!

Tekintetbe sem vette a Raszkolnyikov ellentállását, ráadta a tiszta ruhát.

Az visszadőlt a párnákra s nem szólt semmit.

— Vajon vége lesz-e valamikor? — gondolta.

— Honnan vettél pénzt? — kérdezte végre hangosan és meg sem fordult.

— Pénzt? Hiszen a tied. Éppen az előbb kaptad. Vahrusin által küldte az anyád. Már ezt is elfeledted?

— Már emlékszem, — felelt Raszkolnyikov sötéten, hosszas elmélkedés után.

Razumihin összeránczolta a homlokát s szótlanul nézett rá. Most föltárult az ajtó s kövér, erős férfi lépett be. Raszkolnyikov azt hitte, hogy nem ismeri.

— Zoszimov, végre! — kiáltott feléje Razumihin.

V.

Zoszimov magas volt és kövér. Az arca duzzadt, színtelen, simára borotvált. Haja világos szőke, sima. Szemüveg viselt s nagy arany gyűrűt a vastag, hájas ujján. Körülbelől huszonhét éves lehetett. Elegáns, bő nyári felöltő volt rajta s világos nyári nadrág. Minden ruhája bő volt, de elegáns. Kifogástalan fehérenmű és masszív óraláncz. Mozdulatai lusták. Legkisebb energiát sem árult el, de hanyag külseje keresettnék látszott. Rosszúl rejtegetett gögőt is lehetett rajta észrevenni. A ki csak ismerte, mind nehézkesnek tartotta, de azt mondták róla, hogy jól érti a hivatását.

— Kétszer voltam nálad, — kiáltott feléje Razumihin. — Látod: már eszméletre tért.

— Látom. Nos, hogy' vagyunk? — fordult Zoszimov Raszkolnyikov felé. Figyelmesen vizsgálgatta, mialatt a pamlaghoz tötyögött.

— Még most is nagyon szeszélyes. Majdnem sírva fakadt, mikor tisztát adtunk rá, — felelte Razumihin.

— Természetes. Várhattatok volna azzal a tisztálkodás-

sal, ha egyszer terhére volt . . . A pulzus rendben van. De a fejünk fáj még egy kicsit. Mi?

— Egészséges, teljesen egészséges vagyok! — felelte Raszkolnyikov ingerülten s makacszkodva. Főlemelkedett s szemei villámlottak. Hanem aztán visszaesett s a fal felé fordult.

— Jól van minden. Minden úgy, a mint kell — jegyezte meg hanyag mozdulattal. — Evett valamit?

— Levest. Mit adhatunk neki?

— Mindent . . . Levest, teát . . . természetesen gombát vagy ugorkát nem kap. Húst sem . . . Nos, mit mondjak még? — Ránézett Razumihinre. — Tegyétek félre az orvosságot, mindent. Holnap újra eljövök. Még ma is benézhetnék . . . Különben . . .

— Holnap este sétálni viszem! — határozott Razumihin. — Elmegyünk a Juszupov-kertbe s onnan a Palais de Crystal-ba.*)

— Holnap még feküdnie kell. Különben . . . majd meglátjuk.

— Milyen kár! Ma szenteljük föl az új lakásomat. Ha ő is ott lehetne! Csak néhány lépésnyire van innen. Ha ott lenne köztünk a pamlagon! Te eljössz, úgy-e? — fordult egyenesen Zoszimov felé. — Megígérted, ne feledd el.

— Elmehetek, talán később. Mit eszünk?

— Nem lesz valami nagy trakta. Tea, pálinka, hering, pirog.**)

— Név szerint kicsodák?

— Csak a környékbeliék. Csupa új ismerős, a nagybátyámat kivéve. Különben ő is új, csak tegnap jött. Minden öt esztendőben csak egyszer látom.

— Miféle ember?

— Egész életén át mint kerületi postamester vegetált. Most nyugdíja van. Hatvanöt éves, jelentéktelen ember . . . De én szeretem. Aztán ott lesz Petrovics Porfíriusz, a vizsgálóbíró; bizonyosan ismered.

— Rokonod, ha jól tudom.

— Távoli. De hát miért vágsz ilyen kellemetlen arcot? Azért, mert egyszer bajotok volt együtt? Ah, még utóljára el sem jössz miatta.

*) Alsórendű mulatóhely.

**) Tésztanemű.

— Mit törődöm én vele? . . .

— Igazad van. Aztán lesz még ott néhány tanuló, tanító, hívatlanok, zeneszerző, tiszta, meg Zametov . . .

— Mondd csak, kérlek, hogy' kerülsz te össze azzal a Zametovval? Mi dolgod lehet neked az ilyenekkel?

— Oh, ti követelők. Ah, azok a princípiumok! Ezek a princípiumok határozzák meg minden mozdulatokat, mint az ugró-bábokét a drótok. Nincs egy önkényes, szabad mozdulat sem. Az én véleményem szerint csak egy princípium van: ha jó az az ember, kezet nyújtok neki. Zametov kitűnő gyerek.

— És melengetteti a kezeit.*)

— Hát ha melengeti is! Mi közöm hozzá? Azt hiszed talán, — kiáltott Razumihin egyszerre tűzbe jöve, — hogy azért dicsértem, mert a kezeit melegítetteti? Csak azt mondtam, hogy jó czimbora. Ha minden oldalról megvizsgálók, megítélők az embereket, ugyan hány embert találunk a világon? Meg vagyok győződve, hogy — szigorúan véve — én értem senki sem adna többet egy sült hagymánál s azt is csak úgy, ha tégedet kapna ráadásul.

— Kevés; te érted magadért kettőt adnék.

— De én csak egyet te éretted! Csak tréfálj. Zametov még éretlen ficzkó; majd faragok én belőle valamit. Nem kell elidegeníteni, inkább magunkhoz szoktatni. Gyöngéden kell bánni az ilyen fiatal emberekkel. Azzal, ha visszariasztjuk, nem javítjuk meg. Értitek is ti ezt! Nem bírjátok ti az embert megbecsülni s örökké csak blamáljátok magatokat . . . És ha tudni akarod, hát megmondom, hogy közös érdek fűz össze minket.

— Szeretném ismerni azt az érdeket!

— Tudod, a szobafestő, a mázóló története . . . Majd csak kivasaljuk onnan! Különben nem is lesz nehéz. A dolog kézzelfogható! Csak nagyobb gözerővel kell neki fogni.

— Miféle mázóloról beszélsz?

— Hát nem mondtam még róla semmit? Ah, igaz, csak az elejét meséltem el a históriának . . . Tudod, az öreg uzsorás asszony meggyilkolásáról van szó. Most meg már egy mázólot is belekeverték a dologba.

*) Azaz: megvesztegethető.

— Előbb hallottam én arról a gyilkosságról, mint te... S érdeklődöm is nagyon a megoldás iránt. Leginkább pedig a részletek iránt... Különös okom van rá... Olvastam róla a lapokban is. Hanem...

— Lizavetát is agyonütötték, — kottyant a beszédbe Násztászja s Raszkolnyikov felé fordult. Egész idő alatt az ajtóban állott és fülelt.

— Lizavetát? — mormogta Raszkolnyikov alig hallhatóan.

— Na, Lizavetát, a házalónőt. Nem emlékezel már rá? Néha ide is eljött. Inget is foltozott neked.

Raszkolnyikov a fal felé fordult s a fal festésének alakjait vizsgálgatta nagy figyelemmel. Kikeresett egy esetlen, nagy fehér virágot s annak a leveleit, ágait, czirádáit, pontocskáit számlálgatta. Erezte, hogy lábai, kezei kihűlnek, mintha már haldokolnék. De nem mert megmozdulni s bámulta tovább a virágot.

— No és mi történt a mázolóval? — kérdezte Zoszimov, bosszúsán félbe szakítva Násztászja fecsegését. Ez fölsóhajtott s hallgatott.

— Már azt is gyilkosnak bélyegezték! — kiáltott föl izgatottan Razumihin.

— Vannak ellene bizonyítékok?

— Vigye el az ördög a bizonyítékokat! Éppen az örökös „bizonyíték“ minden bajnak az oka. Most már be kell bizonyítani, hogy a bizonyíték nem bizonyíték! Éppen olyan eset, mint mikor azokat — hogy' is hívják? — azt a Pesztrajkovot meg Kochot gyanúba fogták. Piha! Milyen utálatos ez! Ha az ember csak mint érdektelen fél szemléli is, már undorodik tőle. Pesztrajkov talán eljön hozzám ma este. Apropos, Rogya, hallottál már valamit erről az esetről? Egy napal előbb történt, a betegséged előtt, s mikor te a rendőrségnél elajúltál, éppen erről beszéltek.

Zoszimov kíváncsian nézett Raszkolnyikovra, de az nem mozdult.

— Tudod-e, Razumihin, hogy én bámullak? Mindenbe beleártod magadat, — szólott Zoszimov.

— Mindegy. De azért kivasalom a mázólót! — kiáltott föl Razumihin s öklével az asztalra csapott. — Tudod, mi bosszant engemet legjobban? Nem az, hogy hazudnak. A ha-

zugságot még megbocsátanám, ha utoljára mégis igazságra vezetne. Nem, az a bosszantó a dologban, hogy hazudnak és imádják a saját hazugságaikat; Porfiriusnak tisztelet, becsület . . . Hanem a többi . . . Legelőször is, mi zavarta meg az eszüket? Hogy az ajtó zárva volt, de mikorra visszatértek a házmesterrel, már nyitva találták. Tehát: Koch és Pesztrajkov volt a gyilkos. Ilyen logikájok van!

— No csak ne tüzelj. Előbb csak tapogatództák, az nem megy másképp . . . Különbben ismerem én azt a Kochot. Kitelhetett tőle, hogy zálog-holmikát vett az öregtől.

— Vesz az váltókat is; semmirekellő, iparlovag. Vigye el az ördög! Nem ő miatta bosszankodtam én. Hanem ezeknek az ósdi, közönséges, nyakatekert routineja hozott dühbe. Ebben az esetben lehetne új útra csapni. Csak lélektani fejtegetések vezethetnek nyomra. „Ime a tény“ — mondják. Szép, hanem a tény még nem minden; fődolog az, hogy tudjunk a tényekkel bánti.

— És te talán tudsz velők bánti?

— De hát csak nem hallgathatok, ha egyszer érzem, hogy tudnék segíteni a dolgon, csak . . . Ah! . . . ismered a részleteket?

— Nos, én még mindig a mázolóra várok.

— Igaz! Hát hallgass ide! Eppen három napra a gyilkosság után; egy reggel — mikor már Kochot és Pesztrajkovot agyonkinozták, bár ezek minden lépésükre alibit bizonyítottak s ártatlanságuk napnál is világosabb volt, váratlan eseményre bukkantak. Valami Duskin nevű paraszt, ki nek most sörháza van, éppen azzal a bizonyos házzal szemközt, megjelenik, hoz egy kis ékszertokot arany fülbevalókkal s a következő történetet beszéli el: „Tegnapelőtt este, úgy nyolcz óra után — jegyezd meg a napot s óráit! — egy munkás, mázoló jött hozzám. Ismertem, napközben gyakran betért, Mikolajnak hívják. Ezt a kis skatulyát hozta ezekkel az arany fülbevalókkal s arra kért: adjak erre két rubel kölcsönt. Arra a kérdésre: honnan vette az ékszert? azt felelte, hogy a kövezeten találta. Tovább nem kérdeztem, — mondta Duskin, — hanem adtam neki egy „czédulácskát“ — azaz egy rubelt — azt gondolván: ha én nem veszem el, elveszi más, utoljára is beissza a mázoló. Inkább legyen én nálam. Ha majd hallok valami gyanúsát, jelentkezem.“ — Persze

hazudott a semmirekellő. Ismerem én ezt a Duskind. Ő maga is kölcsönöz zálogra s nem azért vett el egy harmincz rubel értékű ékszer egy rubelért, hogy azt akár a gazdájának, akár a rendőrségnek adja. A félelem kényszerítette rá. Vigye el az ördög! Duskin így beszélt: — Kicsi korától fogva ismerem ezt a Dementyev Mikolajt. Földim, egy helyről valók vagyunk. Nem korhely, nem iszákos, de azért gyakran többet hörpint, mint a mennyit a szomszúság ellen kell. Tudtam, hogy Mitrijel együtt abban a házban dolgozik. Mitrij is földim. Mikor megkapta a pénzt, rögtön fölváltotta. Ivott két pohár pálinkát egymás után s az apró pénzzel eltávozott. Mitrij nem volt vele. Másnap hallottuk, hogy Ivanovna Alénát meg Lizavetát agyonvágták baltával. Rögtön a fülbevalóra gondoltam, mert tudtam, hogy zálogra szokott kölcsönözni. Átmentem a házba vizsgáldni. Először is azt kérdeztem: itt van-e Mikolaj? S akkor azt mondta Mitrij, hogy Mikolaj folytonosan iszik tegnap este óta. Reggel haza jött, de újra elment s most ő egyedül végzi be a munkát. Azon a lépcsőn dolgoztak, a hol a meggyilkolt lakott, de a második emeleten. Senkinek sem szóltam semmit, csak összeszedtem minden hirt, a mit csak hallhattam a gyilkosságról. Ma reggel nyolcz órakor — azaz harmadnap, érted? — látja Duskin, hogy jön arra Mikolaj. Nem volt nagyon részeg, lehetett vele beszélni. Mikolaj leült a padra és hallgatott. Rajta kívül még egy idegen volt a korcsmában, egy ismerősöm a padon aludt, aztán ott volt a két gyermekem. Azt kérdem tőle: Láttad Mitrijt? — Nem látta. Nem volt odaát tegnapelőtt óta. — És hol töltötte az időt? — Peszkiben, ismerősömnél. — Hol találta a fülbevalókat? — A járdán. — De nagyon furcsa volt, nem mert föl se tekinteni. Tudod-e, mi történt akkor este a negyedik emeleten? — Nem hallottam, —mondja, de elhallgatott s krétafehér lett az arca. Elbeszéltem neki a történetet, ő fölállott és el akart menni. Visszatartottam. Maradj, Mikolaj; kell egy pohár pálinka? — Ekkor intettem a fiamnak, hogy tegye be az ajtót s én kijöttem a mérő-asztal mögül. Akkor ő egyet ugrott, ki az utcára s elrohant. Most már mindent értettem. Ő követte el, senki más.

— Természetes, — erősítette Zoszimov.

— Várj, hallgasd meg a végét, — szólt Razumihin. — Most hát mindent elkövettek, hogy elcsípjék Mikolajt. Dus-

kinnál házmotozást tartottak, Mitrijnél szintén. A peszki-i ismerősök sem menekülhettek. Végre aztán megkerült Mikolaj. Valami országút melletti csapzékban fogták meg az emberek. Levette a nyakából az ezüst keresztet s arra kért egy pohár pálinkát. Adtak neki. Egy pár percz múlva egy asszony a tehén-istálló felé ment s a falrepedésen keresztül látja, hogy Mikolaj leveszi derekáról a madzagot, felkötí a gerendára, föláll egy tönkre, hurkot köt a nyakába. Az asszony sikoltott, a hogy' csak bírt s az emberek összefutottak. „Ah, te is olyan jó fajta vagy!” „Vigyetek a rendőrségre, — mondta, — mindent bevallok.” Így hozták aztán kellő czeremóniával a rendőrségi hivatalba. Ott aztán elkezdődött a: hogy' hivnak, hány éves vagy? stb. — Mikor Mitrijjel a második emeleten dolgoztál, nem ment föl senki a lépcsőn? Felelet: Ment biz' ott sok ember, de mi nem ügyeltünk rá. — És nem hallottatok lármát? — Nem hallottunk semmit. — Hallottad másnap mindjárt, hogy akkor este abban az órában az özvegyet s nővérét meggyilkolták? — Nem hallottam; csak harmadnap mondta Pavlics Afanaszij a koreszmában. — Hol vetted a fülbevalókat? — A kövezeten találtam. — Miért nem mentél dolgozni másnap? — Ittam. — És hol jártál? — Itt meg itt. — Miért szaladtál el Duskintól? — Félttem. — Mitől? — Hogy elítélnek. — Miért féltél, ha ártatlannak érezted magadat? — — Hiszed vagy nem, Zoszimov, ezeket a kérdéseket tették szóról-szóra. Biztos; a legjobb forrásból tudom. Hogy' tetszik?

— Megvannak még a bizonyítékok?

— Ah, nem beszélek én most bizonyítékokról, hanem a kikérdezésről, arról a módról, melylyel a szerepüket előadják. Arról beszélek, az ördögbe is. — Tehát nyomták, szorították, addig csavargatták, míg végre bevallotta, hogy a fülbevalókat nem a járdán találta, hanem abban a lakásban, a hol ők festettek. Hogyan? Este nyolczig dolgoztunk, akkor Mitrij felém jött az ecsettel, bajuszt festett nekem s elszaladt, én utána. Kiabáltam, a hogy' csak bírtam. A lépcső alján beleütöttem a házmesterbe, meg egy pár úrba; nem tudom, hányan voltak? A házmester szidott. Oda jött a másik házmester is, a felesége is, az is szidott. Egy úr jött be, hölgyet vezetve a karján, az is veszekedett, mert Mitrij meg én keresztbe feküdtünk az úton. Én a hajába ragadtam Mityinkának s vertem; ő is cibált

és ütött. De hát mi ezt nem gonoszságból tettük, csak barátságból s játékból. Mityka fölkapaszkodott, kifutott az utcára, én utána, de nem értem utól. Egyedül mentem vissza a lakásba, mert még össze kellett szednünk a holminkat is. Rakosgattam s vártam Mitykát. Ekkor az ajtó mögött ráléptem arra a kis skatulyára. Néztem, valami van benne papirba csavarva. Kibontom s látom, hogy fülbevalók.

— Az ajtó mögött volt? — kiáltott föl Raszkolnyikov, ki eddig homályos, aggódó tekintettel meredt Razumihinre. Most azonban lassan fölemelkedett.

— Ott . . . mi lelt? Mi bajod? — Razumihin fölállott.

— Semmi, — felelt alig hallhatóan Raszkolnyikov; visszasett a párnára s a fal felé fordult.

Mindnyájan elhallgattak.

— Bizonyosan szundikált s egyszerre fölriadt, — mondta végre Razumihin s kérdő tekintettel fordult Zoszimovhoz. Ez azonban könnyedén, tagadólag rázta a fejét.

— Folytasd, hogy' volt, — szólalt meg Zoszimov.

— Mi történt tovább? Hát alig, hogy meglátta a fülbevalókat, elfelejtkezett Mitykáról, a lakásról, fölkapta a sapkáját és Duskinhoz rohant. Kapott egy rubelt, de azt hazudta, hogy az utcán találta a skatulyát. Aztán inni kezdett. A gyilkosságra vonatkozólag azonban egyre csak azt állítja: nem tudok semmiről semmit, csak harmadnap hallottam elbeszélni. És miért nem jelentkeztlél előbb? — Félttem. — Miért akartad felkötni magadat? — Rossz gondolataim voltak. — Miféle gondolatok? — Hogy elítélnek. — Ennyi az egész; most mit gondolsz, mit csináltak ezek ebből a vallomásból?

— Mit gondolok? Nyom mindenesetre van. Faktum. Csak nem eresztik szélnek a te mázolódat?

— Dehogy! Hiszen már kimondták rá a halált. Egy csöppet sem kételkednek többet! . . .

— No csak ne olyan tüzesen. Hanem hát a fülbevalók? Azt csak elismered, hogy ha azon a napon, abban az órában az öreg asszony ládájából való ékszerek kerültek a Mikolaj kezébe, — valamikép oda kellett jutniok — és ez nem csekélység egy vizsgálatnál!

— Te, doktor, a ki mindennek előtt az emberi természetet tanulmányozod, s a kinek legtöbb alkalmad van erre, nem tudod ezekből a részletekből levonni, hogy annak a Mi-

kolajnak milyen a természete? Nem látod rögtön, az első tekintetre, hogy mindaz, a mit ő a kihallgatáson mondott, a legtisztább, legszentebb igazság? Úgy kellett történni, mint ő mondja. Rálépett a skatulyára s fölemelte.

— A legszentebb igazság? S bevallotta, hogy előbb hazudott!

— Hallgass meg, hallgass rám figyelmesen: nyolcz-tíz tanú is van rá, hogy Mikolaj és Mitrij csakugyan a bejáratnál hanczúroztak. Bizonyítja a két házmester, az egyiknek a felesége, meg egy idegen asszony, a ki a házmester szobájában ült. Aztán itt van Pesztrjakov, Koch és Krjukov udvari tanácsos, a ki éppen akkor szállt ki a kocsijából s egy hölgyet vezetett a házba. Ezek mind azt állítják, hogy Mikolaj a földön hevert. Mitrij leszorította s az egymás haját cibálták, kiabáltak. Eppen keresztben feküdtek az úton s elzárták a bejáratot. Mindenki rájuk kiabált, szidta őket, de azok továbbra is a földön maradtak, mint a kis gyermekek (a tanúk szó szerint így mondták) cibálták, rugdalták, gyomrozták egymást s hozzá nevettek és ocsmány grimaszokat vágtak. Aztán fölugrottak s kirohantak az utcára, ott kergetőztek, mint a gyermekek. Hallod! Tehát jegyezd meg: odafent egymás mellett azon melegen a két megölt asszony. (Mert hiszen ki sem hültek még, mikor rájuk találtak.) No hát ezek, vagy Mikolaj egyedül követte volna el a tettet, ha ő rabolta volna ki a ládát, vagy bármilyen részese lett volna a rablógyilkosságnak, képes lett volna az után rögtön játszani? Engedd meg, ezt a kérdést: micsoda lelki-állapot az, mely egyszerre röhögésben, gyerekes dulakodásban s véres gyilkosságban, rablásban jelentkezik? Alig öt-hat percz előtt követte volna el a gyilkosságot, aztán ott hagyták nyitott ajtó mellett az áldozatokat, abban a biztos tudatban, hogy rögtön kutatni jönnek; ők pedig ott hagyják a zsákmányt, leszaladnak a kapuba dulakodni, hanczúrozni, mint a gyermekek! S hogy odalent voltak valóban, hogy nevettek, játszottak, arra nyolcz-tíz tanú is van.

— Mindenestre sajátosságos, majdnem lehetetlen, de...

— Itt nincs „de“ barátom... hanem ha a fülbevalók, a melyek ugyanabban az időben Mikolaj kezében vannak, csakugyan fontos és tényleges bizonyítékok ő ellene — a mit különben a vádlott vallomásai jó világításba helyeztek — ép-

pen azért *megtámadható* bizonyíték, — akkor az enyhítő körülményeket is tekintetbe kell venni, annyival inkább, mert azok megdönthetetlenek. S mit képzelsz, olyan-e a mi igazságszolgáltatásunk, hogy egy tényt, a mely lélektani lehetetlenségen, csak bizonyos lelki állapotokon alapszik, megdönthetetlennek ismerjen el, tekinteten kívül hagyva minden terhelő és teljes bizonyító erejű tényt — bármilyenek legyenek is ezek, — vagy megvan-e csak a képessége is arra, hogy olyanak elismerje? Nem, semmiesetre sincs ilyen képessége, mert azt mondja: „Nála találták a skatulyát, föl akarta akasztani magát, ezt nem lehet másként megmagyarázni, mint hogy ő a bűnös.“ Így argumentálnak ők. Ez náluk a fődolog s éppen ez az, a mi engemet fölháborít. Érted?

— Hogy fölháborodtál, azt látom. Várj csak, elfeledtem megkérdezni: mi bizonyítja, hogy a talált skatulya csakugyan az öregasszony ládájából való?

— Bebizonyították, — felelte Razumihin haragosan. — Koch fölismerte, megnevezte a zálog tulajdonosát s bebizonyította, hogy az övé, s hogy az öreg asszonynál volt.

— Haha! Még egyet: nem látta valaki Mikolajt az alatt, míg Koch és Pesztrjakov fönt voltak?

— Eppen az a baj, hogy senki sem látta, — felelt ingerülten Razumihin. — Elég rossz. Még Pesztrjakov és Koch sem vette észre fölmenet a két munkást. Látták, hogy a lakás nyitva van, gondolták, hogy bizonyosan javítják s tisztogatják, de arra nem figyeltek, nem is emlékeznek: láttak-e ott munkásokat?

— Tehát az egész igazolás abban összpontosul, hogy verekedtek s kacagtak? Ismerjük el, hogy ez erős argumentum, de . . . Bocssás meg, hogyan magyaráznád magad a fülbevalók megtalálását, ha az csakugyan úgy történt, mint a mászó állítja?

— Hogy' magyarázom? Mit lehessen ehhez mondani?! A dolog világos. Eppen az elveszett ékszer mutatja meg a biztos nyomot. Az igazi gyilkos ejtette el. Fönt volt, mikor Koch és Pesztrjakov olyan sokáig kopogott s ő tolta előre a reteszt. Az ostoba Koch elhagyta a helyét, s a gyilkos kijött, lefutott, elmenekült. Futás közben azonban el kellett rejtőznie, mert az üldözők már fölfelé jöttek. Beugrott abba a lakásba, melyből Mitrij és Mikolaj elszaladtak. Meghúzódott

az ajtó mögött, ott elvesztette a skatulyát, aztán mikor az üldözők lépteinek zaja elcsöndesült, szépen lesétált. S akkor ment ki a kapun, mikor a két munkás az utcára futott s a lépcsőházban nem volt senki. Talán látták is, de nem figyeltek rá. Nagyon sok ember jár ki-be egy olyan házban. Akkor vesztette el a skatulyát, mikor az ajtó mellett állott, de nem ügyelt rá, mert fontosabbra kellett gondolnia. Az ékszer pedig azt bizonyítja, hogy ott rejtőzött. Így volt.

— Furfangos eset. Nagyon furfangos, pajtikám.

— Miért?

— Mert olyan szépen összevág minden . . . éppen mint a szindarabokban.

— A-a-h! — kiáltott föl Razumihin.

S ekkor kinyílt az ajtó s új, a jelenlevők előtt teljesen ismeretlen vendég lépett a szobába.

VI.

Erett korú férfi állott az ajtóban. Kicsinylő, rátartó, óvatos és fitymáló tekintettel mérte végig a jelenlevőket s tekintetével azt kérdezte:

— Hová tévedtem?

Kiállhatatlan, visszataszító arcza volt; az alakja tekintélyes, mozdulata affektált. Bizalmatlanul, majdnem félelmet negélyezve nézett szét a Raszkolnyikov „hajó-kabin“-jában. Csodálkozva bámult Raszkolnyikovra, a ki mosdatlanul, fésületlenül, levetkőzve feküdt szegényes, piszkos díványán s hasonló visszatetsző tekintettel viszonzta a vendég bámulatát. Aztán éppen ilyen gyanúsán vizsgálgatta a Razumihin borotvátlan arcát. Ez azonban meg sem mocczant a helyén s merész, kérdő tekintetet vetett rá, jól a szeme közé nézve. Ez körülbelül egy perczig tartott, aztán, előre várhatóan, dekoráció-változtatás következett. A vendég hamar megértette, hogy ebben a „hajó-kabin“-ban s a mostani körülmények között kár lesz tekintélyes, szigorú arccal föllépni. Kissé engedett a gögből, udvariasabb lett s komoly arccal fordult Zoszimovhoz, minden szótagot érthetően hangsúlyozva:

— Raszkolnyikov Romanovics Radion tanuló vagy volt tanuló urat keresem.

Zoszimov talán felelt volna, ha Razumihin, a kitől pedig semmit sem kérdeztek, szóhoz hagyja jutni.

— Itt fekszik a dívánon. S ön mit akar?

Ez a bizalmas „mit akar?“ meglepte az affektáló urat. Már majdnem Razumihin felé fordult, de idejében visszatartotta magát s kérdőleg nézett Zoszimovra.

— Ez Raszkolnyikov, — felelt végre Zoszimov, a betegre mutatva, aztán hosszan, nagyot ásított s torkig kinyitotta a száját. Majd lassan kivette nagy, arany remontoir-óráját, kinyitotta, megnézte s aztán éppen olyan lassan és flegmatikusan vissza tette a mellénye zsebébe.

Raszkolnyikov az egész idő alatt szótlanul feküdt a helyén. Meredt, kifejezéstelen tekintettel bámúlt az érkezőre. Az arcza sápadt s kimerült, fájdalmas volt, mintha éppen most szenvedett volna át egy kínos operációt vagy kivallatást. A vendég ellenben mindig nagyobb kíváncsisággal vizsgálta őt. Raszkolnyikovot ez alatt a vizsgálódás alatt nyugtalanság, bizalmatlanság, majdnem félelem gyötörte. Mikor Zoszimov rámutatott s azt mondta: „Ez itt Raszkolnyikov“, hirtelen fölemelkedett, fölült az ágyban s kihívó, de gyöngé hangon ismételte:

— Igen, én vagyok Raszkolnyikov. Mit akar?

A vendég még figyelmesebben nézett rá s különös hangsúlyal felelt:

— Luzsin Petrovics Péter vagyok. Alapos okom van remélni, hogy nevem nem ismeretlen ön előtt.

De Raszkolnyikov, a ki egészen mást várt, tompán, érzelmetlenül nézett rá. Nem felelt. Arcza semmit sem fejezett ki, mintha életében most hallaná először a Luzsin nevét.

— Hogyan? Nem kapott volna ön még semmiféle értesítést? — kérdezte Luzsin, kire ez a fogadtatás nagyon kellemetlenül hatott.

Felelet helyett Raszkolnyikov újra visszafeküdt a párnára, feje alá tette a karját, magára húzta a takarót, s nézte a padlást.

Luzsin zavarba jött. Razumihin és Zoszimov kíváncsian néztek rá s ez bosszantotta.

— Előrebocsátom, hogy számítottam annak a levélnek a hatására, melynek tíz nap, sőt két hét előtt kellett érkeznie.

— Hallja, minek áll ott az ajtóban? — szakította őt

félbe Razumihin. — Ha meg akar valamit magyarázni, ülön le, az a hely önnek meg Násztászjának nagyon szűk. — Nácstyenka, adj helyet neki, ereszd be! Lépjén csak le, Van itt szék, csak törtesen odáig.

Elhúzta székét az asztaltól, hátrált vele együtt, hogy annyi helyet adhasson a vendégnek, melyen az közelebb csúszhat. Ez nem utasította vissza a fölszólítást s előre tolakodott, a mennyire csak lehetett. Mikor elérte a székét, leült s kérdőn nézett Razumihinre.

— Sohse röstelkedjék, — szólott emez; — Rogya öt nap óta beteg s három napig önkívületben feküdt. Most már jobban van, sőt evett is jó étvágygyal. Ez itt a doktor, éppen most vizsgálta meg. En pedig a barátja vagyok, ex-tanuló, és ápolom őt. Tehát ne törődjék velünk s beszéljen tartózkodás nélkül.

— Köszönöm. Nem leszek terhére a betegnek? — kérdezte Zoszimovhoz fordúlva.

— Nem, — felelte lustán Zoszimov. — Inkább szóraztatja, ha beszél.

Es megint ásitott.

— Oh, már régen eszméltre tért! Még ma reggel, — szólott közbe Razumihin, a kinek a bizalmaskodása olyan meszterkéletlen s jóindulatú volt, hogy Luzsin végre belenyugodott. Talán azért, hogy ez a merész, elzüllött külsejű ember mint tanuló mutatta be magát.

— Az ön mamája . . . — kezdte Luzsin.

— Hm! — hallatszott a Razumihin ajkairól. Luzsin csodálkozva nézett rá.

— Semmi, csak úgy tettem. Folytassa.

Luzsin vállat vont.

— Az ön mamája levelet kezdett írni önnek, mikor még én is otthon voltam. Már néhány napja, hogy megérkeztem, de szándékosan halasztottam a látogatásomat; mert azt akartam, hogy teljesen tájékozva legyen a levél által. Most azonban legnagyobb csodálkozással tapasztalom . . .

— Tudom már, tudom, — felelt Raszkolnyikov s hangjában türelmetlen bosszúság rezgett. Ön az a völegény! Tudom már! elég!

Petrovics Péter sértve érezte magát s hallgatott. Azon

tűnődött: mit jelent ez a fogadtatás. A hallgatás néhány percig tartott.

Ezalatt Raszkolnyikov, ki félig a vendég felé fordult, kíváncsian nézegette Luzsint, mintha nem nézte volna meg eléggé, vagy mintha még csak most fedezett volna föl rajta valami nézni valót.

Luzsin külseje elárulta a „völegény“-t, a hogy' éppen az előbb nevezte őt megvetően Raszkolnyikov. Fölhasználta az időt, hogy a fővárosban tetőtől-talpig új ruhába bújék. Meglátszott minden, hogy éppen most került ki a szabó kezéből s mindene a legfinomabb anyagból készült. Csakhogy nagyon új volt minden s éppen azért árulta el azt a bizonyos állapotot.

Még az új, fényes, finom csilinder s a gyönyörű galambszin keztyű is elősegítette azt a benyomást, már azzal is, hogy Luzsin nem húzta föl, csak a kezében tartotta a keztyűt, pusztá parádéból. Luzsin ruházatán a világos és fiatalos színek uralkodtak. A legfinomabb fehérneművel látta el magát s minden kitűnően illett neki. Arcza üde s nem éppen rút volt és sokkal fiatalabbnak látszott negyvenöt évesnél. Haja kissé őszbevegyült, de fodrász fésülte, kefélté, kente. Nem azt a közönséges, nevetséges frizurát viselte, mely buta kifejezést ad az arcnak. Ha azonban ez a jól neveltnek látszó és szolid külső mégis kellemetlen s visszataszító benyomást tett a szemlélőre, annak oka nem a külsőségekben rejtett. Miután Raszkolnyikov tartózkodás nélkül tetőtől-talpig jól megvizsgálta Luzsint, megvetően mosolygott s tovább nézte a szoba padlását.

Hanem Luzsin úr uralkodott magán s elhatározta, hogy tekintetbe sem veszi ezeket a különbségeket.

— Nagyon sajnálom, hogy ilyen állapotban találtam, — kezdte, újra megtörve a csendet. — Ha tudtam volna, hogy beteg, előbb meglátogattam volna. De hát képzelheti, mennyi dolgom van! Nagyon fontos ügyem van a szenátusban, azokat a gondokat nem is említve, melyeket bizonyosan ön is ismer. Óráról-órára várom az önét, tudniillik: a mamáját és hugoskáját.

Raszkolnyikov megmozdult, mintha valamit felelni akart volna. Arczán fölindulás látszott. Petrovics Péter várt egy kicsit; de nem kapott feleletet és folytatta:

— Öréről-órára. Már gondoskodtam számukra lakásról is.

— Hol? — kérdezte halkan Raszkolnyikov.

— Nem messze innen, a Bakalejev-házban.

— A Vozneszenszkij-proszpekten van — szólott közbe Razumihin. — Két emeleten vannak kiadó bútorozott szobák. Jusin, a kereskedő, adja ki. Voltam már ott.

— Jól mondja, bútorozott szobák.

— Undok disznó-ólak, telve piszokkal, büzzel. A környék is gyanús. Sok minden történt már ott. Az ördög tudja: miféle nép lakik ottan! . . . Én magam is akkor tévedtem oda, mikor éppen nagy skandalum történt. Hanem olesó ott a lakás, az igaz.

— Én természetesen, mint idegen, nem tudtam ilyen biztos s alapos információkat szerezni, — felelte Luzsin sértődötten. — Különben két, igen csinos kis szobára akadtam. S tekintve, hogy úgyis nagyon kevés időre kell . . . Már találtam más lakást is, tudniillik a mi igazi jövődöbeli lakásunkat. Most javítják, — folytatta Raszkolnyikov felé fordulva. — Én magam is bútorozott szobában lakom addig. Két lépésnyire innen Lippewechsel asszonynál, egy fiatal barátommal, Lebezatnyikov Szemjonovics Andrejjal, a ki különben a Bakalejev-házat ajánlotta nekem

— Lebezatnyikov? — kérdezte Raszkolnyikov, mintha vissza akart volna emlékezni valamire.

— Igen, Lebezatnyikov Szemjonovics Andrej; a minisztériumban van alkalmazva. Ismeri?

— Igen . . . nem . . . — felelte Raszkolnyikov.

— Bocsánat, azt hittem a kérdése után, hogy ismeri. Hajdan gyámja voltam. Nagyon jóra való fiatal ember . . . Kitartással halad. Én szeretem a fiatal emberek társaságát. Mindig hall az ember tőlük valami újat.

Petrovics Péter várakozva nézett szét.

— Hogy' érti ezt? — kérdezte Razumihin.

— A szó legszebb, legsajátságosabb értelmében, — felelte Luzsin, a ki örült, hogy kérdeztek tőle valamit. — Lássam, kérem, már tíz éve múlt, hogy nem voltam Péterváron. Az önök új eszméi, reformjai eljutnak hozzánk, megérintenek bennünket a vidéken is, hanem, hogy mindent tisztára megérthessünk, a fővárosba kell jönnünk. És én azt hiszem, legtöbbet

tudunk meg abból, ha jól megfigyeljük új nemzedékünket. És bevallom, örültem . . .

— Minek?

— Az ön kérdése igen messzire terjedő. Meglehet, hogy tévedek, de nekem úgy tetszik, hogy világosabban látnak, nagyobb a kritika, nagyobb az iparkodás.

— Az igaz, — mondá Zoszimov a fogán keresztül.

— Hazudsz! Nincs iparkodás, — fortyant föl Razumihin. — Az iparkodást nehéz elérni, az nem pottyán le az égből. Kétszáz év óta feledünk mi el cselekedni . . . Röpködnek eszmék a levegőben, az igaz, — fordult Petrovics Péter felé. — Néha gyerekesen vágyunk a jó után, néha találkozunk jó szándékkal is, bár beláthatatlan tömegben törnek előtérbe a gazemberek, hanem azért az még nem az iparkodás szelleme. Az még hiányzik.

— Egyetértek önnel, — felelt láthatólag kellemesen érintve Luzsin. — Mindenesetre vannak túlkapások, rendetlenségek, de elnézőknek kell lennünk. Ha túl lövünk a célon, az csak arra mutat, hogy nagy a buzgalmunk és szűk a hely, hová a mi körülményeink tévedtek. Ha még eddig kevés történt, azért van, mert nem volt elég időnk. Nem beszélek az eszközökről. Az én véleményem szerint már is történt valami. Új, hasznos eszmék terjedtek szét. Új, hasznos könyvek jelentek meg, ellentétül a régi ábrándozó, romantikus iránynak. Az irodalom kezd érettebb, komolyabb dolgokkal fogalkozni. Sok kártékony előítéletet kiirtott már, nevetségessé tett — — Egy szóval véglegesen elszakadtunk a múlttól s ez, az én véleményem szerint, már magában is nagy haladás.

— Ezt könyv nélkül vágta be, hogy itt parádézzék vele! — kiáltott föl egyszerre Raszkolnyikov.

— Mit mond? — kérdezte Petrovics Péter, a ki azt hitte, nem jól értette a Raszkolnyikov szavait. De feleletet nem kapott.

— Mind nagyon helyes, — sietett Zoszimov közbeszólni.

— Nemde? — kérdezte Petrovics Péter s barátságosan nézett Zoszimovra.

— Most már ön is elismerheti, — fordult aztán Razumihin felé s ünnepélyes, majdnem pártfogói hangon beszélt, akár azt is hozzátehetette volna: „fiatal ember“, — elismerheti,

hogy van haladás, vagy, mint most mondják, progresszus, legalább a tudományok mezején és a közgazdasági igazságban . . .

— Üres szavak!

— Nem, nem üres szavak. Ha eddig például azt mondták: „Szeresd a felebarátodat“ és én követtem ezt a parancsot, mi következett belőle? — folytatta Petrovics Péter túlságos buzgalommal. — Eltéptem a köpenyegemet, hogy a felebarátomnak is adjak belőle, aztán mind a ketten félíg meztelenek maradtunk. Azt mondja az orosz közmondás: A ki sok nyulat kerget, egyet sem fog el. A tudomány ellenben azt tanítja: Szeresd mindenek előtt magadat, mert a világon minden a személyes érdeken alapszik. Ha tehát az ember első sorban is magát szereti: a saját körülményeit intézi a legjobban, s mindenki köpenyege egy darabban marad. A közgazdaság igazsága azonban hozzá teszi: mennél több jól rendezett egyes-körülmények vannak a társadalomban, hogy úgy mondjam: minél több „egész köpönyeg“ van, annál több a biztos alap s annál bizonyosabb az általános jólét. Következésképp, ha én valamit csupán magamért, a magam jólétéért szerzek, ezzel már az általános jólétért is tettem valamit. És elértem azt is, hogy a felebarátom nem az én köpenyegemből kap egy darabkát, hanem az általános nagy köpenyegből, a fölöslegesből jut neki annyi, a mennyibe jól beburkolózhatik. Egyszerű eszme ez, de századokon át visszaszorította az ideáлизmus szédelgése és a rajongás. S még most is látható, hogy nem sok éles elme kell hozzá . . .

— Bocsánat, én magam sem vagyok nagyon éleselméjű, — szólott közbe Razumihin érdesen, — azért ne beszéljünk erről. Különben is bizonyos célból kezdtem ebbe a beszédbe. Másként ez az egész mosakodás, melylyel csak azt akarják elérni némelyek, hogy kedvező világításba jussanak, kiállhatatlan én előtttem. Utálok ezeket a végtelen közhelyeket, melyeket körülbelül három év óta, mindenütt lehet hallani. Istenemre, elpirúlok a szégyen miatt, ha jelenlétemben erről beszélnék. Ön persze csak azért beszélt, hogy a tudományát fitogtassa. Ezért hát megbocsátok önnek. Én előtttem azonban csak egy cél lebegett, meg akartam tudni: kicsoda ön tulajdonképpen? Mert, lássa, olyan sok szédelgő van most, a ki ilyen eszméket hangoztat s az általános jó ügye alatt

a maga zsebére dolgozik; mindent fölhasznál, a mihez csak hozzá férhet. S ezzel csúffá teszi az egész eszmét. De most elég erről.

— Uram, — szólott Luzsin s a mellére ütött, — önnek talán az a szándéka, hogy ezzel a teketória nélküli beszéddel kijelentse, mintha én is . . .

— Oh, kérem, kérem . . . hogy' képzelhet olyat! . . . De most már elég — tette hozzá röviden, mintha ezzel végét akarta volna szakítani a társalgásnak. Aztán Zoszimovhoz fordult, azzal a szándékkal, hogy folytassák a régebben megkezdett beszédet.

Petrovics Péter elég okos volt ahhoz, hogy ne kutassa a Razumihin szavainak mélyebb értelmét. — Elhatározta különben, hogy még csak néhány perczig maradjon.

— Remélem, hogy megkezdett ismeretségünk az ön fölgyógyulása után majd szorosabbá válik, — szólott Raszkolnyikov felé fordulva, — már csak az ismert körülmények miatt is . . . különben jó egészséget kívánok . . .

Raszkolnyikov még csak a fejét sem fordította feléje. Petrovics Péter föállott.

— A gyilkos bizonyosan azok közül való volt, kik zálogra kölcsönöztek az öregtől, — mondta Zoszimov, a korábbi beszédet folytatva.

— Természetesen, — erősítette Razumihin is; — Porphir nem árulja el a gondolatait, de azért tudom, hogy ki fogja hallgatni a kölcsönvevőket is.

— A kölcsönvevőket? — kérdezte hangosan Raszkolnyikov.

— Azokat, de miért kérded?

— Csak úgy.

— Honnan szedi elő őket? — kérdezte Zoszimov.

— Némelyeket Koch jelölt meg. Másoknak a neve a dobozokra volt fölírva. Voltak olyanok is, kik maguk jelentkeztek, midőn hallották . . .

— No, tapasztalt, ravasz gazember lehet. Milyen merészség! Micsoda elhatározás!

— Nagyon tévedsz, — szólott közbe Razumihin. — Mindnyájan ezt következtetitek. Pedig hát éppen az tűnik ki mindemből, hogy a tettes se ravasz, se tapasztalt nem volt. S bi-

zonyosan első munkáját végezte itt. Nem segítette azt sem a furfang, sem a tapasztalat. Pusztá véletlennek köszönheti a menekülését. Mi mindent nem intézett már el a véletlen! Kérlek, ez még akadályokra sem számított. S hogy csinálta az egészet?! Összeszedte a tíz, húsz rubel értékű holmikat, tele tömte velők a zsebét. Kotorászik az öreg asszony ládájában, össze-vissza az ócska rongyok között és a szekrény fiókjában ott hagyja azt a dobozt, melyben értékpapírokra kívül másfél ezer készpénzt találtak! Még rabolni, ölni sem tudott! Ujonez, mondom neked; első kísérlet, megzavarodott. Nem az előrelátás, ügyesség, hanem a pusztá véletlen mentette meg.

— A mint hallom, önök arról a gyilkosságról beszélnek, melynek nemrég az öreg hivatalnokné lett az áldozata? — fordult Petrovics Péter Zosimovhoz. Már fölállott, de helyén valónak látta távozása előtt még néhány okos szót ejteni. Látszólag arra törekedett, hogy bámulatot keltsen maga iránt. Hiúsága mindig fölülmulta benne az óvatosságot.

— Arról beszéltünk. Talán tetszett hallani?

— Természetesen, a szomszédoktól . . .

— Ismeri a részleteket?

— Nem igen figyeltem ezekre. Engem egyetlen körülmény, hogy úgy mondjam, egy kérdés érdekelt csak. Nem tekintve, hogy most, az utóbbi öt év alatt nagyon fölszaporodott a büntettek száma az alsóbb néposztály körében, arra sem ügyelve, hogy visszatartthatatlanul fejlődik a rablási mánia, a gyűjtogatás, — sajátságosnak találok, hogy a magasabb körök is egyformán haladnak az alsóbbakkal, hogy ott is szaporodnak a büntettek napról-napra. Mint hallom, nem régen egy tanuló vetemedett arra, hogy nyílt úton kirabolja a postát. Másból meg a jobb körökhöz tartozó emberek pénzt hamisítottak. Moszkvában elfogtak egy egész társaságot, mely elsőbbségi kötvények utánzásával foglalkozott és a főbűnösök között van olyan uriember is, ki a világtörténelem tanára. A külföldön pedig egy követségi titkárunkat gyilkolták meg rejtélyes módon . . . És most, ha a vén zálogkölcsonzó asszonyt olyan valaki gyilkolta meg, ki a műveltebb osztályhoz tartozik — hiszen parasztok nem szoktak ékszereket elzalogosítani, — hogyan magyarázzuk meg civilizált osztályunknak ezt az erkölcsi romlottságát?

— Az utóbbi időben sok gazdasági átalakulás történt...
— felelte Zoszimov.

— Ön magyarázatokat akar? — szólott közbe hirtelen Razumihin. — Ott van a magyarázat például a meggyökerezett csökönyösségben.

— Hogy érti ön ezt?

— Mit mondott például az a moszkvai tanító, a ki azokat a pénzjegyeket hamisította? Ugy-e ezt: „Mindenki meggazdagodik, különféle módon; én is gyorsan akartam vagyont szerezni.“ Nem tudom: ezek voltak-e szavai, de hogy kényelmes, fáradság nélkül való gyors meggazdagodásra törekedett, arra fogadok. Hozzá vagyunk szókva, hogy mindent készen tesznek elébünk, járszalagon vezetnek, felénk repül a sült galamb s nekünk csak le kell nyelnünk. Na, majd ha ütni fog a cselekvés órája, meglátjuk, ki mire képes, jobban mondva: mire képtelen?

— Jól van, de hol marad a morál és a törvény...?

— Ej, minek vitatkozik ön, — szólott közbe váratlanul Raszkolnyikov. — Éppen az ön teóriájába vág az ilyen beszéd!

— Mit mond? Az én teóriámba?

— No hát vigye ki az utolsó részletig mindazt, a mit mondott s kisül belőle, hogy embert ölni is szabad...

— De kérem... — szabadkozott Luzsin.

— Nem úgy gondolta... — békéltette Zoszimov.

Raszkolnyikov szótlanul feküdt párnáin. Halvány volt, ajka rángatózott, nehezen vett lélegzetet.

— Mindennek van határa, — felelt gőgösen Luzsin. — A közgazdasági igazságot csak nem lehet gyilkosságra buzdító fölhívásnak tekinteni. És ha föltesszük...

— Eh, mondja csak, igaz az — szólott közbe Raszkolnyikov s hangja méregtől reszketett, — igaz az, hogy ön azt mondta a menyasszonyának, éppen azon a napon, a melyen meghallotta tőle az „igent“, — hogy nagyon örül, mert koldusleányt választott? Előnyös a nyomorútlak között keresni feleséget, mert az ilyenek a férj nagyobb hatalommal uralkodhatnak. Mindig a szemére lehet vetni, hogy jótéteményben részesül s mindent a férfinak köszönhet!...

— Uram! — kiáltott Luzsin ingerülten — mégis sok, hogy így elferdíti az én szavaim értelmét! Engedje kijelen-

tenem, hogy az ilyen hírek, melyek önhöz eljutottak, melyeket talán éppen szándékosan tudattak önnel, meg sem közelítik az igazságot . . . S gyanúm van . . . egy szóval: ezt a nyilat a mamája röpitette ide! Mindjárt hallottam, hogy ő, figyelmen kívül hagyva sok jeles tulajdonságát, érzelgős és regényes asszony. De azt azért még sem képzeltem, hogy szavaimat így kiforgassa. Hogy nem érti s aztán úgy adja elő... Végre . . . — végre . . .

— Tudja mit! — kiáltott rá Raszkolnyikov, fölemelkedve a párnákról s átható, villámló tekintettel meredve Luzsinra, — tudja mit?

— Nos mit? — Luzsin sértődött, kihívó arczczal várokozott. Néhány másodperczig tartó csend következett.

— Azt, hogy ha maga még egyszer csak egyetlen ilyen szót mer kiejteni az anyám felől, hát . . . lerepül a lépcsőn, azt mondom!

— Mi lett?! — kiáltott föl Razumihin.

— Így vagyunk? — kérdezte Luzsin elsápadva s ajkába harapva.

— Hallja, — mondta aztán hangsúlyozva, s bár uralkodni iparkodott hangján, mégis el-elakadt a hangja. — Már mikor beléptem, észrevettem azt az ellenséges indulatot, melyet irántam érez. De szándékosan maradtam itt, hogy alaposabban meggyőződjem erről. Sokat meg tudtam volna önnek bocsátani, mint rokonnak és betegnek . . . de most . . . önnek . . . soha!

— Nem vagyok én beteg! — kiáltott Raszkolnyikov.

— Annál rosszabb . . .

— Takarodjék, vigye el az ördög!

Luzsin elindult, be sem fejezve a mondatot, melyet megkezdett. Megint meglökte az asztalt, a széket, hogy kijuthasson. Razumihin fölállott, hogy helyet adjon neki. Még csak Zoszimovra sem nézett, a ki régen integetett neki, hogy hagyja békén a beteget. Lehajolt, nehogy megüssse fejét s köszönés nélkül lépett ki az ajtón. Még abból is, a hogy' a hátát meggörbítette, azt lehetett látni, hogy halálosan sértve érzi magát.

— De hogy' tehetnél ilyet, hogy' tehetnél?! — kérdezte Razumihin, mikor meglepetéséből magához tért.

— Hagyj békét, hagyjatok békét mindnyájan, — kiáltott Raszkolnyikov. — Mikor fogtok már egyszer elpusztulni, ti kinzó szellemek? Nem félek tőletek! Nem félek senkitől, semmitől! Takarodjatok ki. Egyedül akarok lenni, egyedül, egyedül . . .

— Jőjj, — mondta Zoszimov s intett Razumihinnek. Razumihin megértette és utána sietett.

— Még rosszabbra fordult volna minden, ha nem engedelmeskedünk neki, — mondta Zoszimov, mikor a lépcsőre értek. — Ilyenkor nem szabad ingerelni.

— Mi baja lehet?

— Csak valami új gondolatirányt adhatnánk neki, az lenne a legjobb. Előbb már elég erős volt . . . Tudod, nyomja valami a lelkét . . . s nem bír szabadulni tőle . . . Nagyon félek . . .

— Ez az úr akarja elvenni nővérét. Mielőtt beteg lett Rogya, levelet kapott hazulról . . .

— Lehet. Az ördög hozta most ide azt az embert. Lehet, hogy mindent elrontott. Vetted észre, hogy minden iránt közönyös, nem érdekli semmi, de ha arról a gyilkosságról beszélünk, magánkívül van a dühtől. Ez a gyilkosság . . .

— Igen, én is észrevettem! Az nagyon érdekli. Ugy tesz, mintha félne. Azért van, mert éppen akkor beszéltek róla, mikor ő beteg lett. Talán megijesztették, mert hiszen akkor el is ajúlt a rendőrségnél.

— Beszélj el majd ezt a dolgot, alaposan, ma este. Aztán majd én is mondok néked valamit. Nagyon érdekel a baja! Félóra múlva megint megnézem . . . Gyuladástól azonban nem kell félni . . .

— Jól van. Én meg majd bemegyek Pasenkához, ott várok rád. Násztásztját azonban beküldöm, hogy őt szemmel tartsa.

Mikor Raszkolnyikov egyedül maradt, türelmetlenül, szomorúan nézett Násztásztjára, ki még nem akart kimenni.

— Iszol teát? — kérdezte a leány.

— Később. Most alszom. Hagyj békén . . .

Haragosan fordult a fal felé. Násztásztja kiment a szobából.

VII.

Alig távozott el a szolgáló, Raszkolnyikov fölugrott, bezárta az ajtót és kibontotta a csomagot, melyet Razumihin az előbb újra összegöngyölt. Öltözni kezdett. Sajátságos: most egészen nyugodt volt. Se lázas látományok, se az a kínos félelem, mely az előbb még úgy kinozta, most nem gyötörte. A nyugalom első és édes percze volt ez. Mozdulatai határozottak voltak, úgy látszott: szilárd akarat intézi minden léptét.

— Még ma, még ma . . . — susogta.

Érezte, hogy még gyöngé, de az a nagy lelki erő, melynek az előbbi nyugalmat s elhatározást köszönhetette, most a testnek is erőt adott. Remélte, hogy nem fog elesni az utcán. Mikor felöltözött az új ruhába, a pénzre nézett, mely még mindig az asztalon volt, összesen huszonöt rubel és némi aprópénz. Összeszedte, zsebébe dugta s elgondolkozott. Lassan kinyitotta az ajtót, kilépett a folyosóra s benézett a konyha nyitott ajtaján. Násztászja háttal állt az ajtó felé, nem vette észre. De ki is sejtette volna, hogy ő távozni akar? Néhány percz múlva már az utcán volt.

Lement a nap, nyolcz óra lehetett. Most is olyan nyomott, fullasztó volt a lég, s mégis élvezettel szivta a poros városi levegőt. Kissé szédült. Szemeiben vad energia égett s felélénkítette beesett, sovány, sárga arczát.

Nem tudta, nem is gondolt rá, hogy merre menjen. Csak egyet tudott: Mindent el kell végeznie még ma, egyszerre, rögtön; addig nem megy haza, mert így nem tud tovább élni, egy perczig sem. Hadd legyen vége mindennek. Minek? Mit végezzen el? arról fogalma sem volt, gondolni sem akart rá. Maga sem értette azt a gondolatot, mely gyötörte. Csak azt érezte, hogy változtatnia kell a dolgon. Így vagy úgy, mindegy, csak másképp legyen, mint most, — gondolta kétségbeesett elhatározással.

Régi szokása szerint most is a széna-piacz felé ment. Mielőtt oda ért, egy feketehajú kintornással találkozott, ki egy bódé előtt érzélgős románczot verklizett. Mellette egy leány állott, nem több tizenöt évesnél, krinolinban, mantillal, keztyűsen, tűzvörös tollakkal díszített kalapban, — egész pompája ócska, viseltes volt már, — a románczot reszketős, nem kel-

lemetlen hangon énekelte s bizonyosan egy-két kopejkát várt a bódéból. Raszkolnyikov megállott néhány hallgató mellett. Ő is élvezte az előadást, aztán kivett a zsebéből öt kopejkát s a leánynak dobta. Ezzel az abba hagyta a dalt, éppen a legmagasabb, legérzelmesebb hangoknál, azt mondta társának: — Elég, — s tovább mentek a legközelebbi bódéig.

— Szereti ön az utczai énekeseket? — kérdezte Raszkolnyikovtól egy öreges ember, a ki mellette állott.

Raszkolnyikov rábámúlt.

— Szeretem, — felelte, de olyan hangon, mintha nem is utczai énekesről lenne szó. — Szeretem a kintorna hangjait borús, esős, őszi napokon. De csak, ha az idő nedves, s az utczán csupa beteg és sápadt ember jár. Még jobb, ha jégeső vagy hó esik s a szél nem fú. Mikor a fehér hó, úgy belepi a gázlámpákat, tudja?

— Én, én nem tudom, bocsásson meg . . . — dadogta az ember, ki megijedt a Raszkolnyikov sajátságos beszédjétől s még furesább kifejezésű arcától. Gyorsan át is ment az utca túlsó felére.

Raszkolnyikov ment tovább, egyenesen. Egyszerre csak odaért a széna-piaczra, az elé a bódé elé, hol akkor este a kereskedők s Lizaveta beszélgettek. Most nem volt ott senki. Megismerte a helyet, megállott s szétnézett. A lisztkereskedés ajtajában egy vörös-inges legény dülleszkedett és ásított. Ehhez fordult:

— Hogy' hívják azt a kereskedőt, a ki itt szokott árulni a feleségével?

— Sok kereskedő árul itt, — felelt a legény s végignézte Raszkolnyikovot tetőtől-talpig.

— Hogy' is hívják?

— Ugy, a hogy' keresztelték.

— Ah, te talán Zariszkból való vagy? Melyik kormányzóságban születél tulajdonképpen?

A legény még egyszer végig nézte Raszkolnyikovot.

— Mi nálunk, méltóságos uram, nincs semmiféle kormányzóság, csak kerület. A bátyám utazott örökké, az tud mindent. Én mindig otthon ültem, nem tudok semmit. Kérem, bocsásson meg, kegyelmes uram.

— Korcsma van odafönn?

— Kávéház. Van billiárd is és szép hercegnők . . . tralala!

Raszkolnyikov tovább ment. A sarkon nagy néptömeg tolongott; csupa paraszt. Közéjük furakodott s jól megnézte őket. Szeretett volna mindenkivel szóba állni. A parasztok azonban nem törődtek vele s vitatkoztak tovább. Gondolkozott, aztán jobbra fordult és az V. prospekt felé vette az útját. Elhagyta a teret s egy utczába fordult.

Már volt egyszer ebben a könyök-utcában, mely a Széna-teret a Kert-utcával köti össze. Utóbbi időben, mikor rosszúl volt, gyakran jött erre a környékre, hogy még kellemetlenebbül érezze magát. Most azonban cél nélkül bolyongott itt.

Van ebben az utcában egy nagy ház, melyben csupa pálinka-bódék és sörházak vannak. Örökké ki- s beosonnak a táján azok az asszonyszemélyek, kik a környéken laknak s kalap, fejkendő nélkül, eldugott üvegekkel szaladnak ide. Kéthárom helyen is összeállnak a kövezeten fecsegni, különösen a földszinti lakás bejárata előtt, hol két lépcsővel följebb egészen különös mulatóhelyek vannak.

Egy ilyenből most pokoli láрма hangzott ki az utcára. Zengett tőle a környék. Bent gitároztak, daloltak s nagyon vígan voltak. A bejárat előtt nagy csoportba gyűltek az asszonyszemélyek. Némelyek a lépcsőn, mások csak a kövezeten ültek, a többi szemben állt s hangosan beszélt. A járda mellett, égő szivarral szájában, részeg katona támolygott. Ugy látszott, akarna valamerre menni, de nem tudja: hová? Egy rongyos külsejű ember hasonló fajtájú társával cizvakodott. S a kövezeten részeg ember feküdt, hentergett a piszokban.

Raszkolnyikov megállott egy csomó asszony mellett. Rekedt hangon beszélgettek. Fedetlen fővel voltak mindnyájan. Egy részük negyven éves lehetett, de némelyik legföljebb csak tizenhét. Mindnek sötétkék karika volt a szeme alatt.

Raszkolnyikovot érdekelte a dalolás, az a pokoli zaj, mely kitört az utcára . . . Kihallatszott a nevetés és vihogás közül, hogy valaki a gitár s a dal hangjai után örült tánczba kezdett és sarkával veri a taktust.

Raszkolnyikov ott állott a bejárat előtt. Előre hajolt,

kíváncsian nézett le az udvarra, mohón hallgatódzott, arcza elborult s gondolkozott. Nagyon szeretne volna tudni, mit dalolnak odabent? Ez érdekelte most legjobban.

Hej édesem, ne verj engem
Oly kegyetlen . . .

hallatszott az énekes vékony hangja.

Raszkolnyikov roppantúl szeretett volna bemenni.

— Talán bemennék én is, — gondolta. — Azok nevetnék, mert részegek. Mi lenne, ha én is becsípnék egy kicsit?

— Nem megyünk be, szép ifjú úr? — kérdezte az egyik nő, elég kellemesen csengő, de mégis rekedt hangon. Még fiatal volt s nem olyan ellenszenves, mint a többiek.

— Ej, ej, be csinos vagy, — felelt Raszkolnyikov.

A leány mosolygott, örült a bóknak.

— Maga is nagyon szép ám! — felelte.

— De milyen beteg lehet ön! — jegyezte meg valaki vastag hangon. — Talán most jött ki a kórházból?

— Nézzétek csak a szép hercegnőket! Mind fitos orrú, — kiáltott közéjük egy ujonérkezett paraszt, ki szintén nagyon vig volt már. A ruhája össze volt tépve s ravaszul mosolygott. — Itt ugyan vig élet van.

— Indulj, ha ide jöttél.

— Megyek már, kincsem. ;

Raszkolnyikov tovább akart menni.

— Várjon csak, kedves úr! — kiáltott utána a leány.

— Mit akarsz?

A leány úgy tett, mintha megzavarodott volna.

— Szívesen mulattatnám önt, kedves úr, de most olyan zavart vagyok az ön társaságában. Kérem szépen gavallér, adjon hat kopejkát egy kortyantásra.

Raszkolnyikov a zsebébe nyúlt s három öt kopejkás rézpénzt adott neki.

— Ah, milyen jó ön!

— Hogy' hívnak?

— Csak tessék Duklida után tudakozódni.

— Na, ez már mégis sok, — jegyezte meg valaki a többi leányok közül; — így koldúlni az utcán! Elsülyednék szégyenletemben.

Raszkolnyikov kíváncsian nézett a beszélőre. Körülbelül

harmincz éves, himlőhelyes arcú néember volt, nyugodtan és komolyan beszélt.

— Hol is olvastam én, — tündődött Raszkolnyikov, mi alatt tovább ment, — azt, a mit egy halálraitelt kivégzése előtt egy órával gondolt és beszélt? Azt mondta, hogy ha csak akkora helyet adnának neki, melyen csupán a két lába elfér s körülötte tenger, örvény, örökös sötétség, elhagyottság, s azt mondanák: egész életén át, ezer évig kell ezen az egy helyen maradnia, akkor is inkább ezt választaná, mint hogy megváljék az élettől egy óra múlva. Élni, élni, élni. A *hogyan* csak mellékkérdés. Csak élni . . . Milyen igaz . . . Az ember utoljára is csak gazember, de nagyobb gazember az, a ki őt annak nevezi, — tette hozzá egy percznyi gondolkodás után.

Más utczába tért. Ime, a kristály-palota! Razumihin említette az előbb.

— Mit is akarok én ott tulajdonképpen? — kérdezte Raszkolnyikov. — Igen, újságokat keresek. Azt mondta Zoszimov, hogy az újságból olvasta . . .

— Van újság? — kérdezte, mikor belépett abba a vendéglői helyiségbe, mely eléggé tiszta volt s több szobából állott. Két-három vendég teát ivott; a másik szobában pezsgőztek. Körülbelül négyen voltak. Raszkolnyikov azt hitte, hogy Zametov is köztük van, bár a távolság miatt nem tudta jól megkülönböztetni.

— En felőlem itt lehet, — gondolta.

— Parancsol pálinkát? — kérdezte a pincér.

— Hozz téát s újságokat . . . régieket, öt naposakat, sorba egymás után . . . jó borraivalót kapsz.

— Parancsára! Itt vannak a mai lapok. Pálinkát nem tetszik parancsolni?

Elhozta a teát s a régi újságokat. Raszkolnyikov elhelyezkedett s keresgélni kezdett a lapokban. Miután átfutotta a mulatságok- s látnivalókról szóló híreket, az újdonságokat kezdte olvasni: Leesett a lépcsőről . . . Meggyulladt benne a pálinka . . . Tűz Peszkiben . . . Tűz a Pétervári Oldalon . . .*) Megint tűz . . . Aztán mulatságok . . . Ah, végre!

Végre megtalálta, a mit keresett s olvasni kezdte. A betűk tánczoltak a szemei előtt, de azért végigolvasta az első

*) Városrész neve.

közleményt s aztán figyelmesen kutatott a későbbiek után. Kezei reszkettek az ideges türelmetlenség miatt, midőn az újságot lapozgatta.

Egyszer csak oda ült valaki az asztalához. Főlnézett, — Zametov volt. Ugyanaz a Zametov, gyűrűkkel, lánczczal, pomádés, fekete hajával. Elegáns mellény, viseltes kabát, piszkos fehérnemű. Vidámnak látszott. Legalább vidáman s barátságosan mosolygott. Arcza kissé hevült volt a pezsgőtől.

— Ön az? — kérdezte csodálkozva, s olyan hangon, mintha régi ismerőst üdvözölt volna. — Tegnap még azt mondta Razumihin, hogy nem tért eszméletre. Sajátságos! Meg is látogattam önt . . .

Raszkolnyikov sejtette, hogy Zametov ide fog jönni. Letette az újságokat s feléje fordult. Ajka körül gúnyos mosoly játszott, s arczán félreismerhetetlen volt az izgatott türelmetlenség.

— Tudom, hogy nálam volt, — felelte. — Hallottam. Kereste a harisnyámat . . . Tudja-e, hogy Razumihin szerelmes önbe? Hallottam, hogy együtt voltak az ön Ivanovna Lavizájánál. Már akkor láttam, hogy pártját fogta. Még intett is a Puszkapor hadnagynak, de ő nem vette észre. Emlékezik? Hogy' nem értette ő akkor a dolgot, hisz ön olyan világos volt, nemde?

— Jaj, micsoda házsártos ember az!

— A hadnagy?

— Nem, az ön Razumihin barátja . . .

— Önnek azonban pompás élete van, Zametov úr. Szabad, díjtalan belépés a legkellemesebb házakba. Ki is öntött akkor pezsgőt a nyakába?

— Persze! Együtt iddógáltunk, az igaz. De pezsgőt önteni a nyakamba! Ugyan még mit nem?

— Tiszteletdíjat is kap? Nem? Vagy mindent összevéve? — Raszkolnyikov nevetett. — Nem tesz semmit, fiacskám, — tette hozzá s megveregette a Zametov vállát. — Nem akartam sérteni, csak úgy szeretetből, tréfából, mint az a munkás mondta, a ki Mitykát verte akkor . . . az öreg asszony esete alkalmával.

— Mit tud ön arról?

— Talán többet, mint ön.

— Milyen furcsán viseli magát! . . . Bizonyosan még mindig nagyon beteg. Nem kellett volna elhagyni a szobát.

— Tehát furcsa vagyok?

— Az. Mit olvas? . . . Újságokat?

— Igen, újságokat.

— Van benne elég tűzvész, ugy-e?

— Engem nem érdekelnek a tűzkárosultak.

Sajátságos tekintetet vetett Zametovra, s újra gúnyosan mosolygott.

— Nem, nem a tüzekről olvastam, — folytatta s Zametovra hunyorgatott. — Vallja be, ifjú barátom, hogy nem adná a világot, ha megtudhatná: mit olvastam?

— Eszembe sincs! Csak úgy kérdeztem. Hát kérdezni sem szabad? Ön igazán nagyon különös.

— Hallgasson ide: ön művelt ember . . . bizonyosan az irodalomban is jártas, nem?

— Hat osztályt végeztem a gimnáziumban, — felelte Zametov tekintélylvel.

— Hat osztályt! . . . Ah, kincsem, hiszen te azzal a pomádés hajaddal, azzal a sok gyűrűvel . . . gazdag ember vagy! Piha! Milyen szép, csinos fiúcska maga!

Raszkolnyikov éppen a szeme közé nevetett, a maga ideges nevetésével. Zametov visszahúzódott. Nem is volt nagyon megsértve, csak végtelenül csodálkozott.

— Milyen furcsa, — jegyezte meg Zametov komolyan, — mintha még most is félrebeszélne.

— Én? . . . Félrebeszélék? Hazudsz, kincsem . . . Te hát furcsának talál? De érdekesnek is? Mi?

— Természetesen.

— Most például azt szeretné tudni: mit kutattam, mit olvastam az ócska újságokban? Nézd, milyen sok újságot czipeltettem ide. Nem gyanús ez, mi?

— De mondja csak . . .

— Hegyezte a füleit, ugy-e?

— Mit jelent ez a beszéd?!

— Majd később megmagyarázom. Most azonban, kedvesem, tudatom önnel . . . Nem, jobb lesz így: bevallom önnek . . . Nem, ez sem helyes. Vallomást teszek önnek s ön kihallgat engemet. Én tehát megvallom töredelmesen, hogy . . . kerestem, kutattam, nagyon érdekelt, olvastam . . .

Raszkolnyikov elhallgatott s öszecsípte a fél szemét.

— Tehát bevallom, azért jöttem ide, hogy kikutassam a híreket, melyeket . . . az öreg hivatalnokné . . . meggyilkolásáról írtak, — végezte be szavait, majdnem susogva s fejét a Zametov fejéhez hajtva.

Zametov meredten nézett rá, de nem mozdult, még az arcát sem fordította el tőle.

Később is emlékezett rá Zametov, hogy e szavak után mindketten egy egész perczig hallgattak s bámúlták egymást.

— No, hát mi van abban, ha azt olvasta is? — kiáltott föl végre türelmetlenül Zametov. — Mi közöm hozzá?

— Ez az öreg asszony, — folytatta susogva Raszkolnyikov, mintha észre sem vette volna a megjegyzését, — ugyanaz, kiről akkor beszéltek a rendőrségi irodában, mikor én elájultam. Emlékezik? S érti-e már?

— Mit jelent ez? Mit értek belőle? — kérdezte Zametov fölriadván.

Raszkolnyikov komoly, mozdulatlan arca hirtelen átváltozott. Most is, mint előbb, kitört belőle az az ideges nevetés, mintha nem bírta volna már tovább visszatartani.

E perczben világosan előtte állott az a jelenet, mikor ő bezárta az öreg asszony ajtaját. Ott állott az ajtó előtt, kezébe szorította a baltát, míg amazok odakünn esöngettek, zörgettek, káromkodtak. Hogy' rezgett az ajtó retesze! Hogy' szeretett volna akkor kiabálni, szidni, ingerelni őket, kiölteni rájuk a nyelvét, aztán nevetni, nevetni . . .

— Ön vagy megbolondult, vagy . . . — mondta Zametov s hirtelen elhallgatott, mintha új, meglepő gondolat ragadta volna meg.

— No, micsoda „vagy“, mit jelent az a „vagy“? Végezz be hát, a mit elkezdett!

— Nem végzem, — felelt Zametov mérgesen. — Ostobaság!

Hallgattak mind a ketten. A nevetés rohama megszűnt. Raszkolnyikov gondolatokba mélyedt. Föltámaszkodott az asztalra s keze közé szorította a fejét. Úgy látszott; elfeledkezett Zametovról. Meglehetősen sokáig tartott a hallgatás.

— Miért nem issza meg a teáját? — kérdezte Zametov. — Majd kihül . . .

— Micsoda? A tea . . . Bánom is én!

Raszkolnyikov lenyelt egy kortyot, harapott a süteményből, aztán ránézett Zametovra, emlékezni kezdett s úgy érezte, mintha fölébredt volna. Arcza visszanyerte előbbi gúnyos kifejezését. Itta a teáját tovább.

— Sok gazemberséget elkövetnek most, — mondta Zametov. — Nemrég olvastam, hogy Moszkvában hamis pénzverőket fogtak el.

— Oh, az már régen volt, egy hónapja, — felelte Raszkolnyikov nyugodtan. — Az ön véleménye szerint ezek gazemberek? — tette hozzá nevetve.

— Természetesen, hát minek nevezzem őket?

— Minek? Gyerekek azok, tacsókák, nem gazemberek. Fél száz ember szövetezik egy tett elkövetésére. Hát van anna's értelme? Három is sok, s ezeknek is úgy kell bíznioik egymásban, mint mindegyiknek saját magában. Aztán legyen csak az egyik részeg, fecsegjen ki mindent s végük van! Tacsókák! Embereket hívnak össze, hogy bankjegyeket hamisítsanak. Ilyen fontos dolgot bíznak holmi jött-mentekre, kezökbe teszik a közös titkot! Nos, tegyük föl, hogy sikerül a tacsókának. Mindegyik gyártott vagy egy milliót. Hát aztán? . . . Milyen életük lesz ezután? Egyik a másiktól függ halála napjáig. Inkább akasztászik föl magukat mindjárt, az okosabb. — Még be sem tudták váltani a bankjegyeket. Az egyik öt ezrest váltott egy irodában. Négy ezrest megolvasott, reszketni kezdett, az ötödiket úgy gyűrte zsebre, csak hogy hamarabb elkészüljön. Persze, rögtön gyanút keltett. S így lett vége mindnyájoknak egyetlen ostoba ember miatt. Hát így kellett ezt megcsinálni?

— Nem csodálom, hogy reszkettek a kezei, — szólott közbe Zametov. — Nehéz hamis ezres-bankókat váltani. Lehetetlenség mindig uralkodni idegeinken.

— Lehetetlenség?

— Eh, mintha ön képes lenne rá! Én, részemről, nem bírnám megtenni: ezer rubelért annyit kockáztatni! Ezres bankót vinni egy bankárhoz, a kinek olyan éles szeme van, — nem, én nem tudnám megtenni. Megzavarodnám. Ön talán nem?

Raszkolnyikov szerette volna kiöltetni rá a nyelvét. Időnkint hideg borzongás futott végig a hátán.

— Én máskép tettem volna, — szólott végre. — Követke-

Raszkolnyikov lenyelt egy kortyot, harapott a süteményből, aztán ránézett Zametovra, emlékezni kezdett s úgy érezte, mintha fölébredt volna. Arcza visszanyerte előbbi gúnyos kifejezését. Itta a teáját tovább.

— Sok gazemberséget elkövetnek most, — mondta Zametov. — Nemrég olvastam, hogy Moszkvában hamis pénzverőket fogtak el.

— Oh, az már régen volt, egy hónapja, — felelte Raszkolnyikov nyugodtan. — Az ön véleménye szerint ezek gazemberek? — tette hozzá nevetve.

— Természetesen, hát minek nevezzem őket?

— Minek? Gyerekek azok, tacsókák, nem gazemberek. Félsszáz ember szövetezik egy tett elkövetésére. Hát van annak értelme? Három is sok, s ezeknek is úgy kell bizniok egymásban, mint mindegyiknek saját magában. Aztán legyen csak az egyik részeg, fecsegjen ki mindent s végük van! Tacsókák! Embereket hívnak össze, hogy bankjegyeket hamisítsanak. Ilyen fontos dolgot biznak holmi jött-mentekre, kezökbe teszik a közös titkot! Nos, tegyük föl, hogy sikerül a tacsókának. Mindegyik gyártott vagy egy milliót. Hát aztán? . . . Milyen életük lesz ezután? Egyik a másiktól függ halála napjáig. Inkább akaszszák föl magukat mindjárt, az okosabb. — Még be sem tudták váltani a bankjegyeket. Az egyik öt ezrest váltott egy irodában. Négy ezrest megolvastott, reszketni kezdett, az ötödiket úgy gyűrte zsebre, csakhogy hamarabb elkészüljön. Persze, rögtön gyanút keltett. S így lett vége mindnyájoknak egyetlen ostoba ember miatt. Hát így kellett ezt megcsinálni?

— Nem csodálom, hogy reszkettek a kezei, — szólott közbe Zametov. — Nehéz hamis ezres-bankókat váltani. Lehetetlenség mindig uralkodni idegeinkben.

— Lehetetlenség?

— Eh, mintha ön képes lenne rá! Én, részemről, nem bírnám megtenni: ezer rubelért annyit kockáztatni! Ezres bankót vinni egy bankárhoz, a kinek olyan éles szeme van, — nem, én nem tudnám megtenni. Megzavarodnám. Ön talán nem?

Raszkolnyikov szerette volna kiöltöni rá a nyelvét. Időnkint hideg borzongás futott végig a hátán.

— Én máskép tettem volna, — szólott végre. — Követke-

zöképpen: az első ezrest négyszer, mind a négy sarkánál megszámláltam volna, s minden darabot jól megvizsgáltam volna, A másik ezret már csak félig olvastam volna meg s akkor kihúztam volna egy öt rubelest. Világosság felé tartva, jól megforgattam volna: vajon nem hamis-e? Elbeszéltem volna, hogy nagyon aggódom, mert egy rokonomat nem régen hamis pénzzel csalták meg. S ez alkalommal egész történetet beszéltem volna el. Akkor aztán elővettem volna a harmadik ezret. „De leteszem, szólnék — mert úgy sejtem, hogy a másodikat nem jól olvastam meg.“ S akkor megint talállok egy vizsgálni való százast. S így tettem volna mind az öt czerrel. Kétségbeejtettem volna a pénztárnokot. „Jőjjön csak, nézze, vizsgálja; mai nap nagyon kell vigyázni a pénzre.“ A pénztárnok már azt sem tudta volna, hogy' szabaduljon tőlem. Végre kifelé indultam volna az ajtón, de megint visszatérek, beszélek, bocsánatot kérek, kérdezősködöm. Én így tettem volna!

— Micsoda borzasztó dolgokat beszél ön! — kiáltott föl nevetve Zametov. — Beszélni könnyű, de ha tette kerülne a dolog, ön is megszeppenne. Azt mondom önnek, hogy nemcsak egy mi fajtánkbeli, de egy gyakorlott, edzett gazember is meghökkenne a cselekvés pilanatában. De hát mit kutatunk mi olyan messzire? Itt van egy közelebbi eset, az öreg asszony története. A ki azt megölte, desperatus ficzkó lehetett. Az koczkáztatott ám sokat, mindent. Világos nappal volt. Valóságos csoda, hogy megmenekült. Hanem bizonyosan reszkettek is a kezei! Még lopni sem tudott, be sem végezte a dolgát; szemmel látható, hogy meghátrált, be van bizonyítva.

Raszkolnyikov sértve érezte magát.

— Be van bizonyítva? Hát fogják meg, ha olyan ügyetlen! — kiáltott föl s kárörvendve mérte végig Zame-tovot.

— No, no, majd megfogják!

— Kicsoda? Talán ön, ön akarja megfogni? Ugrálhat, míg eléri! Önöknél az a fődolog: megfigyelni, hogy sok pénzt költ-e valaki? Ha előbb az illetőnek nem volt pénze s egyszer csak „dobálózni“ kezd a pénzzel, akkor természetesen már megcsípték. Egy kis gyermek bolonddá tarthatja önöket, ha akarja.

— Éppen az a baj, hogy valóban így történik, — felelt Zametov. — Előbb nagy fortélylallyal elköveti valaki a gyilkosságot, koczkára teszi az életét, aztán elárulja magát a korcsmában. A legtöbb pénzköltéssel kezdi. Nem mindenki olyan ravasz ám, mint ön. Tudom jól, ön nem menne a korcsmába.

Raszkolnyikov összehúzta a szemöldökét és meredten nézett Zametovra.

— Ugy látom, szeretné tudni: mit tennék én ilyen esetben? — kérdezte kellemetlenül.

— Nagyon szeretném tudni, — felelt amaz komolyan, határozottan. Valóban, már túlságosan is komoly volt Zametov.

— Igazán nagyon szeretné tudni?

— Nagyon.

— Jól van. Hát én úgy tettem volna, — kezdé Raszkolnyikov susogva, belenézett a szemébe s újra odadugta a fejét a Zametov arcához oly közel, hogy amaz önkéntelenül összezerezett, — úgy csináltam volna a dolgot, hogy összeszedem az értékes tárgyakat s rögtön valamely elhagyott helyet kerestem volna. Valami lakatlan városrészt, a hol nincsenek házak, csak telkek, kerítések, a merre ember sem jár. Talán valami zöldséges kertet, vagy ilyesmit. Ott már előre kikeressem volna magamnak egy jó nagy követ, talán félmázsza nehézségűt valami sarokban, vagy farakások között. Ezt a követ, mely bizonyosan évekig feküdt egy helyen s belemélyedt a földbe, félretaszítottam volna s abba a mélyedésbe rejtettem volna el a tárgyakat. Aztán helyére lódtítottam volna a követ, letapostam volna körülötte a földet mindenütt s aztán ott hagytam volna. És nem mentem volna feléje sem egy, két, három évig. Kereshatték volna én nálam!

— Meg van bolondúlva, uram, — felelte Zametov majdnem suttogva és elhúzódott Raszkolnyikovtól, mikor látta, hogy szemei villámlanak, arca halálsápadt, s felső ajka idegesen rángatózik.

Raszkolnyikov utána hajolt Zametovnak, ajkai mozogtak, a nélkül, hogy csak egy szót is kiejtett volna. Körülbelül fél perczig tartott ez az állapot. Tudta jól, hogy szokatlan dolgot művel, de másként nem tehetett.

Érezte, hogy rezeg ajkai között a rettenetes vallomás,

mint amaz este az ajtó retesze. Most, most mindjárt lepat-tan, mihelyt hang jön a torkából . . .

— Hát aztán, ha én öltem volna meg az öreg asszonyt s Lizavetát? — kérdezte szünet után.

Zametov rémülten nézett rá s arcza olyan fehér lett, mint az abrosz az asztalon. Mosolyra erőltette ajkait.

— Ugyan, lehetséges is az! — mondta alig hallhatóan.

Raszkolnyikov gonoszúl nézett rá. Már magához tért.

— Vallja be, hogy föltette rólam. Ugy-e. igaz?

— Világért sem. Most meg éppen kevésbé hiszem, mint valaha, — felelte gyorsan.

— Ahá, mégis megcsíptem. Kiugrattam a nyulat a bo-korból! Hiszen maga mondja: Most még kevésbé, mint az előbb, — tehát az előbb mégis csak gyanakodott egy kicsikét.

— Ugyan mit képzelsz? Világért sem, — szabadkozott Zametov s látszott rajta, hogy zavarban van. — Azért rémít-getett hát a beszédjével, hogy erre a meggyőződésre jusson?

— Hát csakugyan nem gyanúsított engem? Miről bo-szellt hát akkor, mikor eljöttem a rendőrségről? Es miért vallatott Puskapor hadnagy az ájulásom után? . . . Hé, pincéz, fizetek!

Elővette a sapkáját s fölállott.

— Harmincz kopejka, — felelt a pincéz.

— Itt van még húsz kopejka borraavaló. Nézd, milyen sok pénzem van.

Reszkető kezét egy marék bankjeggyel Zametov felé nyújtotta.

— Piros, kék bankók! Huszonöt rubel. Honnan? Es miből vettem az új ruhát? Hiszen tudja, hogy egy kopejkám sem volt! Bizonyosan kikérdezték a háziasszonyomat is . . . de most elég. Assez causé! Kellemes viszontlátásra!

Elment, reszketve. Valóságos hisztérikus fölindulás vett rajta erőt, de volt valami fájdalmas gyönyöre is. Különben el volt keseredve és fáradva. Arcza eltorzult, félrehúzó-dott, mintha szélütés érte volna. Néha egészen kimerült, az-tán hirtelen újra visszatért minden ereje; a szerint, a mint emelkedett vagy gyöngült benne az a fölindulás.

Zametov még sokáig ült ama helyen, hol Raszkolnyikov hagyta, s gondolatokba mélyedt. Raszkolnyikov kitérte előtte minden gondolatát, mely arra a tényre vonatkozott, s az

ő vallomásai most egészen más fényt vetettek a dologra s más meggyőződésre vezették őt.

— Ostoba számár az a — Petrovics Ilya, — mondta végre.

Alig nyitotta ki Raszkolnyikov az utcára nyíló ajtót, a küszöbön Razumihinbe ütdött. Majd összekoczeztatták a fejüket. Végig mérték egymást. Razumihint végtelen bámulat fogta el, de nem sokára harag, méreg villámlott a szemében.

— Hát te itt vagy? — kiáltott tele torokból. — Kiszöktél az ágyból! Még a díván alatt is kerestelek! A padláson is voltunk. S Násztásztát majd agyonvertem miattad . . . Es tessék, itt van . . . Rogyka, mit jelentsen ez? Mondd meg az igazat, vallj be mindent! Hallod?

— Azt jelenti, hogy halálra úntalak már mindnyájatokat s egyedül akarok lenni, — felelt nyugodtan.

— Egyedül? S alig bír járni, sárga, mint az őszi falevél, lélekzeni sem tud már. Bolond! . . . Mit kerestél a kristálypalotában? Valld be rögtön!

— Hagyj békét, — felelt Raszkolnyikov s menni akart. Hanem ez már dühbe hozta Razumihint, megragadta a vállait:

— Hagyj békét? Azt mered mondani: hagyj békét? Hát tudod-e, hogy mit csinálok én most mindjárt veled? Nyakon ragadlak s bezárlak, belakatolom az ajtódát!

— Hallgass, Razumihin — felelte Raszkolnyikov hal-
kan és nyugodtan, — hát nem látod, hogy megvetem a jóté-
teményeidet? Micsoda gyönyörűséged van abban, ha rám kö-
töd a szivességedet, én rám, a ki leköpöm mind! Olyanhoz
tolakodol, a ki egyáltalán nem akarja elfogadni, nem akarja
elviselni a jótéteményedet. Miért jöttél hozzám, mikor beteg
lettem? Boldog lettem volna, ha egyedül meghalhatok . . .
Hát nem mondtam ma is világosan, hogy csak kínoztok?
Hogy ki nem állhatlak! Micsoda gyönyörűség van abban, ha
kínozzunk valakit? Biztosítlak, hogy csak hátráltatod a gyó-
gyulásumat, mert mindig csak ingerelsz. Látod, Zoszimov
már elhagyott, hogy ne izgasson; az Istenért, menj te is
utadra! Aztán micsoda jogod van neked ahhoz, hogy enge-
met visszatarts? Látod, most okosan beszélek, ugy-e? No hát,
mondd meg nekem: hogyan kérjelek még, hogy békét hagyj

nekem s kimélj meg jótetteidről? Nem bánom, ha hálátlan, durva vagyok is, csak, az Istenért, hagyj békét nekem. Ereszsz, ereszsz!

Nyugodtan kezdte a beszédet, de mindig jobban elke-
seredett s végre éppen olyan dühösen végezte be, mint akkor,
mikor elűzte Luzsint. Jól esett neki, hogy kiadhatta a mérgét.

Razumihin megkövülten állott előtte, aztán eleresztette
a kezét.

— No hát, vigyen el az ördög, — mondta halkan s tü-
nődve. — Várj csak! — kiáltott rá, mikor látta, hogy Rasz-
kolnyikov menni akar. — Kijelentem, — folytatta, — hogy
ti mindnyájan, elsőtől az utolsóig, csak fecsegők, szájosko-
dók vagytok. Ha egyszer belétek üt valami haszontalan baj,
úgy hordjátok magatokban, mint a tyúk, folyton kotkodá-
csolva. Ezen kívül még idegen tollakkal is ékeskedtek. Nyoma
sincs bennetek az önállóságnak. Tésztából gyúrtak benneteket
s vér helyett savó van az ereitekben. Egyikőtöknek sem hi-
szek. Nincs más gondotok, törekvéstök, mint azt elérni, hogy
az „ember“-hez egyáltalában ne hasonlítsatok. Állj, ne moz-
dúlj! — kiáltott dühösen, mikor látta, hogy Raszkolnyikov
távozni készül. — Végig fogsz hallgatni! Tudod, hogy ma
vendégeim lesznek s fölszenteljük új lakásomat. Talán már
gyűlni kezdenek; ott hagytam a nagybátyámat, fogadja el
őket, én is mindjárt haza megyek. Tehát ha te nem volnál
bolond, közönséges futó bolond, olyan külföldi fordítás, nem
igazi orosz vér . . . Lásd, Rogya, bevallom, hogy derék legény
vagy, de iszonyú nagy bolond! . . . Tehát még egyszer: ha
nem volnál bolond, akkor ma este inkább hozzám jönnél, ott
töltenéd el az időt, a helyett, hogy csatangolsz s koptatod a
csizmadát. Ha már egyszer elhagytad a betegágyat, most már
azon nem segíthet a doktor sem. Kerítenék neked egy karos
széket — a háziasszonyomnak van — oda ülnél hozzánk, teáz-
gatnál, társaságban . . . Nos és ha ez nem lenne kényelmes,
ágyat vetnénk neked a nyugágyra, ha feke is, mégis csak
köztünk lennél. Zoszimov is ott lesz. Nos, Rogya, eljössz?

— Nem.

— Hazudsz! — kiáltott föl Razumihin türelmetlenül.
— Honnan tudhatod te azt? Nem állhatsz jót magadért! Kü-
lönben nem is értesz hozzá. Én magam is összeveszttem már
így ezerszer is az emberekkel s végre mégis csak visszatér-

tem hozzájuk . . . Az ember elszégyelli magát s fölkeresi őket . . . Tehát ne feledd el: a Pocsinkov-házban lakom, a harmadik emeleten.

— E szerint maga nem bánja, ha megvetik is, csak hogy gyönyörködhessék a jótéteményeiben, Razumihin úr? — szólt Raszkolnyikov.

— Mit beszélsz? Én dicsekszem a jótéteményeimmel? Csak még egy szót halljak erről valakitől, hát tudom, hogy letépem az orrát . . . Tehát a Pocsinkov-házban lakom, 47. szám, Babuskin hivatalnoknál.

— Nem megyek el, Razumihin! — Raszkolnyikov megfordult s elindult.

— Fogadok, hogy eljössz, mert ha nem, akkor . . . nem tudom, hogy mi vagy. Várj csak! Bent van Zametov?

— Bent.

— Láttad?

— Láttam.

— Beszéltél is vele?

— Beszélttem.

— Miről? Na jól van. Vigyen el az ördög, mehetsz már. El ne feledd: Pocsinkov, 47. Babuskin.

Raszkolnyikov elment a Kert-utcaáig s befordult a sarkon. Razumihin tűnődve nézett utána. Végre lemondását kifejezve, szomorúan intett a kezével. Már be akart lépni a vendéglőbe, de újra megállott.

— Vigye el az ördög! — folytatta majdnem hangosan; — érthetően beszél, pedig mégis . . . Én is bolond vagyok . . . Mintha nem volna olyan örült is, a ki néha okosan beszél. Attól félek, hogy Zoszimov is efféléltől tart. — Megkopogtatta a homlokát. „Ha ő most . . . eh, hogy is hagyhattam magára? Talán beleöli magát a vízbe . . . Ah, minő bakot lőttem! Nem hagyhatom el!“

S utána szaladt a távozonak. Kereste, de nyomát sem lelte már. Köpött egyet, aztán visszatért a kristálypalotába, hogy Zametovot kikérdezze.

Raszkolnyikov egyenest a hidhoz ment. Megállott a közepén, a karfára támaszkodott s a távolba bámúlt. Mikor elvált Razumihintől, megint olyan gyönge volt, hogy alig bírt ideáig vánszorogni. Szeretett volna az utcán leülni, vagy lefeküdni. A víz fölé hajolva, gépszerűen nézte a csatorna ső-

tét hullámai, s annak visszatükrözését, a mint fent az égen sárgavörös folt jelezte a naplementét. A palota-sorok már félig eltűntek az est homályában. Csak fönny magasan, talán éppen egy padlás-szobácska ablakán ragyogott a nap utolsó sugara . . . Úgy látszott, mintha Raszkolnyikov különös érdeklődéssel nézne le a vízbe.

Egyszerre csak tűzkarikák kezdtek ugrálni a szemei előtt, a házak fölfordultak, a járókelők, a part, a fogatok, mind megfordult s tánczolt körülötte. Összerezzen, valaki megérintette. S az ijedség, rémület e sajátságos érzete most éppen talán az ájúlástól mentette meg. Valaki melléje állott s kissé érintette ruhájával. Főlnézett: magas nőalak volt, kendőbe burkolt fejfel. Az arca megnyúlt, sárga, egyik oldalon dagadt volt. Szemei mélyen beestek üregeikbe. Egyenesen ránézett Raszkolnyikovra. De már abban az állapotban volt, mikor az ember nem lát meg semmit, nem különböztet meg senkit, hiába néz akármire. Jobb karjával hirtelen megragadta a hid karfáját, fölemelte az egyik lábát, átvette a korláton, aztán a másikat s — a csatornába zuhant.

A piszkos víz megnyílt, egy percz alatt elnyelte áldozatát. Aztán fölvetődött a vízbefúlt nő teste s a víz színén úszott lassan lefelé. Feje, lábai a vízben voltak, csak a háta görbült ki, mintha ki lett volna tömve párnával.

— Valaki a vízbe ugrott! — kiabálták mindenfelől. Az emberek összeszaladtak. A part megtelt kíváncsiakkal. Raszkolnyikov köré is emberek gyűltek, előre nyomták, taszigálták.

— Ah, hiszen ez a mi Afroszinyuskánk! — kiáltott nem messze tőle egy siró asszony. — Bátyuskáim, mentsétek meg, fogjátok ki.

— Csolnakot, csolnakot! — kiáltott a tömeg.

Már nem volt szükség csolnakra. Egy rendőr leszaladt már a lépcsőn, ledobta kabátját, csizmáit s a vízbe vetette magát. Nem is volt nehéz dolga. Az öngyilkos ott úszott el mellette. Megragadta a jobb kezével, a ballal belekapaszkodott a rúd, melyet társa nyújtott feléje, a parthoz közeledett s kihúzta magával a testet. Letették a lépcső gránit-lapjára. Nemsokára magához tért. Főlült, szétnézett, tüszkölt, köhögött, simogata vizes ruháját, de nem szólt semmit.

— Addig iszogatótt, míg egyszer csak tánczolni kezd-

tek előtte az ördögöcskék, — nyafogott mellette az előbbi asszonyi hang. — Egyszer már föl is akasztotta magát, de még jókor levágták. Eppen csak a boltba szaladtam és mondtam a kis leánynak: vigyázzon rá. És tessék — megvan a szerencsétlenség. Csak polgárnő, batyuskám, nálunk lakik, itt nem messze, második ház a saroktól . . .

A bámészkodók elszéledtek. A rendőr még mindig az öngyilkossal foglalkozott. Valaki azt kiáltotta:

— A rendőrségre!

Raszkolnyikov közönyösen, részvét nélkül nézte végig az egészet; inkább undorodott.

— Ah, nem a vízbe, az olyan visszasztító! . . . morgogta. — Nincs már semmi nézni való, — tette hozzá. — Nem érdemes tovább itt járkálni. De mit is akarnak a rendőrséggel? Miért nincs Zametov a hivatalban? Kilencez, óra utánig nyitva kell lennie.

Háttal a hid karfájához támaszkodott és szétnézett.

— Utóljára is: mi közöm hozzá! — mondta határozottan és elindult a rendőrség felé.

Szíve üres és sivár volt. Nem akart gondolkozni. Már az az energia is megszűnt, mely otthon arra a kijelentésre birta: Ma még be kell végezni az egészet. Tökéletes apáthia következett a nagy erőfeszítések után.

— Talán ez is befejezés lenne? — tűnődött s nehézkesen ment végig a parton.

— Nem, másként végzem be. Akarom, hogy vége legyen . . . de hát jobb lesz-e azután? Mindegy. Legalább lesz néhány méternyi helyem . . . he! Valóban bevégezzük? Megmondjam nekik, vagy ne? Eh, — az ördögbe! Fáradt vagyok. Csak leülhetnék, vagy lefekhetném valahová . . . Szégyellem a butaságomat! Különben köpök erre is . . . Piha, milyen ostoba gondolatok gyűlnek néha az ember fejébe.

Az út, a melyen járt, egyenesen a rendőrségre vezetett. Csak be kellett volna fordúlni balra, oda már csak két lépés. Hanem mikor a sarokhoz ért, megfordult, más utcába tért s nagy kerülőt csinált. Talán cél nélkül bolyongott, talán azért, hogy időt nyerjen. Ment s a földre meresztette szemeit. Egyszer csak úgy érezte, mintha sugdosott volna valaki a fülébe. Főlnézett s látta, hogy éppen az előtt a ház előtt van.

Azon este óta nem járt erre. Megmagyarázhatatlan, legyőzhetetlen vágy vezette ide. Belépett a házba. Áthaladt a lépcsőházon, jobbra fordult s indult föl a harmadik emeletre. A szűk s meredek lépcső sötét volt. Az első lépcső-fordulónál megállott s kíváncsian nézett szét. Az elsőemeleti folyosó ablakait leszedték. „Akkor nem így volt”, — gondolta.

Főlebb ment.

— Itt van az a másodemeleti lakás, a hol akkor Mikolaska és Mityka dolgozott. Már bezárták. Az ajtót ujonnan festették. Bizonyosan kivette már valaki. Itt van a harmadik emelet s itt a negyedik . . . ez az!

Tétovázva állott a lakás előtt. Az ajtó tárva volt s bent emberek jöttek-mentek. Egy kicsit ingadozott, majd közeledett s belépett a lakásba. Ezt a lakást is javították. Munkások dolgoztak benne. Raszkolnyikov meg volt lepelve. Azt képzelte, hogy a lakást éppen úgy találja, mint akkor volt, midőn elhagyta. Talán még a holttestek is ott lesznek a földön, azon a helyen. Miért képzelte ezt, maga sem tudta. Most azonban csupasz falakat látott. S egyetlen darab bútor sincs a szobában, sajátságos! Az ablakhoz lépett s felült az ablakpárkányra.

Két munkás volt a szobában, mind a kettő fiatal legény; az egyik majdnem gyermek. Új kárpitot ragasztottak a falra. Szép fehérret, apró lilaszínű virágokkal, a régi kopott, sárga papír helyett. Raszkolnyikov bosszankodott. Ellenséges indulattal nézett az új kárpitra, mintha fájdalmat okozott volna neki, hogy mindent megváltoztattak.

A munkások láthatólag elkéstek. Most gyorsan összegöngyölték papírjaikat s el akartak menni. Alig vették észre a Raszkolnyikov jelenlétét. Egymás között beszélgettek. Raszkolnyikov keresztbe fonta mellén a karjait s hallgatta őket.

— Ma reggel tehát hozzám jött, — mondta az öregebbik — s hogy' kicsipte magát! Ugyan miért cifrálkodol én végettem, — kérdeztem tőle. — Vasziljevics Tit, én tetszeni akarok magának, — felelte, s olyan puczczos volt, mint valami zsrnál.

— Mi az a zsrnál, bátyuska? — kérdezte a fiatalabb. Úgy látszott, mindent a „bátyuská“-tól szokott tanulni.

— Zsrnál, fiacskám, olyan színes, festett újság. Postán hozzák ide a szabóknak s az után csinálják azokat a szép

ruhákat a férfiak, az asszonyoknak. Rajzok vannak benne. A férfiakat többnyire hosszú kabátban festik, de a nők számára olyan tarka, czifra ruhák vannak, hogy olyat te, fiacskám, képzelni sem tudsz.

— Micsoda maskarák is vannak ebben a Pityerben,*) — kiáltott föl a fiatalabbik. — Minden van itt. Anyán és apán kívül minden.

— Igaz, e kettőn kívül mindent találhatsz itt, — felelt bölcsen a nagyobbik.

Raszkolnyikov föllállott s átment a másik szobába. Ott volt előbb a láda, a szekrény, meg az ágy. Most olyan kicsinynek látszott ez a szoba. A falon még a régi kárpitok voltak s a szögletben meglátszott a házi oltár helye.

Körülnézett s visszament előbbi helyére. Az öregebbik munkás féloldalt nézett rá;

— Mit keres itt? — kérdezte s hirtelen szembe fordult vele.

Raszkolnyikov nem felelt. Az ajtóhoz lépett s meghúzta a csengetyűt. A régi, rekedt hang! Kétszer-háromszor is meghúzta s vissza képzelte a történeteket. Mindig tisztábban s élénkebben érezte szörnyű, gyötrelmes, aggodalmas érzelmeit, de úgy érezte, mintha jobban lenne utána.

— Mit akarsz tulajdonképpen; ki vagy? — kiáltott rá a munkás s melléje lépett.

Raszkolnyikov újra bement a lakásba.

— Ki akarom venni a lakást, — felelt s szétnézett a szobában.

— Mit? Éjszaka nem szokás lakást keresni! Aztán meg a házmesterrel kellett volna feljönni

— A padozatot fölmosták, talán be is festik. Nem látszik meg már a vér nyoma?

— Miféle vérnyom?

— No hát az öreg asszony, meg a húga vére, a kiket itt megöltek. Itt nagy tócsa volt.

— De hát kicsoda vagy te? — kiáltott a munkás türelmetlenül.

— Én?

— Te hát.

* Pityer — Szt. Pétervár népies neve.

— Szeretnéd tudni? Jöjj a rendőrségre, ott majd megmondom.

A munkás meghökkenve nézett rá.

— El kell mennünk. Már is sok időt vesztegettünk. Jer, Aljoska. Be kell zárni a lakást, — szólt komolyan.

— Hát jertek! — felelt Raszkolnyikov s kilépett a szobából. Lassan haladt le a lépcsőn.

— Hé házmester! — kiáltott a kapu alatt.

Több ember állott a nyitott kapuban. Ezek között volt a két házmester is. A járőrelőket nézegették. Raszkolnyikov hozzájuk lépett.

— Mit akar? — kérdezte az egyik házmester.

— Voltál a rendőrségi hivatalban?

— Eppen most; miért?

— Van még ott valaki?

— Van.

— Ott van a segéd?

— Ott volt egy darabig. Minek?

Raszkolnyikov nem felelt s gondolkozva állott közöttük.

— Főnt volt, a lakást nézte, — szólott az öregebbik munkás, ki odaért és Raszkolnyikovra mutatott.

— Miféle lakást?

— Azt, a melyikben dolgoztunk. Azt kérdezte: miért mosták föl a vért? Gyilkosság történt itt, azt mondja s én kiveszem ezt a lakást. Aztán húzgálta a csengetyűt, majd leszakította. — Gyere, mondja, a rendőrségre, ott majd mindent megmondok. Nagyon tolakodó volt.

A házmester összevonta szemöldökeit s gyanakodva nézett Raszkolnyikovra.

— Kicsoda ön tulajdonképpen?

— Raszkolnyikov Romanics Rodion vagyok; tanuló voltam. Ebben az utcában lakom, a Sil-féle házban, a 14. szám alatt. Csak kérdezősködjél utánam a házmesternél, az ismer.

Raszkolnyikov lassan s megfontolva beszélt, feléjük sem fordult s merengve nézett ki a sötétedő utcára.

— Miért volt ön főnt a lakásban?

— Látni akartam.

— Micsoda látni való van azon?

— Ugyan, mit diskurálsz vele! Csípd fülön s vidd a rendőrségre! — szólott közbe egy új, ismeretlen hang.

Raszkolnyikov vállán át nézett a beszélőre s éppen olyan csöndesen és lassan, mint az előbb, azt felelte:

— Gyerünk.

— Igen, igen, csak vigyétek. Mit keresett ő ott, miben tőri a fejét, he? — szólott egy polgár ember.

— Részeg vagy nem részeg, Isten tudja: mit akar? — mormogta a munkás.

— Mit akar hát? — kiáltott rá mérgesen a házmester, — miért tolakodtál ide?

— Talán félsz a rendőrségtől? — kérdezte Raszkolnyikov gúnyosan.

— Félni, én? Takarodj, azt mondom.

— Gazember! — visitott egy asszony.

— Eh, ugyan mit feleselgetsz vele?! — kiáltott a másik házmester, egy öles erős ember, övében kulcsokkal; — mars ki, takarodj! Még csakugyan valami rossz ember. Takarodj!

S megragadta Raszkolnyikov vállát és kilódította az utcára. Raszkolnyikov megtántorodott, majd elesett. Végre visszanyerte az egyensúlyt. Végig nézte mindnyájukat s tovább ment.

— Furcsa ember — mondta a munkás.

— Igen, az emberek napról-napra rosszabbak lesznek, — jegyezte meg az asszony.

— El kellett volna vinni a rendőrségre, — mondta újra az, a ki az előbb is ezt tanácsolta.

— Nem jó az ilyennel kikezdeni, — felelte a hosszú házmester. — Bizonyosan valami gazember. Ide tolakodott, hogy szétnézhesen. De nem jó vele kikezdeni, mert aztán nem szabadúlhat tőle az ember. Ismerem már őket...

— Menjek? Ne menjek? — tűnődött Raszkolnyikov az utca közepén. Megállott a keresztúton s várt, mintha egy elhatározó szót lesett volna valakitől. De senki sem felelt neki. Körülötte minden csöndes volt. Csöndes, hideg és kihalt, mint a kő, a melyen állott. Kihalt az ő számára és csupán az ő számára.

Messze tőle, vagy kétszáz lépésnyire, az utca végén kiabáltak, összeszaladtak az emberek. Jól kivette a sűrűsödő sötétség ellenére is.

A néptömeg közepén kocsi állott. Világosság mozgott az utca közepén. Mi lehet ott? Raszkolnyikov a tömeg felé sietett. Mindenbe belekapaszkodott most; majdnem nevetett ezen a tétován. Vissza gondolt erős elhatározására, melylyel a rendőrségre akart menni s bizonyosan tudta, hogy most már mindennek vége lesz.

VIII.

Az utca közepén elegáns úri fogat állott. Két tüzes szürke ló toporzékolt előtte. Senki sem ült a kocsiban. A kocsis is leszállott s fogta a két ló kantárját. Köröskörül emberek tolongtak, a tömeg közt már megjelent a rendőrség. Az egyik rendőr égő lámpát tartott kezében s azzal világította meg azt a testet, mely a kerekek alatt feküdt. Mindenki beszélt, kiabált, sopánkodott. A kocsis nem tudta, mit tegyen s folyton ismételte:

— Milyen szerencsétlenség, uram Istenem, milyen szerencsétlenség!

Raszkolnyikov áttörte magát a tömegen, a mennyire lehetett s végre meglátta az általános sopánkodás és kíváncsiság tárgyát.

A földön elterülve, összegázolva egy ember feküdt. Egész teste vérrel volt borítva; ruhája is, mely azonban nem volt olyan, milyet a parasztok viselnek. Fejéből ömlött a vér. Arcza össze volt törve, zúzva. Látni való, hogy súlyos sérülés történt.

— Oh, egek ura! — jajgatott a kocsis, — pedig mennyire vigyáztam! Nem csudálnám, ha gyorsan hajtottam s rá nem kiáltottam volna. Mindig lassan, nyugodtan hajtottam. Mindenki láthatta, megmondhatja; ha azok hazudnak, én is hazudom. Természetes, hogy a részeg ember nem ügyel semmire. Még most is látom, hogy bandukolt az úton. Tán-torgott, majd orra bukott. Rákiáltottam egyszer, kétszer, háromszor. Visszarántottam a lovakat, de az csak jön ránk egyenesen s odaesik e lovak lábához. Akarattal tette, vagy hirtelen rosszul lett, nem tudhatom . . . Ezek a lovak tüzesek, ijedősek, megugrottak. Az ember fölkiáltott, előre gurúlt s azzal megtörtént a baj.

— Éppen így történt, — erősítették a körülállók.

— Háromszor is rákiáltott, szent igaz, — erősítette egy hang.

— Akkurat háromszor; mindenki hallhatta, — toldták a többiek is a beszédet.

A kocsis különben nem is volt nagyon ijedt és levert. A fogat elegáns volt; hihetően gazdag, előkelő emberé lehetett, a ki most bizonyosan várt a kocsijára s a rendőrség már tekintetbe vette ezt a körülményt.

Siettek, hogy az elgázoltat a rendőrségre s aztán a kórházba vigyék. Senki sem ismerte.

Ez alatt Raszkolnyikov áttört a tömegen s lehajolt. A lámpa megvilágította a szerencsétlen arcát. Raszkolnyikov rögtön megismerte.

— Ismerem ezt az embert! — kiáltott, előre tolakodva. — Hivatalnok volt, címzetes tanácsos, Marmeladovnak hívják. Nem messze lakik innét, a Kazjol-féle házban. Gyorsan orvost! . . . Én kifizetem . . .

Pénzt vett ki a zsebéből s a rendőröknek mutatta. Saját-ságos fölindulás vett rajta erőt.

A rendőrök örültek, hogy megtudták az elgázolt ember nevét, Raszkolnyikov a saját nevét, lakását is bejelentette nekik. Aztán intézkedett, mintha a szerencsétlen az édes-atyja lett volna. A legnagyobb buzgalommal arra törekedett, hogy kíméletesen szállítsák lakására az eszméletlent.

— Erre, csak ide, a harmadik házba, — kiáltotta készen. — A Kazjol-házba. Bizonyosan részeg volt szegény... Aztán éppen haza akart menni. Ismerem, iszákos ember... Családja is van . . . Felesége, gyermekei . . . Sok időbe kerülne, míg a kórházba viszik, itt meg doktor lakik a házban. Mindent, mindent én fizetek! Legalább a családja ápolja. Talán gyors segélyre van szüksége. S talán meg is halna, mi-
alatt a kórházba viszik . . .

Igy beszélt, aztán akadt valakire, kinek pénzt nyomha-
tott a markába. De hát az ő szándéka különben is egészen
tisztá volt. Mindenesetre közelebb lesz így a segély. A Kazjol-
ház csak harmincz lépésnyire volt.

Oda vitték; Raszkolnyikov hátul ment, óvatosan tar-
totta a beteg fejét s mutatta az utat.

— Erre, erre, föl a lépcsőn. Lassan fordúljunk, a fejét előre . . . úgy, úgy! Köszönöm, meg is fizetek érte.

Ivanovna Katerínának az volt a szokása, hogy mielőtt csak ráért, le-föl sétálgatott kicsiny szobájában s mellén keresztbe fonta karjait. Az ablaktól a kályháig, meg vissza. Ez volt az útja s többnyire hangosan beszélt ilyenkor. Az utóbbi időkben szeretett legnagyobb leányával, Polenkával beszélgetni. Polenka nem értett meg mindent az anyja szavaiból, de látta, hogy annak erre a beszélgetésre szüksége van, tehát türelmesen hallgatta s úgy nézett rá nagy szemekkel, mintha szeretne volna vele elhitetni, hogy mindent megértett.

Ma este Polenka éppen levetkőztette kis öcscsét, a ki betegeskedett s lefektette az ágyba. A fiúcska csöndes, jó gyermek volt. Sokáig ült székecskéjén szó nélkül s hallgatta anyja beszélgetését. Lidia, a ki még kisebb volt, rongyokba burkolva, a fiúcska mellett állott s várta, mikor kerül a sor ő rá. A lépcsőre nyíló ajtót föltárták, hogy legalább arra szálljon el a sűrű pipafüst, mely a másik szobából tört át hozzájuk s kínos, görcsös köhögésre ingerelte a szegény mellbajos asszonyt, Ivanovna Katerina még nyomorúltabban nézett ki, mint a múlt héten s arcán a piros foltok jobban égtek, mint valaha.

— Nem is hiszed, nem is képezed, Polenka, — mondta a szobában föl s alá járva, — milyen vígan és rangosan éltünk mink a papával s hogy ez a részeges ember mennyire tönkretett engem is, titeket is. A papa ezredesi rangban volt s már csaknem kormányzó; csak valami egy lépés kellett volna hozzá, annyira, hogy már mindenki azzal jött hozzánk: — Mi már önt egészen úgy tekintjük, Mihajlics Iván, mint a mi kormányzóunkat. — Mikor én . . . khe-khe! . . . mikor én . . . khe-khe-khe . . . Oh, átkozott élet! — kiáltott föl kiköhécselve magát és melléhez szorítva a kezét, — mikor én . . . ah, mikor az utolsó bálon . . . a nemességi marsallnál . . . mikor ott engemet Bezzemelynájá*) hercegné meglátott, a ki később nyszolyó asszonyom is volt, mikor a te papádhoz férjhez mentem, — Polyá, hát rögtön azt kérdezte: — Vajon nem ez a bájos leány-e az, a ki, mikor az intézetet elvégezték, a kendő-tánczot lejtette? (Ezt a szakadást be kell varrni, csak volna tűm és czernám, mindjárt be is stoppolnám, különben . . .

* A névben is gúny rejlik; azt jelenti: Földnélküli.

khe! holnap . . . khe-khe-he! még jobban elszakad.) Akkor éppen oda érkezett Szent-Pétervárról Ssegolszkij herczeg udvari apród . . . mazurkát tánczolt velem s másnap hozzánk akart jönni, hogy megkérje a kezemet; de én magam háritottam el ezt a szerencsét a legudvariasabb és legkedvesebb módon, s azt mondtam, hogy az én szívem már régóta másé. Az a más a te apád volt. Polya; a papám rendkívül megharagudott . . . Kész-e a forró víz? no, add ide az ingecskét. Hát a harisnyák? Lida, — fordult a kisebbik leányához, — ezen az éjszakán már csak hálj ing nélkül . . . valahogy . . . aztán tedd ki a harisnyácskáidat . . . Majd együtt mosom ki . . . de hogy' nem jön már az a semmire való korhely? Már egészen összetépte az ingét . . . Együttal már az ő ingét is kimosom, hogy ne kínlódjam két éjjel egymásután. Uramisten! khe-khe-khe. Már megint. De mi az? — kiáltott föl, meglátva a folyosón a népet, valami fehérét czipelve; — mit hoznak azok, uram Istenem?

— Hová tegyük? — kérdezte a rendőr és szétnézett, midőn behozták a véres, eszméletlen testet a szobába.

— A dívánra. Tegyük csak szépen, lassan a dívánra, — intézkedett Raszkolnyikov.

— Elgázolták . . . részeg volt! — kiáltott be valaki azok közül, kik föltódultak a lépcsőn.

Ivanovna Katerina halványan állott a szoba közepén; fuldoklott. A gyermekek megijedtek. A kis Lidácska sikoltott és sírva rejtette arcát a Polenka keblére.

Miután Marmeladovot lefektették, Raszkolnyikov Ivanovna Katerina felé fordult:

— Az Istenért, nyugodjék meg; ne féljen, — kérlelte őt szapora beszéddel. — Keresztül jött az úton, elgázolták. De ne féljen, ismét magához tér. Én hozattam őt ide . . . Már voltam itt egyszer. Emlékezik? Mindjárt föléled. Mindent megfizetek.

— Végre is így járt! — kiáltott föl Ivanovna Katerina s férjéhez rohant.

Raszkolnyikov mindjárt látta, hogy ez az asszony nincs olyan anyagból gyúrva, mint a kik mindjárt elájulnak. Ivanovna Katerina nem vesztette el a fejét. Összeharapta ajkait, hogy visszafojtsa kiáltásait, könnyeit s ügyes, biztos kézzel foglalkozott a beteg körül. Párnát tett a feje alá. Eddig senki sem gondolt erre. Levetköztette, leszedte a véres rongyait s

megvizsgálta a sebeket. Keble hullámozott, ajka reszketett, de ő csak végezte a dolgát tovább.

Ez alatt Raszkolnyikov kerített valakit, a kit doktorért küldött. Éppen a szomszéd házban lakott egy orvos.

— Már elküldtem a doktorért. Ne féljen, majd én fizetek. Nincs víz?... Kérem, adjon valami kendőt, vagy törülközőt, akármit, hamar! Még nem tudhatjuk, hol sérült meg. Csak megsebesült, nem halt meg, az bizonyos. Majd meglátjuk, mit mond a doktor...

Ivanovna Katerina az ablakhoz szaladt. Ott volt az a dézsza víz, melyet az éjjeli mosáshoz készített elő. Ez az asszony nem tűrhette a piszkot, s inkább föláldozta éjjeli nyugalmát, semhogy szennyes ruhát viselt volna. Nem volt sok fehérneműjük; mindegyiküknek körülbelöl csak az az egy inge volt, a melyet viselt, s így bizony hetenkint legalább két éjjel kellett mosnia. Megragadta a dézsát, hogy odaczipelje a beteghez s majd elesett vele, nem bírta. Raszkolnyikov talált már egy törülközőt, belemártotta a vízbe s megmosta vele Marmeladov véres arcát. Ivanovna Katerina mellette állott, keblére szorította mindkét kezét s alig bírt léleketet venni. Még neki is segítségre lett volna szüksége. Raszkolnyikov ránézett s belátta, hogy ügyetlenséget követett el, midőn ide hozatta a testet. A rendőr is itt volt még s azt sem tudta, mit csináljon már most.

— Pólya! — kiáltott Ivanovna Katerina, — szaladj Szónyáért, gyorsan... Ha nincs otthonn, mondd meg a házbelieknek, hogy az atyját elgázolták s mihelyt haza tér, jöjjön rögtön ide. Siess, Pólya, nesze, vedd rád a kendőt.

— Fuss, a hogy' csak bírsz! — kiáltott a fiúcska is, aztán megint előbbi komor hallgatásába merült, egyenesen ülve a széken, kimeresztett szemekkel.

Ez alatt úgy megtelt a szoba néppel, hogy egy tűt sem lehetett volna a földre ejteni. A rendőrök már eltávoztak. Csak egy maradt még itt s ez azon fáradozott, hogy kiszorítsa a kiváncsiakat. A másik ajtón azonban majdnem mind betolakodtak a Lippewechsel asszony lakói.

— Még meghalni sem hagyják nyugodtan! — kiáltott föl s az emberekre nézett. — Hát színház, komédia van itt? Ez meg szivarozik!... Khe-khe-khe! Még kalap is van a fejükön! Kitakarodtok innen? Tiszteljétek legalább a haldoklót!

A köhögés majd megfojtotta. De a parancsa végre is használt. Úgy látszott: félték Ivanovna Katerinától. Kihúzódtak, egyik a másik után. De érezték azt a sajátságos megelégedettséget, mely mindig megszállja az embert, még a legközelebbi rokont is, mikor meggyőződik, hogy mással történt a szerencsétlenség. Senki, még a legjobb szívé és legrésztvevőbb ember sem ment ettől az érzéstől.

Az ajtó mögött kórházról beszélgettek s megjegyezték, hogy ilyesmivel nem is kellene a házban alkalmatlankodni.

— Persze, még meghalni sem szabad! — kiáltott ki rájuk Ivanovna Katerina. Már éppen az ajtóhoz rohant, hogy onnan zúdítson rájuk egy égiháborút, midőn a küszöbön Lippe-wechsel Amália jelent meg. Eppen most hallotta a szerencsétlenség hírért s azért jött, hogy rendet csináljon. Veszekedő, rakoncátlan német asszony volt.

Félig érthetetlen, siralmas orosz nyelven követelte, hogy a beteget rögtön a kórházba vigyék.

Ivanovna Katerina ezzel az asszonynyal mindig tekintélyes magatartással szokott szóba állni, nehogy megfelejtkezzen „az ő rangjáról“. Most sem állhatta meg, hogy ebben a kis gyönyörben ne részesítse.

— Ludvigovna Amália, arra kérem: vigyázzon a szavaira. Láthatja: mi történt Zaharics Szemjonnal, haldoklik. Fölszólítom önt: zárja be azt az ajtót s ne bocsásson ide senkit. Kérem, legyen rá gondja, hogy legalább nyugodtan haljon meg. Mert különben a fő-kormányzó fogja öntől holnap számon kérni, mit cselekedett. A herceg még leánykoromból ismer engemet és sok jóban részesítette Zaharics Szemjont. Mindenki tudja, hogy Zaharics Szemjonnak előkelő ismerősei, barátjai vannak, kiket ő csak „noblesse“-ből hanyagolt el, mert nem akart szerencsétlen gyöngeségével terhükre lenni. Most azonban (s ekkor Raszkolnyikovra mutatott) nagylelkű, nemes pártfogónk akadt. Ez az ifjú úr gazdag, befolyásos s Zaharics Szemjon még gyermekkorában ismerte őt . . . Legyen meggyőződve, Ludvigovna Amália . . .

Tovább nem birt beszélni. Oly hévvel szónokolt az előbb, hogy most elakadt a lélekzete s görcsös köhögés fogta el. E perczen a haldokló magához tért és köhintett. Ivanovna Katerina hozzá szaladt. A beteg kinyitotta szemeit, nézett, de

nem látott semmit. Nehezen, szakadozva vett lélekzetet, fuldoklott s száján vér buggyant ki. Verejték borította el homlokát. Nyugtalanul nézett szét, de Raszkolnyikovot, a ki mellette állt, nem ismerte meg. Ivanovna Katerina búsan nézett rá s bár szemeiből folytak a könnyek, még szigorú volt a tekintete.

— Istenem, összezúzták a mellét! Milyen özön vér! — kiáltott föl kétségbeesve. — Minden ruhát le kell róla szedni. Fordulj meg, Zaharics Szemjon, ha lehet, — szólott hozzá.

Marmeladov ráismert.

— Papot, — mondta rekedt hangon.

Ivanovna Katerina az ablakhoz lépett. Homlokát az üveghez szorította és kétségbeesetten kiáltott:

— Oh, átkozott élet!

— Papot, — ismételte a haldokló, rövid szünet után.

— Jön mindjárt! — kiáltott feléje Ivanovna Katerina.

A beteg meghúzta magát és hallgatott. Félénk, aggódó tekintettel kereste a feleségét. Az asszony visszatért hozzá s megállott a divány végénél. A beteg kissé megnyugodott, de nem sokáig. Szemeit a kis Liduska (az ő kedvence) felé fordította. A gyermek a sarokban állott, reszketett és gyermekes csodálkozással, félelemmel nézett feléje.

— A-a-a-a, — akart mondani a beteg, de elcsúszott s nyugtalanul nézett a leánykára.

— Mi kell? — kiáltott rá Ivanovna Katerina.

— Meztláb, czipő nélkül . . . — dadogta s a gyermek csupasz lábacskaíra mutatott.

— Hallgass! — kiáltott Ivanovna Katerina ingerülten.

— Nagyon jól tudod, mért nincs czipője.

— Hála Istennek, itt van a doktor, — sóhajtott föl megkönnyebbülten Raszkolnyikov.

Az orvos belépett. Öreg, akkurátus német doktor volt, ki bizalmatlanul nézett szét a szobában. Odalépett a beteghez, megtapintotta üterét, megnézegette a fejét, s Ivanovna Katerina segítségével leszedte róla a nedves, véres inget. Egész melle be volt zúzva, összetépvé, néhány borda is beroppant a jobb oldalán. A bal oldalon a szív fölött nagy, sárgás folt volt, a patkó nyoma, rosszat jelentő zúzódás. Az orvos komor arcot vágott. A rendőr elmondta neki, hogy a szerencsétlen a kocsi-kerékbe akadt, mely forogva vagy harmincz lépésnyire húzta magával.

— Csodálatos, hogy eszméletre tért, — susogta az orvos a Raszkolnyikov fölébe.

— Mit gondol, orvos úr? — kérdezte az.

— Rögtön meg fog halni.

— Csakugyan nem remélhetünk?

— Legkevesebb nem! — A végét járja. A feje is nagyon megsérült. Hm, eret vághatnánk rajta, de az sem ér már semmit. Öt-tíz perc múlva vége lesz.

— Csak vágjon rajta eret, kérem!

— Megtehetem, de előre is mondom: késő.

Ismét közeledő léptek hangzottak. A kíváncsiak tömege szétvált s a küszöbön a lelkész jelent meg. Alacsony, ősz emberke, kezében az utolsó kenettel. Egy rendőr kísérté föl az utcáról. A doktor rögtön átadta a helyet a lelkésznek, s jelentőségteljes pillantást váltott vele. Raszkolnyikov kérte az orvost, hogy maradjon még néhány perczig. Az öreg német vállat vont s maradt.

Mindnyájan visszaléptek. A gyónás hamar véget ért. Aligha volt egészen eszénél a beteg. Csak töredezett szótagok, érthetetlen hangok szálltak el ajkáról. Ivanovna Katerina kézen fogta két gyermekét s letérdelt velük a sarokba, a kályha mellett. A leányka csak reszketett, de a komoly kis fiú letérdelt rövid ingecskéjében a földre. Szabályszerű keresztet vetett, meghajtotta magát, homlokával megérintvén a padlót; s ez a formaság különös gyönyörűséget okozott neki. Ivanovna Katerina összeharapta ajkait, hogy visszafojtsa zokogását. Imádkozott, de azért volt rá gondja, hogy megigazítsa a kis fiú ingét s kendőt dobjon a leányka csupasz vállaira. Ez alatt a kíváncsiak újra kinyitották az ajtót. A ház összes lakói a folyosóra gyűltek. A nyitott ajtón át bámultak be a szobába, a küszöbre nem mert lépni senki. Csak egy kis mécses világította meg a szobát.

Most Polenka tört magának utat a tömegben. Ki volt pírulva a futás után, kendőjét is levetette, alig birt lélekzetet venni. Szemeivel édesanyját kereste. Hozzá lépett s azt mondta:

— Jön már, az utcán találkoztam vele.

Az anyja levonta maga mellé a földre s tovább imádkoztak. Most egy leány jött át a tömegen, csöndesen, félénken kérve, hogy engedjék bejutni s belépett a szobába. Megjelentse

nagyon sajtós, visszatetsző hatást tett abban a szobában, mely a szegénység, nyomor, halál és kétségbeesés tanyája volt. Ez a leány czipőn, de szegényes ruhába volt öltözve, mert szemnek való pompája csupa olesó rongyból állott. Azon sajtós világ szokása és izlése szerint volt öltözve, mely rikitó színeivel megbotránkoztatja a járókelőket. Szónya megállott az ajtóban s zavarodottan nézett a jelenlevőkre. Úgy látszott, keveset ért az egészről s még kevesebbet gondol rikitó selyemruhájával, melyet uszályosan, nevetséges, formátlan, az egész bejárást elfoglaló krinolinjával együtt a zsibvásáron vett. Közében, a késő esti óra ellenére, napernyőt tartott, lábai világosszínű bőrczipőbe voltak bújtatva s fején szalmakalapot viselt nagy, tűzvörös tollakkal. S az alatt a kaczerán félrekapott kalap alatt halvány, ijedt arcocska volt, nyitott szájjal s az ijedtségtől mozdulatlan szemekkel. Szónya körülbelül tizenhat éves, gyöngye, alacsony termetű leány volt. Arcza sovány, de eléggé csinos, haja szőke s csodálatosan kék szemei nagyon szépek. Meredten nézett a pamlagra, a lelkészre s a futás után gyorsan lihegett. Körülötte susogtak s ő azt mind meghallotta. Lesütött szemekkel lépett a szobába, de nem bírt előbbre menni.

A beteg meggyőnt s fölvette a halotti szentséget. Ivanovna Katerina újra férje ágyához lépett. A lelkész visszalépett s távozása előtt még néhány vigasztaló szót akart hozzá intézni, de az asszony hevesen közbeszólt:

— Hát ezekkel mit csinálók? — az apró gyermekekre mutatott.

— Az Isten irgalmas. Remélje a Mindenható segedelmét, — mondta a pap.

— E-jh! Irgalmas . . . csak hogy nem mi hozzánk.

— Ne vétkezzék asszonyom, — szólott kenetteljesen a pap s rázta a fejét.

— Hát ez talán nem vétek? — kérdezte az asszony s a halálóra mutatott.

— Talán némileg jóvá teszik a bajt azok, kik véletlenségből okozták. Némi kártérítés . . .

— Eh, ön nem ért engemet! — kiáltott föl idegesen Ivanovna Katerina. — Micsoda kártérítést követelhetek? Hiszen maga esett a kerekék közé, mert részeg volt! Aztán micsoda elveszett jövedelmet pótolnának? Hiszen ez gondon és

késérüségen kívül soha sem szerzett egyebet! Mindent megivott a korhely! Még meg is lopott bennünket s a korcsmába vitte a pénzt. Ott tette tönkre a gyermekek életét s az anyimét. Hála Istennek, csakhogy végre meghal. Most már talán kevesebbet fogunk szenvedni.

— A haldoklás órájában mindent meg kell bocsátanunk. Vétkezik, asszonyom, ha így beszél. Bűnös beszédek ezek . . .

Ivanovna Katerina rá sem hallgatott. A beteget ápolgatta. Vízet adott neki, letörölte homlokáról a vért s a verejtéket; megigazgatta a párnáját. Közben oda-oda szolt a papnak, a nélkül, hogy csak a fejét is feléje fordította volna. Most azonban ez utóbbi megjegyzés után, ingerülten fordult szembe vele s a legnagyobb elkeseredéssel szolt:

— Eh, bátyuska, ez csak beszéd, üres beszéd! Megbocsátani! . . . Nézzen ide: ha el nem gázolják, részegen jött volna haza. Egyetlen inge van csupán s az is rongyos. Bebújt volna az ágyba s mint a bunda, úgy aludt volna reggelig, én pedig hozzá fogtam volna este a mosáshoz, pancsolok a hideg vízben, tisztogatom az ő s a gyermekek rongyait. Az ablaknál szárítgatom s napkeltekor már foldozom, javítgatom. Ilyenek az én éjjeleim! . . . S még bocsánatról beszél. Hát nem elég bocsánat már magában az ilyen élet?

Rettenetes, kínos köhögés fojtotta el szavait. Bele köpött a zsebkendőjébe s fél kezével a pap elé tartotta, a másikat fájó mellére szorítva. A kendő tele volt vérrel.

A lelkész lehajtotta fejét és hallgatott.

Marmeladov haldoklott. Le nem vette a szemét Ivanovna Katerináról, a ki ismét föléje hajolt. A haldokló még mindig szeretett volna mondani valamit. Nehezen forgatta a nyelvét s érthetetlen szavakat motyogott. De Ivanovna Katerina, ki sejtette, hogy a haldokló bocsánatot akar tőle kérni, durván kiáltott rá:

— Hallgass! Fölösleges! . . . Tudom már, mit akarsz mondani. — A beteg hallgatott s más felé fordította tétova tekintetét. Az ajtóban meglátta Szónyát.

Eddig nem vette észre. A leány félhomályban állott.

— Ki az? Ki az? — kérdezte rekedt, szakadozott hangon. Nyugtalanul mutatott az ajtó felé, hol Szónya állott s föl akart emelkedni.

— Maradj veszteg! — kiáltott rá Ivanovna Katerina.

De Marmeladovnak hihetetlen erőfeszítéssel mégis sikerült, fél karjára támaszkodva, félig fölemelkednie. Vadúl, meredten nézett leányára, mintha nem ismerte volna meg. Még eddig soha sem látta abban a „pompájában“. Most először jelent meg előtte ebben az öltözkében, melynek minden fodra tönkre tett életét s aljas, gyalázatos foglalkozását hirdette. S most ott állott előtte ilyen „díszben“. Alázatosan, szerényen, mintha arra várt volna: mikor kerül rá a sor, hogy haldokló atyjától elbúcsúzzék. Halavány arca, szép kék szeme végtelen fájdalmat fejezett ki.

— Szónya! Leánykám! Bocsáss meg!

Feljeje akarta nyújtani mind a két kezét, de elvesztette támaszát, az egyensúlyt s leesett a diványról, arcczal a padlóra borúlva.

Hozzá ugrottak, fölemelték, újra lefektették, de már meg volt halva. Szónya fölsikoltott, átkarolta s eszméletlenül borúlt atyjára, a ki így az ő karjai közt halt meg.

— Végre elérte célját! — kiáltott föl Ivanovna Katerina, meglátva férje holttestét. — De mi lesz most? Miből temetem el s min veszek holnap ennivalót?

Raszkolnyikov Ivanovna Katerinához lépett.

— Ivanovna Katerina, a múlt héten az ön férje elbeszélte nekem életének egész történetét. Minden részletét ismerem, — szólott komolyan. — Biztosítom önt, hogy kegyedről rajongó tisztelettel beszélt. Azon az estén, melyen megtudtam, menyinyire szereti és becsüli önt, barátokká lettünk s engem nem riasztott vissza gyöngesége . . . Azon este óta igaz barátja vagyok . . . Engedje meg tehát, hogy . . . én is tegyek . . . meghalt barátom érdekében . . . némi szolgálatot. Itt van húsz rubel. Talán segíthetek vele valamit . . . Egyszer majd visszatérek . . . talán holnap . . . Igen, holnap. bizonyosan eljövök . . . Isten önnel!

S kisetett a szobából és utat tört magának a bábák-csoportjában. Gyorsan haladt le a lépcsőn s a tömegben egyszerre csak Fomics Nikodimbe ütdődött. Már bejelentették neki az esetet s ő személyesen akart intézkedni. Ámbár a rendőrségnél lejátszott jelenet óta nem látták egymást, Fomics Nikodim rögtön megismerte Raszkolnyikovot.

— Ah, ön itt van? — kérdezte.

— Meghalt, — felelt Raszkolnyikov. — Itt volt az or-

vos, a lelkész is; minden rendben van. Kérem, ne nyugtalanítsa azt a szegény asszonyt, már úgyis beteg, sorvadásban van . . . Hiszen ön jó ember, ismerem . . . — tette hozzá gúnyosan, mialatt egyenesen a szemébe nézett.

— Hiszen ön egészen bevérezte magát, — felelte Fomics Nikodim, midőn a lámpafény néhány vérfoltot mutatott a Raszkolnyikov mellényén.

— Igen, bevéreztem magamat. Vérrel vagyok borítva!.. — tette hozzá különös hangsúlylyal Raszkolnyikov. Könnyedén intett a fejével s lement a lépcsőn.

Lassan haladt előre. Lázás izgatottságot érzett s a nélkül, hogy sejtette volna, az életkedv megmérhetetlen, hatalmas érzete szállotta meg. Olyanfélét érzett, mint a halálra ítél, ki-nek éppen a döntő pillanatban kegyelmeznék meg. A lépcsőn utólérte a lelkész. Raszkolnyikov szótlanul üdvözölte s előre bocsátotta. Mikor már az utolsó lépcsőfokra ért, gyors lépteiket hallott, mintha utána sietett volna valaki. Polenka volt s rákiáltott:

— Hallja, kérem, hallja . . .

Raszkolnyikov megfordult. A leányka utólérte, csak egy lépcsőfokkal állott följebb nála. A lépcsőn gyöngye világosság derengett. Raszkolnyikov megkülönböztethette a gyermek sovány, de kedves arcát. A leányka gyermekes nyíltsággal nézett rá s mosolygott. Utána küldték olyan megbízással, mely őt magát is érdekelte.

— Hallja, kérem, hogy hívják magát? . . . Aztán hol lakik?

Raszkolnyikov mind a két kezét a leányka vállára tette. Úgy nézett rá, mintha most nagy szerencse érte volna. Hogy tulajdonképpen mi? — maga sem tudta.

— És ki küldte magát utánam?

— Szónya néném, — felelt a gyermek vidám mosolylyal.

— Mindjárt gondoltam, hogy Szónya nénje küldte.

— Anyácskám is küldött. Mikor Szónya nénémmel beszéltem, a mama is odajött s azt mondta: — Menj, siess, Polenka.

— Szereti maga Szónyát?

— Jobban, mint bárkit a világon! — felelte a kis leány egész szilárdan s mosolygása komolyabb lett.

— Hát engem is fog szeretni egy kicsit?

Felelet helyett a leányka feléje hajlott s édes, ártatlan bizalommal nyújtotta csókra ajkait. Aztán átölelte vékony karjaival s egészen hozzá simúlt. Fejecskéjét az ő melléhez szorítva, a gyermek sokáig sirdogált.

— Nagyon sajnálom apuskát, — mondta egy percnyi szünet után. Fölemelte könnyes arcát s megtörülte szemeit. — Olyan sok szerencsétlenség ér most minket, — tette hozzá azzal a sajátságos komoly kifejezéssel, melyet a gyermekek gyakran használnak, midőn úgy akarnak beszélni, mint a nagyok.

— Hát apácska szerette magát?

— Legjobban Lidácskát szerette, jobban, mint mindnyájunkat, — folytatta szomorúan, — természetesen azért, mert ő még kicsi, meg beteges. Mindig hozott neki valami nyalánkságot. Minket olvasni tanított. Én meg nyelvtant és vallástant is tanultam, — tette hozzá fontoskodva. — Anyácskám nem szólt ellene semmit, hogy tanultam, de mi azért tudtuk, hogy örül s apácska is tudta, — folytatta Polenka, — most már francziául is fog tanítani a mama, mert ideje, hogy kiműveljem magamat.

— Hát imádkozni tud-e?

— Hogyne! Már régen. Minthogy én nagy vagyok, egyedül imádkozom. Kolya meg Lidácska a mama után mondják főnnhangon az imádságot. Mindennap elmondjuk a miatyánkot, aztán meg azt kérjük: „Istenkém bocsáss meg Szónya testvérünknek.“ Aztán meg ezt: „Istenkém bocsáss meg második atyánknak s áldd meg őt is.“ Mert hát a mi első papánk régen meghalt, ez volt a második. De azért mi az elsőért is imádkozunk.

— Polenka, engemet Rodionnak hívnak. Ha imádkoztok, mondjátok ezt is: „És az Ur szolgájának Rodionnak.“ Csak ennyit, mást nem.

— Egész életemben fogok önért imádkozni, — felelte szívesen a leányka. Már mosolygott. Ujra a nyakába borúlt Raszkolnyikovnak s hozzásimúlt.

Raszkolnyikov megmondta a nevét, lakcímét és megígérte, hogy holnap visszatér.

A leányka el volt ragadtatva s vígan ment vissza a lépcsőn. Már tizenegy óra volt, midőn Raszkolnyikov az utcára

lépett. Öt percz alatt a hidra ért, éppen arra helyre, honnan az előbb az az asszony a vízbe ugrott.

— Elég! — mondta határozottan és ünnepélyesen — dobjuk el a látományokat, az ostoba félelmet s a kísérteteket! . . . Hiszen lehet még élni! Vagy talán most nem éltem? Eh, az én életem még nem veszett el a vénasszonynyal együtt! . . . Juss a mennyek országába, aztán nyugodjál békében, anyókám! Most az ész és világosság, akarat és erő világa következik . . . Majd megbirkózhatunk még . . . Es én, — tette hozzá sötéten, mintha egy láthatatlan szellemhez intézné szavait, — már majdnem megadtam magamat . . . Gyöngé vagyok még, az igaz, de érzem, hogy megszűnt a betegség. Tudtam már akkor, mikor eljöttem, hogy vége lesz mindennek. Apropos! csak két lépésnyire van innen a Pocsinkov-ház. Természetes, hogy Razumihinhez, még ha messze lenne is, elmegyek ma este. Hadd nyerve meg a fogadását! Had örüljön ő is s aztán, ha kinevet, az sem baj. Csak erőm lenne, erőm. Erő nélkül semmit sem tehetek. Hanem, hogy a lelki erő adja meg a fizikait, azt ők nem tudják, — tette hozzá büszke öntudattal s lement a hídról, ámbár alig bírta mozdítani a lábait. Büszkesége növekedett, önérzete visszatért s néhány percz alatt már egészen más ember volt, mint előbb. Mi változtatta meg ennyire? Maga sem tudta határozottan. A vízbefúló, mikor az utolsó szalmaszál után kap, sem tudja tisztán, hogy mi készíti erre a tetre. Azt hitte: ő is élhet még, hogy van még számára élet, hogy nem halt meg az öreg asszonynyal együtt . . . Lehet, hogy sietett a határozatával, midőn ez utóbbi tételt gondolta, de azzal ő most nem törődött.

— És az Úr szolgájának: Rodionnak, — így fog imádkozni, — futott át agyán a gondolat . . . Nos, jól van. Így imádkozhatik, mindenesetre. — Mosolygott ezen a gyermekes ötleten. Pompás jó kedvre derült.

Razumihint hamar megtalálta. Pocsinkov házában ismerték már az új lakót s a házmester megmutatta a hozzá vezető utat. Alig ért föl a lépcsőn, már hallotta a nagy társaság élénk zaját. A lépcsőre nyíló ajtó nyitva volt. A szobában vitatkoztak, kiabáltak. Razumihin szobája elég nagy volt s most tizenöten voltak benne. Raszkolnyikov megállott az előszobában. Egy nagy deszkafal mögött a háziasszony két szol-

gálója foglalkozott. Két nagy szamovárban teát főztek, üvegeket, poharakat, tányérokat rakosgattak; rendezték a hideg étkeket s a pirogot. Raszkolnyikov kihívatta Razumihint. Persze el volt ragadtatva a jó fiú, hogy őt láthatta. Meglát-szott rajta első tekintetre, hogy már igen sokat ivott. Bár nem szokott berúgni, most mégis megesett vele.

— Halod, — kezdte Raszkolnyikov, — eljöttem, hogy megmondjam: megnyerted a fogadásodat. Valóban senki sem tudhatja, mi történik vele néhány percz múlva. Bemenni hozzád nem bírok, mert olyan gyöngé vagyok, hogy majd elesem. Tehát jó mulatást, Isten veled! Holnap azonban jőjj el hozzám megint . . .

— Tudod mit: hazakisérek. Eppen most mondd, hogy nagyon gyöngé vagy . . .

— Hát a vendégek? Ki az az őszfejú ember, a ki az előbb kikukucsált?

— Az? . . . Tudja az ördög! Talán a nagybátyám ismerőse . . . Majd a bátyámra bízom őket; pompás ember az öreg. Kár, hogy nem ismerheted meg most. Különbö vigye el az ördög mindnyájokat! Nincs már szükségük rám, s nekem jót fog tenni a friss levegő. A legjobb perczben jöttél, barátocskám, mert két percz múlva már megraktam volna mindnyájokat, olyan butaságokat fecsegnek . . . Fogalmad sincs róla, mi mindent összefecseg némelykor az ember! Mért is ne? Mi is elég bolondot beszélünk együtt. Hadd locsogjanak, annál okosabbak lesznek később! Úlj le csak egy kicsit, mindjárt kihívom Zoszimovot.

Zoszimov bizonyos hévvel, kíváncsisággal közeledett Raszkolnyikov felé, arca azonban csakhamar földerült.

— Rögtön le kell feküdni, — parancsolta betegének. — Ejjelre, ha csak lehet, be kell venni valamit. Akarja? Már én gondoskodtam egy porocskáról.

— Felőlem kettőt is adhat, — felelte Raszkolnyikov.

Raszkolnyikov mindjárt át is vette a port.

— Nagyon jó, hogy magad hazakiséred, — mondta Zoszimov Razumihinnek. — Holnap majd meglátjuk, hogyan leszünk? Jelentékeny változás állott be reggel óta, meglepő javulás. Hiába, az ember folyton tanul, a míg csak él.

— Tudod, mit sugott nekem Zoszimov, mikor eljöttünk? — fecsegett Razumihin az utcán. — De hát nem árulom el

egyszerre, bátyuskám. Bolondok ezek mind. Zoszimov azt akarja, hogy fecseggjek veled s mindazt, a mit mondasz, referáljam el neki hűségesen. Ő ugyanis azt képzei, hogy te . . . őrtült vagy . . . Vagy ha még nem, hát nagyon közel vagy hozzá . . . Na, képzeled! Először is háromszor olyan okos vagy, mint ő; másodszor köpsz te az ő bolond gyanújára; harmadszor pedig ezek a húsdarabolók, a kiknek tulajdonképpen a chirurgia volna a dolguk, most lelki betegségeken törik a fejöket s a te ma esti beszéded azzal a Zametovval még jobban neki szabadította őket.

— Mindent elmondott neked Zametov?

— Mindent, s nagyon is jól tette. Most már apróra értek mindent. Zametov, őszintén . . . Nos, Rogya, a dolog, egyszóval . . . most egy kicsit becsiptem, igaz . . . de nem tesz semmit . . . A dolog tehát úgy áll . . . hogy azt hiszik . . . érted? De egyik sem meri hangosan kimondani . . . mert hát ez mégis a legnagyobb, legbutább tévedés. Különösen, ha már elcsípték azt a mázólót. Egyszerre csak szétpattan a szappangolyó s az egész elpárolog. Miért is olyan szamarak? Már akkor megraktam érte egy kicsit Zametovot. De ne említsd neki, fiacskám, mert nagyon érzékeny. Tudod, ott történt annál a Lavizánál. De ma, ma már világos a dolog. Különben is Petrovics Ilya az oka mindennek. Fölhasználta a te ájulásodat, később ő maga is szégyelte; hiszen én tudom . . .

Raszkolnyikov mohó vágygyal hallgatott. Razumihin részeg fővel mindent kifecsegett.

— Azért ájultam el akkor, mert a levegő nagyon nyomott volt s az új olajos festés rettenetesen büzlött, — mondá Raszkolnyikov.

— Ugyan minek magyarázgatod! Nem a festékszag volt az oka. Hiszen már napokkal előbb lappangott benned az agyvelőgyulladás. Zoszimov bebizonyítja. De hogy' le van most főzve ez az ifjonez! Fogalmad sincs róla. Azt mondja: „Nem érek annyit, mint annak az embernek a kis újja.“ Tégedet gondol. Néha vannak jó ötletei is. Hanem a mai leczke a kristály-palotában, ah, az a leczke non plus ultra volt! Tudod-e, hogy úgy félt tőled, hogy majd nyavalyássá lett? Előbb majdnem megerősítetted képtelen gyanújában, aztán egyszer csak — kiöltötted rá a nyelvedet. Ah, be pompás volt! Most már egészen összehúzta magát, úgyszólván megsemmi-

sült. Beh sajnálom, hogy nem lehettem ott! Éppen te utánad vágott. Porfir is szeretne megismerkedni veled.

— Ugy? . . . Hát már ez is? . . . Miért tartottak hát akkor bolondnak?

— No, nem éppen örültnek. Ugy látom, bátyuskám, hogy már sok mindent kifecsegetem . . . Zoszimovnak föltűnt, hogy téged csak egy pont érdekel. Most már világos: miért . . . Ha egyszer ismerjük a körülményeket . . . Hogy' ingerelt akkor tégedet minden, hogy' gyötört az a lappangó betegség . . . Most részeg vagyok, fiacskám, hanem tudja az ördög, neki sajátságos eszméi vannak . . . Mondtam már, hogy most a lelki betegségeken nyargal . . . te azonban, testvér, köpd le az egészset.

Mind a ketten hallgattak egy darabig.

— Halljad csak, Razumihin, — szólott végre Raszkolnyikov, — most mindjárt elmondom, hogy éppen egy halottól jövök. Hivatalnok volt, meghalt. Oda adtam neki minden pénzemet . . . Aztán megcsókolt valaki, olyan, a kinek csókja, még ha csakugyan agyonütöttem volna is valakit . . . Egy szóval . . . Egy leányt is láttam ott, tűzvörös tollakat viselt . . . különben én már azt sem tudom: mit beszélek . . . Gyöngye vagyok, támogass . . . mindjárt elérjük a lépcsőt.

— Mi bajod? Mit akarsz? — kérdezte ijedten Razumihin.

— Szédülök . . . de nem az a bajom . . . Olyan nehéz, olyan fájdalmas a szívem, mint egy asszonyé . . . igazán. Ah, nézd, nézd, mi az? Nézd, nézd!

— Mit?

— Hát nem látod? Világosság van a szobámban. Nézd, ott a résen látszik . . .

Már éppen a lépcső alján állottak, mely a háziasszony lakásába vezet. Innen csakugyan jól lehetett látni, hogy a Raszkolnyikov szobájában gyertya ég.

— Különös! Talán Násztászja van bent . . . — jegyezte meg Razumihin.

— Soha se jön be ilyenkor hozzám. Régen alszik már . . . Különben mindegy . . . Isten veled!

— De mi bajod? Fölkísérlek, együtt megyünk be.

— Tudom, hogy egyszerre megyünk be, de én itt aka-

rok elbúcsúzni tőled, itt akarom megszorítani a kezedet. No, add ide hát, élj boldogul!

— Mi bajod, Rogya?

— Semmi. Jőjj hát velem, tanúja leszel . . .

Fölmentek a lépcsőn s Razumihin azt gondolta: vajon nem alapos-e a Zosimov sejtelme?

— Csak fölizgattam a fecsegésemmel, — mormogta.

Mikor közelebb értek az ajtóhoz, hangokat hallottak.

— Na, mi történt? — kiáltott oda Razumihin.

Raszkolnyikov ért előbb az ajtóhoz. Fölszakította s megállt, mintha gyökeret vertek volna lábai.

Anyja és nővére ültek a pamlagon s majd másfél óra óta várakoztak rá. Hogy' történhetett az, hogy ő ezekre éppen nem gondolt? Nem várta őket, pedig délelőtti vendége elmondta, hogy úton vannak, jönnek s minden perczben megérkezhetnek. A másfél óra alatt folyton kérdegették Násztásztját a nők. A cseléd még most is előttük állott s mindent apróra elbeszél. Kétségbe estek ijedtökben, midőn hallották, hogy a beteg „elszökött“, még pedig — az elbeszélés szerint — lázas örvényben. „Istenem, vajon mi történt vele?“ Mind a kettő sirt, mind a kettő átszenvedte a kétségbeesés minden kínját ez alatt a másfél órai várakozás alatt.

Az öröm kiáltása fogadta Raszkolnyikot, a mint a küszöbön megjelent. Mind a két nő feléje szaladt. Raszkolnyikov azonban mozdulatlanul maradt. Mint a villámütés, úgy sújtotta le most a visszaemlékezés. Nem tárta ki a karjait, hogy keblére ölelje őket. Nem volt ereje hozzá.

Anyja, nővére szívéhez szorította, csókolta, ölelte őt. Sírtak . . . nevettek a viszontlátás gyönyörében. Raszkolnyikov egy lépést tett előre, megingott s eszméletlenül zuhant a padozatra . . .

Razumihin meghallotta a nők segélykiáltását, sikoltását s a szobába rohant. Erős karjaiba ragadta a beteget s egy percz alatt elhelyezte a divánon.

— Nem tesz semmit, nem nagy baj! — biztatta az anyát s a leányt. — Ájulás, csekélység az egész. Éppen most mondta a doktor, hogy már sokkal jobban van. Hogy már majdnem egészséges. Vízet, hamar. Na, lássák, hogy magához tér; nem lesz már semmi baja.

Razumihin megragadta a Dunyecska kezét, de úgy, hogy majd kiszakította tőből a karját. Lehajolt vele együtt, hogy megmutassa: ime csakugyan magához tért.

Az anya s a nővér meghatva, hálásan néztek Razumihinre. A gondviselés eszközének tekintették. Már hallották Násztászjától, hogy „ez a derék fiatalember“ (Raszkolnyikova Alexandrovna Pulheria már egész este így nevezte) milyen önfeláldozó szeretettel ápolta az ő kedves Rogyájakat.

OSZK

HARMADIK RÉSZ.

I.

Raszkolnyikov fölemelkedett s fölült a dívánon.

Lassan intett Razumihinnek, hogy hagyjon föl az összefüggéstelen vigasztalásokkal, a melyeket anyjához és nővéréhez intézett, megfogta ez utóbbiak kezét és hol egyiket, hol másikat nézte egész bensőséggel. Anyja megijedt e tekintétől. Abban a tekintetben nemcsak mély szenvedés, hanem egyúttal valami merevség, sőt örület-féle mutatkozott. Alexandrovna Pulhéria sírva fakadt.

Romanovna Avdotya sápadt volt; keze reszketett a fivére kezében.

— Menjetez haza . . . ő vele, — szült Raszkolnyikov remegő szavakkal, Razumihinre mutatva, — holnapig . . . holnap mindent . . . Régen érkeztetek meg?

— Ma este, Rogya, — felelt Alexandrovna Pulhéria; — a vonat roppant sokat késett; de Rogya, én most el nem hagyok a világ minden kincseért. En itt fogok hálalni . . .

— Ne kinozzon! — felelt, ingerülten intve kezével.

— En maradok vele, — kiáltott Razumihin, — egy pilanatra sem hagyom el . . . vigye el az ördög azokat, a kik otthon, nálam vannak; hadd bosszankodjanak. Ott van a bátyám és prezideál.

— Hogy', oh, hogy' köszönjem meg önnek! — kezdé Alexandrovna Pulhéria, újból megszorítva Razumihin kezét, de Raszkolnyikov megint közbe vágott.

— Nem kell, nem kell, — szólt izgatottan, — ne kinozzatok! Elég már, hagyjatok el . . . Nem kell.

— Gyerünk, anyácskám, legalább a szobából menjünk

ki, ha egy pillanatra is, — suttogott ijedten Dunya; — megöljük, hiszen látja . . .

— Hát nem is láthatom őt talán többet, három hosszú év után? — siránkozott Alexandrovna Pulhéria.

— Megálljatok! — szólt Raszkolnyikov újra, — ti mindent fölforgattatok bennem; gondolataim összekuszálódnak . . . Láttátok Luzsint?

— Nem, Rogya, de ő már tudja, hogy megérkeztünk. Hallottuk, Rogya, hogy Petrovics Péter olyan jó volt, hogy téged ma meglátogatott, — szólt némi félenkséggel Alexandrovna Pulhéria.

— Igen! . . . volt olyan jó . . . Dunya, csak az imént mondtam Luzsinnak, hogy ledobom a lépcsőn s a pokolba kergettem . . .

— Rogya! Mit beszélsz! Te csakugyan . . . csak nem azt akarod mondani . . . — kezdé Alexandrovna Pulhéria megrémülve, de aztán abbahagyta s Dunyára nézett.

Romanovna Avdotya figyelmesen nézett a fivérére és várta, mi következik még? Mindketten hallottak már a pörölésről Násztászjától annyit, a mennyit az megérthetett s el tudott beszélni; borzasztóan szenvedtek a bizonytalanságban és várakozásban.

— Dunya, — folytatta Raszkolnyikov nagy önmegerőltetéssel, — én azt a házasságot nem akarom, éppen azért te holnap a legelső találkozáskor kereken el fogod őt utasítani; hallani sem akarok róla többet.

— Az Istenért! — kiáltott föl Alexandrovna Pulhéria.

— Testvér, gondold meg, mit beszélsz, — kezdte fölindulva Romanovna Avdotya, de hamar összeszedte magát; — talán nem vagy most képes . . . ki vagy merülve, — tette hozzá szeliden.

— Azt hiszed, félrebeszélek? Nem . . . Te én miattam akarsz Luzsinhoz menni. Én pedig semmi áldozatot sem fogadhatok el. Holnap lemondó levelet írsz neki . . . Holnap add ide, hadd olvassom el előbb, azzal vége!

— Azt nem tehetem! — kiáltott sértődötten a leányka — micsoda jögon . . .

— Dunyecska, te is ingerült vagy; ne beszélj; majd holnap . . . Hát nem látod . . . — mondá a megijedt anya Dunyához állva. — Ah, jobb is, ha elmegyünk.

— Félrebeszél! — kiáltott a nem egészen józan Razu-
mihin, — hogy' merne különben így beszélni? Holnap mindez
az ostobaság elpárolog . . . Hanem az bizonyos, hogy ma ki-
kergette Luzsint. Ez már egyszer bizonyos. Az persze meg-
haragudott. Beszédet tartott itt, kipakolta a tudományát;
hanem aztán behúzott farkkal távozott . . .

— Hát csakugyan igaz? — kiáltott föl Alexandrovna
Pulhéria.

— Holnap hát, testvér, — mondá Dunya részvétellel; —
jöjjön, édesanyám . . . Isten veled, Rogya.

— Hallod-e, hugom, — kiáltott utána Raszkolnyikov,
utolsó erejét összeszedve, — én nem vagyok lázban, az a há-
zasság — alávalóság. Hadd legyenek én rossz ember, de te ne
légy . . . valaki közülünk . . . s ha rossz ember vagyok is,
de nem fogok olyat testvéremnek elismerni. Vagy én, vagy
Luzsin! . . . Most mehettek . . .

— Hiszen te tisztára megbolondultál! Te zsarnok, —
ordított Razumihin. De Raszkolnyikov már nem felelt, s
lehet, nem is volt ereje felelni. Lefeküdt a dívánra s egészen
kimerülve a fal felé fordult. Romanovna Advotya nagy ér-
deklődéssel nézett Razumihinra; fekete szemei csillogtak;
Razumihin összerázkódott e tekintet alatt. Alexandrovna Pul-
héria úgy állt ott, mintha mennykő csapott volna le mellette.

— Semmi esetre sem mehettek el! — suttogta kétségbe-
esetten Razumihinnak — én itt maradok . . . valahol. Ki-
sérje ön el Dunyát.

— Mindent elront vele, asszonyom! — súgta ez a leg-
nagyobb fölindulással — gyerünk ki legalább a lépcsőre; —
Násztászja, világíts! Esküszöm önöknek — folytatta sut-
togva, miközben a lépcsőre értek — esküszöm önöknek, hogy
imént az orvost és engem majd megvert. Értik? Az orvost is!
S még az is teljesítette a kívánságát, csakhogy ne izgassa és
elment; de én úgy mentem le, hogy vigyázzak; ő azalatt fel-
öltözött és megszökött. Ha most izgatják, képes éjnek idején
megint megszökni s valamit elkövetni magán.

— Ah . . . hogy' gondol ön olyat . . .

— Romanovna Advotya sem maradhat magában, abban
a bútorozott szobában. Gondolják csak meg, hogy miféle ház
az. Hát az a gazember Petrovics Péter nem tudott külön-
szállást bérelni nőknek? . . . Egyébként, tetszik tudni, én

egy kicsit kapatos vagyok, hát azért . . . a szitkozódást föl se vegyék, kérem . . .

— Én bemegyek itt a szállásadó asszonyhoz s megkérem, hogy nekem és Dunyának valami zugolyt adjon az éjjelre — mondta makacsúl Alexandrovna Pulhéria; — nem hagyhatom őt magában, nem hagyhatom!

A lépcsőn éppen a szállásadó asszony ajtaja előtt álltak; Násztászja egy lépcső-fokkal följebb állt és világított. Razumihin nagyon izgatott volt; az imént, mikor Raszkolnyikovot haza kísérte, még egész vidám és élénk volt, ámbátor nagy mennyiséget ivott. De mostani állapota közel volt az extázishoz; — úgy látszott, mintha mindaz, a mit előbb megivott, most hirtelen kettős erővel megint a fejébe szállt volna. Mind a két nőt kézen fogta, a legnagyobb igyekezettel akarta őket rábeszélni, minden kigondolható észszerű okot fölhozott nekik, s a közben nagyobb hatás kedvéért minden szónál megszorította a kezeiket, annyira, hogy mint valami prés, majd összeroppantotta azokat.

Romanovna Avdotyát majd elnyelte a szemeivel, a nélkül, hogy legkevésbé is röstelkedett volna. A nők néha, a nagy fájdalom miatt, kirántották kezeiket nagy, csontos markáiból, de ő nem vette észre, hogy miért s csak annál nagyobb erővel vonta őket magához. Ha a nők azt kívánták volna tőle, hogy fejtetőre ugorják le a lépcsőről, mert ezzel nekik szolgálatot tesz, azonnal, minden ellentállás és habozás nélkül megtette volna.

Alexandrovna Pulhéria, daczára Rogya miatt való gondjainak, jól érezte, hogy a fiatalember nagyon is excentrikus s az ő kezét nagyon is erősen szorongatja; de — mivel véleménye szerint a fiatal ember mintegy isteni gondviselés volt az ő számukra, — rajta volt, hogy ne vegye észre ezeket az excentrikus tulajdonságokat. Romanovna Avdotya hasonlóképpen nagyon aggódott fivére miatt, de bár nem volt ijedős természetű, Razumihinnek vad tűzben égő szemei mégis úgy megrémítették, hogy csak az a végtelen bizalom, a melyet Násztászja elbeszélése keltett benne Razumihin iránt, tartotta vissza, hogy el ne szaladjon s anyját magával ne von-szolja.

Tíz percczel később különben némileg megnyugodott; Razumihin értette rendkívüli állapotában is, hogyan kell

egy pillanat alatt mindent világossá tenni, s a két nő is azonnal megértette, hogy kivel van dolguk.

— A szállásadó asszonyhoz? Az lehetetlen . . . Ostobaság! — mondta határozottan Alexadrovna Pulhériának. Már akármennyire anyja is, ha önök itt maradnak, dühbe hozzák s akkor az ördög tudja, mi lesz belőle! Hallják csak, mit akarok én; most itt marad vele Násztászja s én haza kísérem kegyeteket, mert nem mehetnek ki éjjel magokban az utcára; ebben a tekintetben nálunk, Pétervárott . . . de elég! Aztán én azonnal visszafutok ide, becsületemre mondom: egy fertályóra múlva hírt viszek kegyeteknek; elmondom hogy' érzi magát, alszik-e? stb. Azután, kérem, haza futok a szállásomra — ott vendégek ülnek nálam, valamennyi részeg — elhozom Zoszimovot — ez az orvos, a ki őt kezeli, az is ott ül nálam, de nem részeg, az soha sem részeg, — azt elczipelem Rogykához s azután azonnal kegyetekhez megyek; úgy hát egy óra alatt kétszer kapnak értesítést — még pedig az orvostól is; értik ezt: magától az orvostól, nemcsak én tölem. Ha rosszúl lenne, esküszöm, hogy ide vezetem kegyeteket, de ha nincs baj, akkor kegyetek lefeküsznek. Én azonban az egész éjszakát itt töltöm, de a folyosón, hogy észre ne vegyen; Zoszimov pedig a szállásadó asszonynál fog hálni, hogy mindig kéznél legyen. Nos, mi jobb neki: az orvos, vagy kegyetek? Mindenesetre többet ér neki az orvos; vagy nem? No, hát most jöjjenek haza! A szállásadó asszonyhoz kegyetek nem mehetnek; *én* mehetnék, de kegyetek nem; ő nem ereszténé be kegyeteket, mert . . . no, mert bolondos. Féltékeny lenne kegyetekre, Romanovna Avdotyára, s kegyedre is asszonyom . . . de Romanovna Avdotyára minden bizonynyal. Oh, az egészen kiszámíthatatlan karakter! . . . Különben én is bolond vagyok... hagyjuk ezt. Jöjjenek! Biznak bennem?... Biznak bennem, vagy nem?

— Gyerünk, édes anyám, — mondta Romanovna Avdotya — ez az úr megtartja szavát. Már egyszer visszaadt az életnek Rogyát; s ha az orvos csakugyan rászánja magát, hogy itt háljon, az a legjobb.

— Igen, igen . . . kegyed . . . kegyed megért engem, mert kegyed — angyal! — kiáltott elragadtatva Razumihin, — gyerünk; Násztászja, rögtön menj vissza s maradj mellette, egy fertályóra múlva visszajövök . . .

Alexandrovna Pulhéria ugyan nem volt még teljesen megnyugtatta, de nem is ellenkezett. Razumihin mindkettőt karon fogta s levonszolta őket a lépcsőn. Különbén a dolog mégis szegat ütött az asszony fejébe . . . Ha jó és ügyes ember is, de teljesítheti-e, a mit ígért? . . . ilyen állapotban!

— Ah, értem, kegyed azt hiszi, hogy mert én most ilyen állapotban vagyok! — szakította félbe Razumihin az asszony gondolatait, mintha kitalálta volna azokat, mialatt hosszú lábaival akkorákat lépett, hogy a nők alig bírták követni, a mit azonban ő észre sem vett.

— Ostobaság! Azaz . . . be vagyok rúgva, mint a tők! De az semmit sem tesz; nem ivástól van az, csak mikor kegyetekkel találkoztam, akkor szállt a fejembe . . . De hát mit beszélünk én rólam: ne is hallgassanak rá. Fecsegek, nem vagyok méltó kegyetekhez . . . a legkevésbé sem vagyok méltó kegyetekhez! Ha majd haza vezetem kegyeteket, itt, a csatornánál két kupa vizet öntök a fejemre s újra józan leszék. Oh, ha tudnák, mennyire szeretem mind a kettőjüket! . . . ne nevéssenek, ne bosszankodjanak. Haragudjanak akárkire, csak én rámm! Én az ő barátja vagyok, tehát a kegyetek barátja is vagyok . . . Én . . . én sejtettem . . . már a múlt évben volt egy olyan perczem . . . egyébiránt — semmit sem sejtettem, hiszen kegyetek egyszerre, mintha csak az égből hulltak volna le. De én valószínűleg egész éjjel nem fogok aludni . . . Az a Zoszimov kezdetben azt hitte, hogy Rogya megőrülhet . . . azért nem kell ingerelni . . .

— Mit beszél ön? — szólt az anya.

— Csakugyan azt mondta az orvos? — kiáltott föl Romanovna Avdotya ijedten.

— Azt mondta! De nem igaz, éppen nem úgy áll a dolog. Orvosságot is adott neki, valami porcskát, magam láttam, — s akkor egyszerre megérkeztek kegyetek . . . ah! Csak legalább holnap jöttek volna meg! Jó, hogy legalább most eljöttünk. Egy óra múlva maga Zoszimov fogja értesíteni kegyeteket; ő nem részeg . . . akkor már én sem leszek részeg . . . Miért is töltöttem meg magamat annyira? Azért, mert pörölni kezdtek velem . . . az átkozottak! Pedig már megesküdtem, hogy soha sem fogok vitatkozni! De olyan ostobaságot beszélnek . . . már majdnem elvertük egymást. A bátyám ott maradt, hadd elnököljön most ő . . . Gondol-

ják csak, ők a teljes személytelenség mellett kardoskodnak, az egyéni semmi, s abban találják a legfőbb ideált! Hogy a mennyire csak lehet, nem kell egyedileg léteznünk; a mennyire csak lehet: nem kell magunkhoz hasonlítani. Ezt tartják a legnagyobb haladásnak. S aztán ha legalább a maguk nézeteit fecsegnék, de így . . .

— Hallja csak, kérem, — szakította félbe Alexandrovna Pulhéria félénken, de az még jobban tűzbe hozta.

— De hát mit gondolnak kegyetek? — erősködött Razumihin még hangosabban; — kegyetek valószínűleg azt hiszik, hogy én csak azért indulatoskodom, mert azok esztelenségeket fecsegnék? Ostobaság! . . . én még szeretem is a fecsegést. A fecsegés és hazugság az egyetlen emberi privilégium, az egyetlen, a melylyel a többi organikus lény mellett előnyben vagyunk. A ki hazudik, az közeledik az igazsághoz. Én ember vagyok, — mert hazudozom. Egyetlen egy igazságra sem jöttek volna rá, ha előbb legalább tizennégyszer nem hazudtak volna . . . de talán száztizennégyszer is, s ez bizonyos tekintetben becsülendő dolog. Mi azonban még önállóan, sajátágosan hazudni sem tudunk! A ki nekem valamit hazudni akar, tegye azt legalább sajátágos módon és én megcsókolom érte. Az önálló, eredeti hazugság mindenetre jobb, mint az idegen, utánzott igazság; — az első esetben az ember legalább ember, a másodikban azonban legfőlebb papagáj. Az igazsághoz végre úgy is eljutunk, ha csak le nem szögezük életünket; van rá elég példa. Nos és mik vagyunk mi most? Mi mindannyian, kivétel nélkül, — tudományra, fejlődésre, gondolkozási képességre, találmányokra, ideálokra, vágyakra, liberalizmusra, észre, tapasztalásra és mindenre, de mindenre nézvést még az első elemi iskolában vagyunk. Tetszelgünk magunknak abban, hogy idegen érzellemmel kérkedünk, beleástuk magunkat abba. Nem úgy van? Nincs igazam! — kiáltott Razumihin a két hölgy kezét összepréselve és rázva, — nem igaz?

— Oh, Istenem . . . én nem tudom, — mondta szegény Alexandrovna Pulhéria.

— Igen, igen . . . habár nem értek önnel mindenben egyet, — tette hozzá komolyan Romanovna Avdotya, de kénytelen volt hirtelen fölkiáltani, olyan erősen megszorította a kezét Razumihin.

— Igen? Kegyed azt mondja, hogy igen? Nos, akkor kegyed . . . kegyed . . . — kiáltotta elragadtatással, — kegyed minden jó, minden tisztaság, minden értelem és minden tökéletesség kútforrása. Adja ide a kezét, adja . . . kegyed is, hadd csókoljam meg a kezeit, itt, rögtön, térden állva!

S letérdelt a járdára, a mely szerencsére egészen elhagyott volt.

— Keljen föl! . . . kérem, mit csinál ön? — kérdezte a roppantúl fölizgatott Alexandrovna Pulhéria.

— Álljon föl, álljon föl! — mondá Dunya mosolyogva, de szintén nyugtalanul.

— Nem én, míg kezüket nem nyújtják! Így, már jól van, most fölállok és tovább megyünk. Én szerencsétlen flótás vagyok, nem vagyok méltó kegyetekre, be vagyok rúgva, — szégyenlem magam . . . — Nem vagyok rá méltó, hogy kegyeteket szeressem; de kegyetek előtt meghajolni, — az kötelessége mindenkinek, a ki még nem tökéletes vad marha! Én meghajoltam! . . . Itt van már a szállásuk . . . Rodionnak már azért is igazsága volt, midőn az önök Petrovics Péterét kidobta, a miért elég merész volt kegyeteket ide szállásolni! Ez skandalum! Tudják, ki szokott ide járni? És kegyed néki menyasszonya! Igen? Nos, akkor ki kell jelentenem, hogy mindezek után . . . a kegyed vőlegénye semmirevaló!

— Hallja csak, Razumihin úr, ön elfelejti . . . — kezdte Alexandrovna Pulheria.

— Ugy van, úgy! Kegyednek igaza van, én meg elfelejtkeztem magamról . . . szégyellem magamat, — vágott közbe Razumihin bűnbánólag, — de . . . de . . . ne haragudjanak rám, a mért így beszélek! Mert én őszintén beszélek a nem, mert . . . hm! . . . Az igen hitvány dolog volna; egy szóval, nem azért, mert én kegyedbe . . . hm, nos, bánom is én, nem mondom meg, hogy miért, nem merem . . . De mi mindannyian rögtön éreztük, mikor belépett, hogy nem való a mi körünkbe. Nem azért, mert talán a fodrásznál bodorítottatta föl a haját, nem azért, mert nagyon sietett az eszével fényeskedni, hanem mert alattomos spekuláns; mert zsidó, képmutató, — hiszen meglátszik rajta. Kegyetek azt hiszik, hogy okos ember? Nem; bolond, tökfilkó. Aztán ő volna kegyednek való? Férjül? Oh, Istenem! . . . Látják, hölgyeim, —

itt megállt a lépcsőn, — ha azok, a kik most a lakáson vannak, mind részek is, de mind becsületesek; és ha sokat összehazudoztunk is, — mert én is hazudom velük, — azért mégis igazságra fogunk kilyűkadni, mert jó, becsületes úton vagyunk; de Petrovics Péter . . . ő nem jár becsületes úton. Ha az imént összeszidtam is amazokat, azért én mégis becsülöm őket, még Zametovot is, a kit ha nem becsülök is, de szeretek, — mert még fiatal tinó. Még azt a barom Zoszimovot is, mert ő is becsületes és érti a mesterségét . . . De elég! akármit beszéltem is, kegyetek megbocsátnak nekem. Megbocsátnak? Igen? . . . No, akkor jerünk. Én ezt a folyosót ismerem, jártam már itt; éppen itt, a numeró háromban történt egy skandalum . . . Nos, hol van a kegyetek szobája? Hányadik szám? Nyolczadik? Ugy, reteszeljék be az ajtót, senkit be ne bocsássanak. Egy negyedóra múlva hirt hozok, azután egy félóra múlva megint eljövök Zoszimovval; majd meglátják, hogy' sietek! Adieu!

— Istenem, Dunyecska, mi lesz ebből? — szólott Alexandrovna Pulhéria, izgatottan és aggódba leányához fordúlva.

— Nyugodjék meg, kedves anyám, — felelt Dunya, kalapját és köpenyegét letéve, — az Isten küldte nekünk ezt az ember, habár éppen eszem-iszomból jött. Meg lehet benne bízni, biztosítom önt. S mi mindent tett már a bátyámért . . .

— Ah, Dunyecska, Isten tudja: visszajön-e? Miért is hagytam magam rávenni, hogy eljöjjenek . . . Azt már csakugyan nem gondoltam volna . . . hogy így fogom viszontlátni . . . Milyen kedvetlen volt, mintha csak terhére volna megérkezésünk . . .

Könnyekre fakadt.

— Nem, nem úgy van, anyácskám, nem figyelt rá jól, mindig csak sírt. Nagyon megviselte a nagy betegség s még ideges, ez az egész.

— Ah, az a betegség! Mi lesz még ebből! . . . S hogy' beszélt veled, Dunya! — szólott az anya, félénken leánya szemébe nézve, mintha ennek gondolatait akarta volna kitalálni; különben némileg már megvigasztalódott az által, hogy Dunya védelmébe vette fivérét, tehát már megbocsátott neki. — Meg vagyok róla győződve, hogy holnap megint más gon-

dolatra jön, — tette hozzá, hogy még jobban kifürkészhesse leányát.

— Én pedig meg vagyok győződve, hogy holnap is ugyanazt fogja mondani arról az emberről, — mondá Romanovna Avdotya, s ez elég volt az anyának, a ki félt erről a tárgyról behatóan beszélni. Dunya megölelte és megcsókolta őt, a ki szeretettel szorította keblére. Aztán leült, nyugtalanul várva Razumihin visszatértét s félénk tekintettel kísérté leányát, a ki gondolatokba mélyedve, karjait keresztbe fonva sétált föl s alá. Ez a gondolatokba merülés és föl s alá járás sajátja volt Romanovna Avdotjának s anyja nagyon ügyelt rá, hogy gondolkozását ne zavarja.

Razumihin, természetesen, neveltséges volt a részegsége közben Romanovna Avdotya iránt hirtelen föllobbant szerelmével, de ha az ember ez utóbbit jól megfigyelte, kivált a mint most föl és alá járt, gondolatokba merült, akkor talán megbocsáthatott Razumihinnak, leszámítva exaltált állapotát. Romanovna Avdotya nagyon figyelemre méltó szépség volt, magas, gyönyörű növésű, erős és öntudatos, a mi minden mozdulatán meglátszott, a nélkül, hogy lágyságát és kedvességét kisebbitte volna. Arcza hasonlított a fivéréhez, egész joggal lehetett szépségnek nevezni. Sötétbarna haja volt, csak valamivel világosabb, mint bátyjáé, szemei csaknem egészen feketék, tüzesek, büszkék, de néha, pillanatokra, rendkívül jóságosak; noha halvány volt, még sem látszott betegesnek; ellenkezőleg: arcza frisseségtől és egészségtől sugárzott. Szája kicsiny; alsó, friss és piros ajka kissé előre állt, álla is; ez volt az egyetlen szabálytalanság e szép arczon, de a mi különös jelleget, szinte gögösséget kölcsönzött neki. Arczkifejezése gondos s inkább komolyságot, mint vidámságot árult el; de mily jól állt ez arczhoz a mosoly, vagy az ifjúi vidám, elfogulatlan kaczagás! Hogy a heves vérű, nyílt, egyszerű, becsületes, daliásan megtermett és berúgott Razumihin, a ki soha ilyet még nem látott, első látásra belebolondult, könnyen megérthető. Ehhez járult még az a körülmény, hogy Razumihin az öröm pillanatában, bátyja viszontlátásakor látta őt először. Később aztán látta, a mint Dunya alsó ajka a bátyja igazságtalan és kemény parancsaira kedvezőtlenül rángott, s nem állhatott többé ellen.

Mikor Razumihin az imént részegségében kifecsegte,

dolatra jön, — tette hozzá, hogy még jobban kifürkészhesse leányát.

— Én pedig meg vagyok győződve, hogy holnap is ugyanazt fogja mondani arról az emberről, — mondá Romanovna Avdotya, s ez elég volt az anyának, a ki félt erről a tárgyról behatóan beszélni. Dunya megölelte és megcsókolta őt, a ki szeretettel szorította keblére. Aztán leült, nyugtalanul várva Razumihin visszatértét s félénk tekintettel kísérte leányát, a ki gondolatokba mélyedve, karjait keresztbe fonva sétált föl s alá. Ez a gondolatokba merülés és föl s alá járás sajátos volt Romanovna Avdotjának s anyja nagyon ügyelt rá, hogy gondolkozását ne zavarja.

Razumihin, természetesen, neveltséges volt a részegsége közben Romanovna Avdotya iránt hirtelen föllobbant szerelmével, de ha az ember ez utóbbit jól megfigyelte, kivált a mint most föl és alá járt, gondolatokba merült, akkor talán megbocsáthatott Razumihinnak, leszámítva exaltált állapotát. Romanovna Avdotya nagyon figyelemre méltó szépség volt, magas, gyönyörű növésű, erős és öntudatos, a mi minden mozdulatán meglátszott, a nélkül, hogy lágyságát és kedvességét kisebbitette volna. Arcza hasonlított a fivéréhez, egész joggal lehetett szépségnek nevezni. Sötétbarna haja volt, csak valamivel világosabb, mint bátyjéé, szemei csaknem egészen feketék, tüzesek, büszkék, de néha, pillanatokra, rendkívül jóságosak; noha halvány volt, még sem látszott betegesnek; ellenkezőleg: arcza frisségtől és egészségtől sugárzott. Szája kicsiny; alsó, friss és piros ajka kissé előre állt, álla is; az volt az egyetlen szabálytalanság e szép arczon, de a mi különös jelleget, szinte gögösséget kölcsönzött neki. Arczkifejezése gondos s inkább komolyságot, mint vidámságot árult el; de mily jól állt ez arczhoz a mosoly, vagy az ifjúi vidám, elfogulatlan kacagás! Hogy a heves vérű, nyílt, egyszerű, becsületes, daliásan megtermett és berúgott Razumihin, a ki soha ilyet még nem látott, első látásra belebolondult, könnyen megérthető. Ehhez járult még az a körülmény, hogy Razumihin az öröm pillanatában, bátyja viszontlátásakor látta őt először. Később aztán látta, a mint Dunya alsó ajka a bátyja igazságtalan és kemény parancsaira kedvezőtlenül rángott, s nem állhatott többé ellen.

Mikor Razumihin az imént részegségében kifecsegte,

hogy Raszkolnyikov excentrikus háziasszonya, Pavlovna Praszkovja, nemcsak Romanovna Avdotyára, hanem Alexandrovna Pulhériára is féltékeny lenne, nem mondott éppen valótlan-ságot, jöllehet utóbbi már negyvenhárom éves volt; arczán még mindig láthatók voltak az egykori szépség nyomai s voltaképpen sokkal fiatalabbnak látszott. Ez gyakran előfordul olyan nőknél, a kik élénk szellemüket, friss érzelmeiket és szívük igaz melegét vénségükig megőrzik. Hogy ez az egyetlen mód a szépséget a vénségig megtartani, azt ezúttal csak mellékesen jegyezzük meg. Haja ugyan már szürkülni és ritkúlni kezdett, szemei körül már régóta ránczok mutatkoztak, arca a gond és bánat miatt beesett, s mindamellett szép volt az arca. Egészen Dunyecska volt, csak húsz évvel idősebb s az alsó ajak ama kifejezése nélkül, mert az nála nem állt úgy előre. Alexandrovna Pulheria érzelgős volt, de nem az izetlenségig; félénk és engedékeny, de csak bizonyos határig; sokban tudott engedni, sokra ráállt, még meggyőződése ellenére is; de mindig bizonyos határt tartott s nem volt hatalom, a mely rávehette volna, hogy ezt a határt átlépje s elveit megadja.

Eppen húsz percz múlva Razumihin eltávozása után, gyorsan, de halkan, kétszer kopogtattak az ajtón; Razumihin visszajött.

— Nem érek rá bemenni, — szolt sietve, midőn az ajtó kinyílt előtte. — Rogya pompásan, nyugodtan és mélyen alszik; adja Isten, hogy legalább tíz óráig így aludjék. Násztásza mellette van; meghagytam neki, hogy ott maradjon, míg visszatérek. Most Zoszimovot czipelem oda, ez majd köteles lesz kegyeteknek jelentést tenni, azután lefekhetnek, hiszen nagyon el lehetnek fáradva.

Elsietett a folyosón.

— Milyen ügyes . . . és szolgálatkész fiatal ember! — kiáltott föl rendkívül örvendezve Alexandrovna Pulheria.

— Ugy látszik: csakugyan pompás ember! — felelt fölindulva Romanovna Avdotya s megint elkezdett a szobában föl s alá járni.

Körülbelül félóra múlva megint léptek hallatszottak a folyosón s kopogtattak az ajtón. Razumihin ígéretében ezúttal mind a két nő erősen bízott s csakugyan: el is hozta magával Zoszimovot. Ez azonnal késznek nyilatkozott a társaságot

elhagyni s Raszkolnyikovhoz menni, hanem kezdetben semmi szín alatt sem akart a hölgyekhez menni, nem hitt az ittas Razumihin biztatásainak. De önszeretete nemsokára ki volt elégítve, sőt hízelgett neki, midőn látta, hogy úgy várnák rá, mint valami orákulumra. Éppen tíz perczig maradt ott és sikerült neki Alexandrovna Pulhériát végleg megnyugtatni. Nagy részvételt beszélt, de nagyon tartózkodó és komoly volt, éppen, mint egy huszonhét éves orvos valamely fontos konzultácziójánál; egy pillanatra sem tért el a tárgytól, a mely miatt oda jött s a legkisebb vágyat sem árulta el arra nézve, hogy a hölgyekkel személyes és bensőbb ismeretséget kössön. Belépésénél azonnal észrevette Romanovna Avdotya vakító szépségét, de mindent elkövetett, hogy e benyomást észre ne vegyék s kizárólag csak Alexandrovna Pulhériához intézte szavait, a kinek ez különös, benső elégtételére szolgált. A betegről úgy nyilatkozott, hogy most nagyon kielégítő állapotban találta. Megfigyelései szerint a betegség eredetét, — nem tekintve azt, hogy a beteg az utóbbi hónapok alatt rossz anyagi viszonyok közt élt, még bizonyos morális okban is kell keresni; meglehet, hogy a betegség úgyszólván csak egymással kapcsolatos szellemi és anyagi befolyások, félelmek, gondok, bizonyos eszmék stb. eredménye.

A mint észrevette, hogy Romanovna Avdotya különös figyelemmel hallgatja, messze kiterjedő részletekbe bocsátkozott. Alexandrovna Pulhériának a lelki betegség gyanújára vonatkozó félnék és izgatott kérdésére nyugodt, nyílt gúnynyal felelt; azt mondta, hogy szavait túlozták, hogy a betegnek mindenesetre valamely rögeszméje lehet, valami monománia — ő, Zosimov, ez idő szerint az orvosi tudománynak éppen ezzel a rendkívül érdekes részével foglalkozik, — de hogy tekintetbe kell venni a betegnek lázas, képzelgő állapotát, a mely csaknem a mai napig tartott és . . . hogy övéinek megérkezése mindenesetre igen jó hatással lesz rá, erősíteni és szórakoztatni fogja, — „föltéve, hogy újabb, rendkívüli bajok kikerülhetők“ — tette hozzá jelentősen.

Azután fölkelt, nagy tisztelettel ajánlotta magát s az anya áldásai és meleg köszönetnyilvánításai közben, valamint a beteg nővérének kézszorítása által boldogítva, látogatásával, de még inkább magamagával nagyon megelégedve, elment.

— A többiről majd holnap; most pedig feküdjenek le, de

mindjárt! — mondá Razumihin, a ki Zoszimovval távozott, — holnap a lehető legkorábban megint itt leszek, hogy jelentést tegyek.

— De milyen bájos leány ez a Romanovna Avdotya! — jegyzé meg Zoszimov, mikor az utcára értek.

— Bájos? Azt mondod, hogy bájos? — bödült föl Razumihin s megrohanta és torkon ragadta őt. — Ha még egyszer . . . érted? értesz engem! — kiáltott, amazt gallérjánál fogva jól megrázva s a falhoz szorítva; — hallottad?

— Ugyan ereszs el már, te részeg ördög! — védekezett Zoszimov s miután amaz elbocsátotta, figyelmesen nézett rá, azután hirtelen nagyot kaczagott; Razumihin lebocsátott karokkal, komolyan és komoran állt előtte.

— Igaz . . . számár vagyok — mondá oly sötéten, mint egy viharos felhő — de te . . . te is ám.

— Nem, pajtás, én nem, egyáltalában nem. Nekem nem szokásom ilyen ostobaságokkal törődni.

Némán haladtak egymás mellett s csak mikor Raszkolnyikov szállásához értek, szakította meg Razumihin az aggasztó csöndet.

— Hallod-e, — mondta Zoszimovnak, — te pompás gyerek vagy, leszámítva csúf tulajdonságaidat, — kéjencz is vagy, még pedig nagyon, jól tudom. Ideges, puha ember vagy, aztán szeszélyes, hízni kezdesz és semmit sem bírsz magadtól megtagadni — és ez alávaló dolog, mert alávalóságra vezet. Úgy elkényeztetted magad, hogy én egyáltalában nem bírom fölfogni: hogy lehetsz mindezek mellett jó, sőt önfeláldozásra is képes orvos. Tollágyban alszol (no ugyan fura egy orvos vagy!) s mégis fölkelsz éjjel, ha beteg ember keres; ez legfőljebb három évig tart még így s aztán nem fogod megengedni, hogy éjjeli nyugalmadat háborgassák! De vigye az ördög, nem arról van most szó, hanem arról, hogy neked ma éjjel a szállásadó asszony lakásán kell hálnod! Őt már nagynehezen rábeszéltem, — én a konyhában hállok, most hát alkalmatök lesz egymással közelebből megismerkedni, de nem úgy, a hogy' te talán gondolod! Szó sincs róla . . .

— Én semmit sem gondolok . . .

— Ott, barátocskám, szemérem, szótlanság, félénkség, szüziesség, még pedig makacs szüziesség, s mind a mellett — sóhajok és odaadás uralkodnak; oly olvadékony, mint a viasz!

Válts meg engem tőle, a világ összes ördögei nevében is! Olyan gyöngéd! Megszolgálom neked testemmel, lelkeimmel.

Zoszimov hangosan kaczagott, még hangosabban, mint az imént.

— Lám, lám, milyen exaltált vagy. Aztán mit csináljak vele?

— Biztosítalak, hogy örökre kegyeibe fogad, csak sokat beszélj neki. Mindent össze-vissza, a mi csak az eszedbe jut. Ül le mellé s beszélj. Hiszen doktor vagy, hát legelőször is kúrálj. Esküszöm neked, hogy nem fogod megbánni. Van zongorája is. Tudod, én czinczogatam egy kicsit s komponáltam is már egy orosz dalt: „Forró könnyekkel borítva . . .“ Nagyon szereti az orosz dalokat. No, hát kezdj ezzel a dallal, Hiszen te nagyszerűen zongorázol, akár csak Rubinstein . . . Biztosítalak, nem bánod meg.

— Jól van. Te talán ígéreteket tettél neki. Írásba is adtad? Utóbb talán házasságot is ígértél?

— Semmit sem ígértem. Nem afféle. Csebarov is akarta volna.

— No hát akkor hagyj békét neki.

— Nem, azt nem akarom.

— És miért nem?

— Hát ez már úgy van. Egyszóval el nem hagyhatom. Tudod, ez olyan vonzódási viszony.

— Na, még ezt sem hallottam. Hát miért vontad magadhoz?

— Ah, hiszen én egyáltalában nem közeledtem hozzá. Ő fűzött magához, csupa ostobaságból. Neki különben mindegy: te vagy én. Csak üljön mellette valaki és sóhajtson. Az is mindegy neki, mit beszélsz, ha a matematikát választod vagy a külpolitikát. Nem tréfálok, neki igazán mindegy. Csak néz rád, sóhajt és izzad; sóhajtana egész éven át! Két napig folyton a porosz felső-házról beszéltem neki. Úgyan miről is tudna az ember mindig beszélni? Hallgatott, sóhajtott és izzadt. Csak egy szót sem a szerelemről. Nagyon tartózkodó. De azért mutasd neki, mintha nem bírnál elválni tőle. S ez neki elég. Nagyon kényelmesen lehetsz nála, csak úgy, mint otthon. Irhatsz, olvashatsz, ha akarsz: ülsz, fekszel . . . Meg is csókolhatod, csakhogy jóvatosan . . .

— De hát mi célja van mind ennek?

— Ah, nem tudom én azt olyan jól megmagyarázni! Nézd, ti ketten olyan sokban hasonlítottok egymáshoz. Már korábban is gondoltam rád . . . Végre mégis csak hozzá kerül-tél! Hát nem mindegy az: előbb vagy később? Olyan jó ő nála lenni, testvér. Ah, nem csak jó, hanem úgy érzi az ember, mintha a világ végére jutott volna. Mint a hajó, a mely már horgonyt vetett. Csöndes menhely a föld közepén. A legjobb vajas bukták kvintesszenciája. Azok a kövér hal-pás-tétomok, teázás a szamovár mellett, csöndes sóhajok, meleg, galléros bundák, fűtött kályhák . . . Úgy érzed ott magad, mintha meghaltál volna, mégis élsz. Mind a kettőnek a javát élvezed. No, barátom, most sok mindent összefecsegtem. Hanem ideje lesz már aludni. Az éjjel majd többször fölkelek s átmegyek Rogyához s megnézem. Erre ugyan nem is lesz szükség. Ostobaság! Minden jól megy. Nem szükséges, hogy te is valami nagyon nyugtalankodjál. Hanem, ha éppen akarod, benézhetsz hozzá. Ha aztán észre veszel valamit: lázban van, félrebeszél stb. rögtön költs fel engem. Különben azt hiszem, nem lesz semmi baj . . .

II.

Másnap reggel nyolcz órakor ébredt föl Razumihin. Komoly s aggodalmas volt. Sok új, előre nem látott kérdés támadt a lelkében, midőn kinyitotta szemét.

Soha sem képzelte, hogy valaha úgy fog fölébredni. Mindenre tisztán emlékezett, a mi tegnap történt vele. De azt érezte, hogy olyan benyomás uralkodik rajta, a melyt még nem érzett soha életében. Hanem azt rögtön megértette, hogy azok az álmokképek, melyeket szövögetett, nem valósulhatnak meg soha. Kétségesen állott előtte reményeinek sikere. Olyan kivihetetlennek látta, hogy szinte szégyelte, a miért egy perczig is gondolt rá. Iparkodott dolgot, foglalkozást keresni magának, mely végkép elfelejtesse vele a tegnapi napot.

Iszonyodva emlékezett rá, hogy tegnap milyen „alaváló“ volt. Nem csak azért, mert részeg fővel mutatta magát, hanem azért is, hogy a leány előtt elárulta a vőlegényt, féltekenységében nem vette tekintetbe a körülményeket. Olyan embert ócsárolt, a kit nem ismert eléggé, a kiről azt sem

tudta: milyen kötelékek fűzik a családhoz, s azt ő hozzá. És vajon volt-e hozzá joga, hogy olyan könnyedén, olyan meg-gondolatlanul ítéljen valaki fölött? Ki tette meg bírónak? És feltehetette-e, hogy egy olyan leány, mint Romanovna Av-dotya, éppen csak a pénzeért megy egy hozzá méltatlan férfi-hez? Mégis csak kellett valami belső értékének lennie. Hogy a menyasszonyának ilyen lakást szerzett, Luzsin arról sem tehetett tulajdonképpen. Honnan tudta volna, hogy miféle ház az? . . . Piha, milyen közönséges dolgot követett el! A részegség talán mentség? Ostoba megtegetődzés csupán, a mi még jobban lealjasítaná.

A borban — igazság van. Igaz, azért jelentkezett tehát szíve tegnap a maga igazságában: irigynek s durvának. Aztán hogy' is mert tegnap úgy beszélni? Micsoda ő ahhoz a leány-hoz képest? Ő, a részeg, a korhely, a henczegő. De hát egyálta-lában nem cinikus és nevetséges ez az összehasonlítás is?

Razumihin elpirúlt erre a gondolatra. S kétségbeesésé-ben az is eszébe jutott, hogy mikor a lépcsőn áltak, azt mondta Romanovna Avdotjának: a háziasszony féltékeny lesz rá . . . Eh, ez már elviselhetetlen!

Mérgében rácsapott öklével a tűzhely lapjára. Megsér-tette a kezét s összetört egy kis bögrét.

— Természetes, hogy ezeket a komiszságokat soha sem fogom többé elfeledtetni és jóvá tenni . . . — mormogta maga elé, — rágondolni is kár. Most már én rám csak néma szerep vár. Hallgatva teljesítem kötelességemet. Még bocsá-natot se kérek, egyáltalában nem fogok beszélni . . . Min-dennek vége! . . .

Mégis sokkal figyelmesebben vizsgálgatta ruházatát, mint azelőtt. Nem volt más ruhája, de ha lett volna, se vette volna most föl, „készakarva sem.“ De hát azért még sem volt szabad úgy megjelennie, mint valami piszkos, cinikus em-bernek. Nem volt joga hozzá, hogy a mások jóízlését megbot-ránoztassa, annál is inkább, mert azok számítottak az ő segítségére s magukhoz hívták. Kitisztította hát a ruháját, a mennyire csak lehetett. A fehérneműje különben is rend-ben volt. Ennek a tisztaságára mindig nagy gondja volt. Még meg is mosdott. Násztászja szappant is adott neki. Megmosta a haját, nyakát s különös gonddal a kezeit. Hanem mikor

arra került a sor: megborotválkozzék-e vagy sem, ingerülten határozott.

— Hadd maradjon így, a hogy van. Még azt gondolnák, azért csinosítottam ki magamat, mert . . . Bizonyosan ezt képzelnék. Nem, a világért sem.

Ha a durva, piszkos, korcsmai viselethez szokott fiú tudta volna, hogy mégis cainos, rendes ember . . . Es ha tudta volna is: ugyan lett volna miért elbizakodnia. Mindenkinek kötelessége, hogy rendes legyen, még pedig nagyobb mértékben, mint ő . . . Tudta jól, hogy elég csínyt követett már el . . . Igaz, hogy nem becsuteleneket . . . Milyen érzelmek forrtak benne sokszor . . . hm . . . s ezek közé sorozná Romanovna Avdotya felé szálló gondolatait is . . .

— Az ördögbe is! Piszkos, zsíros, rongyos akarok lenni. Most még inkább, mint ezelőtt.

Ilyen gondolatok, monológok között lepte meg Zoszimov, ki az éjet Pavlovna Praszkovja vendégszobájában töltötte.

A doktor hazafelé készült, előbb azonban meg akarta nézni a beteget. Razumihin közölte vele, hogy Raszkolnyikov úgy alszik, mint a bunda.

Zoszimov megparancsolta, hogy föl ne költse, hadd aludjék, a meddig akar. Megígérte, hogy tizenegy órákor visszatér.

— De vajon itthonn lesz-e, mikor eljövök? Az ördögbe is, tessék gyógyítani, mikor az ember még nem is parancsolhat a betegének. Mit gondolsz: elmegy ő *azokhoz*, vagy ők jönnek ide?

— Azt hiszem: ők jönnek el, — felelte Razumhin, a ki megértette a kérdés valódi célját. — Bizonyosan családi ügyekről beszélgetnek. En el is megyek innen. Neked azonban, mint orvosnak, jogod van . . .

— En se vagyok gyóntató. Eljövök, aztán rögtön távo-zom. Ugyis van elég dolgom.

— Csak az nyugtalanít, — kezdte Razumihin kedvetlenül, — hogy tegnap részeg fővel sok bolondot fecsegtem nekik. Többek között azt is, hogy te lelki zavartól tartasz . . .

— Még a nőknek is erről fecsegtél?

— Tudom, hogy butaságot követtem el. Verj meg érte. De mondd meg őszintén: csakugyan tartasz ettől?

— Képtelenség, mondom neked. Mikor hozzá vezettél, magad is úgy festetted le, mint képzelgőt. Nos és tegnap mi magunk nyújtottunk neki táplálékot azokhoz a furcsa gondolatokhoz. Oraszámra fecsegtünk mellette arról a mázrólól . . . Nagyon okos dolog volt, mondhatom, különösen ha számba vesszük, hogy zavart gondolatai némi összeköttetésben vannak vele . . . Ha tudtam volna, mi történt akkor a rendőrségi irodában, ha tudtam volna, hogy mivel merte gyanúsítani az a semmirekellő . . . no hát akkor világért sem bocsátkoztam volna olyan beszélgetésbe. Ezeknek a képzelgőknek sajátságos tehetségük van, képesek egy csepp vízből tengert képzelni. A legképtelenebb dolgot kézzelfogható igazságnak tartják . . . Ha jól emlékszem, már akkor világos volt előttem minden, mikor Zametov félig is alig beszélt el a történeteket. Emlékezem egy olyan hypochondrikusra, a ki bár negyven éves volt, nem bírta eltűrni egy gyermek csúfolódását s agyonszúrta evés közben. Ebben az esetben is milyen sajátságosan torlódtak össze a körülmények: Raszkolnyikov rongyosan, a kezdődő betegség izgatása alatt, szemben vele az a hetke tisztcske s az a rettenetes gyanú! Szemmel láthatva a hatást, a mit ezek a körülmények gyakoroltak egy olyan megcsontosodott hypochondrikusra, a milyen Raszkolnyikov, az ő korlátlan, esztelen önbecsülésére. Talán éppen ebben gyökeredzik egész betegsége. Eh, vigye el az ördög . . . Apropos, ügyes fiúcska ez a Zametov, hanem a tegnapi fecsegését elhagyhatta volna . . . Milyen pletyka!

— Hát kinek beszélt el? Nekem s neked.

— Meg Porfirnak.

— Hát aztán, mit tesz az, ha Porfir is hallotta?

— Mondd csak: van neked némi befolyásod azokra? . . . Az anyát s a nővért értem. Kérnéd meg őket, hogy legyenek óvatosak . . .

— Ne félj, okosan viselik azok magukat, — felelte Razumihin kedvetlenül.

— De vajon mi ingerelte úgy föl Luzsin ellen? Vagyonos ember; úgy látszik, a nőknek is tetszik . . . Szegevények, úgy-e?

— Ugyan mi jut eszedbe: engem kikérdezni? — kiáltott rá mérgesen Razumihin. — Mit tudom én: van-e vala-

mijök vagy sincs? Kérdezd meg tőlük magad, akkor majd megtudod . . .

— Piha, milyen ostoba vagy te némelykor. Vagy ez talán még a tegnapi állapot kifolyása? . . . No, a viszontlátásra! Köszönd meg nevedben Pavlovna Praszkovjának az éjjeli szállást. Bezárkózott a szobájába s nem felelt reggeli üdvözlésemre. Pedig „bon jour“-t kívántam neki. Hét órákor már fölkelt, a folyosó felől vitette be magának a szamovárt. De nem volt szerencsém láthatni . . .

Kilencz órákor megjelent Razumihin a hölgyeknél. Azok már hét órákor fölkeltek s a legnagyobb nyugtalanságban vártak.

Mint a zivataros éjszaka, olyan sötét arczezal lépett be hozzájuk Razumihin. Esetlenül üdvözölte őket s ezen — természetesen — végtelenül bosszankodott. De hát gazda nélkül csinálta a számítást.

Alexandrovna Pulhéria eléje szaladt, megragadta mind a két kezét s majd megcsókolta örömeiben.

Remegve nézett Romanovna Avdotyára. De ezen a szép büszke arczon is olyan tiszta öröm, olyan igaz barátság, jóindulat, olyan váratlan, megtisztelő vonás ragyogott a várt gúnyos pillantások s rosszúl rejtett megvetés helyett, hogy Razumihin szívesebben vette volna a szidást, mert a boldogság nagyon sok volt neki s egészen megzavarta. Szerencsére kész beszéd-tárgyuk volt már s hozzá látott, hogy ezt a jó alkalmat fölhasználja.

Mikor meghallották, hogy nincs semmi baj, s hogy Rogya még nem ébredt föl, Alexandrovna Pulhéria kijelentette: mennyire örül ennek, mert nagyon sok megbeszélni valója lenne Razumihinnel.

Még a teával is vártak rá s megkérték: tartson velük. Csöngettek s megparancsolták annak a rongyos, piszkos fickónak, a ki bejött, hogy teát hozzon. A mi aztán hosszú várakozás után a legdisztelenebb, legpiszkosabb föltálasban meg is jelent.

Razumihin már megint azon a ponton volt, hogy a lakást ócsárolja, hanem eszébe jutott Luzsin s hirtelen, zavardottan elhallgatott. Boldognak érezte magát, hogy Alexandrovna Pulhéria egészen elfoglalta kérdéseivel.

Körülbelöl háromnegyed óráig felelgetett az anya kér-

déseire és sikerült neki mindazon fontos és kevésbé érdekes dolgokat elbeszélni, a mi Rogya életében az utolsó időben előfordult. A végszó természetesen a betegség alapos leírása volt.

Persze volt olyan dolog is, a mit jónak látott elhallgatni. Ezek között a rendőrségi irodában lejátszódott jelenetet s következményeit sem mondta el nekik.

A nők nagy figyelemmel hallgatták. S midőn végre azt hitte Razumihin: no, most már mindent elbeszélt nekik, azok még csak akkor kezdtek igazán kérdezgetni, mert úgy érezték, hogy még csak most kezdett el beszélgetni.

— Mondja csak kérem, mit gondol . . . ha, bocsánat, Hiszen én még a nevét sem tudom önnek, — mondta Alexandrova Pulhéria.

— Prokofjics Dmitrij.

— Tehát Prokofjics Dmitrij, szeretném tudni, hogy . . . milyen nézetei vannak Rogyának? Azt hiszem, ön ért engemet, nem is tudom: hogyan magyarázzam meg jobban? Azt akartam tudni: mit szeret s mit nem állhat ki? Még mindig ingerült? Vannak-e vágyai, vannak-e reményei? Ha szabad így kifejeznem magamat. Mi gyakorol rá befolyást? Egy szóval azt szeretném tudni . . .

— Ah, mamácska, ugyan ki tudna erre a sok kérdésre egyszerre megfelelni! — jegyezte meg Dunya.

— Istenem, nem is gondoltam, hogy Rogyát ilyen állapotban fogom találni, Prokofjics Dmitrij.

— Nagyon természetes, — felelte Razumihin. — Nekem nincs ugyan anyám, de van egy nagybátyám, a ki időnként meglátogat. Az is mindig másnak képzel, mint a milyen vagyok. Még a külsőről sem tud mindjárt megismerni, pedig okos ember. A három évi távollét alatt sok minden történhetett Rogyával. Mit mondjak még? . . . Másfél éve ismerem. Kedvetlen, haragos, büszke és rátartó. Az utóbbi időben még képzelgő, bizalmatlan, embergyűlölő is. Különben nagy-lelkű és jó. De nem szereti elárulni érzelmeit. Inkább akar ridegnek látszani, mint hogy szívélyes szöket pazaroljon valakire. Sokszor egyáltalában nem hypochondrikus, hanem egyszerűen csak hideg, érzéketlen az embertelenségig. Olyan ő, mintha felváltva két különböző szellem élne benne. Néha nagyon csöndes. Soha sincs ideje, mindig zavarja az ember, ha fölkeresi, pedig semmit sem csinál, csak szótlanul fekszik

a pamlagon. Nem szeret gúnyolódni. Nem azért, mintha nem lenne hozzá elég szelleme, hanem inkább, mert röstell ilyen kicsiségekkel foglalkozni. Ha valamit elbeszélnek előtte, sohasem várja be a végét. A miért mindenki érdeklődik, azzal éppen semmit sem gondol. Nagyon sokat tart magáról s úgy látszik, nem is alaptalanul. Nos, mit mondjak még?... Azt hiszem, az önök megérkezése némi változást fog előidézni.

— Adja Isten! — kiáltott föl Alexandrovna Pulhéria, kit fia jellemzése egészen elbúsított.

Végre annyira fölbátorodott Razumihin, hogy rá mert tekinteni Romanovna Avdotyára is. A beszélgetés alatt csak néha, lopva vetett rá egy-egy félénk tekintetet. Romanovna Avdotya figyelmesen hallgatott rá, majd leült az asztal mellé, majd járkált a szobában. Szokása volt ez a sétálgatás s ilyenkor keresztbefonta mellén karjait. Ajkait összeszorította; gondolatokba mélyedt, csak néha-néha tett valami kérdést vagy megjegyzést. Razumihin rögtön észrevette a nők ruhájáról s a többi körülményről, hogy nagyon szegényes viszonyok között élnek. Ha Romanovna Avdotya királynői pompában jelent volna meg előtte, nem félt volna tőle. Most azonban, talán éppen azért, mert szegényesen öltözködött, mert minden, a mi környezte, nyomorra mutatott, Razumihin nem bírta leküzdeni zavarát s minden szónál, minden mozdulatnál aggodalom szállotta meg. S ez bizony nem igen élénkített föl egy ilyen embert, a ki különben sem sokat bízott magában.

— Sok érdekes dolgot beszélt ön a bátyámról s a mint látom, egészen részrehajlatlan volt... Nagyon jól tette. Előbb azt hittem, ön is tisztelettel néz föl rá — jegyezte meg Romanovna Avdotya. — Azt is sejtem, hogy nő van a dologban — tette hozzá gondolkozva.

— Arról nem szóltam egy szót sem. Különben lehet, hogy kegyednek igaza van, csak...

— Nos?

— Hogy ő nem szeret senkit. Talán nem is lesz szerelmes soha, — felelte Razumihin kiméletlenül.

— Azt akarja mondani, hogy nem képes szeretni?

— Tudja-e, Romanovna Avdotya, hogy kegyed föltűnően hasonlít bátyjához, mindenben, — tört ki hirtelen Razumihin. Hanem rögtön eszébe jutott: mit mondott előbb Raszkolnyikovról. Elpirúlt s rettenetes zavarba jött.

Romanovna Avdotya nem állhatta meg, hogy hangosan föl ne kacagjon.

— Rogyára vonatkozólag mindketten tévedhettek, — szólt közbe az érzékenykedő mama. — Nem mostanról beszélek, Dunyecska, sem arról, a mit Petrovics Péter irt, arról sem, a mit mi képzeltünk . . . Talán mindnyájan tévedünk . . . Hanem el sem képzelheti Prokofjics Dmitrij, hogy milyen fantasztikus, vagy hogy' is mondjam, milyen szeszélyes volt az a Rogya. Én akkor sem bíztam benne, mikor még csak öt éves volt. Meg vagyok róla győződve, hogy most is képes valami olyat cselekedni, a milyet senki más a világon . . . Nem is kell messzire visszamennünk. Ön bizonyosan emlékezik még arra, a mit másfél éve tett, a mivel engem félig sirba döntött, mikor egyszer csak elhatározta, hogy megházasodik. Elveszi a Zarnyiczynné leányát, a szállásadó asszonyát.

— Talán többet is tud ön erről az esetről? — kérdezte Dunyecska.

— S azt hiszi ön, — folytatta tüzzel Alexandrovna Pulhéria, — hogy talán hatottak rá könnyeim, könyörgéseim, betegségem, szegénységünk? Vagy talán az én halálom megakadályozta volna? Egyszerűen átlépte volna ezeket az akadályokat. Hát valóban nem szeret minket?

— Soha sem beszélt velem erről a dologról, — felelte Razumihin óvatosan. — Hanem hallottam egyet-mást Zarnyiczynnétől, a ki maga sem igen szokott sokat beszélni. De mégis mindaz, a mit így megtudtam, olyan sajátságos volt...

— Mit hallott, mit hallott? — kérdezte tőle mind a két nő.

— Tulajdonképpen semmi különöst. Azt hallottam, hogy magának, Zarnyiczynnének se nagyon tetszett ez a házasság. Pedig elhatározták s csupán a menyasszony halála akadályozta meg. Azt mondják, hogy a leány nem is volt szép, inkább rútnek lehetett mondani. És olyan beteges . . . olyan furcsa. Különben lehet, hogy volt valami előnyös tulajdonsága is. Mindenesetre kellett valami előnyének lenni, másként teljesen érthetetlen lenne a dolog. Hozománya nem volt. Rogya különben azt úgy sem várta. Mindenesetre nehéz ilyen dologban ítéletet mondani.

— Meg vagyok róla győződve, hogy a leány méltó volt Rogyához, — jegyezte meg Romanovna Avdotya.

— Isten bocsássa meg, de én akkor örültem, hogy meghalt a menyasszony. Ámbár azt sem tudtam: melyik fogja a másikat tönkre tenni? — szólott Alexandrovna Pulhéria. S aztán néki fogott, hogy kikérdezze Razumihint a tegnapi jelenet felől, mely Raszkolnyikov és Luzsin között folyt le. Folyton kérdezősködött s ekközben félszemmel mindig Dunyecska-nak integetett, a mi szemmel láthatólag elkedvetlenítette a leányt. A mama annyira aggódott az összezőrdülés miatt, hogy még most is nyugtalanul izgett-mozgott s reszketett. Razumihin elbeszért neki mindent apróra. De előadását a saját véleményével toldotta meg. E szerint ő teljesen elítélte a Rogya hevességét, udvariatlanságát s nem számította be enyhítő körülménynek a betegségét.

— Készült ő erre még a betegsége előtt, — tette hozzá Razumihin.

— En is azt hiszem, — felelte szomorúan Alexandrovna Pulhéria, a ki nagyon csodálkozott, hogy Razumihin ezúttal milyen udvariasan, tiszteletteljesen nyilatkozott Luzsinról. Ez még Romanovna Avdotjának is föltűnt.

— Így vélekedik ön Petrovics Péterről?

Ezt a kérdést nem bírta elhallgatni Alexandrovna Pulhéria.

— A kisasszony jövődöbeli férjéről nem nyilatkozhatom másként, — felelte Razumihin határozottan. — Nem udvariasságból mondtam róla jót, hanem . . . hanem valóban olyannak kell tartanom, ha Romanovna Avdotya méltónak találta magához s férjül választotta. Hogy tegnap mást mondtam róla, azért történt, mert . . . rettenetesen részeg voltam . . . Elvesztettem az eszemet, elvesztettem a fejemet . . . És ma szégyellem a történeteket . . .

Elhallgatott s pirúlva fordította el a fejét. Dunyecska is elpirúlt. Ő sem törte meg a csendet. Mióta Luzsin szóba került, a fiatal leány egy szót sem szólt.

Ez alatt Alexandrovna Pulhéria, kit leánya ezúttal nem támogatott, nem tudta: folytassa-e a fölvett beszéd tárgyat? Végre azt határozta, hogy hallgatni fog ő is. De azért folyton kérdő pillantásokat vetett Dunyecska-ra és értésére akarta adni, hogy egy bizonyos körülmény nagyon aggasztja őt . . .

— Nézze csak, Prokofjics Dmitrij . . . Úgy-e Dunyecska, egészen nyíltan beszélhetek Prokofjics Dmitrijjal? . . .

— Természetesen, mamácska! — felelte Dunya jelentőségteljesen.

— A dolog tehát úgy áll, — sietett túladni titkán Alexandrovna Pulhéria, úgy érezve, mintha Dunya ezzel a biztatással mázsás követ vett volna le a szívéről, — úgy történt, hogy ma reggel, nagyon korán, levelet kaptunk Petrovics Pétertől. Megérkezésünk hírére felelt. Tulajdonképpen a vasútnál kellett volna várnia, mint a hogy' megígérte. Maga helyett azonban egy cselédet küldött elibénk azzal az utasítással, hogy kísérjen a lakásunkra s jelentse be az ő ma délelőtti látogatását. A látogatás helyett pedig ma reggel levelet kaptunk . . . Legjobb lesz, ha elolvassa . . . Van benne egy rész, a mi nagyon nyugtalanít . . . Majd ráakad magától is. Aztán mondja meg a véleményét őszintén, Prokofjics Dmitrij. Ön ismeri legjobban a Rogya jellemét s csupán ön adhat nekünk tanácsot. Megjegyzem, hogy Dunyecska rögtön határozott . . . Én azonban még habozok s öntől várom az útbaigazítást . . .

Razumihin kibontotta a levelet, mely tegnapról volt keltezte s a következőket olvasta:

„Tisztelt asszonyom, Alexandrovna Pulheria! Van szerencsém tudtára adni, hogy leküzdhetetlen s mellőzhetlen akadályok tartottak vissza, melyek miatt a vasútnál nem jelenhettem meg. Magam helyett megbízható szolgát küldtem fogadásukra. Arról a szerencséről is le kell mondanom, hogy délelőtt tiszteletemet tegyem. Fontos teendők tartanak vissza a szenátusban; különben sem akarom megzavarni a vizontlátás örömét ön és fia, Romanovna Avdotja és bátyja között. Csak este pont nyolcz órakor lesz szerencsém Önöket lakásukon fölkeresni. Hanem megengedem magamnak azt a benső és őszinte kérést, hogy Romanovics Rodion ne legyen jelen a találkozásnál. Példátlan udvariatlansággal sértett meg tegnapi látogatásom alkalmával. Nem akarom ott látni, különben is bizonyos pontra nézve szeretnék kegyedtől alapos fölvilágosítást nyerni. Van szerencsém figyelmeztetni, hogy ha kérésem ellenére ott találánám Romanovics Rodiont, rögtön eltávozom. A következményeket aztán tessék magának tulajdonítani. Azt is szükségesnek tartom megjegyezni, hogy Romanovics Rodion, a ki látogatásom alatt oly beteg s gyöngye volt, két óra múlva teljesen meggyógyult s így bizonyosan képes

lesz önöket is meglátogatni, miután különben is kint járkal. Saját szemeimmel győződtem meg erről. Egy haldokló lakásán láttam őt, egy elgázolt részeg ember mellett, kinek leánya általánosan ismert, s kinek ő temetési költségek ürügye alatt huszonöt rubelt adott. Nagyon csodálkoztam ezen, mert tudom, mekkora fáradságába került kegyednek az összeg megszerzése. Fölhasználok az alkalmat, hogy a tiszteletreméltó Romanovna Avdotjának legmélyebb hódolatomat kifejezzem.

Fogadja mély tiszteletem kifejezését

alázatos szolgájától:

Luzsin P. P.

— Mit tegyek most, Prokofjics Dmitrij? — kezdte újra Alexandrovna Pulheria s majdnem sirt. — Hogy' mondjam én meg Rogyának, hogy ne jöjjön hozzánk? Tegnap ő utasította ki Petrovics Pétert, ma meg mi kergessük el? . . . Ha megtudja, csak azért is eljön s aztán . . . mi lesz?

— Tessék egészen úgy cselekedni, a hogy' Romanovna Avdotya akarja, — felelt nyugodtan Razumihin.

— Ah, Istenem, hiszen ő azt mondja . . . Isten tudja, mit akar . . . Még a véleményét sem tudatja velem! Azt mondja, jobb lesz, azaz nem is jobb, hanem Isten tudja, miért? jó lesz, ha Rogya szándékosan ide jön ma este nyolcz óra-kor s itt találkozni . . . Én meg sem akartam mutatni neki a levelet, aztán a Dunya segítségével el akartam távolítani Rogyát . . . Mert hát olyan ingerült! Nem értem, micsoda iszákosról van szó, ki lehet az a leány, kinek odadobta azt a pénzt, melyet . . .

— Melyet olyan nehezen tudott megszerezni mamácskám, — egészítette ki a mondatot Dunya.

— Tegnap nem volt eszénél, — felelt komolyan Razumihin. Ha tudnák, mit tett tegnap a vendéglőben! . . . Hm... persze szellemes kis dolog volt. Valami halottból s leányáról nekem is beszélt, mikor hazakisértem, de én bizony egy szót sem értettem az egészből. Tegnap magam is . . .

— Legjobb lesz, anyácskám, ha elmegyünk hozzá. Biztosítom, hogy ott rögtön meg fogjuk látni: mit kell cselekednünk? Különben is ideje már! Ah, Istenem, tíz óra, — kiáltott föl Dunya s arra a szép arany, zománczott órácskára nézett, melyet finom velencei lánczon viselt a nyakában s

a mely egyáltalában nem állott összhangban szegényes ruhájával.

— Bizonyosan a vőlegény ajándéka, — gondolta Razumihin.

— Siessünk, igazán siessünk, Dunyecska! — kiáltott föl izgatottan az anya. — Még utoljára azt képzeled: haragszunk rá, hogy olyan sokáig nem megyünk hozzá. Ah, Istenem! — Magára dobta köpenyegét, föltette kalapját. Dunyecska is felöltözött. Razumihin látta, hogy keztyűi nemcsak viseltesek, hanem már egészen rongyosak is. De szegényes ruhájuk ellenére, a hölgyeknek olyan tiszteletreméltó tartásuk volt, a mi nagyon ritkán fordul elő olyan nőknél, kik szegényesen vannak öltözve. Razumihin csodálattal tekintett Dunyecsára s büszke volt, hogy kísérheti.

— Istenem, gondoltam volna-e valaha, hogy egyszer majd félni fogok, mikor Rogya elé, az én kedves, drága gyermekem elé megyek? Mert csakugyan félek is, Prokofjics Dmitrij, — tette hozzá Alexandrovna Pulhéria s remegve nézett Razumihinre.

— Ne féljen mamácska, — mondta Dunya s megcsókolta anyját. — Inkább reméljen, mint én.

— Hiszen én is remélek! S még sem húnytam be a szememet egész éjjel, — felelte a szegény asszony.

Lementek.

— Igaz, Dunyecska, — kezdte Alexandrovna Pulhéria, — reggel felé, mikor néhány percze mégis elaludtam, Petrovna Márfáról álmodtam . . . Tiszta fehérbe volt öltözve. Hozzám jött, megfogta a kezeimet s rázta a fejét, de olyan komolyan és szigorúan, mintha rosszalna valamit . . . Vajon mit jelent ez? Ah, Istenem, Prokofjics Dmitrij, ön tán nem is tudja, hogy Petrovna Márfa meghalt? . . .

— Nem hallottam. De hát kicsoda az a Petrovna Márfa?

— Hirtelen halt meg. S képzelje csak . . .

— Később, mamácska, — szólt közbe Dunya. — Prokofjics Dmitrij soha sem hallott semmit Petrovna Márfáról.

— Nem? Hát semmit sem tud? Azt gondoltam, mindent tud. Bocssásson meg, Prokofjics Dmitrij, néhány nap óta úgy kóvályog a fejem . . . Úgy nézem már, mint a mi gondviselésünket s azért képzeltem, hogy mindent tud, a mi velünk

történt. Már én egészen mi közénk számítottam . . . Talán csak nem haragszik, hogy így beszélék? Ah, mi baja? Mi lelte a jobb kezét? Megsértette magát?

— Megütöttem valahogy, — felelte a boldog Razumihin.

— Én néha olyan nyíltan, olyan szívesen beszélék, hogy Dunya meg is leczkétet érte . . . De Istenem, micsoda nyomorúságos kamrácskában lakik az a szegény Rogya! . . . Vajon fölébredt-e már? És az az asszony, a szállásadója, még azt hiszi, hogy szobát adott ki! Igaz, azt mondta azelőtt, hogy Rogya nem szereti, ha nagyon nyíltan beszél előtte az ember . . . Így hát végre is . . . terhére lesz . . . ez az én . . . gyöngeségem. Kérem, Prokofjics Dmitrij, mondja, hogy' viseljem magamat? Azt sem tudom, hol a fejem.

— Ne tessék tőle sokat kérdezősködni, különösen, ha úgy látszik, mintha terhére lenne. Leginkább pedig a betegségeről ne beszéljünk. Ezt éppen nem tűrheti.

— Ah, Prokofjics Dmitrij, milyen nehéz helyzete van sokszor az anyának! No, itt van már a lépcső. Miféle rettenetes lépcső még ez is!

— Mamácska olyan sápadt. Nyugodjék meg, galambocskám, — szólalt Dunya hizelegve. — Oh, még örüljön, hogy láthatja az anyját, — tette hozzá villámló szemekkel. — És még anyácskát kinozza az aggodalom! . . .

— Bocsánat, majd megnézem: fölébredt-e már? — szólott Razumihin és előre sietett.

A hölgyek lassan lépkedtek föl a lépcsőn. Mikor a negyedik emeletre értek, észrevették, hogy a háziasszony ajtaja kissé nyitva van, s a nyíláson két élénk fekete szem villog feljűk. De mikor szemekik találkozta, az ajtót olyan nagy zajjal csapták be, hogy Alexandrovna Pulhéria majd fölsikoltott ijedtében.

III.

— Már jobban van, egészen meggyógyult, — kiáltott vigan Zoszimov s az érkezők elé sietett.

Zoszimov már tíz perc óta ült szokott helyén, a diván-sarokban. Raszkolnyikov, a ki felöltözött s gondosan megmosdott, megfésülködött, a mi bizony régen nem történt már vele,

a másik sarkot foglalta el. Mikor a nők beléptek, a szoba egészen megtelt, de azért Násztászja mégis szorított magának helyet, a honnan mindent jól meghallhatott.

Tegnaphoz képest Raszkolnyikov csakugyan jól érezte magát. Csak nagyon sápadt, mogorva és szórakozott volt. Olyan volt, mint a ki nagy testi kínokat állott ki. Szemöldökeit összehúzta, ajkait egymásra szorította s szemei gyulladtak voltak. Nem sokat beszélt s azt a néhány szót is olyan kedvetlenül ejtette ki, mintha csak kötelességből tette volna. Mozdulatai is nyugtalanok voltak. Csak egy kötelek hiányzott a karjára, hogy mindenki sebesültnék tartsa.

Mikor anyját s nővérét megpillantotta, egy percre földerült az a sötét, keserű arcz. De az előbbi szórakozottság helyett most éles fájdalom ült az arczára. A derű csakhamar eltűnt, de a fájdalom továbbra is ott maradt. Zoszimov nagy figyelemmel vizsgálta a beteg arcát. Olyan figyelemmel, a milyet csak a praxisa elején levő törekvő fiatal orvos tud kifejteni. S látta, hogy Raszkolnyikov nem örült, mikor szeretteit megpillantotta. Arczát nem az öröm élénkítette meg, hanem valami csodás elhatározás. Mintha ráadta volna a fejét, hogy jó, eltűri őket néhány óráig; eltűri, mert kénytelen vele. Később is úgy látta, hogy a társalgás minden szava úgy hatott betegére, mintha azzal mindig, újra meg újra, fájdalmas sebet érintenének. S nagyon csodálkozott, hogy szenvedéset, kényszerű türését most úgy el tudja rejteni. Tegnap a legcsekélyebb szó is hogy földühösítette.

— Én magam is azt hiszem, hogy egészséges vagyok, — mondta Raszkolnyikov, miután üdvözölte s megcsókolta anyját, húgát.

Alexandrovna Pulhéria areza ragyogott.

— Es most nemcsak úgy mondom, mint tegnap, — tette hozzá Raszkolnyikov Razumihin felé fordúlva s barátságosan megszorítva a kezét.

— Majdnem csodálkoztam rajta ma reggel, — kezdte Zoszimov, a ki örült a nők megérkezésének, mert már majd öt percz óta elejtette betegével a beszéd fonalát. Ha tovább is így tart, három-négy nap alatt megint olyan jól lesz, mint régen. Egy hónap, kettő vagy talán három előtt . . . Talán három előtt . . . Talán négyet is lehetne mondani. Mert ez a betegség nagyon régi keletű . . . Nem? No vallja be csak, hogy

maga is oka volt egy kicsit, — tette hozzá félénk mosolylyal, mert még ő is tartott tőle, hogy fölingerli.

— Lehet, — felelte Raszkolnyikov közönyösen.

— Azért mondom, — folytatta Zoszimov, ki szeretett a tudományával kérkedni, — mert a javulás leginkább a beteg kedélyhangulatán alapúl. Most, miután már okosan is lehet önnel beszélni, nagyon kérem: vesse el magától azokat a sötét, kínos gondolatokat, aggodalmakat, melyek az ilyen betegség alapját teszik. Mert csak úgy gyógyúlhat meg; ellenkező esetben még rosszabbra fordúlhat az állapota. Én nem tudom: milyen gondolatok azok, ön azonban jól ismeri. Ön értelmes ember s bizonyosan nem egyszer kutatott belső világában. Nekem úgy tetszik, hogy ez a betegség már akkor gyökeret vert, mikor elhagyta az egyetemet. Nem szabad tétlenül élnie. És azt hiszem, hogy munka s komoly, szilárd törekvés bizonyos cél felé, legjobban segíthetne ezen az állapoton.

— Jó, jó. Teljesen igaza van . . . Visszatérek az egyetemre . . . aztán majd minden jól megy, gyorsan, mint a karakacsapás . . .

Zoszimov, a ki természetesen csak azért osztogatta bölcs tanácsait, hogy a hölgyek előtt tündököljön velük, kissé meg-hökkent, midőn a szónoklat végén hallgatóira tekintett s az arcokon gúnyos mosolygásokat fedezett föl. Ez azonban csak egy pillanatig tartott. Alexandrovna Pulhéria rögtön elkezdett hálálkodni. Különösen köszöngette, hogy szíves volt őket még az éjjel fölkeresni.

— Mit, még az éjjel fölkeresett benneteket? — kérdezte Raszkolnyikov ingerülten. — A hosszú út után még meg sem pihenhettek! . . .

— Ah, Rogya, még két óra előtt volt nálunk. Olyankor még otthon sem szoktunk lefeküdni.

— Nem is tudom, hogyan fejezzem ki neki a köszönete-met, — tündökött Raszkolnyikov és sötéten nézett maga elé. — Minthogy mellőzi a pénzkérdést, bocsánat, hogy említsem, (Zoszimov felé fordúlt) nem tudom magamnak megmagyarázni: mivel érdemlem meg ezt a rendkívüli figyelmet. Egyszerűen nem értem . . . és . . . és . . . majdnem terhemre is van, mert érthetetlen. Megmondom őszintén.

— Csak ne izgassa föl magát, — mosolygott zavarodottan Zoszimov. — Gondolja meg, hogy ön az én első betegem.

Az orvosok úgy szeretik első pacienseiket, mint a saját gyermeküket. Némelyik szerelmes is a páciensébe. S nekem még igen kevés betegem van.

— Amarról nem is beszélek, — folytatta Raszkolnyikov s Razumihinre mutatott. — Ez még soha sem hallott tőlem mást, mint gorombaságot . . .

— Ah, ugyan mit fecsegsz! Talán bizony nagyon szentimentális hangulatban vagy? — felelt Razumihin.

Ha élesebben látott volna, meggyőződhetik, hogy érzékeny kedélyhangulatról szó sem lehet. Éppen az ellenkezője gyötri Raszkolnyikovot. Romanovna Avdotya azonban észrevette s nyugtalanul vizsgálgatta bátyját.

— Magáról sem beszélek, mamácska, — folytatta Raszkolnyikov, mintha reggel óta folyton tanult leczskét mondana föl. — El tudom képzelni, milyen kinokat szenvedett tegnap, míg rám várakozott.

E szavak után hirtelen a húga felé nyújtotta a kezét. Mosolygott s e mosolyban most igazi, benső érzés ragyogott. Dunya rögtön elfogadta a feléje nyújtott kezét s szívesen megszorította. Örült és hálás volt.

A tegnapi veszekedés óta Dunya volt az egyetlen, kit szeretete jeleivel kitüntetett. Az anya arcza örömtől, boldogságtól ragyogott, midőn tanuja volt e néma békekötésnek a testvérek között.

— Hát ezért szeretem én őt! — suttogott elragadtatva Razumihin. — Ilyen mozdulatokra csak ő képes.

— Milyen gyöngéd s jó tud lenni, — gondolta az anya. — Ilyen nemes változásokra igazán csak ő képes. Hogy ki egyenlíti a tegnapi félreértést egyetlen gyöngéd pillantással. Milyen szépek a szemei! De ő maga is olyan szép fiú! Még szebb, mint Dunyecska . . . De milyen nyomorúságos ruhája van. Ivanovics Vaszilij mindenesetre jobban öltözködik . . . Ugy szeretném megölelni, magamhoz szorítani és sirni . . . De félek, félek tőle. Mit jelenthet ez, Istenem? Most barátságos, szíves hozzánk s mégis félek tőle. De hát mitől félek tulajdonképpen?

— Ah, Rogya, nem is képzeled, — kiátott föl egyszerre, — milyen boldogtalanok voltunk tegnap este. Dunyecska is, meg én is. Most, hogy már minden elmúlt, mikor mindnyájan boldogok vagyunk, erről is beszélhetünk. Tegnap, a mint

megérkezünk, rögtön ide siettünk hozzád. Itt aztán azt mondja nekünk az az asszony — ah! itt van, jó napot Násztászja — azt mondja, hogy forró lázad van; elszöktél a doktor elől s most mindenütt keresnek. Képzelheted, mit éreztünk!... Rögtön eszembe jutott a Potancsikov hadnagy története. Ah, te már nem emlékszel rá, Rogya; atyád barátja volt. Nos hát az is kiszaladt forró lázzal s az udvaron bele esett a kútba. Csak másnap reggel húzták ki. Mi persze még borzasztóbbat képzeltünk. Már föl akartuk keresni Petrovics Pétert, hogy az ő segítségével . . . Hiszen olyan egyedül, olyan nagyon egyedül voltunk . . .

Hangja sírásba fűlt, de rögtön abba hagyta panaszát, mikor eszébe jutott, hogy milyen veszedelmes most Petrovics Pétert említeni. Tekintetbe kellett vennie, „hogy mindnyájan teljesen boldogok.“

— Ugy . . . úgy . . . persze nagyon kellemetlen lehetett . . . — mormogta Raszkolnyikov, de olyan részvételen, közönyös hangon, hogy Dunyecska bámulva tekintett rá.

— Mit is akartam mondani? — kérdezte s fáradtsággal szedte össze gondolatait — Igen, tudom már. Kérem, mamácska, ne gondolja s te se, Dunyecska, hogy én nem akartam ma reggel hozzátok menni, s ide vártalak titeket.

— De mi jut eszedbe, Rogya! — kiáltott föl Alexandrovna Pulhéria s ő is nagyon csodálkozott.

— Minden szava úgy hangzik, mintha csak kötelességből felelne nekünk, — gondolta Dunyecska. Békét köt, bocsánatot kér s mindezt úgy, mintha szolgálatot végezne, mintha leczkét mondana föl.

— Alig hogy fölébredtem, hozzátok akartam menni, de nem öltözhettem föl . . . Tegnap este elfeledtem megmondani Násztászjának, hogy mossa ki a vérfoltokat . . .

— Vér, micsoda vérfolt?! — kiáltott föl rémülten Alexandrovna Pulhéria.

— Nem olyan nagy dolog . . . soh'se törődjék vele. Véres lett a ruhám, mert tegnap este, mikor a lázban ide-oda bolyongtam, egy elgázolt hivatalnokra akadtam . . .

— Lázban? De azért mégis emlékezel mindenre? — szólt közbe Razumihin.

— Igen, — felelte Raszkolnyikov, — mindenre, a legapróbb részletekre is emlékezem. Csak azt nem tudom: *miért*

mentem erre, vagy arra, miért tettem ezt vagy amazt? Ezt nem tudom megfejtteni.

— Ismeretes jelenség, — mondta Zoszimov. — Némely dolog kivitele sokszor mesteri és rendkívül komplikált. A cselekvés kiindulási pontja, mozgató ereje azonban homályos, zavart s különféle beteges benyomásoktól függ. Az álmhoz hasonló állapot.

— Még szerencse, hogy néha örültnek tart, — gondolta Raszkolnyikov.

— De hiszen ilyesmi egészséges emberrel is megtörténhetik, — jegyezte meg Dunyecska, és nyugtalanul nézett Zoszimovra.

— Igen helyes észrevétel — felelt az orvos. — Mi magunk is megzavarodhatunk ennyire, azzal a kis különbséggel, hogy a „betegek“ fogékonyabbak ez iránt, mint mi. Meg kell különböztetnünk bizonyos határokat. Teljesen összhangzatosan fejlődött emberrel persze nem történhetik ilyesmi. Ezer közül akad talán egy.

Kedvencz beszédtárgyába merülve Zoszimov észre sem vette, milyen vigyázatlanul bocsátotta szélnek a „megzavarodás“ szót s milyen hatást tett vele hallgatóira.

Raszkolnyikov gondolkadva ült helyén s halvány ajka körül különös mosoly jelentkezett. Ugy látszott: tűnődik valamin.

— Nos, hát mi történt azzal az elgázolt emberrel? — kiáltott föl hirtelen Razumihin.

— Mit? . . . — kérdezte Raszkolnyikov, mint a kit álmából költenek föl. — Igen... hát véres lett a ruhám, midőn segitettem haza vinni a sebesültet. Ah, anyácska, megbocsájt-hatatlan dolgot követtem el! De hát bizonyosan nem voltam eszemem. Oda adtam minden pénzt, a mit nekem küldött... a feleségének . . . Özvegy, sorvadásos, nyomorúlt asszony . . . három apró gyermek . . . éheznek . . . üres lakás . . . Van egy leánya is . . . Ha mindent látott volna, talán maga is odaadja azt a pénzt . . . Tudom, hogy nem volt jogom az ajándékozásra, annál inkább, mert mamácska olyan nehezen szerezte meg a pénzt . . . A ki ajándékozni akar, tudjon előbb keresni. S ha nincs joga hozzá, akkor: Crevez chiens, si vous n'êtes pas contents. — Es fölnevetve kérdezte még: — Igaz-e, Dunya?

— Nem igaz, — felelt Dunya határozottan.

— Eh, még te is . . . Elvek . . . — mormogta, mialatt kedvetlenül nézett rá s gúnyosan nevetett.

— Persze, meg kellett volna gondolnom . . . Na, hát micsoda nagy dolog? Dicséretes. Rád nézve jobb . . . Korlátok közé kerülsz. Ha átlépsz rajta . . . boldogtalan leszel. Ha nem lépsz át . . . talán még boldogtalanabb. Különben ostobaság az egész! — kiáltott föl türelmetlenül. Bosszankodott, hogy mentegeti magát.

— Csak azt akartam mondani, hogy bocsánatot kérek, mamácska, — szólalt meg végre édesen s röviden.

— Hadd el, Rogya. Meg vagyunk győződve, hogy mindig csak jól cselekszel, — mondta a boldog anya.

— Azt ne képzelje, — felelte Raszkolnyikov nyersen és furcsa mosolygással húzta félre a száját.

Mindnyájan hallgattak. Volt valami erőltetett az egész társalgásban, a hallgatásban is, a kibékülésben meg a bocsánatkérésben is. Mindnyájan érezték ezt.

— Mintha félnének tőlem, — gondolta Raszkolnyikov s lopva tekintett anyjára, hugára. Alexandrovna Pulhéria csakugyan, minél tovább hallgatott, annál jobban félt.

— És hogy' szerettem én őket, a távollévőket — nyilatlott át a gondolat Raszkolnyikov agyán.

— Hallottad, Rogya, hogy meghalt Petrovna Márfa? — kezdte újra Alexandrovna Pulhéria.

— Miféle Petrovna Márfa?

— Szvidrigajlovné, Petrovna Marfa, hiszen olyan sokat írtam neked róla!

— Ah, az? . . . Emlékszem . . . Hát meghalt? Csakugyan? — kérdezte, mintha álmából rezzent volna föl. Meghalt? Mi baja volt?

— Képzeld csak, milyen hirtelen halt meg?! — folytatta Alexandrovna Pulhéria, kit a Rogya kíváncsisága felélénkített. — Még pedig éppen azon a napon, mikor én bevégeztem hozzád intézett leveletem. Képzeld csak, az a rettenetes ember még halálát okozta. Azt mondják: nagyon megverte szegényt.

— Hát úgy éltek azok, hogy föl lehet tenni ilyesmit? — kérdezte Raszkolnyikov s a húga felé fordult.

— Dehogy. Ellenkezőleg. A férj mindig türelmesen,

majdnem udvariasan bánt vele. Hét évig nagyon is sokat tűrt a felesége miatt. Hanem egyszer csak elvesztette a türelmét...

— Hát nem is volt olyan rettenetes ember, ha hét évig ki tudott jönni vele. Ugy látom, Dunyecska, védelmezted . . .

— Nem, nem. En előttem mindig rettenetes marad. Nem tudók borzasztóbb embert elképzelni, — felelt Dunya s megrázkódott az iszonyattól. Összehúzta szemöldökeit és elgondolkozott.

— Reggel megverte, — folytatta hévvel Alexandrovna Pulhéria, — s Petrovna Márfa rögtön kiadta a parancsot, hogy készítsék elő kociját. Ilyen esetben mindig a városba szokott menni. Délben még jó étvágygyal ebédelt, azt mondják.

— Miután megrakták?

— Neki már ilyen . . . szokása volt. Ebéd után rögtön fürdőt vett, mert nem akart későn indulni a városba. Tudod, olyan vízkúrát használt. Volt egy híres forrásuk s annak a vizében fürdött mindennap. Most azonban alig hogy bement a vízbe, megütötte a guta.

— Nagyon természetes, — jegyezte meg Zoszimov.

— Nagyon megverte az ura?

— Az tökéletesen mindegy, — felelte Dunya.

— Hm! Különben minek szeret anyácska ilyen ostoba történetről beszélni? — kérdezte egyszerre akaratlanul, izgottan Raszkolnyikov.

— Ah, kedvesem, azt sem tudtam, miről beszéljünk hát? — pattant ki Alexandrovna Pulhériából.

— Hát mi lelt titeket? Mindnyájan félték tőlem? — kérdezte Raszkolnyikov erőltetett mosolylyal.

— Igazán félünk, — felelt Dunya, szigorúan nézve bátyjára, — mikor feljöttünk, anyácska keresztet vetett félmében.

Raszkolnyikov arcza görcsösen rángatózott.

— Ah, Dunya, hová beszélsz? . . . Ne haragudj, Rogya . . . Ejnye, Dunya! — szólt közbe zavartan Alexandrovna Pulhéria. — Már a vasúti kocsiiban arról álmodtam, hogy viszontlátjuk egymást s mi mindent beszélünk együtt. És az egész úton olyan boldog voltam! Észre sem vettem, hogy' múlik az idő. Mit beszélek? Most is nagyon boldog vagyok. Hiszen már csak az, hogy láthatlak, Rogya, magában is boldoggá tesz. Nincs igazad, Dunya . . .

— Jól van, jól mamácska, — mormogta Raszkolnyikov s rá sem nézett, mialatt megszorította a kezét. — Ráérünk még mindent jól elbeszélni egymásnak.

A mint ezeket mondta, hirtelen elhalványodott, nyugtatáság szállotta meg. Ujra érezte, mint dermeszti meg lelkét halálos hidegségével az a borzasztó érzés. Hirtelen tisztán belátta, világosan, hogy rettenetesen hazudott. Tudta jól, hogy ő soha, sohasem beszélhet el mindent. Nem tud ő többé soha senkivel bizalmasan beszélgetni. S ez a gondolat olyan nagyon kínoztta, hogy majd elvesztette miatta eszméletét. Fölállott, s el akarta hagyni a szobát, a nélkül, hogy csak rá is nézett volna valakire.

— Mit akarsz? — kérdezte Razumihin s megfogta a kezét.

Raszkolnyikov leült s szótlanul nézett körül a szobácskában. A többiek elfogódottan viszonozták tekintetét.

— Ej, hát mért vagytok olyan unalmasak! Beszéljetek már valamit, — kiáltott rájuk hirtelen, váratlanul. — Mért ülünk hát itt, ha elnémultunk? Beszéljetek . . . Mulassunk hát! Mind itt ül s hallgat . . . Na, akármit, hamar!

— Hála Istennek, már azt hittem, megint történik velem valami, mint tegnap este, — sóhajtott Alexandrovna Pulhéria s keresztet vetett.

— De hát, mi lelt, Rogya? — kérdezte a húga s tűnődve nézett rá.

— Semmi, csak valami bolondság jutott eszembe, — s hirtelen nevetni kezdett.

— No, ha csak valami csiny volt, jól van! Már magam is azt hittem . . . — mormogta Zoszimov, s fölállott. — Most már mennem kell. Majd visszajövök . . . talán, ha itthon találok . . .

Üdvözölte a társaságot és eltávozott.

— Milyen kitűnő ember! — jegyezte meg Alexandrovna Pulhéria.

— Az . . . nagyszerű, kitűnő, művelt, okos . . . — szólalt meg váratlanul Raszkolnyikov s szokatlan élénkséggel folytatta. — Nem is tudom, hol találkoztam vele a betegségem előtt? . . . Ugy rémlik, mintha láttam volna valahol. De ez is jó fiú ám, — intett Razumihin felé. — Tetszik neked Dunya? — kérdezte s nevetni kezdett.

— Nagyon, — felelte Dunya.

— Piha! Micsoda . . . kiállhatatlan vagy te! — kiáltott föl Razumihin a legnagyobb zavarban és elvörösödött. Aztán fölállott. Alexandrovna Pulhéria mosolygott, s Raszkolnyikov hangosan nevetett.

— Hová mégy?

— El kell mennem, dolgom van . . .

— Semmi dolgod sincs! Maradj. Ha már Zoszimov elment, hát te sem maradhatsz itt? Hány óra lehet? Van-e már tizenkettő? Milyen szép órád van, Dunya! . . . Mért hallgatok már megint? Örökké csak én beszélek?

— Petrovna Márfától kaptam, — felelte Dunya s megmutatta az órát Raszkolnyikovnak.

— Nagyon drága óra, — tette hozzá Alexandrovna Pulhéria.

— De milyen nagy, túlságosan is nagy női órának.

— Szeretem, hogy olyan nagy, — felelte Dunya.

— Tehát nem a vőlegény ajándéka, — gondolta Razumihin és örült, bár azt sem tudta: miért?

— Azt hittem, Luzsin adta, — jegyezte meg Raszkolnyikov.

— Nem, Luzsin még semmit sem adott Dunyecskának.

— Ugy? Emlékezik még, mamácska, hogy szerelmes voltam s meg akartam házasodni? — kérdezte s anyja felé fordult, kit ez a váratlan kérdés és a hang, melyen hozzá intézte, egészen meglepett.

— Emlékszem, fiacskám, emlékszem, — felelt Alexandrovna Pulhéria s ránézett Dunyára és Razumihinre.

— Hm, úgy volt. Hát mit beszéljek róla? Magam sem nagyon emlékszem már rá . . . Beteges leány volt, — folytatta s elmerengett. — Mindig volt valami baja. Alamizsnát osztogatott s nagyon szeretett a zárdai életről ábrándozni. Egyszer éppen erről beszélt és sírva fakadt . . . Igen, nagyon jól emlékszem . . . Kicsiny volt s olyan rút . . . Én nem is tudom, mi vonzott hozzá. Talán az, hogy olyan beteges volt. . . Ha talán sánta vagy púpos lett volna, még jobban megszerettem volna. (Szomorúan mosolygott.) Álom volt . . . tavaszi álom . . .

— Nem, nem volt pusztán tavaszi álom, — szólott közbe élenken Dunyecska.

Rodion figyelmesen és mereven nézett a hűgára. De úgy látszott: vagy nem hallotta, vagy nem értette a megjegyzését. Aztán fölállott. Mély gondolatokba merülve anyjához lépett. Megcsókolta s visszatért helyére.

— Még most is szereted, — susogta meghatottan az anya.

— Őt? Most is?... Ah, tudom... arról beszélnek. Dehogy! Olyan az egész, mintha a másvilágban történt volna... Aztán régen is volt. És minden, a mi körülöttem történik, olyan, mintha nem is itt történnék...

Figyelmesen nézett a jelenlevőkre.

— Igen, még ti is... Ugy tetszik: ezer versztányira vagytok tőlem... Az ördög tudja, miért beszélünk mi erről? Aztán miért faggattok örökké a kérdéseitekkel? — kérdezte ingerülten, türelmetlenül rágta a körmeit s mély hallgatásba merült.

— Milyen rossz lakásod van, Rogya, olyan, mint egy sirbolt, — kezdte Alexandrovna Pulhéria, hogy megtörje a kínos hallgatást. — Azt hiszem: ez a komor lakás is oka a te melabúdnak.

— A lakás?... — kérdezte szórakozottan. — Igen, ez a lakás is oka... En is gondoltam már. Ah, ha tudná mamácska, hogy éppen egyet gondoltunk... — tette hozzá mosolyogva.

Nem sok hiányzott, hogy a társaság, ezek a közeli rokonok, kik három év múltán viszontlátták egymást, elviselhetetlennek találják az együttlétet, mert nem voltak képesek fesztelen társalgást folytatni. De volt egy elhalaszthatatlan ügy is, melyről, így vagy úgy, még ma haározni kellett. Már mikor fölébredt, elhatározta, magában. Most úgy örült ennek az *ügynek*, mint valami szerencsés kibúvónak.

— Apropos, Dunya, — kezdte Raszkolnyikov komoly, száraz hangon. — Bocsanatot kérek tőled a tegnapi történetért, de kijelentem, hogy a földolgoztól nem térek el. Ha már kettőnk közül valamelyiknek rosszra kell vetemednie, hát akkor inkább én legyek gaz, mint te. Elég egy ebből a fajtából. Ha férjhez mégysz Luzsinhoz, többé nem leszel a testvérem. Válassz: ő vagy én!

— Rogya, Rogya! hisz ez megint csak a tegnapi beszéd! — kiáltott föl Alexandrovna Pulhéria kétségbeesve. — Mért nevezed magadat mindig gazembernek? Én nem bírom elviselni. Tegnap is ezt mondtad . . .

— Bátyám, — szólott Dunya határozottan és komolyan, — mindenekelőtt kijelentem, hogy nagyon tévedsz. A múlt éjjel erre gondoltam s fölfedeztem ezt a tévedést. A dolog így áll: te azt képzeled, hogy én föláldozom magamat valakiért vagy valamiért. Hát az egyszerűen nem igaz. Én csupán magamért megyek férjhez, mert a mostani életem elviselhetetlen. Természetes, hogy örülni fogok, ha segíthetek a hozzám tartozókon is. Hanem az semmiféle befolyással sincs az én elhatározásomra.

— Hazudik, — gondolta Raszkolnyikov s a körmét rágta mérgében. — Büszke leány! Nem akarja bevallani, hogy jótéteményben akart részesíteni. Milyen alávaló jelleme!... Ugy szeretnek, mintha gyűlölnének! Oh, hogy' megvetem mindnyájukat.

— Egy szóval, azért megyek férjhez Petrovics Péterhez, — folytatta Dunya, — mert két rossz közül a kisebbet választom. Azt hiszem, mindannak, a mit tőlem várnak, megfelelek . . . Nem fogok megcsalni senkit. Mit mosolyogsz?

Megharagudott s szemei villámlottak.

— Dunya, hát . . . *mindent* teljesíteni akarsz? — kérdezte Raszkolnyikov és epésen nevetett.

— Mindent . . . egy bizonyos határig. Mikor megkért Petrovics Péter, már akkor láttam, hogy igen sokat tart magáról. Remélem azonban, hogy engem is becsülni fog . . . De hát mit nevezsz már megint?

— Hát te mért pirúlsz el? Hazudsz, hugom, hazudsz, abból az asszonyos politikából, hogy igazad legyen velem szemben . . . Nem becsülhetted te azt a Luzsint soha. Ismerem, beszéltem vele. Hát pénzért adod el magadat s ezzel alávalóságot követsz el. Örülök, hogy legalább pirúlni tudsz még.

— Nem igaz, nem hazudom! — kiáltott föl Dunyecska, a ki teljesen elvesztette hidegvérét. — Nem mennék hozzá, ha nem tudnám, hogy becsül, s ha én is nem tisztelném. Szerencsémre meggyőződhetem róla még ma. S az ilyen házasság nem olyan aljas, mint te képzeled. És ha igazad lenne, ha én csakugyan alávalóságot követtem volna is el, — nem szívte-

lenség-e tőled, így beszélni velem? Miért kívánsz tőlem több hősiességet, mint a mennyi magadnak van? Ez erőszakoskodás, zsarnokság . . . Ha bele pusztul valaki ebbe a házasságba, az csak én magam lehetek . . . Nem ölök meg senkit, nem is öltem soha! Mért nézel rám oly furcsán? Mért sápadsz el? Mi bajod, Rogya? Édes, kedves Rogyám?

— Istenem, addig ingerelte, míg elájúlt, — kiáltott föl Alexandrovna Pulhéria.

— Nem, nem . . . otobaság! . . . semmi! Csak elszédültem. Nem ájulás . . . Mit akartok mindig azzal az ájúlással? Hm . . . igen, mit is akartam csak? Igen. Hogy' akarsz meggyőződni róla még ma: mennyire becsül tégedet s hogyan tisztel magad is? Nem azt mondtad? . . . Azt hiszem, azt mondtad az előbb . . . Vagy rosszul hallottam . . .

— Mutassa meg neki mamácska a Petrovics Péter levelét, — mondá Dunyecska.

Alexandrovna Pulhéria reszketve nyújtotta át a levelet. Raszkolnyikov kíváncsian vette át, de mielőtt kibontotta volna, Dunyára nézett.

— Sajátságos — mondta lassan, mintha új gondolata támadt volna, — miért is töröm magamat ennyire? Mit jelent ez a láрма. Menj férjhez, Isten nevében, a kihez akarsz!

Úgy beszélt, mintha csak magában tanakodott volna, de a szavakat hangosan mondta ki s aztán megütődve nézett a hűgára. Végre kibontotta a levelet, olyan arczzal, mintha még mindig nagyon csodálkozott volna. Aztán olvasni kezdett lassan, figyelmesen. Kétszer is átolvasta a levelet. Alexandrovna Pulhéria nagyon nyugtalankodott. Mindenki valami rendkívülit várt.

— Mégis csodálatos — mondta hosszú szünet után visszaadva anyjának a levelet s úgy beszélve, mintha szavait senkihez sem intézte volna, — ügyész, szónok s a beszédje után lehet is neki hinni és mindamellett olyan rettenetes stílusa van.

Mindnyájan megmozdultak. Ezt igazán nem várták.

— Mind így írnak, — jegyezte meg Razumihin.

— Te is olvastad a levelet?

— Olvastam.

— Megmutattuk neki a levelet, Rogya; előbb már . . . tanácskoztunk, — mentegette magát zavartan Alexandrovna Pulhéria.

— Irodai stilusa van, — szólalt közbe Razumihin, — a törvénytudományi iratokat mind így szerkesztik.

— Törvénytudományi? Ugy van, helyes. Törvénytudományi, üzleti... Nem éppen ügyetlenül stilizál, de nincs irodalmi nyelve! Inkább üzleti hang, a melyen ír.

— Petrovics Péter nem is titkolja, hogy hiányos nevelésben részesült. Sőt büszke rá, hogy a maga erejéből emelkedett ennyire, — jegyezte meg Romanovna Avdotya, kit némileg sértettek a Raszkolnyikov szavai.

— No, hát mi van abban? Ha dicsekszik, bizonyosan van oka rá. Én felőlem ugyan teheti. Ugy látom azonban, hogy sértve érzed magadat, Dunya, mert az a levél én belőlem csak azt a semmitmondó megjegyzést préselte ki s te azt hiszed: csak azért mondok hiábavalóságokat, hogy téged bosszantsalak. Ellenkezőleg. Mikor stílusáról beszéltünk, olyan gondolatom támadt, mely ebben az esetben nem is fölösleges. Van abban a levélben egy ilyenforma kifejezés: „A következőképpen tulajdonítsa magának.“ S azután ez a fenyegetés, hogy ha én ott leszek, ő rögtön elmegy. Tehát el fog hagyni mind a kettőtöket, ha nem engedelmessé válik neki. Még pedig akkor fog elhagyni, midőn az ő felhívására ti Pétervárra jöttetek. Most már mit gondolsz: olyan sértő a Luzsin ilyenfajta kifejezése, mintha ez, (s itt Razumihinre mutatott) Zoszimov, vagy más valaki írta volna mi közölünk?

— Nem, nem, — felelt élénken Dunyácska, — jól megértettem, milyen éretlen kifejezést használt s mindjárt annak tulajdonítottam, hogy nem igen jártas az írásban . . . Jól ítélte meg bátyám, nem is vártam volna . . .

— Ez irodai stílus, s ezzel nem lehet másként írni. Sokkal gyöngédtelenebbnek látszik, mint a milyen valóban. De hát utóljára is kiábrándítalak. Van ebben a levélben rágalom is, még pedig nagyon aljas rágalom. Azt a pénzt én tegnap egyenesen az özvegynek adtam, a beteg, sorvadósos, nyomorban lévő özvegynek, nem pedig a „nyilvánosan ismert leánynak;“ aztán nem „a temetési költség ürügye“ alatt, hanem egyenesen a temetésre. Azt a leányt akkor láttam életemben először. — Jól tudom, hogy ezzel be akart feketíteni előttetek s egyenlenséget akar okozni közöttünk. Ezt is meg lehet látni abban az irodai stílusban; igen jól elárúlja a szándékát. Lehet, hogy értelmes ember, de ahhoz, hogy okosan cselekedjünk, nem elég

az értelem. Különben ez a levél híven elárúlja az ember értékét. Azt sem hiszem, hogy valami nagyra becsül tégedet. Csak azért mondom, hogy gondolkozzál egy kissé ezen is; meg azért, mert szívemből a legjobbat kívánom neked.

Dunyecska nem felelt. Ő már régen határozott s csak az estét várta.

— Hát mire tökélted el magadat, Rogya? — kérdezte Alexandrovna Pulhéria, ki most, miután fia olyan üzleti hangon beszélt, még jobban nyugtalankodott, mint az előbb.

— Hát mit kellett volna elhatároznom? — kérdezte Raszkolnyikov.

— Nos, hát Petrovics Péter azt akarja, hogy ne jöjj el estére, mert akkor ő rögtön eltávozik . . . Hát mit határozta?

— Nem az én dolgom határozni. Hanem első sorban az öné, mamácska, ha nem sértette meg Petrovics Péter az ilyen kívánsággal. Második sorban Dunyának kell intézkednie, természetesen, ha ő sincs megsértve. Én azt fogom tenni, a mit ti parancsoltok — felelte szárazon.

— Dunyecska már határozott s én is beleegyeztem az ő akarataiba, — sietett közbeszólni Alexandrovna Pulhéria.

— Eltökéltem magamat, hogy megkérjelek, nagyon kérelek: jöjj el hozzánk estére minden esetre, — felelte Dunya.

— Eljössz?

— Elmegyek.

— Önt is kérem, pont nyolcz órára — fordult Razumihin felé. — Mamácska, Razumihin urat is meghívtam.

— Nagyon jól van, Dunyecska. Legyen hát minden úgy, a mint ti akarjátok — tette hozzá Alexandrovna Pulhéria. — Most már jobban érzem magamat. Nem szeretek színeskedni és hazudni. Mi csak az igazság mellett maradunk; aztán haragudják, ha éppen akar, az a Petrovics Péter.

E perczen kinyílt az ajtó s félénk mozdulatokkal egy leány lépett be. Mindenki csodálkozva s kíváncsian tekintett rá. Raszkolnyikov sem ismerte meg első tekintetre. Szemjónovna Marmeladova Zsófia volt. Tegnap ugyan látta Raszkolnyikov, de olyan körülmények között, olyan környezetben és öltözékben, hogy egészen más fogalma volt róla. A ki most belépett, egyszerűen s szegényesen öltözött leánya volt. Nagyon fiatal, majdnem gyermekes mozdulatai szerények, illedelmesek s arca elfogult. Sima háziruhát viselt s nagy, régi

divatu kalapot. Tegnap pompájából csupán a napernyőt tartotta meg. Mikor belépett s a szobában egész társaságot talált, nemesak elfogódott, hanem meg is ijedt, mint a gyermek s vissza akart futni.

— Ah! . . . kegyed jött el? — kérdezte csodálkozva Raszkolnyikov s maga is megzavarodott.

Eszébe jutott, hogy anyja s nővére a Luzsin leveléből már tudnak valamit egy „nyilvánosan ismert leány“-ról. Éppen az előbb vádolta Luzsint rágalmozással s jelentette ki, hogy azt a leányt akkor látta életében először. S ime, most egyszerre csak betoppan. Az is eszébe jutott, hogy a „nyilvánosan ismert“ jelzöt nem czáfolta meg. Mindez gyorsan és homályosan futott át az agyán. Hanem mikor ránézett, látta, hogy ez a szegény teremtés már úgy is össze van zúzva s eléggé ezánsalomra méltó. Mikor pedig a leány megmozdult s ki akart szaladni a szobából, Razumihin érezte, hogy mégis kell hozzá néhány jó szót szólnia.

— Nem is vártam, — szólott hozzá gyorsan s tekintetével marasztalta. — Tessék helyet foglalni. Bizonyára az Ivanovna Katerina megbízásából keresett föl. Bocsánat, nem ide, oda tessék ülni.

Mikor Szónya belépett, Razumihin fölállott a harmadik székről, hogy helyet adjon neki. Raszkolnyikov előbb a díván-sarkot ajánlotta föl a vendégnek, a hol azelőtt Zoszimov ült. De hirtelen meggondolta, hogy az a díván, mely egyszersmind az ágya is volt, mégis nagyon bizalmas hely lesz. S ezért Razumihin székét ajánlotta föl neki.

— Te pedig ülj ide — fordult Razumihinhez s a Zoszimov korábbi helyére mutatott.

Szónya izgalomtól reszketve foglalta el a széket s félénken nézett a hölgyekre. Meglátszott rajta, hogy maga is tűnődik: hogyan mert még le is ülni? Ijedten ugrott föl s nagy zavarral fordult Raszkolnyikov felé.

— Bocsánat . . . hogy zavarom . . . Csak egy perczre jöttem . . . — dadogta. — Ivanovna Katerina küldött. Nincs senkije, a ki eljöhetett volna . . . Ivanovna Katerina nagyon kéreti: legyen szíves eljönni holnap reggel a misére, a temetésre, aztán . . . hozzánk, a halotti torra. Tiszteljen meg bennünket . . .

— Ha csak lehet, — felelte Raszkolnyikov, ki szintén

fölállott, hebegett s nem bírta befejezni a mondatot. — De hát üljön le kérem, — tette hozzá. — Beszélni akarok kegyeddél. Kérem . . . csak nem siet nagyon? Csak két perczet ajándékozson nekem . . .

Feléje tolta a széket. Szónya leült. Megint félénken tekintett a hölgyekre, aztán lehajtotta a fejét.

Raszkolnyikov halvány arca kipirúlt, szemei ragyogtak. Mintha kicserélték volna!

— Mamácska — szólott határozottan, — Szemjonovna Marmeladova Zsófia van itt. Annak a szerencsétlen Marmeladov úrnak a leánya, a kit tegnap elgázolt a kocsi, s a kiről már beszéltem is . . .

Alexandrovna Pulhéria Szónyára tekintett s kissé elintorította az arcát. Mindamellett hogy a Rogya hangja határozottan követelte jóindulatát a leány részére, ezt a kis gyönyörűséget nem tudta megtagadni magától. Dunyecska komolyan és szigorúan tekintett a szegény leány arcába s csodálkozva nézett végig rajta. A bemutatásnál Szónya fölpillantott, de még jobban megzavarodott.

— Azt akarom kérdezni, — fordult feléje Raszkolnyikov, — hogyan intéztek el mindent? Nem alkalmatlankodott a rendőrség?

— Nem, minden jól ment . . . Hiszen kézzelfogható volt a halál oka . . . A rendőrség békét hagyott, hanem a szomszédok nagyon haragusznak . . .

— Miért?

— Hogy olyan sokáig fekszik a szobában a hulla. Még van . . . a kigőzölgés . . . Ma este felé el is viszik a temető kápolnájába . . . holnapig. Ivanovna Katerina erről persze semmit sem akart hallani, ma azonban maga is belátja, hogy nem lehet másként . . .

— Tehát ma?

— Holnapra kéreti. Tiszteljen meg bennünket jelenlétével a misén s a halotti toron.

— Tehát halotti tort is rendez?

— Csak hideg ételeket. Nagyon köszöni, hogy tegnap segített rajtunk . . . El sem tudtuk volna temetni, ha ön nem olyan jó . . .

Ajka s álla görcsösen reszketett. De uralkodott magán s újra lesütötte a szemeit.

Raszkolnyikov kíváncsián nézett rá, míg beszélt. Szónya arca sovány, sápadt, nyomorúságos volt. Vonásai rendetlenek, orra, álla hegyes. Még csak csinosnak sem lehetett nevezni. De kék szemei oly szépek, tiszták voltak, s a mikor beszélt, föléledtek; arca oly jóságos kifejezést nyert, hogy önkénytelenül is vonzódott hozzá mindenki, a ki látta. Arczában, egész alakjában volt azonban egy különös jellemző vonás. Még tizenhét évesnek sem látszott, a mennyi pedig volt. Olyan, mint egy gyermek s ezenkívül néha kissé komikusak a mozdulatai.

— Hát olyan jól osztotta be Ivanovna Katerina azt a csekély összeget, hogy még halotti torra is telik? — kérdezte Raszkolnyikov, ki makacsul ragaszkodott a társalgás folytatásához.

— A koporsó nagyon olcsó . . . Minden olyan egyszerű, a milyen csak lehet! . . . Előbb mindent összeszámítottunk s maradt még valami borra is. Ivanovna Katerina nagy súlyt fektet erre . . . Nem vonhatjuk el tőle . . . Vigaszt keres benne . . . Hiszen ismeri . . . ő már egyszer olyan . . .

— Értem, értem . . . De miért nézi úgy a szobácskát? Mamácska éppen az előbb mondta, hogy olyan, mint egy koporsó.

— Tegnap ön mindenét nekünk adta — susogta Szonyecska s újra lesütötte a szemeit. Ajka s álla reszketett.

Már belépésétől fogva meghatotta Raszkolnyikov szegénysége, nyomorúságos hajléka s ezek a szavak most önkénytelenül törtek ki ajkain. Általános hallgatás következett. Dunyecska barátságosabban nézett rá s még Alexandrovna Pulhéria is szívesebben fordította arcát Szónya felé.

— Rogya, — szólalt meg fölállva, — mindenestre együtt ebédelünk. Jöjj Dunyecska . . . Te pedig, Rogya, sétálgass egy kicsit, aztán feküdjél le, pihenj, később pedig jöjj el hozzánk. Félek, hogy nagyon kifárasztottunk . . .

— Elmegegyek, — felelte gyorsan Raszkolnyikov és fölállott ő is. — Különben dolgom van . . .

— Csak nem akarsz egyedül ebédelni? — kérdezte Razumihin s csodálkozva nézett Raszkolnyikovra. — Mi jutott eszedbe?

— Elmegegyek, el, nagyon természetes, — felelte türelmetlenül. — Te azonban maradj még egy perczig, — folytatta

Razumihin felé fordúlva. — Ugy-e, anyácskám, nincs rá szükségük most mindjárt?

— Dehogy, dehogy. Kérem Prokofjics Dmitrij, maradjon, de ebédre legyen szerencsénk, nagyon kérem.

Razumihin meghajtotta magát s ragyogott. Egy pillanatra zavarodottan tétováztak.

— Adieu, Rogya . . . Azaz a vizontlátásra. Nem szeretem ezt az adieut. Adieu Násztászja . . . Ah, már megint adieu!

Alexandrovna Pulhéria Szónyát is akarta üdvözölni. Ez azonban nem sikerült neki és kisietett a szobából. Romanovna Avdotya várt, míg rákerül a sor. S midőn anyja kiment, Szónyát figyelmesen, udvariasan, érzelmesen üdvözölte. Szonyecska újra zavarba jött. Gyorsan s remegve viszonzotta a köszöntést. Arcza fájdalmat fejezett ki, mintha a figyelem s udvariasság kínosan hatott volna rá.

— Dunya, adieu! — kiáltott utána Raszkolnyikov. — Nyújtsd legalább a kezedet!

— Hiszen már egyszer kezet szorítottam veled. Elfelejtet? — kérdezte s barátságosan fordult feléje.

— Hát akkor még egyszer.

Raszkolnyikov megszorította a húga kezecskéjét. Dunyecska mosolygott, elpirúlt, kivonta a kezét, s anyja után sietett. Ő is boldog volt.

— No jól van, — mondta Raszkolnyikov. Szónya felé fordult s vidáman tekintett rá. — Isten nyugosztalja a holtakat s mi éltesük az élőket. Vagy nem? Ugy van pedig . . .

Szónya csodálkozva nézett földerült arczára. Raszkolnyikov áthatón tekintett rá. Eszébe jutott mind az, a mit a meghalt atya Szónyáról beszélt neki . . .

— Jaj, Dunyecska, — kezdte Alexandrovna Pulhéria rögtön, mihelyt az utcára értek, — beh örülök, hogy végre eljöhettünk. Most már jobban érzem magamat. Almodtam volna én ezt tegnap a vagonban, hogy valamikor ez okoz majd nekem örömet?

— Ismétlem, mamácska, hogy Rogya még nagyon beteg. Nem látja rajta? Talán azért beteg, mert mi érettünk aggódik. Csak legyünk türelemmel s nagyon, nagyon sokat meg tudunk bocsájtani.

— Hiszen te magad sem voltál türelmes! — szólott

közbe hévvel az anya. — Tudod, Dunya, jól megnéztelek ma titeket s láttam: milyen nagyon hasonlítotok egymáshoz. Nem épen külsőleg, hanem szellemileg. Mind a ketten büszkék s nagylelkűek . . . Nem képzelhetjük, hogy önző volna, Dunyecska, mi? De ha elgondolom: mi vár ránk ma este, elszorúl a szívem.

— Ne nyugtalanodjék, mamácska. Megtörténik, a mi nek történnie kell.

— De gondold meg a helyzetünket, Dunyecska. Mi lesz belőlünk, ha Petrovics Péter visszalép? — folytatta meggondolatlanul Alexandrovna Pulhéria.

— Ugyan mit veszünk vele? — kérdezte Dunya érdesen s megvető hangon.

— Jó, hogy eljöttünk, — szólott közbe élénken Alexandrovna Pulhéria; — Rogya sietett valamerre. Hadd szívjon egy kis friss levegőt. Rettenetesen fullasztó az a kis szoba. De hát hol talál itt az ember egy kis friss levegőt? Az utcán is úgy érzem magamat, mintha olyan szobában lennék, melyet régen nem szellőztettek. Micsoda város! Menj csak az útból, elgázolnak. Nézd, már meg zongorát hoznak. Agyon gázolják itt az embert lépten-nyomon . . . Attól a leánytól is félek.

— Micsoda leánytól, mamácska?

— Attól a Szejmonovna Zsófiától, a ki nála volt . . .

— Miért?

— Előérzetem van, Dunya. Gondolj, a mit akarsz, de mikor belépett, én mindjárt azt gondoltam: ez a főoka mindeknek.

— Semminek sem oka! — kiáltott föl bosszúsan Dunya. — Furcsa előérzetei vannak, mamácska. Tegnap látta először Rogya azt a leányt s meg sem ismerte mindjárt, mikor belépett.

— No, majd meglátod! Ez a leány nyugtalanít. Vigyázz . . . Majd meglátod . . . Úgy féltem, mikor rám nézett azokkal a szemekkel. Alig bírtam a széken ülni. Aztán bemutatta nekünk. Hallottad, hogy' mutatta be? Olyan furcsa volt. Petrovics Péter olyanfélét ír róla . . . Rogya meg bemutatja, még pedig neked. Bizonyosan becsüli, ha így bánik vele...

— Sok mindent írnak az emberek! Rólunk is sokat beszéltek, írtak. Talán elfeledte már? Én meg vagyok győződve,

hogy ez a leány . . . nagyon jó . . . s minden, a mit róla mondanak, csak pletyka . . .

— Bár úgy lenne!

— Petrovics Péter semmirevaló bűjtogató, — tört ki hirtelen Dunya.

Alexandrovna Pulhériát mintha leforrázták volna. A beszélgetés ezzel félbe is szakadt. —

— Van valami tervem, — kezdte Raszkolnyikov s az ablakhoz vezette Razumihint.

— Tehát megmondhatom Ivanovna Katerínának, hogy lesz szerencsénk önhöz? — kérdezte Szónya s távozni akart.

— Rögtön, Szemjonovna Zsófia, nincs titkunk kegyed előtt, nem is zavar bennünket . . . Várjon kérem, még akarok valamit mondani . . . Tehát, — fordult újra Razumihin felé, — ismered azt a . . . hogy' is hívják csak? . . . Petrovics Porfirt?

— Természetesen, hiszen rokonok vagyunk! Miért kérded? — tette hozzá kíváncsian.

— Ő működik most ebben az ügyben . . . a gyilkosság bűnügyében . . . tegnap beszéltek róla . . .

— Igen! Nos? . . . — firtatta tovább Razumihin.

— Ő hallgatja ki a zálogosokat. Nekem is van ott zálogom. Csekélységek másoknak, értékesek nekem. Egy kis gyűrű, a mit Dunya adott nekem, mikor elváltunk. Meg az óra, a mi az atyámról maradt rám. Összevéve alig ér öt-hat rubelt. Nem szeretném, ha elvesznének, különösen az órát féltém. Az anyám kérdezhetné. Már akkor rettegtem, mikor a Dunya órájáról beszélünk; az az egyetlen ékszer, a mi az atyánkról maradt. Még beteg lenne bele, ha elveszne. Tudod már, milyenek az asszonyok. Hát mit tegyünk? Tanácsolj. Tudom, hogy a rendőrségnél is jegyzékbe veszik a tárgyakat. De talán jó lenne egyenesen Porfirhoz fordulni. Szeretnék minél előbb a végére járni. Meglásd, az ebédnél szóba hozza mamácska.

— Semmi esetre se menjünk a rendőrségre, hanem egyenesen Porfirhoz, — kiáltott föl Razumihin sajtóságtól elragadtatással. — Ah, milyen elégedett vagyok! Ne tétovázzunk tovább, menjünk rögtön, csak két lépésnyire van . . . Mehetünk, jer! Nagyon fog örülni, ha megismerhet. Sokat beszéltem már neki rólad . . . Különböző időszakokban . . . még tegnap

is. Menjünk. Tehát ismerted a vén asszonyt? Ugy, úgy! Mi-lyen kitűnő fordulat! . . . Ah, igaz, Ivanovna Zsófia . . .

— Szemjonovna Zsófia, — javította ki Raszkolnyikov. — Láska, Szemjonovna Zsófia, ez az én Razumihin barátom, jó fiú . . .

— Ha menni akarnak, — szólott Szónya s rá sem nézett Razumihinre, s ettől még jobban zavarba jött.

— Tehát menjünk, — határozott Raszkolnyikov, — még ma elmegyek kegyedhez, Szemjonovna Zsófia, csak mondja meg, hol lakik?

Nem mintha kijött volna a sodrából, csak kerülte a leány tekintetét s úgy tett, mintha sietne. Szónya pirúlva mondta meg a lakása címét. Együtt távoztak a szobából.

— Nem zárod be az ajtót? — kérdezte Razumihin, lemenve utánuk a lépcsőn.

— Soha! Különben már két év óta készülök rá, hogy kulcsot veszek. Boldog ember, kinek nincs mit féltenie, — tette hozzá mosolyogva és Szónyához fordult.

Megálltak a kapuban.

— Az ön útja jobbra vezet, Szemjonovna Zsófia. De hogyan talált meg? — kérdezte, bár látszott rajta, hogy egészen más kérdés nyomja a szívét. Szeretett volna a leány nyugodt, tiszta kék szemeibe mélyen beletekinteni, hanem ez csak nem sikerült.

— Hiszen megmondta tegnap Polecskának, hogy hol lakik!

— Polya? Igen, Polecska . . . az a kis leány. A kegyed nővére. Hát neki megmondtam: hol lakom?

— Elfelelte?

— Nem, már emlékszem.

— Már régen hallottam önről, a megboldogult apámtól, de nem tudtam a nevét. Az apám maga sem tudta, pedig sokat beszélt önről. Most pedig eljöttem s a mint megtudtam az ön nevét, ma azt kérdeztem: — Itt lakik Raszkolnyikov úr? — Nem tudtam, hogy hónapos szobában lakik. Tehát Isten önnel! Majd megmondom Ivanovna Katerinának . . .

Boldog volt, hogy végre megszabadult. Gyorsan, fejét le-sütve, haladt előre, hogy minél előbb eltűnjék azok szemei elől, hogy minél hamarább megtegye azt a húsz lépést a jobbra eső

utca fordulójáig, s végre egyedül maradván, nem sietve, sem mire sem ügyelve, gondolkozhatott, visszaemlékezve a legkisebb részletre is, mely most történt vele. Észrevétlenül új világ tárult föl a szívében. Eszébe jutott, hogy Raszkolnyikov meglátogatja, talán még délelőtt, talán mindjárt.

— Oh, jaj, csak ma ne! — susogta maga elé, elszorult szívvel, mint mikor az ijedt gyermek bocsánatért könyörög. — Istenem, hozzám jön . . . abba a szobába! . . . Ah!

Ilyen állapotban természetesen nem vette észre azt az urat, ki nyomon követte. Mióta kilépett Raszkolnyikovtól, az folyton utána jött. Abban a perczben, mikor mind a hárman megálltak a gyalogjárón, az idegen megkerülve őket, mintha összeresztet volna: véletlenül meghallotta a Szónya imént mondott szavait: — Itt lakik Raszkolnyikov úr? — Jól megnézte hármójukat, leginkább pedig Raszkolnyikovot, a kihez Szónya szavait intézte. Aztán megnézte a házat is és jól megjegyezte magának. Aztán tovább ment, de most már lassan, vontatottan, bevárta Szónyát, követte, mert remélte, hogy haza fog menni.

— Hová megy? Ezt az arcot már láttam valahol, — gondolta az idegen s elgondolkozott. — Meg kell tudnom . . .

Mikor fordulóhoz értek, a kísérő átment a másik oldalra. Átnézett s látta, hogy Szónya feléje sem tekintve, folytatja útját. Nem vesztette el szem elől. Később ő is átment a másik oldalra s úgy intézte lépteit, hogy öt lépésnyire követte a leányt.

Körülbelül ötven éves ember lehetett. Középnagyságú, erős, széles vállú s ügyetlen tartású. Elegánsan, kényelmesen volt öltözve s jó módú embernek látszott. Finom sétatálcájával minden lépésnél koppant egyet. Keztyűje új, s széles csontú arca nem kellemetlen. Arcszíne üde, nem pétérvári. Sűrű szőke haja csak itt-ott csapott át őszbe, s telt szakállá világosabb volt, mint a haja. Kék szemeivel hidegen, érzéketlenül, tűnődve nézett maga elé. Egyáltalában olyan volt, mint egy nagyon jól konzervált ember, a ki sokkal fiatalabbnak látszik, mint a milyen valóban.

Mikor Szónya a csatornához ért, csak ketten maradtak a kövezeten. Kísérője megfigyelhette: milyen merengő és szórakozott a leány.

A házhoz értek s Szónya a jobb oldalra vezető lépcsőt választotta.

— Bah! — mormogta az ismeretlen s utána ment a lépcsőn. Csak most vette észre Szónya. Fölment a harmadik emeletre s a 9. számú ajtónál, melyre krétával volt fölírva „Kapernaumov szobá”, — becsöngetett.

— Bah! — mondta újra az ismeretlen s ő is csöngetett, de a 8. számú ajtón. A két ajtó csak hat lépésnyire lehetett egymástól.

— Kegyed Kapernaumovnál lakik? — kérdezte nevetve Szónyától. — Ismerem. Tegnap javította ki a mellényemet. Én éppen a szomszédban lakom, Röslich Karlovna Gertrudnál . . . Milyen sajátságos véletlen.

— Tehát szomszédok vagyunk, — folytatta vígan az ismeretlen. — Csak három nap óta vagyok a városban. No, tehát a viszontlátásra!

Szónya nem felelt. Kinyitotta az ajtót s becsont a szobájába. Mintha szégyelte volna magát. Félt is. —

A hogy’ Porfirhoz tartottak, Razumihin rendkívül vidám hangulatban volt.

— Nagyszerű! — ismételte. — Úgy örülök, testvér, olyan elégedett vagyok.

— Vajon minek örül tulajdonképpen? — gondolta Raszkolnyikov.

— Nem is tudtam, hogy neked is van zálogod az öregnél. Régen volt, hogy utoljára voltál nála?

— Micsoda mamlasz tacsó ez? — gondolta Raszkolnyikov.

— Hogy mikor voltam nála, azt kérdezed? — Raszkolnyikov megállott s úgy tett, mintha gondolkoznék. — Ah, igen. Úgy három nappal a halála előtt, azt hiszem. De most meg nem tudom kiváltani a tárgyakat, — tette hozzá sietve, mintha zálogtárgyai miatt aggódnék. — Csak egyetlen rubelem van. Ezt is annak az átkozott láznak köszönhetem . . .

A lázt különös hangsúlyval fejezte ki.

— No jó, jó, — felelt Razumihin. — Tehát ezért aggódál olyan nagyon? Tudod-e, hogy a lázban gyűrűket s lánczokat emlegettél? Most már mindent értek.

— Aha, tehát az a gyanú még ennél is gyökeret vert. Ez a fiú eltűrné, hogy miattam keresztre feszítsék, de azért

most mégis örül, hogy „most már mindent ért”. Föltűnt mindnyájuknak, hogy gyűrűkről s lánczokról beszélgettem!

— Vajon itthon találjuk-e? — kérdezte hangosan.

— Természetesen, — felelte Razumihin. — Majd meglátod, milyen pompás fiú ez a Porfir! Egy kicsit ügyetlen; nem a mozdulataiban, csak úgy. Nagyon okos fiú, legkevesebbé sem ostoba, de különös gondolkozásmódja van . . . Bizalmatlan, cinikus, kételkedő . . . Szereti bolonddá tenni az embereket . . . Azaz nem is egészen azt, hanem szereti az orruknál fogva vezetni őket. Hanem a dolgát jól érti, alaposan érti. Talvány is egy olyan gyilkosságot fedezett föl, melynek már minden nyoma elveszett. Nagyon szeretne megismerkedni veled.

— Mért olyan nagyon?

— Hát tudod . . . mióta beteg vagy, gyakran emlegetelek előtte . . . Aztán hallott is rólad egyet-mást. Mikor megtudta, hogy anyagi körülményeid akadályozzák haladásodat a jogi pályán, fölkiáltott— Milyen kár! Ebből aztán azt következtetem, nem csak ebből, hanem mindent összevéve . . . Tegnap Zametov is beszélt . . . Tudod még Rogya, mit beszéltem neked tegnap részeg fővel? Ugy félek, hogy majd Isten tudja mit fogsz gondolni . . .

— Mit képzelsz? Hogy örültnék tartanak? Talán igazuk is van.

Erőltetve nevetett.

— Azt, azt . . . piha! Dehogy! . . . No hát, a mit én fecsegtem, meg a mit a többi fecsegett, az mind csak ostobaság s a részegség eredménye.

— Mért mentegeted magadat tulajdonképpen? Ah, milyen kellemetlen ezzel foglalkozni! — kiáltott föl Raszkolnyikov túlzogatott érzékenységgel. Egy kicsit tette is magát.

— Tudom, tudom, érttem. Biztosítlak, hogy föl bírom fogni. Szégyen, gyalázat az a beszéd . . .

— No, hát ha szégyen, hallgass te is.

Elhallgattak mind a ketten. Razumihin különben örült. Raszkolnyikov érezte ezt s utálta érte. Az is nagyon nyugtalanította, a mit Razumihin az előbb beszélt Porfirról.

— Ez előtt is panaszkodni kell, még pedig olyan természetesen, a mint csak lehet, — gondolta; szíve hevesen dobogott s elsápadt. — Az lenne a legtermészetesebb, ha nem is beszélnék arról. Ha makacsul kikerülnék mindent . . . nem,

úgy nem lenne természetes. Nos, jőjjön, a minék jönnie kell... Majd meglátjuk mindjárt. De vajon jól teszem-e, hogy hozzája megyek? Vajon nem repül-e a pille maga a lángók közé? Hogy' dobog a szívem! Ez sem ér semmit...

— Abban a szürke házban lakik, — mondta Razumihin.

— Az a fő: tudja-e Porfir, hogy én tegnap a boszorkány lakásán voltam? S hogy ott vérről beszéltem? Ezt rögtön meg kell tudnom, mihelyt belépek. Meg fogom látni az arcán... S ha bele veszek is, meg kell tudnom!

— Tudod mit? — fordult hirtelen Razumihin felé s hámiskásan mosolygott. — Azt vettem észre, kedves cimborám, hogy te reggel óta sajátságosan izgatott vagy. Nem igaz?

— Miféle izgatottság? Egyáltalán nem vagyok izgatott, — mondá Razumihin összerézzenve.

— Még is meglátszik rajtad, fiacskám. Úgy ültél a széken, a hogy' egyáltalában nem szoktál, a szék szélén s folyton össze-összerézzennél, mintha görcsök rángattak volna. Minden ok nélkül fölugráltál a helyedről. Egyszer elsötétült az arcod, máskor olyan édes volt a mosolyod, mint a sárga-cukor. Még el is pirúltál. Különösen, mikor ebédre hívtak, olyan vörös lettél, mint a rák.

— Hazudsz! Mit képzelsz tulajdonképpen?

— Hát miért fészkelődöl most is, mint egy iskolás gyerek? Miért fordítod el a fejedet? Aha! Már megint elpirúltál!

— Micsoda egy malacz vagy te!

— Hát miért zavarodtál meg? ... Rómeó! Várj csak, majd elbeszélem valahol, ha, ha, ha. Majd megnevettetem mácskát s még valakit...

— Hallgass már, ugyan hallgass. Ez már mégis... Hogy' is mondjam már? Az ördögbe!

Razumihin elvesztette a fejét s majd a hideg rázta ki ijedtében.

— Mit akarsz nekik elbeszélni? En, fiam... Piha! Milyen nagy disznó vagy!

— Éppen olyan, mint a pünkösdi róza. Ah, ha tudnád: milyen jól illik neked! Rómeó — in folió kiadásban. Aztán még meg is mosakodtál, még a körmeidet is megtisztogattad! Mikor történt ez utoljára? Még megérem, meg is kented a hajadat. Jőjj csak idebb.

— Disznó, kutya!

Raszkolnyikov annyira nevetett, hogy azt hihette az ember, a lábain sem bír megállani a nagy nevetéstől. Még akkor is kaczagott, mikor beléptek a házba, melyben Porfir lakott. Éppen is ezt akarta. Hadd hallják meg a szobában a nevetését. Tudják meg, hogy kaczagva lépett be s még az előszobában sem bírta visszanyerni komolyságát.

— Szót se többet, mert különben . . . összezúzlak, — sutogta Razumihin s vállon ragadva Raszkolnyikovot, dühösen megrázta.

IV.

Raszkolnyikov belépett. Arcza olyan volt, mint azé, a ki minden erejével vissza akarja fojtani a nevetést. Utána ballagott a hosszú, esetlen Razumihin, dült arczczal, szégyentől s haragtól úgy kipirúlva, mint egy bazsarózsa. Alakja s arcza most valóban neveltséges volt s igazolta a Raszkolnyikov nevetetnekjét.

Raszkolnyikov a háziúr elé lépett, ki a szoba közepén állott. Kezét nyújtotta feléje (s még akkor is küzdött a nevetéssel), hogy legalább pár szóval bemutatthassa magát. De ekkor véletlenül megpillantotta Razumihint. Az elnyomott nevetés hirtelen újra kitört s most már annál nagyobb erővel harsogott, minél inkább vissza akarta fojtani. A Razumihin dühe, mely e nevetés után tört ki, az egész jelenetnek vidám és természetes jelleget kölcsönzött. Razumihin önkénytelenül is elősegítette a Raszkolnyikov tervét.

— Az ördögbe! — ordított föl s oly erővel csapott egy kis kerék asztalra, melyen egy üres teás csésze állott, hogy az csörmpölve esett le s darabokra tört.

— No, no, micsoda dolog ez? Ki téríti meg a káromat? — kérdezte vidáman Petrovics Porfir.

A helyzet most a következő volt: Raszkolnyikov a szoba közepén állott s tele torokból kaczagott. Még mindig fogta a háziúr kezét s úgy látszott, minden erejéből fékezni akarja jó kedvét. Razumihin, kit a csésze eltörése végkép elkészerített, egyet köpött előttük, megvetően hátat fordított s az ablakhoz ment, hol sötét tekintettel bámult ki, a nélkül, hogy látott

volna valamit. Petrovics Porfir nevetett s nagyon szerette volna tudni, hogy miért? Nem messze tőlük Zametov állott. Mikor beléptek, Zametov a sarokban ült, mosolyra húzta a száját, fölállott s eljük indult. De ez a nevetős jelenet viszsztatartotta. Kedvetlenül, gyanakodva nézett rájuk s különös zavarral kereste a Raszkolnyikov tekintetét. Raszkolnyikovot is megdöbbenetette a Zametov váratlan jelenléte.

— Erre is vigyáznom kell, — gondolta.

— Bocsánatot kérek, — tette hozzá hangosan, olyan hangon, mintha nagy zavarban lenne, — Raszkolnyikov vagyok . . .

— Kérem, kérem, — felelt Petrovics Porfir. — Nagyon örülök . . . Milyen vidám hangulatban van ön! De azt meg mi lelte, hogy köszönni sem akar? — S Razumihinre mutatott.

— Magam sem tudom, miért bősziült úgy föl ellenem. Csak azt mondtam neki útközben, hogy olyan, ment egy Romeó . . . Meg is mondtam: miért. Ennyi volt az egész.

— Disznó! — felelt Razumihin s vissza sem fordult.

— Nagy okot bolygathatott az a kis szó, — jegyezte meg mosolyogva Porfir, — kicsiségért nem szoktunk haragudni!

— No, csak kezd rá te is, inquisitor! Vigyen el az ördög mindnyájatokat! — De ekkor már maga is kaczagott a jó Razumihin s olyan vidáman lépett Porfirhoz, mintha senki sem bántotta volna.

— Elég volt. Bolondok vagytok mind. S most térjünk át az üzleti részre — folytatta Razumihin. — Íme tehát bemutatam Raszkolnyikov Romanovics Rodion barátomat. Sok szépet hallott rólad, kívánt veled megismerkedni, különben egy kis elintézni valója is lenne. Ah, Zametov, te is itt vagy? Mikor ismerkedtetek meg?

— Hát ez vajon mit jelent? — tűnődött magában Raszkolnyikov.

— Hiszen tegnap ismerkedtünk meg nálad, — felelte elfogulatlanul Zametov.

— Annál jobb. Kevesebb dolgom marad. A múlt héten még te is arra kértél: ismertesselek meg Porfirral. Hanem ha nélkülem is megtaláltátok egymást, annál jobb . . . Hol a dohány?

Porfir még reggeli pongyolában volt, de fehéreneműje ragyogott, mint a hó. Letiport sarkú cipőiben könnyedén jött-ment szobájában. Körülbelül harminczöt éves lehetett. Középnagyságu vastag ember, ki már meg is pohosodott egy kicsit. Kerek fejét rövidre nyírt haj borította, mely azonban hátul kissé hosszabb volt s a nyakszirt fölött befelé kunkorodott. Arcza is kerek, tömpe orra alatt simára borotválva. Szakállt sem viselt s arczzsine beteges sötét sárga volt. De azért nem lehetett bágyadtnak mondani; ellenkezőleg többnyire élénk, majdnem gúnyos kifejezés ült rajta.

Első pillanatra a jólelkű ember benyomását tette a szemlélőre. De ha mélyebben tekintettünk a szemeibe, megváltoztattuk véleményünket. Azok a szemek sajátságos nedves fényben ragyogtak s a mint félig rájók borúlt a fehér piláljú szemhéj, úgy nézett velük, mintha folyton ravaszúl hunyorgatna valakire. Ez a sajátságos szemkifejezés egész lényével ellentétben állott. Mozdulatai szerények, majdnem nőiesek voltak s a ki jobban megismerkedett vele, elmondhatta, hogy sokkal mélyebben, komolyabban gondolkozik, mint első látásra hinni lehetett volna.

Mihelyt meghallotta Porfir, hogy vendége közölni akar vele valamit, a legnagyobb előzékenységgel vezette a pamlaghoz, leültette, elfoglalta a szemben lévő helyet, s olyan tekintettel nézett rá, melyben kérdés s komoly figyelem összpontosult. Nincs kinosabb az ilyen tekintetnél. Majdnem terhes elviselni, zavarba ejt, különösen, ha nem tudjuk, hogy ez az illetőnek rendes szokása. Tétovázunk: előadjuk-e ügyünket, mert érezzük, hogy a túlkomoly és túlfigyelmes várakozó tekintethez képest az igen csekély, jelentéktelen kis dolog. Raszkolnyikov maga sem remélte, hogy olyan röviden, érthetően adja elő ügyét s e mellett lesz ereje ahhoz is, hogy Porfirt megfigyelje. Petrovics Porfir egy pillanatra sem vette le róla tekintetét. Razumihin, ki az asztal előtt foglalt helyet, nagy figyelemmel kísérte a beszélgetőket. Olyan mohó kíváncsisággal nézett hol egyikre, hol másikra, hogy majdnem kiszámított figyelemnek látszott.

— Ostoba számár, — szidta őt magában Raszkolnyikov.

— Kérvényt kell benyújtania a rendőrséghez, — mondta Porfir száraz, hivatalos hangon. — Körülbelül így: Ezt és ezt hallotta a gyilkosságról s fölkéri a vizsgálóbíró, ki az ügyet

vezeti, vegye tudomásúl, hogy ezek meg ezek a tárgyak az ön letett zálogai s szeretné visszaváltani ... vagy ... A többi majd elintézik ott.

— Éppen az a baj, hogy jelenleg nincs annyi pénzem sem, — Raszkolnyikov iparkodott zavarba jönni, — a mivel e csekélységeket kiválthatnám. Előbb csak be akarnám jegyeztetni, hogy azon tárgyak az enyéme s később, ha pénzem lesz ...

— Mindegy, — felelt Petrovics Porfir, kit a pénzkérdés egészen hidegen hagyott. — Különben egyszerűen hozzám is fordúlhat kérelmével.

— Bélyeges papírra vagy csak amolyanra? — kérdezte Raszkolnyikov, ki a pénzkérdésben még az ily csekélységekre is súlyt akart fektetni.

— A legegyszerűbbre, — felelt Porfir s gúnyosan nézett rá, összehúzta a szemét s megint úgy tett, mintha hunyorított volna. Lehet különben, hogy csak Raszkolnyikov képzelte, de ő megesküdtött volna rá, hogy Porfir, az ördög tudja miért, gúnyosan hunyorgatott reá.

— Mindent tud. — Ez a gondolat cikázott át agyán.

— Bocsásson meg — folytatta Raszkolnyikov s már elvesztette biztosságát, — hogy ilyen csekélységek miatt alkalmatlankodom. Alig ér öt rubelt az egész, de nekem drágább mindennél a miatt az emlék miatt, mely a tárgyak ajándékozójához köt s megvallom, nagyon megijedtem, mikor hallottam ...

— Azért riadtál hát föl tegnap, mikor Zoszimov említette, hogy Porfir kihallgatja a zálogadókat is, — szólt közbe Razumihin.

De ez már elviselhetetlen volt! Raszkolnyikov nem állhatta meg, hogy haragtól villámló tekintetet ne vessen Razumihin felé. Hanem még idejében uralkodott magán.

— Gúnyolódni akarsz, czimborám! — fordult Razumihinhez jól tettetett bosszankodással. — Azért mert én ragaszkodom azokhoz a holmikhoz, még nem szükséges engem önzőnek vagy kapzsinak tüntetned föl. Magam is tudom, hogy nem sokat érnek — másnak, de nekem! Hiszen említettem, hogy az ezüst órát s a lánczot atyámtól örököltém, s ez egyetlen emlékem a holta után. Csak ne vess. Tegnap megjött az anyám, — folytatta Porfirhoz fordulva, — s ha megtudná,

hogy nincs nálam az óra! . . . Hidd el, — fordult vissza Razumihinhez s azon volt, hogy reszkettesse a hangját, — kétségbe esnék! Hiába, az asszonyok ilyenek.

— Ah, hiszen nem akartalak sérteni. Egészen másképp értettem, — jelentette ki elszontyolodva Razumihin.

— Vajon jól csináltam? Természetesnek látszott? — kérdezte magában Raszkolnyikov s megremegett a lelke. — Az utolsó frázis fölösleges is volt.

— Ah, tehát kedves anyja megérkezett? — kérdezte Petrovics Porfir.

— Meg.

— Mikor tulajdonképpen?

— Tegnap este.

Porfir elhallgatott, mintha meg akart volna fontolni valamit.

— Nem fognak elveszni az ékszerei, — szólott aztán nyugodtan és hidegen. — Már régen vártam önt, tudtam, hogy el fog jönni.

S ezzel, mintha semmi jelentőset sem mondott volna, odanyújtotta a hamutartót Razumihinnek. A rettenetes fiú teleszórta hamuval a szép szőnyeget.

Raszkolnyikov megrázkódott, de Porfir reá sem nézett, folyton a Razumihin hamujával bajlódott.

— Mi-i-t beszélsz? Vártad? Hát tudod, hogy ő is elzálogosított valamit? — kérdezte bámulva Razumihin.

Petrovics Porfir egyenesen Raszkolnyikov felé fordult.

— Nála volt az ön két ékszere, egy papirba göngyölve és írónnal írta rá az ön nevét s a napot, a melyen zálogba tette.

— Milyen jól megjegyyez ön mindent! — felelte Raszkolnyikov, s zavartan mosolygott. Iparkodott a szemébe nézni, s nem állhatta meg, hogy hozzá ne tegye: — Csak azért mondom, mert bizonyosan sok zálogadó neve volt följegyezve... hogy ön talán nem is emlékezhetik mindenre... és mégis olyan jól tudja és ... és...

— Milyen ostoba, gyöngé védekezés; — gondolta, — ugyan miért is mondtam?

— Már mind ismerem, a kik zálogot adtak, még csak ön hiányzott, — felelt Porfir hidegen, az írónia alig észrevehető árnyával.

— Beteg voltam.

— Hallottam. Azt is hallottam, hogy valami miatt nagyon izgatott. Még mindig halvány.

— Egyáltalában nem vagyok sápadt! Egészséges vagyok! — kiáltott föl ingerülten Raszkolnyikov, s ezzel egészen elvesztette azt a hangot, melyet e beszélgetéshez választott. Dühbe mindjobban forrt, s már alig-alig bírt uralkodni magán.

— Mérgemben még elárulom magamat, — ez a gondolat villant át agyán. — Éppen azért kineznek . . .

— Dehogyan vagy még egészséges, — szólt közbe Razumihin. — Hiszen még tegnapelőtt eszméletlen voltál s félrebeszéltél. Képzeld csak, Porfir, alig hogy magához tért, alig hogy kitették a lábunkat az ajtón, én meg Zoszimov, hát nem elszökött?! El bizony. S oda csatangolt éjfélig, Isten tudja, merre, pedig alig bírt a lábán állani s egyáltalában nem volt beszámítható állapotban. Hát hallottál már ilyet?

— És valóban teljesen beszámíthatatlan állapotban? — kérdezte Porfir, s megcsóválta a fejét.

— Ostobaság! Kérem, ne hallgasson rá. És különben se higyen el neki soha semmit, — folytatta dühösen Raszkolnyikov.

De úgy látszott: Petrovics Porfir oda se hallgatott ezekre a sajátságos szavakra.

— Ugyan már, hogy' mentél volna ki az ágyból, ha eszeden vagy s nem a láz őrjöngése kerget? — kiáltott rá Razumihin, a ki szintén erősen tüzelt. — S miért mentél ki? Micsoda céloz volt? S miért szökte? Titokban? Hát lehet ilyet tenni tiszta, józan észszel? Most, hogy túl vagyunk a veszélyn, szemedbe mondom.

— Megúntam mind a kettőt, Razumihint meg Zoszimovot, — fordult Raszkolnyikov Porfir felé s szemében dacos, kihívó gúny csillant meg. — Elszöktem más lakást keresni, a hol ne akadhasanak rám. El is vittem magammal egy csomó pénzt. Zametov úr látta is nálam. Az igaz, Zametov úr, mondja meg hát maga: józan voltam-e tegnap este, vagy félrebeszéltem-e a láztól?

Mindenáron bele akarta vonni Zametovot a beszédbe. Hallgatása hosszantotta s nem szenvedhette tekintetét.

— Az én véleményem szerint ön tegnap nemcsak igen

okosan beszélt, hanem még ravaszúl is. Csak egy kicsit ingerült volt, — felelte Zametov szárazon.

— És ma azt hallottam Fomies Nikodimtől, hogy késő este abban a házban találkozott önnel, hová az elgázolt hivatnokot vitték.

— No hát, látod, hiszen mikor ott jártál is örült voltál, — kiáltott közbe Razumihin. — Odaadta minden pénzét az özvegynek a temetésre! Ha már segíteni akartál rajta, adtál volna neki tizenöt rubelt, vagy húszat, de legalább háromat tartottál volna meg magadnak. De nem, odadobja mindenét egyszerre!

— Talán olyan kincsre akadtam, a miről te nem is tudsz semmit! S azért voltam olyan bőkezű . . . Zametov úr tudja, hogy kincset találtam . . . Bocsásson meg kérem, — fordult aztán reszkető ajakkal Porfir felé, — hogy ilyen butaságokkal üntatjuk önt. Bizonyosan terhére is vagyunk. Nem?

— Kérem, kérem, ellenkezőleg. Nem is képzelem, mennyire érdeklődöm ön iránt. Hallgatni, látni, mindkettő oly érdekes én előttem. S bevallom, végtelenül örülök, hogy végre elszánta magát s fölkeresett . . .

— Adj hát legalább egy kis teát, — mondta Razumihin. — Hiszen kiszárad a torunk.

— Pompás gondolat! Talán mindnyájan részt vesznek? Nem szeretnél a tea előtt valami — tartalmasabbat?

— Eltakarodjál vele!

Petrovics Porfir kiment, hogy a két teát megrendelje.

Gondolatok zsibongtak a Raszkolnyikov fejében. Rettegetesen ingerült volt.

— Kiállhatatlan a szemtelenségük, — gondolta. — Még nem is titkolják; nem is tettetik magukat előttem. Miért beszélt ő enfeleőlem Fomies Nikodimmal, mikor nem is ismert? Tehát már nem is titkolják, hogy üldöznek, mint a veszett kutyát? Nyíltan a szemem közé köpnek. — Reszketett dühében. — No, hát akkor szálljanak szembe velem. Ne játszszanak, mint a macska az egérrel. Hát ha egyszer csak fölállok s a szemébe vágom a teljes igazságot? Megláthatja akkor Petrovics Porfir, hogy mennyire megvetem.

Nehezen vett lélekzetet.

— Hátha csak úgy gondolom? Hát ha teljesen közönyösek s én csak lázképeket látok, s azért gyötöröm magamat?

Hát ha csak csüggedek, s nem bírom tovább játszani az útálatos szerepet? Talán nem is célzatosan bánnak így velem? Hiszen nem mondanak semmi különöset: de vajon nem lap-pang-e közönyös szavaik alatt gonosz szándék? Miért mondta Porfir azt: *Nála és Zametov, hogy ravasz voltam.* S minő hangon. Igen a hang, a hang . . . De hát Razumihin is itt ül, miért nem veszi észre ő is? Eh, ez a szegény ló sohasem vesz észre semmit. Vagy talán újra kezdődik a láz? . . . Vajon rám hunyorított-e az előbb Porfir, vagy nem? Ostobaság! miért hunyorított volna? Vajon ingerelnek-e csakugyan, vagy csak tréfálnak velem? Látományaim vannak-e csupán, vagy csakugyan *mindent tudnak?* . . . Milyen szemtelen még ez a Zametov is! . . . Egész éjjel tündődött a szavaimon, rólam beszélgettek. Most úgy érzi itt magát, mintha otthon volna, pedig először jött ide. Porfir nem is veszi vendégszámba. Egyszerűen hátat fordít neki. Értik egymást. Mikor bejöttünk is, bizonyosan rólam beszéltek . . . Vajon tudnak-e valamit a lakásról? Mikor az előbb azt mondtam, hogy lakást kerestem, rám sem hallgatott. Mindenesetre okos dolog volt szóba hozni. Lázban bolyongtam. Ha, ha, ha. Mindent tud, a mi tegnap történt, csak az anyámról nem hallott még semmit . . . Ah, még a zálogbatétel napját is fölírt a vén boszorkány! . . . Még nem adom meg magamat. Várjatok. Hol vannak a tények, bizonyítékok? A lakás sem bizonyít semmit. Lázás bolyongás . . . Tudom már, mit kell mondanom . . . De vajon tudnak-e valamit a lakásról? El nem megyek addig, míg ezt ki nem veszem belőlük! Miért jöttem ide? . . . Hogy olyan dühbe jöttem, talán még gyanút keltettem. Eh, vagy talán illett ahhoz, a ki mint beteg szerepel előttük. Tapogatódzik, zavarba akar hozni; miért is jöttem ide? . . .

Mindez olyan gyorsan futott át agyán, mint a villám.

Petrovics Porfir nemsokára visszatért. Úgy látszott, mintha most vidámabb lenne, mint az előbb.

— Még mindig kóvályog a fejem a mulatságod után, — fordult vidáman Razumihin felé.

— Igaz, hát mit végeztetek? Éppen a legveszedelmesebb ponton hagyatalak benneteket. Nos, ki győzött?

— Senki sem, mint rendesen. Utoljára az örökévalóság kérdését vetettük föl s fölszálltunk a fellegekbe.

— Képzeld csak Rogya: hová tévedtek ezek? Arról vi-

tatkoztak: van-e büntény vagy nincs? Mondom nekik, addig fecsegtek, míg egyszer csak ördögöcskék ugrálnak a szemelték előtt.

— Mi csodálkozni való van ezen? Közönséges szoczialista-érvés, — felelte Raszkolnyikov szórakozottan.

— Különben nem is úgy tettük föl a kérdést, — jegyezte meg Porfir.

— Nem egészen úgy, elismerem, — szólott Razumihin, a ki megint tűzbe jött. — Elmondom neked, Rogya, aztán mondd meg a véleményedet. Nagyon szeretném ismerni. Tegnap is, mikor ezek annyit össze-vissza fecsegtek, te rád számítottam, hogy eljössz s támogatni fogsz. A vita a szocialisták bírálásával kezdődött. Ismeretes ezek fölfogása. „A büntény csak tiltakozás a társadalom rendetlen beosztása ellen“, — semmi több. Más alapot el nem ismernek. Más okok nincsenek.

— Hazudsz! — kiáltott közbe Petrovics Porfir. Úgy látszott, ő is belemelegedett a vitába. Gyakran nevetett a Razumihin szavain, a mi ezt még jobban fölbőszítette.

— Semmit, semmit sem ismerék el ezen kívül, — szakította félbe Razumihin tüzesen; — én nem hazudom. Megmutathatom a könyveiket. Mindennek csak ezt az egyetlen okát adják: „Az illető társadalom oka mindennek“, — semmi más. Ez az a kedves, ismert frázis. Ebből tehát az következik, hogy ha a társadalom rendesen lenne beosztva, egyszeribe megszűnnének a büntettek. Mert hát akkor nem lenne ok tiltakozásra. Egy pillanat alatt mindannyian jogszerűek lennének. Az emberi természetet számításon kívül hagyják. A természetet kiszorítják, — nem ismerik el. Náluk nem históriai, nem eleven módon fejlődik az ember a rendes társadalmi állapot céljának elérésére, hanem megfordítva: a szocialista-rendszernek, — melyet valamely matematikailag képzett fej gondol ki, — kell rögtön összhangba hozni az egész társadalmat; igazságossá, büntelenné kell tennie, a nélkül, hogy valamely élet folyamára, valamely történelmi vagy természetszerű fejlődésre lenne szüksége. Ezért olyan ösztönszerű ellenségei a történelem tanainak. „Borzasztóságok vannak abban, meg ostobaságok“, s az ostobaság az a bűnbak, melyre mindent áthárítanak. Ezért nem tűrhetik az eleven élet folyamát sem. „Nekünk nem kell eleven lélek.“ Az eleven lélek

élni akar, az eleven lélek nem engedelmeskedik a mechanikus formáknak, az eleven lélek bizalmatlan s retrograd! Tehát el vele. A másik azonban, ha egy kicsit dögszagú is, ha gummi-ból csinálható is, de legalább nem él, legalább rabszolga s nem lázad föl soha! S mi következik ebből? Az, hogy sohasem alkotnak kész egészet. Összerakják a téglákat, gerendákat, léczeket, rendezik a folyosókat és szobákat a tervvázlaton. A vázlat készen van, de a ti természetetek még nem kész ehhez a vázlatához. Élni akar, hiszen még nem végezte be élte folyamát! Korán van még néki a temetőbe menni. A pusztá logikával nem lehet a természetet átugrani. A logika három eshetőségre számít, — pedig egy millió van előtte! Nos, hiszen csak amputálni kell a milliókat s mindenben csak a kényelmet kell szem előtt tartani. Ez a feladat legkönnyebb megoldása. Oly csábítón világos, hogy még gondolkodni sem kell fölötte. S ez a fődolog! Pokolba a gondolkozással! Aztán az emberi élet egész misztériumát össze lehet foglalni két kis nyomatott lapon.

— No, átszakadt a gát! Ránk zúdúl az árvíz! Be kell tömnünk a szakadást, — nevetett Petrovics Porfir. — Képzeld csak, — fordult Raszkolnyikov felé, — így zuhogott tegnap este is. Csakhogy vagy hat hanggal szaporábban, mert puncscsal kenegette a torkát s így jobban csúszott. Képzeld! . . . Nem, czimborám, nincs igazad. A „társadalmi állapotoknak“ nagy jelentőségük van, midőn a büntetteket megítéljük: ezt én mondom neked.

— Elhíszem, hogy nagy jelentőségük van. De mondd csak, például: ha egy negyven éves ember egy tíz éves leányt megbecstelenít, vajon minő szerepet játszanak ennél a bűnnél a társadalmi állapotok?

— Nos, miért ne? Szigorúan véve talán a társadalmi állapotok is vétéssek benne. Egy ilyen bűnt nagyon könnyen meg lehetne magyarázni a társadalmi beosztás befolyásával.

Razumihin majdnem örvengött.

— Tudod mit, — ordított, — ha ezt is lehet, akkor én rögtön bebizonyítom, hogy azért van fehér szőr a szempilládon, mert az Ivan Velikij*) tornya Moszkvában harminczöt öl magas. S bebizonyítom tisztán, világosan, érthetően, még a liberálisizmusból is veszek hozzá színeket. Akarod? Fogadsz velem?

*) Híres régi templom a Kremlben.

— Fogadok, halljuk csak azt a nagyszerű bizonyítást!

— Ah, csak teszi magát az ördögös! — kiáltott föl Razumihin. — Érdemes is teveled vitatkozni! Szándékosan ingerli az embert. Ah, Rodion, te még nem ismered őt! Tegnap is ő győzött, csak azért, mert a többi mind bolonddá tartotta . . . Mi mindent beszélt ez tegnap! . . . Amazok majd az égbe szálltak a gyönyörűségtől. Néha képes tizennégy napig egy folytában bolonddá tartani az embert. Tavaly eszébe jutott, hogy elhitei velünk: beáll barátnak. S két hónapig hittünk neki. Azután meg azt híresztelte, hogy házasodik. Még új ruhákat is csináltatott. Gratuláltunk neki, vártuk a menyegzőt. Persze nem volt se menyasszony, se semmi. Csak úgy képzelte az egészet.

— Most megint hazudtál. A ruhákat már régen megcsináltattam s csak aztán jutott eszembe, hogy azzal a mesével tréfáljalak meg benneteket.

— Csakugyan olyan jól tud ön színlelni? — kérdezte Raszkolnyikov s elgondolkozott.

— Azt hitte, hogy nem? No, várjon, egyszer magát is fölültetem. Ha, ha, ha. Nem, hallgasson csak, megmondom az igazat. A társadalmi állapotokról s büntényekről jut eszembe az ön munkája . . . *A bűnök*, vagy ilyesmi volt a címe, már nem emlékszem rá határozottan. Abban az áll, hogy midőn új törvényeket alkottak, egyúttal fölforgatták a régieket, a melyeket a társadalom szentnek tartott, mely apáról fiúra szállt örökségképpen, tiszteletben. Nagyon érdekelt ez a kis dolgozat. Vagy két hónapja lehet, hogy olvastam az *Időszaki Szemlé*-ben.

— Az én cikkemet? Az *Időszaki Szemlé*-ben? — kérdezte Raszkolnyikov csodálkozva. Igaz ugyan, hogy vagy fél-éve írtam egy ilyen tárgyú tanulmányt, akkor, mikor elhagytam az egyetemet. Hanem a kéziratot a *Heti Szemlé*-nek vittem el, nem pedig az *Időszaki*-nak.

— Mégis ott jelent meg.

— Igaz, hiszen a *Heti Szemle* már meg is szűnt.

— Úgy van, beleolvadt a másik lapba s így történt, hogy az ön cikke itt jelent meg. Nem is tudja?

Raszkolnyikov csakugyan nem tudta.

— Most már fölveheti a honoráriumot. De milyen csön-

desen, egyedül él ön, hogy még az ilyen érdekes dolgokra sem figyel. Pedig ez tény.

— Bravó Rogyka! — kiáltott Razumihin. — Én sem tudtam. De még ma rohanok az olvasó-terembe. Két, három hónappal ezelőtt? Hányadik szám? Oh, rögtön megtaláljuk. És ő senkinek sem szól róla.

— Honnan tudja, hogy én írtam a cikket? Hiszen csak egy betű volt a név helyén, — kérdezte Raszkolnyikov.

— Véletlenül tudtam meg a napokban. Ismerem a szerkesztőt. Nagyon érdekelt.

— Ha jól emlékszem, én a bűnösnek a cselekmény egész lefolyása alatt jelentkező lelkiállapotát tettem értekező-sém tárgyává.

— Igen, s azt állította, hogy a bűnösnél a tett elkövetését mindig valamely beteges állapot követi. Nagyon, nagyon eredeti... azonban engem értekezésének nemcsak ez a része érdekelt kiváltképpen, hanem egy másik fölfogás, melyet ön az értekezés végén, fájdalom, csak igen röviden érint; bizonyára emlékszik rá; arról van szó tudniillik, hogy vannak olyan egyének, a kik nemcsak minden kihágást, minden bűnt elkövethetnek, hanem teljes joguk is van hozzá s hogy ezekre nézve a törvény nem lehet irányadó.

Raszkolnyikov nevetett, hogy gondolatait oly erőszakosan és készakarva elferdítik.

— Mi? Joga a bűn elkövetésére? De talán csak nem azért, mert a társadalmi állapotok a hibásak? — kérdezte Razumihin aggódva.

— Nem, nem; nem egészen úgy, — felelte Porfir, — a dolog úgy áll, hogy ennek az úrnak az értekezésében az emberek „rendesekre“ és „rendkívüliekre“ osztatnak. A rendesek kénytelenek alázatosan megadni magukat s nincs rá joguk, hogy a törvényt áthágják, éppen azért, mert csak „rendesek“. A „rendkívüliek“-nek azonban joguk van minden bűnt elkövetni s a törvényt áthágni, éppen azért, mert ők „rendkívüliek“. Azt hiszem, így van a tétel föllállítva, ha nem tévedek?

— De hogy' lehet az? Lehetetlen, hogy ezt így gondolta volna, — mondá Razumihin kételkedve.

Raszkolnyikov megint nevetett. Ő mindjárt fölfogta, hogy miről van szó s hová akarják őt terelni; nagyon jól emlékezett értekezésére s elhatározta, hogy elfogadja a kihívást.

— Az én előadásom nem egészen úgy szól, — kezdte egyszerűen és szerényen; — egyébiránt meg kell vallanom, hogy ön csaknem eltalálta, sőt — ha úgy akarja, — egészen el is találta... (úgy tett, mintha kellemes volna neki megengedni, hogy előadását helyesen mondták el.) A különbség csak a következő: én egyáltalában nem vitatom azt, hogy a rendkívüli embereknek minden esetben mindenféle helytelenséget és kihágást kell elkövetniök, hogy ők erre mintegy kötelezve volnának. Sőt azt hiszem, ilyen okoskodást nem is engedtek volna kinyomtatni. Én egyszerűen csak arra mutattam, hogy a rendkívüli embernek joga van... azaz: nem hivatalos joga, hanem olyan joga, a mely személyes tulajdona, a mely az ő lelkiismeretének megengedi azt, hogy bizonyos akadályokat elhárítson maga elől; de egyes-egyedül csak abban az esetben, ha azt gondolatainak (a melyek az emberiség hasznára is válhatnak) kivitele követeli. Ön azt mondja: az én értekezésem nem világos; kész vagyok önnek a szükséges fölvilágosításokkal szolgálni, a mennyire csak lehet. Talán nem tévedek, ha fölteszem, hogy éppen ezt akarta ön; jól van. Az én fölfogásom szerint a Keplereknek és Newtonoknak, — ha fölfedezéseiket bizonyos körülmények folytán sehogy sem tudták volna a világra nézve érvényesíteni a nélkül, hogy emberéletet áldozzanak föl, (olyan embereket, a kik e fölfedezés útjában álltak vagy az elé akadályokat gördítettek volna) — joguk, sőt kötelességük lett volna... hogy ezeket az embereket *lehetetlenké tegyék*, hogy így fölfedezéseikkel az egész emberiségnek hasznot hajtsanak. Ebből egyébiránt semmikép sem következik az, hogy Newtonnak joga lett volna megölni, a kit neki tetszett, vagy lopni egyet-mást a vásárcsarnokokban. Továbbá kifejtettem értekezésemben, a mennyire még emlékszem, hogy minden... nos tegyük föl: hogy az emberiség összes törvényhozói és reformátorai, a legrégibbeiktől kezdve egész Lykurguson, Solonon, Mohammeden és Napoleonon át, bűntevők voltak, már azzal is, hogy új törvényeket alkotva, megsemmisítették a régieket, a melyek nemzedékről nemzedékre szálltak s persze: a vérontástól sem riadtak vissza, (még pedig igen gyakran oly ártatlan vér ontásától sem, a mely hőiesen a régi törvények védelmére kelt); — nem riadtak vissza, ha a vérontás hasznukra lehetett. Sőt figyelemre méltó, hogy e jóltevők és törvényhozók legnagyobb része rettenetes vérontó volt. Egy

szóval kimutattam, hogy nemcsak a „nagyok“ valamennyien, hanem mindazok, a kik csak valamennyire is fölülemelkedtek a közönséges színvonalon, tehát mindazok, a kik csak valamennyire is képesek valami újat előállítani, természeti ösztönnél fogva föltétlenül kénytelenek büntevőkké lenni — természetesen kisebb vagy nagyobb mértékben. Máskülönben aligha tudnának a közönséges színvonalon fölül emelkedni, arra pedig, hogy az alatt maradjanak, nem tudják magukat elhatározni, még pedig azért nem, mert az ellenkezik a lényökkel; az én fölfogásom szerint kötelességük is a rendes kerékvágásról letérni. Egy szóval, látják, idáig még semmi különös sincs a dologban. Mindezt már ezerszer kinyomtatták és olvasták. A mi pedig azt a fölosztást illeti, melylyel én az embereket rendesekre és rendkívüliekre választottam szét, bevallom, ez egy kicsit erőszakolt; egyébiránt nem is kötöm magam exakt számokhoz. Én csak vezér-eszmémhez ragaszkodom s azt állítom, hogy az emberek a természet törvényei szerint általában két osztályba sorozhatók: egy alsóbb, tudniillik a rendesek osztályába, a hova tartoznak, hogy úgy mondjam, a faj tovább-plánálására való materiálék, — és a voltaképpeni emberek osztályába, a hova tartoznak azok, a kiknek képességek, adományuk van körükben egy „új szót“ kimondani, új utat törni. Alosztályt persze egy egész sereget lehet megkülönböztetni, hanem a két osztály közötti különbség igen éles; az első osztály, tehát az anyag általában, oly emberekből áll, a kik természetüknél fogva főképpen konzervatív gondolkodásúak, jó modorúak és engedelmesek, sőt szeretik, hogy engedelmesek lehetnek. Ezek az én véleményem szerint kötelesek is engedelmesek lenni, mert ez az ő rendeltetésük s ebben rájuk nézve semmi megálázó sincs. A második osztályba tartozók mind áthágják a törvényt, ezek fölforgatók, vagy a fölforgatás felé hajlanak, már a milyen a tehetségük. Természetes, hogy ezek kihágásai viszonylagosak és külöfnélék; e kihágások legtöbbszörre a javítás nevében igyekeznek a meglevők lerombolására. Ha valamelyikök, eszméinek érdekében, gyilkosságot követ el, vagy vért ont, hát az magamagának, bensőleg, jó hiszemenben megadhatja az engedelmet; egyébiránt kérem jól megjegyezni, hogy csak eszméinek milyenségéhez, horderejéhez képest. Ez az én véleményem, s csak ebben az értelemben szölok értekezésemben arról a jogról, a mely szerint azok bünt is követhetnek el. (Hi-

szen emlékezhetik ön, hogy jogi szempontból indultunk ki.) Egyébiránt nem érdemes e miatt úgy nyugtalanzkodni; a tömeg ezt a jogot úgyiszólván sohasem ismeri el, hanem elítéli, föl-akasztja (ha teheti) a törvények és hagyományok megsértőit s ez által eleget tesz, jogáról teljesen meggyőződve, a maga konzervatív rendeltetésének; csak figyelembe kell még venni, hogy a következő nemzedék már többnyire piederstálra állítja ezeket a kivégzetteket s többé vagy kevésbbé tisztelettel viseltetik emléküik iránt. Az első osztály mindig a jelenben, a második mindig a jövőben érvényesül. Az első osztályba tartozók föntartják és mennyiségileg szaporítják, a másodikba tartozók pedig mozgatják és célhoz vezetik a világot. Az elsőeknek és az utóbbiaknak tökéletesen egyenlő létjoguk van. Egyszóval: én mindenkinek egyenlő jogot engedek és — vive la guerre éternelle, természetesen az Új-Jeruzsálem elkövetkezéséig.

— Tehát mindennek ellenére hisz az Új-Jeruzsálemben?

— Hiszek, — mondta szilárdan Raszkolnyikov, a ki egész hosszú beszéde alatt s az utolsó szavaknál is lesütve tartotta szemét, rászégezve azt a szőnyegnek egy kiválasztott pontjára.

— És . . . az Istenben is . . . hisz ön? Bocsánat, hogy olyan kíváncsi vagyok.

— Hiszek, — felelt Raszkolnyikov, szemeit Porfirra emelve.

— Hát . . . Lázár föltámadásában?

— Én . . . abban is hiszek. Mit akar ezzel?

— Szószzerint hisz benne?

— Igen, szószzerint.

— Valóban? . . . Csak kíváncsiságból kérdeztem, bocsáson meg. De engedelmet kérek, megint az előbbire térök vissza: — azokat nem akasztják mind föl; sőt ellenkezőleg, némelyek . . .

— Még életükben győzedelmeskednek? Oh, igen; némelyek még életükben célhoz érnek; s aztán . . .

— Ők akasztatnak másokat.

— Ha szükség van rá — igen; s tudja, kérem: többnyire úgy van. Az ön megjegyzése igen éleselméjű volt.

— Köszönöm. No, de magyarázza meg ön most a következőt: hogyan lehet megkülönböztetni a rendeseket a rendkívüliektől? Talán már a születésnél van ggre nézve valami jel?

Azért kérdezem, mert e tekintetben több bizonyosságra, hogy úgy mondjam, több külső meghatározásra volna szükség; bocsásson meg: bennem a gyakorlati és rendes gondolkodású ember természetes nyugalansága dolgozik; nem lehetne talán . . . valami különös ruházkodást venni irányadóul . . . talán valami sajátságot . . . valami anyajegyet vagy ilyesmit? Mert, — ezt csak megengedi ön, — ha konfúzió áll elő, ha az egyik osztályból valaki azt képzei magáról, hogy ő a másik osztályba tartozik, s egyszerre elkezdene „minden korlátot szétrúgni“, akkor ez . . .

— Oh, az gyakran előfordul. Önnek ez a megjegyzése még sokkal élesebb, mint az iménti . . .

— Köszönöm . . .

— Nincs mit; — de vegye tekintetbe, hogy olyan tévedést csak az első helyen említett osztályú, tudniillik a rendes ember (a mint talán igen helytelenül neveztem el) követhet el. Nem tekintve a velők született hajlamot az engedelmes-ségre, a természetnek különös játéka szerint, a mi még a tehénél is előfordulhat, nagyon sokan szeretik magukat különb embereknek, „úttörőknek“, „újítókna“ tekinteni, vagy azt képzelik magukról, hogy „új jelszót“ találtak ki, és ezt egészen mély meggyőződéssel gondolják magukról. Pedig gyakran észre sem veszik az igazi „új embereket“, sőt elmaradt, alacsony gondolkodású embereknek tekintik. Az én véleményem szerint azonban ez nem nagyon veszedelmes s önnek igazán nincs oka a miatt nyugtalankodni, mert az ilyenek sohasem érnek messzire. Tévedéseikért gyakran megérdemelnék ugyan a korbácsot, hogy az őket megillető szerepre figyelmeztessék őket, de többre aztán nincs is szükség; erre pedig még végrehajtó hatalom se kell, maguk teszik tönkre magukat, mert nagyon rendes gondolkodásúak; némelyek kölcsönösen teljesítik egymás iránt ezt a tisztelet, mások maguk korbácsolják magukat, a saját kezükkel . . . A mellett még különféle, nyilvános vezeklésre szánják magukat, úgy hogy azt nemcsak nézni szép, hanem hallani is nagyon épületes; egyszóval: ne nyugtalankodjék . . . az illető törvény mindannyiukról gondoskodik.

— No, e részben legalább valamelyest megnyugtató ön; de, fájdalom, megint itt van egy ellenvetés: mondja csak, kérem, hányan lehetnek azok a „renkívüliek“, a kiknek joguk

van másokat meggyilkolni? Én, természetesen, egészen belátom azt, hogy nekem meg kell hajolnom ön előtt, de bizonyára meg fogja engedni, hogy az mégis csak veszedelmes lenne, ha sok volna olyan, úgy-e bizony?

— Oh, a miatt sem kell önnek békétlenkednie, — folytatta Raszkolnyikov ugyanazon a hangon, — általában igen ritkán születnek emberek új gondolatokkal, sőt még olyanok is ritkán, a kikben bármily csekély képesség volna újat mondani; — elmondhatni, hogy ilyenek feltűnően gyéren születnek. Csak az az egy világos, hogy valamely helyes és pontos körülírt természeti törvényt szükséges megállapítani, a melyvel megállapítható legyen a sorrend, a mely szerint az ilyen emberek előállanak. Ez a törvény ez idő szerint még ismeretlen, de azt hiszem, hogy létezik s hogy idővel ismeretessé is fog válni. Az emberek nagy tömege, az anyag általában csak azért van, hogy valamely erő-nyilvánulás, valamely eddig titokszerű proceszus, a nemek és fajok valamely keresztezése által addig törekedjék érvényesülni, míg végre sikerül egy némileg önálló embernek, mondjuk ezer közül egynek, fölszínre jutni. Tízezer közül egy talán nagyobb mérvű önállósággal fölruházva születhetnék, (csak példaképpen hozom ezeket elő), — s még nagyobb önállósággal százezer közül egy. Geniális ember akadna milliók közül egy és nagy lángész, az emberi nem tökélyre vivője, talán csak sok ezer millió közül egy. Egyszóval: én abba a retortába, a melyben ezek a dolgok forroganak, nem néztem bele, de határozott törvénynek kell lenni és van is; nem függhet mindez a pusztá véletlentől.

— De . . . tréfáltok ti talán egymással? — szólt végre Razumihin. — Port akartok egymás szemébe szórni, vagy mi? Hogy' bolonddá teszi ez a két ember egymást! Csak nem komolyan beszéltél, Rogya?

Raszkolnyikov szótlanul emelte föl halvány, bánatos arcát, ránézett Razumihinre s nem felelt. E szótalan, bánatos arczczal szemben annál tolaodóbbnak, ingerkedőbbnek és együgyűbbnek tűnt föl a Porfir arca.

— No, pajtás, ha ez csakugyan komolyan volt mondvá, hát . . . Természetesen, neked abban igazad van, hogy mindez már nem új, s hogy már ezerszer olvashattuk és hallhattuk; de a mi igazán *eredeti* s a te szellemi tulajdonod, az az én

nagy bámulatomra az emberi lelkiismeret arra való jogának az elmélete, hogy ez *vért onthasson és* — már megbocsáss, — hogy te ezt az elméletet bizonyos fanatizmussal védelmezed... Hát ez a te értekezésednek a vezér-eszméje? A vérontás jogosultsága a *lelkiismeret előtt* . . . ez az én véleményem szerint még rettenetesebb, mintha hivatalosan, törvényesen engedtetnék meg a vérontás . . .

— Tökéletesen igaz, még rettenetesebb volna, — bizonyította Porfir.

— Nem, te bizonyosan valami hibás következtetés folytán jutottál tévútra . . . ebben valami tévedésnek kell lenni; elhagytad magad ragadtatni! . . . Ezek nem lehetnek a te gondolataid. Majd elolvasom . . .

— Az én értekezésemben ezekről nincs szó; ott csak czélzások vannak, — jegyezte meg Raszkolnyikov.

— Úgy van, úgy van, — mondá Porfir, nem bírva már magát tartóztatni, — most már csaknem egész világosan látom, hogy milyen szemmel tetszik a bűnt tekinteni, de . . . bocsásson meg kíváncsiságomért (valóban már nagyon is terhelem önt, magam is sajnálom), tetszik látni: az imént ön nagyon megnyugtatót a tévedés lehetőségét illetőleg, tudniillik, hogy a két osztály fölcserélhető, de . . . e tekintetben nagyon nyugtalanítanak a különféle gyakori esetek. Ha, teszem föl, valamely embernek vagy ifjúnak eszébe jutna azt képzelni magáról, hogy ő egy Lykurgus vagy Mohammed — természetesen a jövőben, — s hozzá látna, hogy „minden akadályt elhárítson“? . . . Azt mondja p. o. magában: én nagy háborút akarok kezdeni, de nagy háborúhoz sok pénz kell . . . s elkezd magának pénzt szerezni . . . ön érti, hogy milyen módon? . . .

Zametov, a ki még mindig a zugolyban ült, egyszerre elkaczagta magát. Raszkolnyikov föl sem tekintett.

— Kijelentem, hogy ilyen eseteket én is lehetségeseknek tartok. Együgyűek és dicsvágyók bizonyosan bele is mennek ebbe a törbe . . . különösen a fiatalság, — mondta Raszkolnyikov.

— No látja, kérem! . . . aztán . . . mi következik aztán?

— Hát ez úgy van, — mosolygott Raszkolnyikov, — de ez csak nem az én hibám? Úgy van és mindig úgy is lesz,

Ez (itt egy pillantást vetett Razumihinre) éppen most mondta, hogy én a vérontást megengedhetőnek tartom. Mi is van abban? Hiszen a társadalom védve van az ellen mindenféle száműzetéssel, börtönnel, vizsgálobírákkal, fegyházakkal, hát micsoda nyugtalanító van abban? Üldözték a gyilkost! . . .

— Nos, és ha megtaláljuk?

— Akkor megérdemli sorsát.

— Ön nagyon logikus. De hogy' áll a dolog az ő lelki ismeretével?

— Hja, hát mit tartozik ez önre?

— No, ha másért nem, hát tisztán emberiségi szempontból.

— A kinek lelkiismerete van, az szenvedjen, ha tévedését belátja. Az is büntetés neki, — ha a fegyházat nem veszszük is.

— De hát a valódi langeszeknek, — kérdezte Razumihin, homlokát összeránczolva, — azoknak, a kiknek szabadságuk van a gyilkolásra, e szerint semmi büntetésben sem kell részesülniök? . . . Még az ártalok kiontott véréért sem?

— Minek itt azt a szót használni, hogy *kell*? Itt sem engedelemről, sem tilalomról nincs szó. A ki sajnálja áldozatát, hadd szenvedjen . . . A szenvedések és fájdalmak elválaszthatatlanok a sokat felölelő ismeretektől és a mélyszívűségtől. Az igazi nagy emberek, a mint én gondolom, már itt a földön nehéz bánattal járnak . . . — tette hozzá gondolkozva s már nem az iménti beszélgetés hangján.

Főlemelte szemeit, gondolatokba merülve nézett mindnyájokra, mosolygott és sapkája után nyúlt. Ahhoz képest, hogy milyen gondtalan hangulatban jött ide, most feltűnően nyugodt volt s maga is érezte azt. Mindnyájan fölkeltek.

— Már akár összeszid, akár nem, akár bosszankodik, akár nem, nem titkolhatom el, — kezdte újra Petrovics Porfir; — engedjen meg egy kis kérdést, (már sokaig is terhelem önt!) csak egy igen kis megjegyzést akarnék még tenni, csak éppen azért, hogy el ne feledjem . . .

— Tessék, közölje velem kérdezni valóját, — mondta az előtte komolyan és halványan álló Raszkolnyikov.

— Tehát . . . nem is tudom, hogyan fejezzem ki magam a legerősebben . . . eszmém nagyon is piciny . . .

tisztán pszichologiai . . . Látja kérem, akkor, mikor ön azt a cikket írta, — akkor bizonyára lehetetlen volt, hehehe! . . . hogy azok közé ne számította volna önmagát is, — nos, ha még olyan kis mértékben is, — azok közé a „rendkívüliek“ közé, azok közé, a kik egy-egy „új szót, új jelszót“ ejtenek ki, tudniillik ön szerint . . . Eltaláltam?

— Nagyon meglehet! — felelt Raszkolnyikov megvetőleg. Razumihin különös mozdulatot tett.

— Ha pedig ez úgy van, akkor ön maga is . . . nos, talán szerencsétlenség vagy szükség által hajtatta, vagy az emberiség jólétének előmozdítása céljából — átlépheti a korlátokat? . . . P. o. ölhet vagy rabolhat? . . .

Úgy tetszett, mintha balszemével megint ráhunyorított és halkán nevetett volna, éppen, mint az imént.

— Ha én csakugyan átléptem volna is a korlátokat, magától értetődik, hogy azt nem mondanám meg önnek, — felelt Raszkolnyikov kihívó, gőgös megvetéssel.

— Nem, azt én magam sem gondolom; engem csak úgy általánosságban érdekel a dolog, különösen meg az ön értekezésének a megértése céljából, irodalmi szempontból . . .

— Piha, mily világos és szemtelen ez az egész! — gondolta undorral Raszkolnyikov. — Engedje még megjegyeznem, — felelt aztán hidegen, — hogy én sem Mohammednek, sem Napoleonnak, sem más ilyenfélének nem tartom magamat s hogy tehát nem vagyok abban a helyzetben, hogy önnek kimerítő fölvilágosítást adjak arra nézve: hogyan viselném én magam ilyen esetben.

— Ugyan menjen már! . . . Ugyan ki az, a ki most Oroszországban nem tartja magát Napoleonnak? — mondta Porfir hirtelen, tolakodó bizalmaskodással. Ezúttal már a hansúlyozásában is volt valami különös, jelentőségteljes.

— Vajon nem valamely jövőendő Napoleon ölte-e meg a múlt héten egy fejszével a mi Ivanovna Alénánkat is? — szólalt meg egyszerre Zametov a zugolyból.

Raszkolnyikov nem szólt és meredten, keményen nézett Porfirra, Razumihin összébb ránczolta homlokát; már előbb észre vett valamit s most haragosan nézett széjjel. Egy percnyi komor esend állt be. Raszkolnyikov megfordult s el akart menni.

— Már menni akar? — szólt Porfir udvariasan, miköz-

ben a legszívesebb módon nyújtotta oda a kezét. — Nagyon örülök, nagyon, hogy megismerkedtem önnel. S a mi kérését illeti, legyen nyugodt. Csak írjon meg mindent, a mit mondtam. Még jobb, ha maga eljön hozzám az irodába... a napokban... akár holnap is. Úgy tizenegy óra tájban ott leszek. Majd akkor rendbe hozzuk... megbeszéljük... S mivel ön egyike azoknak, a kik az utóbbi napokban *ott* voltak, hát talán mondhat is nekünk egyetmást... — *tette hozzá a legkedélyesebb hangon.*

— Hivatalosan akar kihallgatni?... Egész formszerűen? — kérdezte élesen Raszkolnyikov.

— Ugyan minek? Egyelőre az egyáltalán nem szükséges. Rosszúl értett. Látja, én nem szalasztok el semmi alkalmat és... és... már minden elzalogosítóval beszéltem... némelyeket tanúkként kihallgattam... s ön, mint az utolsó... Ah, most jut eszembe! — kiáltott föl hirtelen, mintha megörülne valami ötletének — jó, hogy eszembe jut; hogy' is nem gondoltam erre hamarább! — fordult Razumihinhez. — Tudod, hogy' tele beszélted akkor a fülemet avval a Nikoluskával... nos, most már magam is tudom, régen tudom, hogy a ficzkó ártatlan! — S Raszkolnyikovhoz fordult: — De hát mit tehet az ember? Kénytelen vagyok Mitykát is vádolni... tehát az ügy most így áll: a mint ön akkor a lépcsőn elhaladt... bocsánat, ugy-e, nyolcz órakor történt?

— Nyolczkor... — felelt Raszkolnyikov s mindjárt kellemetlenül érezte, hogy azt nem kellett volna mondania.

— Tehát, a mint ön nyolcz órakor a lépcsőn volt, nem látott a második emeleten, a nyitott lakásban — hiszen emlékezhetik rá — két, vagy legalább egy munkást? Azok meszeléssel voltak elfoglalva; vagy talán nem vette észre őket? Mert az nagyon, de nagyon fontos azokra nézve...

— Meszelők? Nem, nem láttam... — felelt Raszkolnyikov lassan s mintha emlékezetében keresgélne, egyúttal pedig minden lelki erejét összeszedve s a kin alatt majd le roskadva, hogy hirtelenében eltalálja: hol van itt a tör eleje vetve, a melyben meg akarják fogni. — ... Nem, semmit sem láttam... a nyitott ajtajú lakást sem láttam... de oda fent a negyedik emeleten (megtalálta már a tört és örült), emlékezem, hogy egy hivatalnok éppen költözött ki a lakásból. Ivanovna Alénával szemben... arra emlékezem...

egészen világosan . . . kiszolgált katonák vittek ki egy szofát s engem a falhoz szorítottak . . . de meszelőkről vagy mázolókról semmit sem tudok, nem jut eszembe, — nyitott ajtajú lakást sem láttam; nem, erről semmit sem tudok . . .

— De mi is jut eszedbe! — vágott közbe Razumihin, hirtelen észbe kapva, — hiszen a meszelők a gyilkosság napján dolgoztak ott, ő pedig három nappal az előtt járt ott. Hogy' jut eszedbe ez a kérdés?

— Teringettét, egészen össze is zavartam, — szólott Porfir a homlokára csapva; — ördög vigye el az egész dolgot, még megbolondít!

Aztán Raszkolnyikovhoz fordult, mintha mentetetni akarná magát:

— Mert nagyon fontos volna ránk nézve, ha ki lehetne deríteni, hogy nem látta-e valaki nyolcz órakor a nyitott ajtajú lakásban a mázókat? S most azt képzeltem, hogy ön talán fölvilágosítást adhatna . . . egészen összezavartam a dolgot!

— Azért kell mindenre jobban figyelni, — jegyzé meg sötéten Raszkolnyikov.

Ez utóbbi szavak már az előszobában hangzottak el. Petrovics Porfir mindkettőjüket a legnagyobb előzékenységgel kísérte ki egész az ajtóig. Azok kedvetlenül, sötét kedélyhangulatban mentek ki s jó ideig egy szót sem szóltak. Raszkolnyikov fölsóhajtott . . .

V.

. . . Nem hiszem, nem hihetem! — ismételte a megrökönyödött Razumihin s minden erejéből azon iparkodott, hogy megsemmisítse a Raszkolnyikov érveit.

Már annak a lakásnak a közelébe értek, melyben Alexandrova Pulhéria és Dunya régen várakoztak rájuk. Razumihin a beszéd hevében mindig meg-megállott útközben s a legnagyobb mértékben elfogúlt és izgatott volt már azért, hogy erről most először beszéltek nyíltan.

— Hiszen nem vagy köteles elhinni! — felelt Raszkolnyikov hideg, kicsinylő gúnnyal. — Te, szokásod szerint,

semmit sem vettél észre; én azonban minden szót megértettem.

— Te gyanakodó vagy, azért vetted magadra a szavak értelmét . . . hm . . . igazán, én is mindenesetre belátom, hogy a Porfir hangja eléggé sajátságos volt, s különösen, az a gazember Zametov! . . . Igazad van, ez akar valamit . . . de miért, miért?

— Az éjjel már kigondolta.

— De nem, ellenkezőleg. Ha ilyen esztelen gondolatuk volna, hát inkább azon lennének, hogy minden erejükből rejtegetnék; eltakarnák a kártyáikat, hogy — később annál könnyebben elcsiphessenek . . . Így mégis nagyon merész s vigyázatlan volt a dolog.

— Ha tények lennének előttünk, valódi tények, vagy csak bármivel is indokolt gyanu, bizonyosan iparkodtak volna rejtegetni a játékot, abban a reményben, hogy többet is megtudjanak. (Különben, már régen tarthattak volna házkutatást.) De nincs előttük bizonyíték, egyetlen bizonyíték sem, csupán képzelődés, légből kapott gondolat, — s most merészségekkel akarnak megzavarni. Talán a fölötti mérgében, hogy nincs bizonyítéka, nagy dühében fecsegett; lehet, hogy szándékosan. Okos embernek látszik, talán a tudományával akart megriasztani . . . Sajátságos módja a pszichológiának . . . Különben is visszatetsző most ezt fejtegetni . . . hagyjuk el.

— És sértő, a legnagyobb mértékben sértő! Én nem értelek! . . . De ha már egyszer nyíltan beszéltünk erről, (nagyon jó, hogy végre nyíltan beszéltünk róla, meg vagyok elégedve,) akkor én is egyenesen bevallom, hogy már régen vettem valamit észre; az egész idő alatt, magától értetődik, hogy alig észrevehető, lappangó alakban. De hát miért még ebben a lappangó formában is?! Hogy' mernek ilyet! Miben gyökerezik mindez? Ha tudnád, milyen dühös voltam már! Mit? Mert egy szegény tanuló, ki vagyontalansága és hypochondriája miatt elzüllött, ki egy nehéz, önkívülettel járó betegség magvát hordja magában (s ez a betegség talán már ki is tört), egy érzékeny, magára tartó ember, ki ismeri a saját értékét, ki hat hónap óta senkit sem lát zúgócskájában, rongyokba burkoltan, harisnya nélkül fölhúzott eszímákban, — miért kell egy ilyennek nyomorúlt rendőrök előtt állnia s csúfolódásaikat tűrnie? . . . Ehhez még egy adósság követelése, a

melyről semmit sem tud, továbbá büdös festék-szag, harmincz fok Reaumur szerint, nyomott levegő, ember-tömeg s egy olyan személy meggyilkolásának elbeszélése, kinél csak néhány nappal az előtt volt . . . S mindez üres gyomorral! . . . No hát, hogyne lenne ilyenkor magától érthető az ájulás? S erre a könnyen megmagyarázható ájulásra alapítják ők vádjaikat! Disznóság! Értem, hogy ilyenért a bőréből is kiugorhatik az ember. Hanem a te helyeden, Rogyka, én mindnyájoknak a szemébe nevettem volna, vagy jobban mondva a pofájokba köptem volna; jobbról, balról, egy pár tuczat pofont osztottam volna szét, természetesen igazi figyelemmel, a mint kell. S ezzel véget vetettem volna az egésznek. Köpj rá! Ne félj! Gyalázat! . . .

— No ezt ugyan jól fölfogtad, — gondolta Raszkolnyikov.

— Köpjek rá? S holnap új kihallgatás, — mondta keserűen. — Csakugyan magyarázatokba bocsátkozzam én ezekkel? Már azon is bosszankodtam, hogy tegnap a vendéglőben ehhez a Zametovhoz lealáztam magamat.

— Vigye el az ördög! Majd elmegyek én Porfirhoz, atyafiságosan előveszem; mindent az utolsó szócskáig meg kell vallania. Zametovot pedig . . .

— Végre eszébe jut, — gondolta Raszkolnyikov.

— Hó! — kiáltott rá Razumihin s vállon ragadta. — Megálljunk, hazudtál! Meggondoltam, hazudtál. Már hogy' lenne ez szándékos kezdeményezés? Azt mondtad, hogy a munkásokra vonatkozó kérdés alattomos volt? Gondold meg csak: ha te követted volna el a tettet, vajon kifecsegted volna-e, elárúltad volna-e magadat azzal, hogy láttad a munkásokat s a lakást? Ellenkezőleg, semmit sem láttál volna, még ha mindent láttál volna is! Ugyan ki fog saját maga ellen tanuskodni?

— Ha igaz volna, határozottan megvallottam volna, hogy a munkásokat is láttam, a lakást is, — folytatta Raszkolnyikov látható undorral.

— Igen, de mért tanuskodni saját magad ellen?

— Azért, mert fejletlen emberek, vagy tapasztalatlan ujjonczok szokás szerint mindent tagadnak a kihallgatáskor. A némileg kifejlődött, tapasztalt ember azonban minden áron arra törekszik, hogy a lehetőséghez képest minden külső s nem

terhelő körülményt előadjon, csak más indító okot tulajdonít neki, különösen váratlan részleteket tesz hozzá, melyek a ténynek egészen más jelentőséget kölcsönöznek s egészen más világításba helyezik. Lehet, hogy Porfir éppen arra számított, hogy én majd úgy felelek és hogy a valószínűség kedvéért azt mondom, láttam őket; arra is számított, hogy majd fölvilágosítást is találok ki hozzá.

— De ő meg erre azonnal azt felelte volna, hogy két nappal előbb nem lehettek ott a munkások s következőkép neked a gyilkosság napján, nyolcz óra felé kellett arra járnod. Nagyon könnyen megfoghatott volna.

— Éppen arra számított, hogy nem fordítok elég időt a meggondolásra, hogy sietni fogok lehetőleg valószínű felelettel előállni s e közben elfelejtem, hogy két nappal azelőtt nem voltak ott a munkások.

— Már hogy' lehetne ilyesmit elfeledni?

— Nagyon könnyen. A ravaszok még leghamarább bele esnek az ilyen ostobaságba. Minél ravaszabb az ember, annál kevésbbé gyanakszik, hogy a legegyszerűbb kérdésnél megfoghatják. A legravaszabbat éppen a legegyszerűbb eszközzel kell elcsipni. Porfir egyáltalában nem olyan buta, mint gondoldod . . .

— Gazember mindenesetre!

Raszkolnyikov nem fojthatta el nevetését. De rögtön eszébe jutott, hogy furcsa lesz, ha ő most egyszerre olyan élénk készséggel bocsájtkozik magyarázatokba, holott csak még az előbb is erőltetve, kényszerből folytatta a beszélgetést.

— Még kezd kedvemre való lenni, legalább részenkint, — gondolta magában.

Hanem majdnem egyidejűleg nyugtalan lett, mintha váratlan, izgató gondolata támadt volna. S nyugtalansága csak növekedett, midőn a házhoz értek.

— Menj magad, — szólott hirtelen Razumihinhez. — Félóra múlva utánad jövök.

— Hová megy? Hiszen már itt vagyunk.

— Mennem kell, mennem kell. Dolgom van . . . Félóra múlva visszajövök, mondd meg nekik . . .

— A mint akarod, — de utánad megyek.

— Hát még te is kínozol! — kiáltott föl, de olyan elkecserepéssel, olyan kétségbeesett tekintettel, hogy Razumihin

leejtette a karjait. Egyideig állva maradt az ajtóban és sötéten nézett barátja után, ki elsietett s a lakása felé vezető útra ért. Végre összeharapta ajkait, ökölbe szoritotta kezét, megesküdött, hogy még ma úgy kifacsarja Porfirt, mint egy czitromot, aztán fölment, hogy megnyugtassa Alexandrovna Pulhériát, a ki már aggódott hosszú kimaradásuk miatt.

Mikor Raszkolnyikov a lakása elé ért, nedves volt a haja s nehezen vett lélekzetet. Gyorsan ment föl a lépcsőkhöz, belepett nyitott szobáskájába s rögtön bereteszelte maga után az ajtót. Aztán ijedten, mintegy önkivületben ama sarokhoz rohant, hová azelőtt az ékszereket rejtette. Benyúlt kezével a lyukba és sokáig keresgélt, minden szögletet, a kárpit minden hajlását jól megtapogatva. Mikor semmit sem talált, föllállott s mély lélekzetet vett.

Mikor a ház elé ért, hol édes anyja lakott, egyszerre csak azt képzelte, hogy valamely tárgyat, talán egy kis lánczot, gombot, egy darab papirt az öreg asszony jegyzetével, melybe az ékszerek csomagolva voltak, — elejtett s az most valamelyik hézagba tévedt. S ez rögtön, mint váratlan, legyőzhetlen bizonyíték léphetne föl ellene.

Gondolatokba merülve állt ott és sajátságos, félig örületes mosoly játszott ajkai körül. Végre fölvette sapkáját s elhagyta a szobát. Gondolkodva ment le s a bejárathoz ért.

— Itt van ő maga! — kiáltott egy hang. Raszkolnyikov fölemelte a fejét.

A házmester szobáskája ajtajában állott s egyenesen rá mutatott, mialatt intett egy kis jelentéktelen, rosszúl öltözött emberkének, a ki szinte asszonyhoz hasonlított.

Az emberke fején zsiros sapka volt, mely egészen előre csúszott. Az egész alak meggörnyedt az öregség súlya alatt. Hervadt, ránczos arcú, ötven éves ember lehetett; apró, beesett szemeinek sötét s szigorú tekintete volt.

— Mi baj? — kérdezte Raszkolnyikov s a házmester felé fordult.

Az öreg kancsalul nézett rá. Megvizsgálta alúlról fölfelé, aztán meredten s figyelmesen nézett rá, a nélkül, hogy sietett volna. Aztán lassan megfordult, szó nélkül végig ment a kapualjon s kilépett az utcára.

— Mit jelent ez? — kiáltott Raszkolnyikov.

— Azt kérdezte, itt lakik-e Raszkolnyikov tanuló s ki-

nél van a szállása? Ön éppen lejött, én megmutattam neki s most meg kimegy, — felelte a házmester. Maga sem tudta, mit képzeljen erről az emberről. Tűnődött egy kicsit, aztán behúzódott kamrácskájába.

Raszkolnyikov az öreg ember után sietett. Meg is pillantotta nemsokára az utca túlsó oldalán. Nyugodtan ment az útján s lehorgasztotta a fejét; mintha valami fölött tündöknék.

Nemsokára utól érte Raszkolnyikov s egy darabig utána ment. Végre hozzá lépett s arczába nézett. Amaz is észrevette őt. Merőn nézett rá, aztán lesütötte a szemeit. Körülbelül egy perczig haladtak így egymás mellett s hallgattak mind a ketten.

— Utánam kérdezősködött a házmesternél? — kérdezte végre Raszkolnyikov elég csöndesen.

Az öreg nem felelt, még föl sem nézett. Hallgattak megint.

— De hát mit jelent ez? . . . Hozzám jön, kérdezősködik . . . aztán hallgat . . . Mit akar?

Raszkolnyikov szavai töredezetten s érthetetlenül törtek elő.

Most az öreg ember fölemelte szemeit és sötét, kérlelhetlen tekintetet vetett rá.

— *Gyilkos!* — felelte hirtelen lassú, de tiszta, érthető hangon.

Raszkolnyikov mellette ment. Lábai elzsibbadtak s hideg borzongás futott végig rajta. Úgy érezte, hogy szíve nem dobog többé; de aztán annál nagyobb erővel vert tovább. Így tettek vagy száz lépést együtt, egymás mellett.

— Mit akar . . . mi baja . . . ki a gyilkos? . . . — morgogta Raszkolnyikov alig hallhatóan.

— Te vagy a gyilkos! — felelt amaz, tisztán hallhatóan s az ellenség győzelmes mosolyával egyenesen Raszkolnyikov sápadt arczába nézett, elborúlt szemeibe. Mindketten egy keresztútra értek. Az öreg balra ment, vissza sem fordult. Raszkolnyikov állva maradt és sokáig nézett utána. Láta, hogy ötven lépésnyire megfordult az öreg, visszanézett rá, ki még most is egy helyen állott, mozdulatlanul. Raszkolnyikovnak úgy tetszett, mintha most is azzal a hideg, ellenséges, diadalmas mosollyal nézne rá.

Lassú, nehézkes léptekkel, rogyadozó térdrel s hatalmas hidegleléssel tért vissza Raszkolnyikov a szobácskájába. Az asztalra tette sapkáját s vagy tíz perczig mozdulatlanul állt ott. Aztán erőtlenül feküdt le a díványra, halkán nyögött, kinyújtózott s vagy egy óráig feküdt úgy, lezárt szemekkel.

Semmire sem gondolt. Röpködtek ugyan előtte gondolatok, inkább csak gondolatok töredékei, rendetlen, összefüggéstelen jelenetek, emberi arcok, melyeket még gyermekkorában látott, vagy olyanok, melyeket életében csak egyszer látott s nem ismerne meg soha máskor, — a V-i templom tornya, — valamelyik vendéglő billiárdja, tiszt állott mellette. Dohányzagot érzett, mintha egy dohányárúsító pinczéből csapott volna föl; sörházat látott, egészen sötét hátsó lépcsőt, mosogató vizzel leöntve, rajta tojáshéjak. Aztán nagyon messziről a vasárnapi harang hangjai . . .

A látományok változtak, körbe forogtak, mint a forgószél. Némelyik tetszett neki, szerette volna visszatartani, de elmosódott. Úgy érezte, mintha nyomná valami a szívét, aztán megkönnyebbült. Nem hagyta el a gyöngé borzongás s majdnem kellemesen hatott rá ez az érzés.

Most hallotta a Razumihin siető lépteit, hangját. Úgy tett, mintha aludnék. Razumihin kinyitotta az ajtót s néhány perczig gondolkozva állott a küszöbön. Majd óvatosan a pamlaghoz közeledett. Hallotta, hogy susog Násztászjával.

— Hadd pihenjen, aludja ki magát, később majd ebédelhet.

— Legjobb is lesz, — felelte Razumihin.

Kimentek mind a ketten: betették az ajtót. Félóra múlt el. Raszkolnyikov kinyitotta a szemeit, ismét hanyatt fordult s feje alá tette karját.

— Ki lehet ez? Ki ez a föld alul előbújt ember? Hol volt s mit látott? Mindent látnia kellett, — kétségtelen. Hol állott s honnan nézett végig mindent? Miért bújt ki a föld alul? *Hogy?* láthatta? Lehetséges volt az? Hm . . .

Hideg futott végig rajta, megrázkódott.

— Hát az ékszerdoboz, a mit Nikolaj az ajtó mögött tartált, talán ez is lehetséges volt? Vajon nem bizonyíték ez is? Mellőzzük véletlenül az ezerszázadik rész egyetlen vonalkáját, s fölépül a bizonyíték oly magasra, mint egy egyiptomi pyramis. Egy légy repült el arra . . . az látta! De hát lehetséges?

És ákaratlanul is érezte, hogy minden ereje elhagyja, hogy fizikailag gyöngébb lesz. — Előbb kellett volna tudnom, — gondolta keserű gúnynyal. — Hogy' is foghattam hozzá, ha magamat ismertem . . . mikor már előérzetem volt róla . . . Hogy' adhattam rá a fejemet, hogy megragadjam a baltát s bemocskoljam magamat vérrel . . . Kötelességem volt ezt előbb is tudni . . . Igen, tudtam én ezt előre . . . — suttogta kétségbeesetten.

Mindenféle gondolat kapaszkodott belé.

— Nem, *azok az* emberek nincsenek *így* alkotva. Az igazi hatalmas, kinek minden sikerül, szétrombolja Toulont, földarabolja Párist, ott felejt egy hadtestet Egyiptomban, föláldoz félmillió embert a moszkvai hadjáratban, szójátékot csinál fölötte Vilnában, — s halála után szobrot emelnek neki. Ennek tehát minden szabad! Nem, az ilyen emberek nem esontból s vérből, hanem aczélből vannak alkotva!

Egy kis mellékgondolat majdnem nevetésre ingerelte.

— Napoleon, a pyramisok, Waterloo — és az a kis utálatos özvegy, nyomorúlt vén asszony, uzsorás, kinek pirossal kivert ládája van az ágy alatt! — Ugyan ki emésztí meg ezt, még ha Petrovics Porfir volna is! Ugyan, hogy' is lehetne ilyesmit megemésztetni! Hiszen megakadályozza az esztétika. „Vajon, — fogják kérdezni, — bemászott volna egy Napoleon az öreg asszony ágya alá?!“ . . . Ah, ostobaság!

Voltak pillanatai, melyekben érezte, hogy álmoképek lát, lázas, ábrándozó hangulat uralkodott rajta.

— Az öreg asszony csak mellékes, — gondolta s gyorsan folytatta, szakadozott mondatokban: — Az öreg asszony utoljára is . . . hiba volt . . . nem is ezen fordul meg a dolog . . . csak betegség volt . . . Nem akartam mást, mint gyorsabban haladni . . . Nem embert öltem én meg, hanem egy principiumot. Megöltem, igaz, s még sem haladtam tovább, nem ugrottam át, itt maradtam, ezen az oldalon . . . Csak ütni tudtam, de azt sem tökéletesen, a mint látszik . . . S a principium? Miért ócsárolta az a bolond Razumihin a szociálistákat? Hiszen szorgalmas, munkás népecske az, „mindnyájunk javá“-val foglalkozik . . . Nem, *csak egyszer* kaptam az életemet, *soha* sem szerezhetem többé vissza. Nincs kedvem „mindnyájunk jólétére“, arra az aranyos korszakra várakozni. Én magam is jól akarok élni, vagy sehogy sem. Mi van ab-

ban? Én csak nem akartam akkor elhaladni egy éhező anya mellett, midőn rubeleimet a zsebemben éreztem, várván az aranyos korszakra. Azt mondják: „Én is egy követ hozok az „általános jó“ épületének fölépítésére s jutalmul élvezem belső nyugalmat“. Ha, ha! Hiszen csak egyszer élek s mégis csak akarok . . . Eh, mit, nem vagyok más, mint egy „aesthetikai tetű“, — tette hozzá hirtelen s örült módon nevetett. — Az, tetű vagyok csupán, — folytatta s belekapaszkodott ebbe a gondolatba, dúskált benne és játszott vele. — Már csak azért is, mert először: még fölháborodom azon, hogy csak tetű vagyok, másodszor: egész hónapon át terheltem a jóságos gondviselést, tanúnak híván arra, hogy én ezt nem úgynevezett érzéki gyönyörből, a hús ösztönéből követtem el, hanem azért, mert nagy és hasznos cél felé töreksem; ha-ha! harmadszor azért, mert: lehetőleg nem tévesztém az igazságot szem elől, sem a kivitelben, sem a mértékben; a sok tetű közül a leghaszontalanabbat választottam ki s mialatt megöltem, elhatároztam, hogy éppen csak annyit veszek el tőle, a mennyi az első lépés megtételére kell, se többet, se kevesebbet. (A többi aztán lett volna, a végrendelet szerint, a kolostoré . . . ha, ha!) Azért, már csak azért sem vagyok más, mint tetű, — tette hozzá fogát csikorgatva, — mert én magam még csufabb s utálatosabb vagyok, mint a másik, megölt tetű, mert *előre éreztem*, hogy ezt fogom magamnak mondani, *miután* öltem. Lehet-e valamit ezzel az ocsmánysággal összehasonlítani? Ah, alávalóság, ah, gazemberség! . . . Igen, most már értem a „prófétákat“, a kik fölemelt karddal gögösen kiáltják: „Allah parancsol, s te, reszkető teremtmény, engedelmeskedjél!“ Igaza van, teljesen igaza a „prófétának“, ha fölláلتja ágyúit valahol keresztben az úton s jól odasóz az igazak és bűnösök közé, a nélkül, hogy magyarázatra érdemesitené őket! Hajolj meg reszkető teremtes, s *ne legyenek vágyaid*, mert az nem neked való. Ah, soha, soha sem fogok én megbocsátani annak a vén asszonynak.“

Haja összecsapzott az izzadságtól, reszkető ajkai kiszáradtak s tekintete a padlásra meredt.

— Anyám, húgom, oh, hogy' szerettelek! Miért gyűlölöm most őket? Igen, gyűlölöm, valóban gyűlölöm őket, nem állhatom ki, ha mellettem vannak. Előbb anyámhoz léptem, megcsókoltam, s akkor eszembe jutott minden . . . átölelni őt

s hozzá azt gondolni: ha tudná . . . Talán jó lenne, ha megmondanám neki? Ah, úgy szeretném elmondani valakinek . . . hm! Ő is úgy szenvedjen, mint én most? — tette hozzá s fáradtsággal kapkodott gondolatai után, mintha hatalmas rémlátományokkal küzdött volna. — Ah, hogy' gyűlölöm most azt a nyomorúlt vén asszonyt! Azt hiszem: újra megölném, ha föltámadna. De az a szegény Lizaveta! Miért is jött oda? Különös, hogy ő rá is gondolok, mintha meg sem öltem volna! Lizaveta! Szónya! . . . Ti szegények! Ti félénk szemű, szelid leányok . . . Ti kedvesek! . . . Miért nem sírtok? Ezek mindent odaadnak . . . szelid néma tekintetökkel . . . Szónya, Szónya, szelid kis Szónya! . . .

Elvesztette eszméletét. Sajátságos, egyáltalában nem tudott rá emlékezni, hogyan került megint az utcára. Már késő este volt. Sötétedett s a teli hold mindig világosabban s világosabban tört elő. De olyan tikkasztó volt a levegő. Az emberek csapatonként járkáltak az utcákon. Kézművesek s munkások mentek haza felé, mások csak sétáltak. Mész és por kavargott a légben, mely állott víztartóhoz hasonló bűzzel telt meg. Raszkolnyikov kínos aggodalomba merülve ment előre. Tudta, hogy azért hagyta el a házat, mert valamit tenni akar és sietni kell, de hogy miért: már elfelejtette. Egyszer csak megállott. Az uteza túlsó felén egy embert vett észre, a ki úgy tett, mintha intett volna neki. Átment az utcán, feléje közeledett, de akkor megfordult az az ember, lesütött fejjel ment tovább, mintha őt észre sem vette volna.

— Vajon csakugyan intett nekem? — tűnődött Raszkolnyikov, de azért követte.

Mikor már csak tíz lépésnyire volt tőle, hirtelen megismerte s megijedt. Az előbbi titokteljes öreg ember volt, ugyanabban a ruhában, most is úgy meggörnyedve. Raszkolnyikov távolról követte; szíve dobogott. Egy mellékutczába fordultak be, amaz még akkor sem fordult vissza. Vajon tudja-e, hogy követem? — gondolta Raszkolnyikov.

Az öreg ember betért egy nagy ház kapuján. Raszkolnyikov utána sietett: vajon nem néz-e vissza, nem int-e neki?

S csakugyan, alig, hogy átment a kapualjon s már éppen ki akart fordulni az udvarra, hirtelen visszanezett, s megint úgy rémlett, mintha az intett volna neki.

Raszkolnyikov rögtön utána sietett, de az udvaron

már nem látta az öreg embert. Tehát rögtön, mindjárt az első lépcsőn kellett fölmennie. Raszkolnyikov fölsietett s valóban két lépcső-szakkal följebb egyforma léptek zaja hangzott; sajátságos: ez a lépcső olyan ismerős volt előtte. Itt van az első emelet ablaka. Milyen szomorúan néz be rajta a hold! Emitt a második emelet, ah! az a lakás, melyben a mázolóék dolgoztak . . . Hogy' nem ismerte meg rögtön *ezt* a házat? Az előre siető léptei már nem hallatszottak. Tehát megállott, vagy elrejtőzött. Itt van a harmadik emelet. — Tovább menjek-e? S milyen csöndes minden; olyan félelmes.

De azért tovább ment. Lépteinek zaja megremegtette s fölizgatta.

— Istenem, milyen sötétség! Bizonyosan valami szögletben rejtőzött el az öreg. Ah, a lakás ajtaja tárva van . . .

Egy perczig tűnődött, aztán belépett.

Az előszoba sötét s üres volt, mintha mindenki kiköltözött volna. Lábujjhegyen ment be a legközelebbi szobába. A hold bevilágított, minden úgy volt, mint régen. A székek, a tükkör, a sárga pamlag s a rámás képek. A rendkívül nagy, kerek, rézvörös hold éppen az ablakon tekintett be.

— Bizonyára a hold az oka ennek a csöndnek; hihetőség valami talányt ad föl valakinek . . .

Megállott és várt, várt sokáig. Minél csöndesebbnek látszott a hold, annál hevesebben dobogott az ő szíve, annyira, hogy valóban fájdalmat okozott neki. Még mindig az a mély csönd. Egyszer csak tompa rengés hangzott, mintha deszka repedt volna meg. Utána megint csönd következett. Fölebredt egy légy valahol s az ablaküvegnek röpült panaszos zümmögéssel.

E perczben női köpenyeget vett észre a szögletben a szekrény és az ablak között.

— Miért van most itt ez a köpenyeg, azelőtt nem volt itt . . . — gondolta. Lassan a köpenyeghez lépett s észrevette, hogy valaki rejtőzik mögötte. Ovatosan húzta félre a köpenyeget; széket látott most s a széken az öreg asszonyt, egészen összegörnyedve. Még az arcát sem láthatta, úgy lehajtotta a fejét, mégis tudta, hogy ő ül ott, neki kellett lennie . . .

Raszkolnyikov előtte állott.

— Fél tőlem, — gondolta. Kivette a hurokból baltáját s rácsapott az öreg asszony fejére egyszer, kétszer. De, sa-

játságos: az meg sem mozdult az ütések alatt, mintha fából lett volna. Raszkolnyikov megijedt, lehajolt, hogy jobban megnézhesse, de akkor az asszony is mélyebben lehajította fejét. Raszkolnyikov még jobban lehajolt, le egészen a padozatig, s onnan nézett föl rá, az arczába nézett s elhalványodott: az öreg asszony nevetett, egész szívéből nevetett, de csöndes, hangtalan kaczagással s minden erejéből azon volt, hogy Raszkolnyikov ne hallja meg az ő nevetését.

Egyszer csak úgy látta, mintha a hálószoba ajtaja kissé kinyílt volna s ott is nevettek, suttogtak volna. Dühbe jött; teljes erőből sújtott az öreg fejére. De minden csapás után hangosabb lett a nevetés s érthetőbb a suttozás a hálószobában, a vén asszony pedig majd legurult a székéről nevetésében.

Raszkolnyikov menekülni akart, de az előszoba megtelt emberekkel, a lépcsőre nyíló ajtó tárva volt; ott is, a lépcsőn is, mindenütt emberek voltak. Egymás hátán néztek be, de mintha el akartak volna rejtőzni, vártak, hallgattak! . . .

Raszkolnyikov szíve elszorult. Mintha gyökeret vertek volna lábai, nem bírt megmozdulni . . . Kiáltani akart és — fölébredt.

Nehezen vett lélekzetet. De sajátos, úgy tetszett neki, hogy az álom még most sem szűnt meg. Ajtaja tárva volt s a küszöbön teljesen ismeretlen ember állott s figyelmesen nézett rá.

Raszkolnyikov alig, hogy kinyitotta szemét, megint lezárta. Hanyatt feküdt s nem mozdult.

— Az álom folytatása lenne ez? — tünődött s újra föl-emelte, de csak kicsit a szemhéjait, hogy lásson. Az idegen még mindig azon a helyen állott s folyton rábámúlt. Majd óvatosan átlépte a küszöböt, lassan behúzta az ajtót maga után, az asztalhoz lépett, várt egy perczig, a nélkül, hogy levette volna róla tekintetét, csöndesen leült arra a székre, mely a divány mellett volt. Letette a kalapját a szék mellé a földre, két kezével a botjára támaszkodott s kezei közé fogta az állát. Látszott rajta, hogy hosszú várakozásra határozta el magát.

Már nem fiatal, de erős férfi volt, sűrű, világos, majdnem fehér szakállal, mint a hogy félig nyitott szemeivel ki-vehetette.

Tíz percz múlt el. Bár majdnem este volt már, de azért

még nem sötétedett. A szobában mély csend uralkodott s a lépcsőről sem hangzott legkisebb zaj sem. Csak egy nagy légy zűmmögött s verte magát folyton az ablaküveghez. Elviselhetlenné vált ez a helyzet. Raszkolnyikov fölemelkedett. Fölült a díványon.

— Na, beszéljen, — mit akar?!

— Tudtam, hogy nem alszik, csak szinlel, — felelte nyugodtan s nevetve az idegen. — Engedje meg, hogy bemutassam magamat: *Szvidrigajlov Ivanovics Arkád* vagyok.

A